

LA DANSA METAFÒRICA EN LA FESTA VALENCIANA

Raül Sanchis Francés

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

La dansa metafòrica en la festa valenciana

(Vol. II: Annexos documentals)

Raül Sanchis Francés

TESI DOCTORAL
2019

La dansa metafòrica en la festa valenciana

(Vol. II: Annexos documentals)

Raül Sanchis Francés

TESI DOCTORAL

dirigida pel Doctor Francesc Massip Bonet

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Departament de Filologia Catalana

Tarragona

2019

Índex

ÍNDEX	3
ANNEXOS DOCUMENTALS	5
Criteris de selecció i transcripció dels textos	7
ANNEX DOCUMENTAL 1: LA DANSA FESTIVA EN ELS DOCUMENTS HISTORIOGRÀFICS DE LA MEMÒRIA (SEGLES XIII-XVII)	9
JAUME I EL CONQUERIDOR (1213-1276)	11
PERE II EL GRAN (1276-1285)	14
ALFONS II EL LIBERAL O EL FRANC (1285-1291)	15
JAUME II EL JUST (1291-1327)	16
ALFONS III EL BENIGNE (1327-1336)	17
PERE III EL CERIMONIÓS O EL DEL PUNYALET (1336-1387)	18
JOAN I EL CAÇADOR O EL DESCURAT O L'AIMADOR DE LA GENTILESA (1387-1396)	34
MARTÍ I L'HUMÀ O L'ECLESIASTIC (1397-1410)	41
INTERREGNE-COMPROMÍS DE CASP (1410-1412) I FERRAN I EL D'ANTEQUERA (1412-1416)	49
ALFONS IV EL MAGNÀNIM (1416-1458)	64
JOAN II EL SENSE FE (1458-1479)	76
FERRAN II EL CATÒLIC (1479-1516)	86
CARLES I, TAMBÉ ANOMENAT EMPERADOR CARLES V (1516-1556)	99
FELIP I D'ARAGÓ I II DE CASTELLA EL PRUDENT O EL DIMONI DEL MIGDIA (1556-1598)	117
FELIP II D'ARAGÓ I III DE CASTELLA EL PIETÓS (1598-1621)	137
FELIP III D'ARAGÓ I IV DE CASTELLA EL PASMADO (1621-1665)	155
CARLES II L'EMBRUIXAT (1665-1700)	182
PERÍODE DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ I ALTRES NOTÍCIES POSTERIORS (1700-...)	196

ANNEX DOCUMENTAL 2: NOTÍCIES FESTIVES EN LES CRÒNIQUES I ELS ANNALS VALENCIANS DEL SEGLE XV..... 199

<i>Annex 2.1: Crònica universal de 1427</i>	201
<i>Annex 2.2: Crònica de Pere Maça</i>	204
<i>Annex 2.3: Annals valencians E</i>	206
<i>Annex 2.4: Annals valencians P</i>	207
<i>Annex 2.5: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim</i>	210
<i>Annex 2.6: Annals valencians C</i>	222
<i>Annex 2.7: Annals valencians S</i>	225

ANNEX DOCUMENTAL 3: TRES RELACIONS DE SUCCESSOS FESTIUS DEL SEGLE XVII 229

Annex 3.1: Quart centenari de la conquesta de València (1638)	231
Annex 3.2: Festes a la Puríssima Concepció pel decret d'Alexandre VII (1662)	233
Annex 3.3: Festes per la canonització de sant Pasqual Bailon (1691)	237

FONTS DOCUMENTALS..... 239

Fonts manuscrites	241
Fonts editades	243

Annexos documentals

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LA DANSA METAFÒRICA EN LA FESTA VALENCIANA
Raül Sanchis Francés

Críteris de selecció i transcripció dels textos

Amb la *memòria* com a fil conductor, hem pogut encavallar unes quantes desenes d'obres historiogràfiques —cronístiques i memorialístiques— que ens han permés recórrer documentalment, sense solució de continuïtat, la dansa festiva durant l'època foral valenciana, des del segle XIII fins a l'inici del segle XVIII. A més, amb l'objectiu de complementar aquest recorregut, hem afegit a aquest corpus documental una selecció de fragments extrets dels llibres municipals de la ciutat de València: *Manual de Consells*, *Claveria Comuna*, *Sotsobreria de Murs i Valls*, etc. Hem revisat i esmenat, en aquest sentit, algunes de les transcripcions fetes per Salvador Carreres Zacarés en el seu meritori *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*. No obstant això, també hem afegit a la sèrie documental uns quants textos més de diferents arxius, alguns d'inèdits. En qualsevol dels casos, gairebé sense excepció, hem consultat la font original.

En aquests annexos proporcionem els passatges dels documents que hem seleccionat mitjançant un criteri d'aproximació en dos nivells: la dansa i la festa; sense oblidar-nos de dos dels elements que per a nosaltres els són consubstancials i que queden retratats de manera espigolada però significativa: la teatralitat i la música.

A causa de l'elevat nombre de fonts d'informació i de la inherent dispersió temporal i formal dels materials recollits, hem proporcionat una transcripció dels fragments triats el més fidel possible als originals. Hi hem reproduït edicions de reconegut rigor sempre que ha estat possible, i així ho hem fet saber mitjançant les indicacions bibliogràfiques pertinents. Tanmateix, en la majoria de casos hem donat una solució pròpia dels fragments seleccionats. Així i tot, després de la referència al text original hem incorporat les indicacions oportunes (mitjançant l'abreviatura *cf.* 'confer, comparar, consultar') per facilitar l'examen de transcripcions alternatives dels textos. En comptades ocasions, quan els manuscrits eren de difícil accés, de font desconeguda o no hem pogut treballar amb l'original per una raó o una altra, ho hem anotat amb el cultisme *apud* 'en l'obra de'.

Hem seguit els criteris de transcripció habituals per a aquest tipus de treballs i hem intentat donar, en la mesura del possible, la màxima uniformitat i coherència interna al conjunt. Hem complit les normes generals següents: conservació de les grafies de l'original

(per exemple, hem respectat les grafies que fan referència a la velar oclusiva sorda [k]: «isqua» en compte de *isca* o «partescha»/*partesca*); regularització de l'ús de la *i/j* i de la *u/v*, d'acord amb el seu valor vocàlic o consonàntic; regularització del signe diacrític (trenc) de la *c/ç*; substitució de *ll* per *l·l* quan té valor geminat; racionalització dels signes de puntuació; normalització de l'ús de les majúscules; desenvolupament de la major part d'abreviatures; representació de les xifres romanes mitjançant la lletra versaleta i els punts delimitadors (obviem el símbol ordinal °); ús dels claudàtors [] per afegir elements o aclariments i dels tres punts entre claudàtors [...] per indicar l'elisió de fragments del text; normativització segons l'ús modern, sempre que ens ha estat possible, de l'accentuació, l'apostrofació i el guionet, així com de la separació de paraules. Les elisions (fonètiques) que no són admeses en l'escriptura de la llengua actual les hem indicades amb el punt volat. Hem utilitzat la barra inclinada / per separar els versos. Hem fet servir les versaletes per als encapçalaments o rúbriques introductòries de les entrades de les obres memorialístiques quan els autors o els copistes les han fetes constar en els textos i ens ha semblat significatiu afegir-les. Hem tingut en compte els trets lingüístics específics dels textos, escrits sobretot en la variant valenciana del català occidental.

Pel que fa als textos en castellà, hem seguit uns criteris generals anàlegs. Cal tindre en compte, però, que la majoria de les fonts documentals que hem consultat en aquesta llengua no són manuscrites sinó edicions més o menys coetànies als fets que s'hi descriuen. Hem conservat les aglutinacions *dello/a*, *desto/a* i d'altres pronoms similars.

Hem ressaltat alguns fragments i paraules clau en negreta amb la intenció de focalitzar l'atenció del lector sobre els interessos concrets del nostre treball. També hem elidit algunes seccions dels textos per sintetitzar els materials documentals proporcionats.

El nostre objectiu sempre ha estat que els criteris de transcripció no desvirtuen el caràcter del text, tenint en compte el període històric en què ha estat escrit o compilat. Per totes aquestes raons, les transcripcions que hem proporcionat no són literals però tampoc completament adaptades a la llengua actual. El lector que desitge comprovar el text original haurà de cercar-lo en les fonts documentals i bibliogràfiques que detallem al final d'aquests annexos.

***Annex documental 1:
La dansa festiva en els documents
historiogràfics de la memòria
(segles XIII-XVII)***

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LA DANSA METAFÒRICA EN LA FESTA VALENCIANA
Raül Sanchis Francés

JAUME I EL CONQUERIDOR (1213-1276)

1238: Capitulació i recepció feta pels sarraïns de Paterna a Jaume I i Violant d'Hongria durant la conquesta del regne de València (Paterna).

DOC. 1238.1 (alegries):

Jaume I, *Llibre dels feits*, cap. 254 (SOLDEVILA 2007: 320-321).

«E, nós estant aquí al Puig, tenguem-hi la Quaresma; e la regina tenc la meitat de la Quaresma en Almenara tro a la Pasqua, e nós anam tener la Pasqua ab ella; e, passada la Pasqua, ab ella ensems venguem-nos-ne al Puig. E sempre, al tercer dia de Pasqües, venc-nos missatge, un sarraí de Paterna, cobertament, ab cartes de tota l'aljama, que ens retien la vila e el castell. E venc-nos-en altre de Bétera e de Bufila, que es retien aitambé. E nós dixem-los que iríem lla e, quan hi seríem, que fossen aparellats de retre los dits castells, e que els observaríem llur llei e totes les costumes que havien en temps de sarraïns e que els fariem gran bé. E, quan venc al quart dia, segons que nós havíem emprès ab ells, fom lla bé ab cent cavallers, e la regina fo ab nós. E **eixiren a nós tots los sarraïns e les sarraïnes ab gran alegria**, e dixem-los que els faríem bé e que els afranquiríem per dos anys pel mal que havien pres. E ells faeren a Déu gràcies de les bones paraules que los havíem dites e obriren-nos les portes, e entram dins. E lleixam aquí la regina ab cavallers tro a deu en bastiment. E puis haguem Bétera e Bufila e puis tornam-nos-ne al Puig».

DOC. 1238.2 (recreació de Beuter de l'anterior recepció, amb cants, balls i danses):

Pere Antoni BEUTER (1551), *Segunda parte de la Corónica general de España y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia. Donde se tratan las cobranças destas tierras de poder de moros: por los ínclytos reyes de Aragón y condes de Barcelona. Y pónese en particular la conquista de la ciudad y reyno de València y Murcia, con las yslas Mallorca, Menorca, Eviça y las otras: con muchas cosas de notar, como por las tablas se podrá ver*, libro segundo, cap. XXXV, f. 99v.

«Domingo primero después de Paschua salió el rey con la reyna y los cavalleros para Paterna. De que fueron cerca della, hallaron todos los moros, hombres y mugeres, con los mochachos y niños, que atendían en el camino su venida. Y, en viéndoles, dieron su alarido y alegría —*Le le le le le*, y corrieron todos con gran priessa, quien primero podría besar la mano al rey o a la reyna y, si no, el estribo o el chapín. Holgose mucho la reyna de ver esta fiesta. Y luego, con **trompas y atambores y dolçaynas, empezaron danças y alegrías**, mostrando grandíssima alegría. Por esto les dixo el rey que les hazía francos de todos los pechos para dos años, y quedaron los moros tan contentos desto que no sabían qué hazerse por festejar a la reyna. Dexola pues el rey allí con diez cavalleros que la acompañassen y pasó a tomar possessión de Bétera y de Bulla, donde puso guarnición, y bolviendo a Paterna, partieron él y la reyna para el Puig, dexando buen recaudo en el castillo de Paterna».

1258: Constitucions sinodals de València, promulgades pel bisbe Andreu Albalat.

DOC. 1258.1 (prohibicions a clergues i al poble en general; balls de dones; balls en esglésies i en cementeris, etc.):

Sínode de València, 22 d'octubre de 1258, presidit pel bisbe Andreu Albalat, constitució 9 (PÉREZ DE HEREDIA Y VALLE 1994: 93-94).

«9.— QUOD EXORTARI DEBET POPULUS AD DICENDUM ORATIONEM DOMINICAM ET SYMBOLUM, PROHIBETUR LUDUS AD TAXILLOS ET DE UIGILIIS ET EXCESSIBUS, QUI IBIDEM FIUNT, ET DE MORIBUS [...] **Item prohibemus uniuersis clericis** ludere cum taxillis, **interesse spectaculis uel coreis mulierum**, intrare tabernas causa potandi, uel sine socio intrare domos mulierum suspectarum aut discurrere per uicos et plateas, et ire cotidie ad mercata, cum non subest causa. Nec suspensioni latronum nec combustioni etiam aliorum uel sanguinis effusioni intersint.

Item moneant populum quod illi qui ueniunt ad uigilias, ecclesiarum caute et honeste se habeant. **Nec permittant coreas facere in ecclesiis et ciminteriis nec in ecclesiis fiant coniurationes aque feruentis uel ferri candentis uel aque frigide coniurate, quia omnia ista superstitiosa sunt penitus et contra Deum.**

[9.— QUE EL PUEBLO DEBE SER EXHORTADO A RECITAR LA ORACIÓN DOMINICAL Y EL SÍMBOLO; SE PROHIBE EL JUEGO DE DADOS, Y SOBRE LAS VIGILIAS Y LOS EXCESOS QUE ALLÍ SE HACEN Y DE LAS COSTUMBRES [...] Así mismo **prohibimos a todos los clérigos en general** jugar a los dados, **asistir a espectáculos o bailes de mujeres**, entrar en las tabernas para beber o entrar sin acompañante en casa de mujeres sospechosas o pasear por barrios y plazas e ir cada día al mercado sin causa ninguna. Y no asistan al ahorcamiento de ladrones ni a la quema de otros o a derramamiento de sangre.

Igualmente amonesten al pueblo que los que acuden a las vigilias se comporten honestamente. **Y no permitan hacer bailes en las iglesias o cementerios, ni hagan en las iglesias conjuros de agua caliente o hierro candente o de agua fría, porque todas estas cosas son absolutamente supersticiosas y contra Dios]**».

c. 1271: Entrada d'Alfons X el Savi, rei de Castella (València).

DOC. 1271.1 (jocs):

Jaume I, *Llibre dels feits*, cap. 501 (SOLDEVILA 2007: 485).

«E puis venc-nos ardit que el rei de Castella se volia veer ab nós entre Requena e Bunyol: e nós responem-li que ens plaïa. E eixim a ell per reebre-lo, per cor que nós li mostràssem el regne de València; e eixim a ell a Bunyol e puis al camí de Requena e reebem-lo bé e gent, a ell e a la regina, car pus que nós l'haviem casada ab lo rei de Castella no era entrada en nostra terra. E, ans que ell vengués, ordonam con fos ben recollit del bisbe e dels cavallers e dels bons hòmens de la ciutat. E faeren fer **jocs molts e de meravelloses e diverses**; e fo la vila bé encortinada, e lllits [*d'herbes*] per les places de la vila. E entrà en la ciutat, e fo acollit bé e alegrement, sí que mellor no poguera ésser acollit en vila neguna que fos poblada de cent anys a ençà con ell fo acollit e ben bastat de tot ço que havia mester. E tenguem-lo alegre e pagat de tot ço que hac mester mentre hi fos ab nós, e de casa e d'altres coses».

c. 1274: Entrada d'Alfons X el Savi, rei de Castella (València).

DOC. 1274.1 (cavallers salvatges; naumàquia en sec; refrescs per als jocs i les danses):

Ramon Muntaner, *Crònica*, cap. 23 (SOLDEVILA 2011: 58-59).

«E, con lo rei de Castella e la reina e los infants llurs saberem que el dit senyor rei e els infants eren aparellats que els reebessen a gran honor, cuitaren-se de venir e vengren. E, con foren

a l'entrant de la terra del senyor rei d'Aragó, lo dit senyor rei e els infants los foren aquí e els reeberen ab gran alegre e ab gran deport e ab **grans professons e jocs** que en cascun lloc los faïen les gents del rei d'Aragó.

E, depuis que foren entrats dins la terra del dit senyor rei d'Aragó, estegren onze jorns abans que fossen a la ciutat de València; e con foren a la ciutat null hom no poria escriure los jocs, los alegres, taules redones, taulats, juntes de relló, de **cavallers salvatges**, barons anar ab armes, borns, **galees e llenys armats que els hòmens de mar faïen anar ab carretes per la Ramla**, e **batalles de taronges** e encortinaments: sí que tants foren los **jocs** que havien a passar con foren a l'esgleia de Sent Vincenç, on avallaren per fer referència con entraren, que nuit escura fo ans que fossen al reial [*Real*], on lo senyor rei manà que posassen lo rei de Castella e la reina. E els infants posaren cascun en honrades posades. Què us diré? Quinze dies tots entegres durà la festa en València, que anc ministrat ne altre no hi féu obra, ans **tots dies refrescaven los jocs e les danses**; e els babans e les racions que el dit senyor rei d'Aragó faïa donar a les gents del rei de Castella seria una meravella d'oir».

PERE II EL GRAN (1276-1285)

c. 1276: Evocació de la figura de Jaume I després de la seua mort (València).

DOC. 1276.1 (balls i alegries):

Ramon Muntaner, *Crònica*, cap. 28 (SOLDEVILA 2011: 66).

«E puis tots aquells qui eren honrats acompanyaren lo cors [*de Jaume I*], e en cascun castell, vila o lloc on venien, així com d'abans lo solien reebre **ab grans balls e ab grans alegres**, així el reebien ab grans plors e crits e plants [...] E aquí, tots ensems, ab grans professons e ab moltes oracions, e grans plors e plants e crits, ell fo enterrat [...]».

ALFONS II EL LIBERAL O EL FRANC (1285-1291)

1288: Entrada d'Alfons II el Liberal (València).

DOC. 1288.1 (corona del regne de València; gran festa; gran solemnitat):

Ramon Muntaner, *Crònica*, cap. 158 (SOLDEVILA 2011: 272).

«Com lo senyor rei hac tot lo fet ordonat, de l'entrada del senyor infant En Pere, e tramesos sos missatgers al rei de Castella per desafiar-lo, ell se'n venc en el regne de València. E, con entrà en la ciutat, fo-li feta **gran festa**; e a jorn cert foren-hi venguts tots los barons del regne, e cavallers e hòmens de viles; e, con foren tuit aplegats, prelats e altres gents moltes, ab **gran solemnitat ell reebé la corona del regne de València**. E, con la festa fo passada, ell se n'anà a Xàtiva [...]».

JAUME II EL JUST (1291-1327)

1322: Crida que prohibeix la realització de danses i balls en processons (València).

DOC. 1322.1 (dances i balls, esclafidors i jocs deshonestos):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-1, f. 189v; cf. ANYÓ GARCÍA (2001: 299) i FURIÓ & GARCIA-OLIVER (2007: 134, núm. 132).

«[Crida del 15 de maig de 1322] *Die sabbatii idus madii*. Ara ojats què us fan saber lo justícia, els jurats e els prohòmens de la ciutat:

Que com les processons sien ordenades e feytes a reverència del nostre senyor Déus Jesu-christ e de la sua beneyta Mare e de la cort celestial, e en los temps pasats en alguns lochs de la ciutat **feyen dances e balls, esclafidors e jochs desonestos**, per les quals coses se torbava l'offici divinal e les oracions. Per ço, fan-vos saber e manen, sots pena de .LX. sous, que null hom de qualque condició sia, en los dies que la processó ab les cre[us] hiran per la ciutat, no gos enramar o fer enramar, o empaliar, **ne dances, balls, esclafidors ne nenguns altres jochs fer**, ne torbar la dita processó. De la qual pena o calònia serà lo terç del senyor rey, lo terç de la ciutat e lo terç de l'acusador. E, si la dita pena no podrà pagar, sia tengut pres .X. dies en la presó. Et aquells qui a la dita processó hiran, vagen humilment e devota e honestament, per tal que la dita processó sia feyta a serveii de Déu».

1326: Ordenacions festives de la ciutat de València.

DOC. 1326.1 (balls de fembres pepadrius):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-1, f. 283v; cf. ANYÓ GARCÍA (2001: 399) i FURIÓ & GARCIA-OLIVER (2007: 165, núm. 172).

«[Acord del 16 de setembre de 1326] *Die martis .xvi. kalendas octobris*. ORDINACIONES FEITES. QUE NENGÚ EN DIES DE FESTES NO GOS VENDRE NI PORTAR CERTES COSES DINS LA CIUTAT [...].

X. Ítem, **que nenguna fembra pepadriu no gos ballar fora lo loch** lo qual los és assignat per estar. E qui contrafarà, pach per pena .X. sous per quantesque vegades contrafarà. E, si la dita pena pagar no porà, estarà presa en la presó comuna .X. dies [...].»

ALFONS III EL BENIGNE (1327-1336)

1328: Seguici procedent de València que assistí a la coronació d'Alfons el Benigne (Saragossa).

DOC. 1328.1 (seguici de València; donacions de vestits a joglars):

Ramon Muntaner, *Crònica*, cap. 295 (SOLDEVILA 2011: 495).

«E així mateix hi fom nosaltres sis qui hi fom trameses per la ciutat de València, que anam ab gran companya; que tots dies donàvem civada a bèsties nostres pròpies, a cinquanta-dues, e hi havíem bé cent quinze persones. E hi menam **trompadors e tabaler e nafil e dolçaina**, los quals vestim tots de senyal, ab los penons reals, e tots bé encavalcats. E cascuns de nós tots sis menàvem nostres fills o nostres nebots, ab arma de bornar. E tenguem casa oberta, del jorn que partim de València entrò hi fom tornats, a tothom qui menjar volgués ab nós, e **donam en la cort vestedures de drap d'aur e d'altres, cascuns, a joglars**. E hi portam cent cinquanta brandons de València, cascun de dotze lliures; e fém-los tots verds, ab escuts reials».

1334: Ordenacions sobre vestidures i fembres pecadrius de la ciutat de València.

DOC. 1334.1 (balls de fembres pecadrius):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-3, f. 100rv (f. CIIIrv); cf. FURIÓ & GARCIA-OLIVER (2007: 261, núm. 280).

«[Acord del 13 de juny de 1334] FEMBRES. *Die veneris intitulata idus junii anno predicto .XXXIII*. Ara ojats què us fan saber los justícies e los jurats e los prohòmens consellers de la ciutat:

[...]

Encara us fan saber que **negunes fembres públiques no gosen entrar ballan ne ballar en la ciutat ni en los ravals** d'aquella, mas **si ballar volran, pusquen ballar en lo loch que·ls és assignat** per habitar e estar tan solament. E qui contrafarà, seran preses e meses en presó, en la qual staran per .X. dies contínuament [...].»

PERE III EL CERIMONIÓS O EL DEL PUNYALET (1336-1387)

1336: Entrada de Pere el Cerimoniós (València).

DOC. 1336.1 (recepció del rei sense entremesos ni balls):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 17;¹ BM, ms. 1172, f. 14rv; BUV, BH ms. 197, f. 6r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 18).²

«ENTRADA DEL REY EN PERE. En la entrada del senyor rey en Pere, darrer rey de Aragó, vulgarment dit lo Cerimoniós eo del Punyalet, anaren los mestres fins a la Creu de Carraxet. E fonch ordenat per los jurats e Consell de la ciutat de València, ab consell dels generosos y ciutadans que, [a] assistir e a destriar lo senyor rey e a portar los bordons del drap de or, fosen elets quaranta, entre cavallers, generosos e ciutadans, ço és, dels cavallers generos[os], quinze, e, dels ciutadans, vint-y-cinch [...].

Tots los altres generosos damunt dits e declarats e altres prohòmens serviren de a destriar lo senyor rey en Pere en lo any 1333 [1336 en BM, ms. 1172, f. 14v]».

1338: Entrada i recepció de la reina Maria de Navarra; primer centenari de la conquesta (València).

DOC. 1338.1 (balls d'oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-3, f. 245v-246v.³

«[Acord del 29 de setembre de 1338] Die martis tercio kalendas octobris anno predicto [...] Encara fon tractat que los **salaris dels trompadors e juglars sien pagats per la ciutat als prohòmens dels officis qui bayllarien a la recepció de la senyora reyna**, la qual novellament venia [venrà] en la dita ciutat [...].

Encara ordenà lo dit Consell que ço que costarien trompadors e juglars als **prohòmens dels officis, qui bayllarien** a la recepció de la dita senyora reyna, fos pagat dels diners de la present imposició, per tal que major càrrech de messions fos esquivat als prohòmens dels officis que **se'n vestien de nou** per raó de la dita recepció».

DOC. 1338.2 (pagaments a joglars):

¹ Per als fragments que hem seleccionat dels manuscrits de la família del *Libre de memòries*, donem preferiblement la transcripció del manuscrit ARCPV, ms. 78. També aportem la foliació d'altres manuscrits (BM, ms. 1172; BUV, BH ms. 255; BUV, BH ms. 197) quan les versions coincideixen sense canvis notables. Però si el redactat d'aquests fragments és divergent o en volem ressaltar les diferències: o bé desdoble les cites corresponents o bé anotem a peu de pàgina els comentaris que considerem adients. Per contra, obviem citar les còpies BNF, ms. esp. 147 i BV, ms. 94, perquè són reproduccions gairebé literals dels manuscrits 78 (ARCPV) i 255 (BUV), respectivament. Finalment, en tots els casos diferenciem els fragments dels manuscrits de l'Arxiu del Reial Convent de Predicadors de València: ms. 61; ms. 53; ms. 82, i ms. 83.

² La transcripció completa del cerimonial es pot consultar a: AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-3, f. 161r-164r (CLXIIIr-CLXVIr); cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 1-4, doc. I); també fou publicat anteriorment per CARBONERES (1873: 144-146). BUV, ms. 255 (*Dietari* de Guillem Mir), f. 6v: «En aquesta juraderia entrà lo rey en Pere en la ciutat de València e anaren los mestres fins a la Creu de Carraxet».

³ CARRERES ZACARÉS (1925b: 4-5, doc. IIa) no incorpora aquests dos fragments a la transcripció que fa del document dels acords del 29 de setembre de 1338 sobre la festa de Sant Dionís i el Centenari de la conquesta, però sí que els cita en els seus estudis (CARRERES ZACARÉS 1925a: 22; 1930: 24). Els fragments que proporcionem es troben inserits tot just després de la capçalera protocol·lària i abans del text de la crida del 9 d'octubre (CARRERES ZACARÉS 1925b: 5, doc. IIb).

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 20-21; BM, ms. 1172, f. 16rv; BUV, BH ms. 197, f. 6v-7r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 23-24).

«FESTA DE SENT DIONÍS DE CENT ANYS. Com se ordenà la festa de Sent Dionís e que anàs a Sant Vicent Martre aquell any, per complir-se los cent anys de la conquesta.

[...]

PROCESSÓ DIT DIA. E fon ordenat, per ço com devia entrar la senyora reyna, **la ciutat pagàs los trompadors**, [a BUV, BH ms. 197, per error del copista: compradors] per esquivar despeses al poble.

Fonch cumplit lo centenar dels anys que la ciutat fonch presa de moros per lo dit senyor rey en Jaume, de bona memòria, que fonch a 9 de octubre de l'any 1238. És la crida en cartes 247. E foren en la festa e processó los honrats [...]».

DOC. 1338.3 (processó i festes):

BUV, BH ms. 255, *Dietari de Guillem Mir* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 6v.

«A .viii. de octubre fon conplit lo sentenar de anys que la ciutat fon presa de moros per lo dit senyor rey en Jaume, de bona memòria. Fon feta processó e festa, hon forent los honrats pares en Crist: frare Sancho, bisbe de Sogorp e de Santa Maria de Albarrací, lo qual féu lo offici e cermó, e en Ramon Gastó, bisbe de València, el alt infant en Pere de Ribagorsa e de Anpúries comte, e alguns barons. Lo senyor rey en Pere, qui era en la ciutat per rahó de huna distrasia [discracia⁴], no pogué anar a la processó, ni la senyora reyna dona Maria, sa muller. E anava la processó a Sent Vicent Màrtir».

1340: Prohibicions de balls i màscares per la festa de santa Caterina (València).

DOC. 1340.1 (balls amb caretes, barbes i perruques postisses):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-4, f. 22v; cf. FERRER VALLS (1994: apèndix 1);⁵ abans hi fa referència CARRERES ZACARÉS (1925a: 4).

«[Acord del 25 de novembre de 1340] En lo dia de divenres, en lo qual comptava hom .vii. kalendas decembris, anno Domini .M.CCC.XL. [...]».

Ítem, lo dit justícia proposà en lo dit Consell que havia entés que a la festa de la Verge Santa Caterina escolans e altres volien **ballar ab cares cubertes, e altres ab grans barbes levadiçes e ab cabells grans levadiz[o]s**, que li consellaven què'n faria.

E los dits jurats e Consell, enteses les dites coses, veén e conexén que la manera no era bona, ans era perillosa e dampnosa, per ço requeriren lo dit justícia que encontinent feés fer crida per la ciutat que **null hom, ab cara cuberta ne ab barbes e cabeills levadiços, no gosàs ballar, sots pena de .xx. solidos**».

DOC. 1340.2 (prohibició de ballar amb les cares cobertes i disfressats):

BM, ms. 1172 (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 17v.

⁴ BM, ms. 1172, f. 16v: «desgràcia».

⁵ FERRER VALLS (1994: apèndix 1) data la celebració del dit Consell el 7 de desembre. Tal com podem inferir a partir de la transcripció realitzada, en realitat els jurats es reuniren el mateix 25 de novembre (7 de les calendes de desembre), dia de l'onomàstica de santa Caterina d'Alexandria, una de les principals santes protectores dels estudiants.

«Que **ningú no gos ballar ab cara cuberta ni desfregada**, a pena .XX. *solidos*, en c[arte]s .XXIII. [f. 22v]».

1342: Naixement de la infanta Constança, primera filla de Pere el Cerimoniós i Maria de Navarra (València).

DOC. 1342.1 (dances i balls dels oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-4, f. 132r-133r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 10, npp. 12).

«[Acord del 30 de juliol de 1342] En lo dia de dimarts, en lo qual comptava hom *tercio kalendas augusti, anno Domini .M.CCC.XL. secundo* [...] Encara ordenà lo dit Consell que festa sol-lempnial fos feta, jassia ço que fos dia fahener per raó del dit bon novell e que **dances e baylls** fosen fets per los prohòmens dels **oficis** en lo dia de la dita festa. Axí que la ciutat de sos bens pagaria lo salari dels trompadors e jutglars a cascun dels **oficis que ballarien** en lo dit dia per la dita raó».

1347: Festes pel naixement de l'infant Pere, quart fill de Pere el Cerimoniós i Maria de Navarra (València).

DOC. 1347.1 (balls de dones i donzelles):

Crònica particular de Pere III el Cerimoniós, cap. 4.7 (SOLDEVILA 2014: 253-254).

«[9 d'abril de 1347] En aquest endemig s'esdevenç que la reina, nostra muller, parí infant mascle, de la qual cosa tota la terra hac gran goig e gran pagament, en tant que, per sobres de goig que havien del novell part, tothom anava esbalaït e quaix eixit de seny. E encontinent tots los **nostres curials** [*hòmens empleats en la cort*] e **de la reina, dones e donzelles, anaven ballant per tota la ciutat de València**; grans dons, grans meravelles se feren en aquest dia. Mas nostre Senyor Déus, volent girar aquest goig en dolor, pres-se lo dit infant a hora del seny del lladre; lo qual ja haguem fet batejar e hagué nom Pere; de la mort del qual, sens comparació, muntà més lo dol e la ira que n'hagren les nostres gents, que no lo goig que d'abans n'havien hagut per lo seu naixement».

1348: Entrada d'Elionor de Portugal, segona muller de Pere el Cerimoniós (València).

DOC. 1348.1 (balls i jocs):

Crònica particular de Pere III el Cerimoniós, cap. 4.40 (SOLDEVILA 2014: 273).⁶

«[1 d'abril de 1348] E, après alguns dies que fom entrats en la ciutat [*el manuscrit A continua amb l'incís*], e los caps de mesters e altres continuaven los **balls e jocs** que es feien contínuament en la ciutat per fet de la dita reina, [...] [*el manuscrit A continua més endavant*] tots los caps de **mesters de la ciutat**, així com foren dinats, vengren ab **llurs balls e trompes e juglars**

⁶ SOLDEVILA (1971: 1205, cap. 1204.1240, notes 1201, 1203 i 1204) anota a peu de pàgina les diferències existents entre el manuscrit més antic (manuscrit A: Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Madrid, Colección Salazar y Castro, ms. 9/482 (olim G-35), inici del s. XV) i el de la còpia de la versió definitiva que se suposa corregida pel Cerimoniós (manuscrit C: Biblioteca Històrica de la Universitat de València, Ms. 0212, mitjan s. XV).

[*al manuscrit C aquest fragment és substituït per: teníem una taula de júnyer*] [...] tots los **balls** romangueren [*al manuscrit C aquest fragment és substituït per: mes no pogueren, entraren dins*] [...]».

1348: Balls durant el conflicte de la Unió (València).

DOC. 1348.A1 (balls; episodi del barber Gonçalvo):

Crònica particular de Pere III el Cerimoniós, cap. 4.42 (SOLDEVILA 2014: 275).

«E entram-nos-en per lo dit pont dels Serrans e cercam tota la ciutat ensems ab lo dit infant, e era-hi tota la ciutat. E, com fom al reial [*Real*], fon l' hora de sopar, e tothom tornà-se'n. E, com fon hora tarda, volguem-nos colgar, e, a cap d'una peça, venc, per lo pont del Temple, gran colp de gents, ço és, ben **quatre-cents hòmens ballant ab trompes e tabals**, e vengueren al reial [*Real*] e pujaren dessús, e, a la final, **que nós e la reina haguem a ballar**. E un barber, apellat Gonçalvo, qui es faïa capità dels dessús dits, mes-se [*mès-se*] enmig de la reina e de nós e cantà una cançó qui deïa:

Mal haja qui se n'irà encara ni encara...

E nós llavors no hi responguem».

DOC. 1348.A2 (balls; episodi del barber Gonçalvo):

Crònica particular de Pere III el Cerimoniós, cap. 4.59 (SOLDEVILA 2014: 286-287).

«Segons que dessús és expressat, nós exceptam de la dita remissió certes persones nomenades, de les quals teníem preses vint. E, ans de la festa de Nadal cinc dies, donam-los sentència en lo nostre real [*Real*], en la casa baixa, pres lo portal major. E, com foren menats denant, fallí'n un qui no es trobà, qui havia nom En Rull, un dels mellors mariners que nós havíem en València. E donam la sentència en aital manera que quatre d'aquells, qui eren generosos, foren escapçats, ço és, En Joan Roís de Corella e En Ponç Dessoler e En Ramon Escorna e En Jacme de Romaní e lo adalill qui fo pres en la torre de Puçol. Dels altres hi havia tres juristes, e tots los altres eren gent de poble, mercaders e menestrals, entre los quals hi hac un barber qui havia nom Gonçalvo, lo qual, segons que damunt havem recitat, lo jorn que es mogué lo avalot en la ciutat, aquell vespre, lo dit Gonçalvo, **ab quatre-cents hòmens de sos sequaces, venc ballar ab trompes e ab tabals al nostre reial** [*Real*], e, volguéssem o no, **haguem a ballar ab ells nós e la reina**. E lo dit Gonçalvo mes-se [*mès-se*] enmig de nós e de la reina e dix aquesta cançó:

Mal haja qui se n'irà encara ni encara...

E nós diguem-li, com haguem donada la sentència:

—Vós nos digués, l'altre jorn, com vingués **ballar** al nostre reial [*Real*], tal cançó:

Mal haja qui se n'irà encara ni encara...

A la qual cançó no us volguem respondre. Mas ara responem-vos:

E qui no us rossegarà susara, susara!».

1349: Entrada de la reina Elionor de Sicília, tercera muller de Pere el Cerimoniós (València).

DOC. 1349.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-9, f. 19r-21r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 6-7, doc. III) i CARRERES ZACARÉS (1930: 41).

«[Acord del 24 d'agost de 1349] Enaprès diluns de maytí que hom comptava .IX. kalendas septembris, anno Domini .M.CCC.XL. nono [...] Ítem, fon ordenat per lo dit Consell que·ls **oficis tots de la ciutat ballassen e que·ls fossen dats juglars franchs** lo dia solament que la senyora reyna entrara, emperò que cascun ofici sia tengut de vestir de seda .II. prohòmens de lur ofici».

1350-1351: Festes pel naixement de l'infant Joan, duc de Girona (València).

DOC. 1350-1351.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-9, f. 142v-143r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 7-8, doc. IVa).

«[3 de gener de 1351!] Tercio nonas januarii, anno Domini .M.CCC.L. [...] FESTES QUE ES FEREN EN VALÈNCIA AL NAXIMENT DE L'INFANT DON JUAN. Et primo, que lo divenres primervinent s[i]e feyta general **processó ab missa e sermó al benaventurat sent Jordi** e que totes les carreres per les quals passarà la processó sien feytes belles e empaliades, com mills puxen [...].

Ítem, que los juglars de la ciutat sien vestits, e açò a coneguda dels jurats.

Ítem, que lo procurador, justícies, jurats e altres prohòmens de la ciutat, com més puxen, bornen e ffacen lur festa lo dia de Apparici, e que de ací a Apparici s'ich tinga festa, e que los officis **ballen** e facen com més **balls** puxen en honor de la festa [...]».⁷

DOC. 1350-1351.2 (albíxeres):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 33; BM, ms. 1172, f. 27r; BUV, BH ms. 197, f. 8v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 44).

«NAXENSA DE L'INFANT EN JUAN. Los vestits que·s feren los jurats per a la nativitat de l'infant en Juan e los officials de la casa e les albrícies [*'albíxeres, bones notícies'*] muntaren dotse mília sous».

DOC. 1350-1351.3 (nova):

BUV, BH ms. 255, *Dietari de Guillem Mir* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 9v.

«Ací vench nova de la nativitat de l'infant don Johan [e] com se vestiren los jurats».

⁷ L'infant Joan nasqué a Perpinyà el 27 de desembre de 1350. La reunió del Consell en què s'ordenaren les festes pertinents degué de celebrar-se, per tant, el 3 de gener següent, de 1351 (segons el sistema d'ordenació cronològica actual). L'autor del manuscrit BM, ms. 1172 (f. 27r), que pren com a font el *Manual de Consells* valencià, data les «albíxeres» a «9 de giner, 1350». Recordem que el 16 de desembre de 1350, per decret de les corts reunides a Perpinyà, es regulà el canvi en l'estil de datació del calendari (*a Nativitate Domini*) per a la Corona d'Aragó. A València, però, el sistema cronològic precedent (*ab Incarnatione*, d'estil florentí) perdurà fins al 1358: d'ací la possible divergència en la datació de l'esdeveniment al text.

1355: Instauració de la processó de Corpus (València).

DOC. 1355.1 (Processó de Corpus):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-12, f. 93v-94r.

Cf. CARBONERES (1873: 12-13).⁸

«[*Crida de la vespra (dimecres, 3 de juny) del dia de Corpus de 1355*] **LA PRIMER PROCESÓ DEL DIA DEL CORPUS**. Ara ojats què us fa hom saber de part dels honrats justícies, jurats e pròmens de la ciutat de València, a tuyt en general:

Que com per lo molt reverent pare en Jesuchrist e Senyor lo senyor Huch, per divinal mise-ració bisbe de València, e per los dits honrats justícies e jurats e pròmens novellament és stat statuit e ordenat que cascun any d'aquí avant, en lo dia de la **fiesta del Corpus Christi**, a honor e reverència de Jesuchrist e del seu preciós cors, una general e solempnial processó per la ciutat de València sia feta, en la qual sien e vagen tots los clergues e religiosos e encara **totes les gents de la dita ciutat ab les creus de lurs parròquies**, la qual processó isqua e partescha de la esgleya de la Seu de la ciutat damunt dita, ço és, per la porta que és ves la plaça de les Gallines, e passen per la Freneria axí com hom va per lo cantó d'en Merles, e per lo carrer d'en Berenguer de Ripoll e per la plaça d'en Vinatea e ix hom per la porta de la Moreria, passant per la Boseria e per lo Mercat, e se n'entra per la porta Nova e passa per la Draperia, que va ves la Pelleria, passen per lo carrer Major de la Pelleria, appellat de l'Almodín Vell, ves la porta de la Buatella, e per la ecclésia de monsenyor Sent Martí, e per lo carrer appellat la Corregeria, e per la plaça de la Figuera, passen per lo carrer de les Avellanes e anant per Sent Thomàs ves la Corregeria Nova e passen denant les casses del dit senyor bisbe e se'n torna en la Seu damunt dita, per ço que ab major solempnitat e honor e ab deguda reverència lo nom de Jesuchrist sia loat. Per tal, los dits honrats justícies e jurats e pròmens, ab la present pública crida, signifiquen a tuyt en general que cascuns senyors e dones, ab vostres ciris de miga lliura, dijous primervinent per lo matí, com tocarà lo seny major de la Seu, siats e vós justats en la esgleya de la Seu damunt dita per retre laors e gràcies a nostre senyor Déu tot poderós e per acompanyar, seguir e servir, si a ell plaurà, lo molt sant e preciós cors de nostre senyor Déu Jesuchrist, lo qual serà portat per lo dit senyor bisbe en la dita processó a honor e lahor e reverència del qual serà feta en lo dit dia festa. Et aquestes coses vos fan saber los dits honrats justícies e jurats e pròmens per tal que cascuns de vós, senyors e dones, a honor e reverència de nostre senyor Déu Jesuchrist vos sforçats a empaliar e enramar los enfronts de vostres alberchs e a nedejar les vostres carreres».

1355: Festes pel retorn de Pere el Cerimoniós de Sardènyia (València).

DOC. 1355.A1 (balls; conques i bacins):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-12, f. 28rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 10, doc. V).

«[*Acord de l'1 de setembre de 1355*] Anno Domini millesimo .CCC. quinquagesimo quinto, videlicet, die martis intitulata kalendas septembris [...] **FFESTA PER LA VENGUDA DEL SENYOR REY DE SERDENYA**. Ffon concordat que encontinent que fos certa la benaventurada venguda del dit senyor rey, fossen toquades les campanes generalment per tota la ciutat e que lo poble, on que fos, se agenollàs e retés laors e gràcies a Déu de la avenguda del dit senyor rey. Et que après, en la nit següent fossen feites grans lums e grans farons e **sons de conques, bacins e d'altres struments**, segons que cascun mils poria [...].

⁸ A l'anònima *RELACIÓN Y EXPLICACIÓN...* (1815: 8-9), hom pot trobar una traducció al castellà de la dita crida.

Ítem, que en l'altre dia següent fossen tengudes per los hòmens de paratge e altres ciutadans taules redones e que fos bornat e **ballat** per la ciutat sens que alcunes vestidures no fossen feites ne comprades [...]».

1357: Entrada dels reis i de l'infant Joan, duc de Girona (València).

DOC. 1357.1 (pagaments a joglars d'Alzira):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-3, f. 28v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 10, doc. VI.a).

«[2 de gener de 1357] De part, etcètera. Pagats a l'honrat en Jacme del Mas [...] Primera-ment, a **quatre juglars de la vila de Algezira**, los quals nós havem fets venir a la dita ciutat per la festa dels senyors rey, rehina e duch per la lur benaventurada venguda, tres lliures, deu *solidos* [...] *Datum Valentie, quarto nonas januarii, anno Domini .M.CCC.LVII.*».

1369: Entrada dels reis Pere el Cerimoniós i Elionor de Sícilia (València).

DOC. 1369.1 (pagaments a joglars):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-9 (contingut en I-3), f. 2v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 15, doc. VIII.b).

«[4 de juny de 1369] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda a·n Matheu Serrador, trompeta de la dita ciutat, per nom seu e de .XV. altres juglars, entre **trompetes, trompadós, xeramiés, cornamusés e tabalers**, qui són entre tots, ab ell, .XVI. persones, a rahó de quatre *solidos* per persona e de dos *solidos* per cascuna bèstia que cascú cavalcava, cent-e-nou *solidos*, .VI. diners reals de València, ab .XIII. *solidos*, .VI. diners per la crida que feren, real, dissabte prop passat, que fon a .II. dies del present mes de juny, per tal que totes les gents fessen en la ciutat festa aquell dia per la venguda del senyor rey e de la senyora reyna, los quals juglars serviren en la dita venguda de lur art. E la dita quantitat, etcètera. *Datum Valentie, .III. die junii, anno a Nativitate Domini .M.CCC.LXIX.*».

1371-1372: Festes nupcials de na Miqueleta i tribulacions amoroses de Pere Seriol (València?).

DOC. 1371-1372.1 (ajusts o seguicis de nocces; joglars; festes nupcials):

ARV, *Varia*, llibres, núm. 484, apunts de Pere Seriol, f. 7v-8v; *apud* GIMENO BLAY & PALASÍ FAS (1986: 51-52).

«DOLORES HI ANGOXOS. Dichmenga, ha ora de vespres, ha .XXX. dies del mes de noembre de l'any .M.CCCC.LXXI. [*hauria de dir* .M.CCCC.LXXI.], afermaren la gentil, dolça i amorosa na Miqueleta, fiyla d'en Pere d'Artés hi de la dona Catalina, ab lo bort n'Antoni Granada, hon fo la gran dolor.

DELS FINS AYMANS [*de l'ànima*'].

Ítem, dichmenge, a ora de vespres, que havíem .XIII. jorns del mes de desembre, féu **ajustaya** n'Antoni Granada an caza d'en Portel, qui astà sots la volta; hi anà la justaya ha casa de la dona Quadres, hon era la noviya, i en la qual quaza fo afermada. **En la ajustaya no y ach juglars.**

Ítem, disapte a nit, ora de miga nit, que aviem .XX. jorns del dit mes de desembre del dit any .LXXI., en Bernat Casà vench despertar a mi, Pero Seriol, hi amdosos fem los títols del quarer de Bonayre y de Senta Margelida i del Pont Nou, de la greu de Partensi i de la subirana Rosa Miguia. Hi partint d'aquí, anam[*fragment intercalat de caire econòmic*]-nos-en as quarer de Sent Jachme. He devant l'alberch d'en Nicolau Savila yo ascriví lo meu títol, qui diu: "Lo beguí per amor"; i al portal de Senta Maria Machdalena i en lo carer de la dona Catalina, mare de la gentil Miquaeleta, ab .I. títol qui diu: "Sent Miquel, ajuda-m'hi", i altre qui diu: "En mon cor hi tindré per tots temps com viuré". Hi fiu semblant mateix en lo carer de la dona Quadres, hon era la gentil Miquaeleta. I, al dichmenja matí, yo la saludí a la finestra, ab en Guilermo Planes, qui era ap mi.

Ítem, dichmeces, a .XXI. del mes de jener del dit any [1372], fo nòvie la gentil Miqueleta. Isqué de casa la dona muller qui fo d'en Bernat de Quadres jorn clar, menys de son i de lum, hi entrà en casa d'en Bernat Sigranada. A la plasa del Pa jaquí dins, en l'alberch. Hoí mise e benesió, e yo viu-la ab en Jacme Quintana i ab en Comas Serà i en Johan Soler i ab en Guillermo de Font Cuberta, mentra pasava al Pont Nou dels homs de Viyabrera, i, devant l'alberch d'en Bernat Sigranada, altra vegada.

[...]

Ítem, isqué ha mise la gentill na Miqueleta a la asgleya de Santa Aulariya, dichmenga, al primer jorn de febrer del dit any, i yo viu-la pasar ab sa mare i ab d'altres dones devant l'alberch de miser Guillem Guerau, que se n'anava [a] dinar a casa de la dona muller qui fo d'en Bernat Quadres, hon sa mare de la dita Miqueleta feya la **fiesta de las raquiscayas**. I, après dinar, la viu a la Seu, a vespres i al [*en blanc*]. Axí, aní al quantó d'en Jacme Fuxà, i devant l'alberch de la dita dona Quadres [la viu] con entraven en casa».

1373: Entrada i recepció de Mata d'Armanyac, muller de l'infant Joan (València).

DOC. 1373.1 (danses dels oficis, ordenadors, jocs, bèsties, jueus i moros, castell, batalla de taronges, joglars, ordre d'intervenció dels oficis en el seguici):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-16, f. 159r-162r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 28-31, doc. IX.1).

«ORDENACIÓ FETA PER LA ENTRADA DE LA SENYORA DUQUESSA [...].

Ítem, sien aemprats tots los officis e mesters de la ciutat; que cascú d'aquells per si, ab tots los d'aquell ofici o mester, se apparellen, cascú ab sa liurea o divisa e ab sos juglars, per exir [a] reebre la dita senyora, ço és, los **jóvens d'aquell ofici o mester dançan**, bé arreats, e los pròmens acompanyan. E és obs que sia dat orde a cascun dels dits officis o mesters, axí en les colors de les liurees o vestits com en exir, anar e tornar, ço és, qual ofici o mester irà primer, qual segon, qual terç e axí dels altres per orde; e quals majorals e pròmens de cascun ofici e mester se tenguen per dit de estar a la ordenació que sobre açò los serà dada o feta per los honorats jurats e **ordenadors**.

E singularment sia aemprat l'ofici dels **pellicers** a fer arreament e **joch de .I. drach o d'altra bèstia, segons que han acostumat** e en altra manera axí com a ells apparrà pus bellament e pus honorable ésser faedor. Per semblant manera, los **freners**, e semblantment los **argenters**, açò declarat: que entre ells se emprenguen e s'avenguen de **divisa de les bèsties** per ço que una no sia tal com altra.

Ítem, sien aemprats los pròmens de l'ofici dels **fusters** a fer **.I. castell de fusta ab verdesques** e altres aparellaments empaliats e enramats, ço és, en la rambla dejús lo pont dels Serrens, al pla dels Corders, en lo qual castell sia mesa e establida **compaña ab penons, paveses,**

moltes taronges, cogombres e altres fruytes per fer defensió de batalla, segons dejús serà dit.

Ítem, sien aemprats los **pròmens de mar** a fer **dues galees armades**, de pocha talla, les quals menen en **carretes** tro que s'encontren ab la dita senyora duquessa e aquí se combaten una ab altra. Enaprés, amdues venguen a prop del dit castell per combatre e combatén aquell tant com per lo dit pont durarà lo passatge de la senyora duquessa e de sa companya.

E los pròmens d'aquests .II. officis pus prop dits se emprenguen e s'acorden de ço que cascú deïa fer, per tal que la festa e lur joch ne sia mils acabat.

Aximateix, **sien aemprats los juheus e los moros de la ciutat** que isquen [a] reebre, cas-cuns per si, la dita senyora, ab lurs mellors aparellaments, segons han acostumat e mils fer puxen.

Ítem, sien aemprats los pròmens ciutadans, juristes, drapers, notaris, mercaders, cambiadors, metges, especiers e tots altres pròmens qui puxen ésser trobats.

[...]

Ítem, que sien fets de nou certs **penons d'oriflama e d'altres per a juglars**, com los que huy són en la Sala sien vells.

Ítem, que procur hom haver **tots quants juglars haver-se puxen** a totes parts.

Ítem, que totes les dites **robes de seda**, les quals deuen ésser fetes a messió de la dita ciutat, encontinent entrada la dita duquessa en sa posada, sien distribuïdes e dades a porters e a **juglars e majorment estrangers**.

[...]

Seguí's enaprés que per metre en obra les dites ordenacions, los dits honrats jurats e deputats o molts e la major part d'aquells foren ensemps diverses dies e vegades. E per ço, com bonament tots no ho porien fer tot, distribuïren entre si e a altres la execució de les dites coses e altres necessàries e expedients a la dita festivitad. E sobre açò feren e donaren **diverses memorials** a cascuns de ço que fer a exeguir havien. E entre les altres coses, com fos cosa molt expedient e necessària, quasi per començament, empendre e acordar ab los majorals e pròmens dels officis e mesters de la dita ciutat les colors dels vestits lurs per haver diversitat de liurees. E aximateix, de metre aquells en orde de lur exida e anada e tornada en la recepció de la dita senyora per esquivar entre aquells torbament e discòrdia, per ço haüd parlament moltes vegades per los dits honrats jurats e deputats ab los dits majorals e pròmens.

[...]

Lo qual orde de exida, de anada e de tornada dels dits officis e mesters e les colors dels vestits o liurees d'aquells foren avengudes es seguiren axí com dejús se conte:

Primerament, isquen e vaju los carnicers; e han per devisa drap de color de blau clar.

Aprés, los corregers e seders; e han per devisa color vermella ab mànega drete de blau clar.

Aprés, los aluders; e han per devisa color vert ab mànega drete blanca.

Aprés, assaunadors; e han per devisa color de blau azur tot tes.

Aprés, coltellers e bayners; e han per devisa color vermella sembrada de rosselles de laca d'or i de oripell ab mànega drete vert.

Aprés, tapiners; e han per devisa color [*en blanc*].

Aprés, los flaquers; e han per devisa color vermella ab mànega blanca.

Aprés, esparters; e han per devisa color vert tes.

Aprés, texidors; e han per devisa vermell rosat ab mànega negra.

Aprés, pescadors; e han per devisa [*en blanc*].

Aprés, ferrers; e han per devisa [*en blanc*].

Aprés, moliners e altres de l'Almodí; e han per devisa blanch ab mànega drete vermella ab raigs.

Aprés, corredors de coyll; e han per devisa morat ab mànega vermella.

Aprés, fusters; e han per devisa vermell ab mànega drete de colea ab ornament de lenques de fust a semblant de fresadura.

Aprés, çabaters; e han per devisa [*en blanc*].

Aprés, pellicers; e han per devisa blau clar tes.
Aprés, corredors d'orella; e han per devisa vermell ab mànega dreta morada.
Aprés, pellers; e han per devisa tafatà vert tes.
Aprés, lauradors; e han per devisa vermell tes.
Aprés, freners; e han per devisa vert festaquí ab calces e caperons vermells,
Aprés, sartres; e han per devisa morat tes.
Aprés, argenters; e han per devisa tafatà vermell tes ab alguns ornaments de fulla d'argent.
Aprés, blanquers; e han per devisa morat e blanch.
Finalment, los perayres; e han per devisa vermell ab ornaments e garlandes de cotó blanch.
Los hòmens de mar no foren meses en lo dit orde per ço com han a servir a les galees d'aquesta festa e a altres jochs».

DOC. 1373.2 (picabaralles entre els oficis per la distribució de juglars):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-16, f. 162v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 32, doc. IX.m).

«És cert que com **per raó dels juglars fos turbació e contrast entre los dits oficis e mesters** car los uns, qui pus diligents hi eren estats, havien sobers dels dits juglars, e altres, poch, e altres, no gens, finalment, los honrats jurats e ordenadors dessus dits, compartín los dits juglars, tollen a alguns e enadín [*'posant més endavant'*] a altres, e encara assignan-ne d'aquells que la ciutat havia soberchs, donaren **compliment e suficiència de juglars a cascuns dels dits oficis e mesters**, segons lo nombre de cascuns, per manera que foren contents. E açò fon tot endreçat lo següent dissabte a .VI. del dit mes d'agost, en hora de tèrcia, per ço que'l dit dia, après dinar, pogués començar e començà la dita festa».

DOC. 1373.3 (prohòmens dels oficis sense dansar i grups de dansadors i balladors):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-16, f. 163rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 33, doc. IX.m).

«[...] Semblantment, foren ordenats a anar e anaren denant la dita senyora duquessa, ço és, denant los dessus pus prop escrits qui tenien als cordons del destrament de la dita senyora, certs pròmens, en lo nombre dejús contengut, dels dits oficis e mesters ab mantells o çurambres de tafatà, cascuns de la color de lur liurea o devisa damunt declarada, de .II. en .II. passejan suauement **sens dançar**. E començan, al primer cap d'avant, foren:

Primerament, dels carnicers, .II. pròmens; dels corregers e seders, .IIII. pròmens; [*relació dels prohòmens de tots els oficis...*]. Dels altres pròmens, ab çurambres, dels dits oficis fo ordenat que anassen e anaren de .II. en .II. passejan après de lurs **dançadors o balladors** d'aquell offici».

DOC. 1373.4 (relació de l'entrada de la duquessa de Girona, voluntat memorialística):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-16, f. 163v-165r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 33-35, doc. IX.n).

«En lo dit dissabte lo senyor duch e la senyora duquessa foren e romangueren la nit en loch d'Albalat. E lo digmenge següent, a .VII. dies del dit mes d'agost, per lo matí, lo senyor duch, ab poca companya, se'n vench primer e entrà en la ciutat. Enaprès vench e entrà la dita senyora duquessa, a la qual isqueren reebre e reeberen tots los dessus dits, axí com era estat ordenat e dessus és escrit, en **grans baylls e jochs molts e diverses en gran còpia e diversitat de juglars e d'esturments** e infinida multitud de gents.

E, per certificació e instrucció dels esdevenidors, són notades e escrites en lo present libre aquelles coses les quals pus notablement embelliren la dita festa.

E primerament, lo **joch dels pellicers**, los quals hagren fet e menaren .I. **gran drach** e, sobre aquell, .I. **rabosí**. E après del drach, tots los dits pellicers venien en cavalls, ab armes, bé arreats, en gran nombre. E, après de la entrada, tornaren a lurs **baylls**, axí com los altres oficis.

En après, lo **joch dels freners**, qui hagren fet e menaren .I. **drach molt major** que·l dels dits pellicers, en altra diversa forma de gran ferea, **movén la lengua e les galtes e gitan foch e fum per la bocha e per lo nas** e, ultra açò, feren e menaren denant e entorn del dit drach .XX. o pus **hòmens salvatges** fort ben fets, ab diverses maneres d'armes salvatges, axí com **rames d'arbre mal esporgades e banques de fust** ab .III. peus formades en sengles **bastons e haches de fust e altres diverses coses**. E après venien los dits **freners dançan, bé arreats e campejants** [*'guer-rejant'*], e plegaren tro a la primera taula de júnyer, ço és, prop [de] Sent Julià, car per la feredat del drach s'esquivaven molts cavaylls e torbaven les juntes. D'altra part, per la infinita multitud de la gent, no podien anar pus avant, perquè tornaren lur drach e altres jochs prop lo riu, denant l'abeurador del cap del pont dels Serrans. E aquí aturaren tro que plegà la senyora duquessa e, en vista sua, isqueren hòmens a cavall, armats, e feren semblant de **ociure** [*'matar'*] **o nafrar e pendre lo drach**. E los dits salvatges sortiren-los a l'encontre per defendre lo drach, e sobre allò combateren una estona los dits cavallers e salvatges. E·s donaren algunes cozzorrades passants joch, no sens grans rialles dels mirants. Ne en tots los jochs veé hom riure la senyora duquesa, la qual portava dol per son pare, qui poch [ratllat: 𐀀] dies havia que era mort, sinó en lo joch d'aquesta batalla.

En après, lo **joch dels hòmens de mar ab les dues galees** contengudes en los dits capítols de les ordenacions damunt dites, les quals galees foren molt bé fetes e menades fort abtament, **car jassia altres vegades fossen fetes semblants galees**, emperò menaven-se ab cordes, quasi rocegan, e aquestes foren fermades sobre carretes ben fetes e queacom altes e entorn, ço és, de terç de galea avayll anaven cubertes ab draps engaçats de perayes qui cobrien les rodes e los qui movien e menaven les dites galees, per manera que tot hom comunament tench per molt bé endreçades aquestes galees e per molt bell e notable lo joch d'aquelles.

Aximateix, cascuns dels altres officis féu son esforç de fer e feren molt bé la dita festa en **baylls**, ab còpia e diversitat d'esturments. E una de les coses que mils ornaven cascun offici eren los pròmens, ab çurambres de cendat o de tafatà, qui anaven après de lurs **balladors** [...].

Finalment, tanta fon la multitud de la gent que la senyora duquesa —la qual aquella matina da era partida, segons és dit, del loch d'Albalat, qui és a una legua o poch més de la dita ciutat, e era plegada assats matí, ço és, poch après lo sol exit a la ecclésia de Sent Anthoni, que és prop lo dit portal de la Unió— l'aguia [*'es preparava'*] tant d'allí avant en sa entrada, **no podent passar per l'embarch dels jochs e dels baylls** e de la infinida multitud de la gent, que passat era migjorn quant fon plegada e descavalcada en sa posada, ço és, en lo dit Palau Bisbal. Totes les altres coses e specialment lo júnyer e traure a taulat e los jochs dels toros foren per sos dies complides, segons eren ordenades. E açò presents, veents e mirants ab plaer e deport los dits senyor duch e senyora duquesa, als quals Déu exalce e do fruyts benaventurats a serv[e]y de Déu e a plaer lur e a prosperitat de lurs pobles e senyaladament de la molt noble ciutat de València. Amén».

DOC. 1373.5 (balls i jocs):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-16, f. 171r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 35, doc. IX.o).

«Ítem, ordena e tench per bé lo dit Consell, haüda sobre açò delliberació, que·ls salaris de tots los juglars qui serviren als officis e mesters en los **balls e altres jochs** que·s feren en la dita ciutat per raó de la novella entrada de la dita senyora duquesa, poch dies ha feta, sien pagats de la pecúnia comuna de la dita ciutat a taxació, composició e coneguda dels dits honrats jurats o de la major part d'aquells, com sia assats a cascun singular dels dits officis e mesters haver-se fetes del seu propi vestedures per raó de la dita festivitat, e que almenys los salaris dels dits juglars, puys la dita festa esguardava la cosa pública de la dita ciutat, sien pagats de la pecúnia d'aquella [...].»

DOC. 1373.6 (procurament de joglars d'arreu):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-13 (contingut en I-7), f. ...6v-16r...; fragments majoritàriament transcrits a CARRERES ZACARÉS (1925b: 40-46, doc. IX.x).

«[23 de juliol de 1373, f. 6v] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda a-n Domingo de la Rambla, pintor, per si e per sos companyons, setze lliures e mija degudes a ells per lur salari e treballs, per raó de **sobreposar fulla d'or sobre cendat de grana a barres retents senyal reyal de .XII. penons d'oriflama**, los quals havem fets fer a obs de la dita ciutat per **trompes, nafils e cornamuses**, com los que y eren fossen e sien fort veylls, en los quals penons són entrats .M.DCCC. pans d'or. E cobrats d'ell, etcètera [...]

[23 de juliol de 1373, f. 6v] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda a-n Francesch Simó, batifulla, trenta lliures, per nós a ell degudes, per raó e preu de .M.DCCC. pans d'or de certa sisa, los quals per ell havem fets fer e d'aquell comprats e haüts a obs de **.XII. penons d'oriflama**, los quals havem fets fer per **trompes, nafils e cornamuses** a obs de la diuta ciutat. E cobrats, etcètera [...]

[30 de juliol de 1373, f. 7r] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda a-n G. Salat, fuster, vint-e-dues lliures, deu *solidos*, .IIII. diners, deguts a ell, per raó e preu de fusta, la qual, de manament nostre, és estada comprada e presa, axí d'ell com d'altres, a endreça e espegament ['despatx'] seu a obs de **dues galees** poques, les quals havem fetes fer per fer **jochs** en la novella entrada e venguda, la qual, la senyora duquesa, deu fer prestament, segons que de les compres e preniments de la dita fusta per compte de menut és estat a nós demostrat. E cobrats d'ell, etcètera [...]

[12 d'agost de 1373, f. 8r] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda a-n Bn. Sala, oste de correus, cent vint-e-tres *solidos*, .VI. diners, deguts a ell per salaris de correus [...] Ítem, dos correus qui, per **procurar juglars** per a la festa de la entrada de la senyora duquesa, anaren: la un ves les parts de **Xàtiva** e d'**Alcoy** e de la **Marítima**, e estech .VII. jorns, e l'altre, ves lo **Maestrat**, e estech .VI. jorns. Munten .XLV. *solidos*, .VI. diners [...]

[*Semblantment, entre altres albarans...*]

[19 d'agost de 1373, f. 9r] [...] Berthomeu de Vilamajor, corredor, cinquanta-e-cinch *solidos* [...] per raó dels draps de seda [...] paraments als taulegers [...] per obs de **penons de trompes, nafils, cornamuses e xaramies** [...] draps de velluts a obs de fer vestedures a nós e a certs notables pròmens deputats [...]

[19 d'agost de 1373, f. 9r] [...] R. Casalduch, sartre, trenta-sis lliures, .VI. *solidos*, .VII. diners [...] per costures e avaries de les robes que poch dies són passats fem fer als verguers e **juglars de la dita ciutat**, hoc encara a alguns **altres juglars** [...]

[19 d'agost de 1373, f. 9v] [...] P. Morlans, pintor, per si e per sos companyons, quinze lliures [...] per raó de **pintar dues galees** [...] per pintar .XXXVIII. rems, .XX. sobresenyals, .XXXVIII. penons e **.I. drap per a entorn de les dites galees** [...]

[31 d'agost de 1373, f. 10r] [...] micer Francisco de Baldograndino, mercader pisà, do-entes cinquanta-huyt lliures, .XIII. *solidos*, .IX. diners [...] .XXIII. **penons de trompes, de nafils, de cornamuses e de xaramies** [...]

[31 d'agost de 1373, f. 10r] [...] micer Jacobo Bonini, mercader pisà, noranta-huyt lliures, .XVII. *solidos*, .X. diners [...] a obs dels **penons de oriflama** per a **trompes, nafils, cornamuses e xaramies que fem fer per la festivitad de la dita entrada** [...]

[7 de setembre de 1373, f. 11rv] [...] .C. florins d'or a-n Berthomeu de Vilafrancha a obs de fer dues **galees poques**, les quals fem fer per fer **jochs** [...] Ítem, .VI. lliures per salari o loguer dels **bastaixs** qui menaren los carros de les dites galees [...] Ítem, .XXX. florins als pròmens **freners** en ajuda de les despeses de la **cuqua** per aquells feta a la dita festa. Ítem, .XX. florins als pròmens **pellicers** per **semblant raó** [...]

[7 de setembre de 1373, f. 11v] De nós, etcètera. Retenits vós de la dita moneda quaranta-sis lliures, .XIII. *solidos*, .VI. diners, les quals, de manament verbal nostre, havets liurades a-n Bn. Sicard, obrer de les obres comunes de la dita ciutat, a obs de convertir aquelles en affers de son offici e senyaladament en **comprar fusta per fer adobar e per l'adob dels ponts dels Serrans**

e del Temple de la dita ciutat e per comprar e fer serrar fusta a obs de cobrir, segons que per alguns era acordat, lo dit pont del Serrans per la novella entrada de la senyora duquesa en la dita ciutat, lo qual **emperò cobriment no·s féu** [...].

[16 de setembre de 1373, f. 12rv] De nós, etcètera. Pagats de la dita moneda, en la fi del mes de deembre primervinent, a·n G. Bernat e a·n Thomàs Cucaló, perayres, majorals o veedors de l'ofici de la perayria de la dita ciutat, en nom e loch de tot lo dit ofici, trenta-e-cinch lliures [...] salaris e despeses per lo dit ofici pagats e fetes en los **juglars** [...] los quals **juglars e altres qui hajen servit a la dita festa se deuen pagar de la pecúnia comuna de la dita ciutat**, segons ordenació del Consell feta a .XXIII. dies del prop passat mes d'agost. E cobrats [...].

Semblant albarà fo fet a·n Guillem Maçot e a·n Johan de Fenollosa, majorals de l'ofici de la corregeria, de .VIII. lliures, .XV. *solidos*.

Ítem [...] ofici de la çabateria [...] .XIII. lliures.

Ítem [...] ofici de la pelleria [...] .VII. lliures.

Ítem [...] ofici dels sartres [...] .VII. lliures.

Ítem [...] texidors [...] .VII. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] moliners [...] .VII. lliures.

Ítem [...] coltellers e bayners [...] .VIII. lliures, .XV. *solidos*.

Ítem [...] tapiners [...] .V. lliures, .XVIII. *solidos*.

Ítem [...] pellicers [...] .X. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] assaonadors [...] .VII. lliures.

Ítem [...] fusters [...] .XVII. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] lauradors [...] .XVII. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] corredors de coyll [...] .III. lliures, .VI. *solidos*.

Ítem [...] corredors d'orella [...] .X. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] aluders [...] .X. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] pescadors [...] .X. lliures, .XV. *solidos*.

Ítem [...] esparters [...] .V. lliures, .V. *solidos*.

Ítem [...] ferrers [...] .VII. lliures.

Ítem [...] ofici de la freneria [...] .XV. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] ofici de la blanqueria [...] .X. lliures, .X. *solidos*.

Ítem [...] carnicers [...] .XII. lliures, .V. *solidos*.

Ítem [...] argenters [...] .XI. lliures.

[22 de setembre de 1373, f. 13v] [...] Ítem, que foren donats e distribuïts axí a alguns **juglars de la senyora duquesa**, qui no havien haüdes robes [...] .XXI. lliures, .IX. *solidos* [...].

[4 d'octubre de 1373, f. 15r] [...] P. Ceseres, perpunter, trenta-e-tres lliures [...] .VI. **timbres**, .II. parells de **cobertes de tabals** [...].

[17 d'octubre de 1373, f. 16r] [...] R. de Selgua, verguer nostre, cent-e-deu *solidos* [...] una gramalla de vellut que a ell era estada donada [...] fon presa la del dit verguer e dada al dit **juglar** [...]».

DOC. 1373.7 (balls; dracs i rabosí; hòmens salvatges; galeres):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 68-73; BM, ms. 1172, f. 44v-46r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 105-108).

«ENTRADA EN VALÈNCIA DEL SENYOR DUCH Y DUQUESA. Havent nova en València com ya eren fetes les bodes e lo senyor duch e duquesa devien entrar en la present ciutat, lo Consell del·liberà e hach son parlament sobre la entrada de dita duquesa, e, havent haguts molts parlaments, lo Consell del·liberà e hach per bo que fos feta solemnia festa [...].

ORDINACIONS SOBRE LA ENTRADA DE LA SENYORA DUQUESA. Ordinacions fetes sobre la entrada de la senyora duquesa:

Primerament, que la ciutat sia netejada e bellament empaliada per lo lloch hon la dita senyora devia anar fins la sua posada, qu'és la casa del bisbe, hon foren anprats tots los officis e mestres, així ordenats com se segueix:

Primerament los carnicers [*descripció de les divises dels oficis...*]

[...]

Los hòmens de mar no foren mesos en lo dit orde per ço com han a servir en les galeres de aquestes festes e altres lochs.

ENTRADA DE LA SENYORA DUQUESA. Entrà la dita duquesa per lo portal dels Serrans [...] Anaren davant la duquesa [*els portadors del pal·li*] que duyen los cordons, e davant de aquells dels cordons anaven los officis, de dos en dos de cascun offici.

Lo disapte, lo senyor duch e la senyora duquesa romangueren aquella nit en lo loch de Albalat, que hom contava sis de agost, dit any 1373. E, lo diumenge dematí, lo senyor duch, ab poca gent, vench primer a entrar en la ciutat, e après entrà la senyora duquesa, a la qual ixqueren a rebre los desús nomenats, cascun **offici ab sos balls e diversitat de sons e juglars** [*per error del copista, a BM, ms. 1172, f. 46r: julars*] per embellir dita festa.

INVENCIIONS DELS OFFICIS. Primerament, los pellicers amenaven un **gran drach e sobre ell un rabocí**.

Aprés, los ferrers menaven un **gran drach, molt major** e pus fer, **gitant foch per la boca e per lo nas, e, davant lo drach, vint hòmens salvatges ab diverses maneres de armes salvages de arbres mal esporgats**.

Los hòmens de mar menaven **dues galeres** molt bé, en orde, **armades molt altament, sobre carros, cubertes de mit[g] en avall novament**; així mateix, casquí dels altres officis [...] En cartes 190 [*159r-165r*].

DOC. 1373.8 (rebuda de Mata d'Armanyac al pont del Carraixet):

BUV, BH ms. 255, *Dietari de Guillem Mir* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 14v.⁹

«A .vi. de març, any mil .CCC.LXXIII. s'esposà lo primogènit d'Aragó, duch de Monblanch, ab la alta infanta dona Mata, filla de l'engregi [*egregi*¹⁰] comte d'Armaniach. Exiren los officis de la ciutat fins al pont de Carraxet e, feta la volta, anà la dita duquesa a posar al palau del bisbe. Foren fet[s] taulagers per al recne, per la entrada de la dita duquesa. E foren-los dat[s] paraments de cendat ab senyals del senyor duch e duquesa, e són los següents: [...]».

1374: Festes pel naixement de l'infant Jaume, fill dels ducs de Girona (València).

DOC. 1374.1 (balls):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-14 (contingut en I-8), f. ...5r-13r...; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 47, doc. X).

«[8 de juliol de 1374, f. 5rv] De nós, etcètera. Pagats a-n Miquel de Vilanova, especier, cent sexanta-sis *solidos*, .I. diner [...] Ítem, .II. *solidos*, .II. diners per una lliura de ciris pochos que fon presa de son obrador, de manament nostre, la vigília de Sent Johan de juny prop passada, a vespre, quant per nós e per alguns pròmens de la dita ciutat foren fets **baylls per alegria de la naxença del primogènit del senyor duch**. E cobrats d'ell, etcètera [...].

[31 d'octubre de 1374, f. 12v-13r] De nós, etcètera. Retenits vós de la dita moneda sexanta-una lliures, setze *solidos*, .VI. diners, les quals, axí per mans d'en G. de Reus, notari, síndich de

⁹ El manuscrit BUV, ms. 197 presenta una llarga el·lipsi temporal entre 1354 i 1380.

¹⁰ Vegeu ARCPV, ms. 78, p. 66.

la dita ciutat, com per mans d'en Berthomeu de Vilafrancha, al qual, per nós fon comanat, foren despeses a menut en la vespra e en la festa de Sent Johan de juny prop passat e en lo següent la-donchs digmenge, que fo a .xxv. dies del dit mes de juny, per la festivitad que en aquells dies fo feta per nós e altres en nom de la dita ciutat per raó de la naxença del primogènit del senyor duch, és a saber, la dita vespra: en **vin grech e vermell, qui fon dat ensemps ab confits**, los quals no són en aquest compte, a una **compañya de pròmens notables e a nós en la Sala, al vespre, après que haguem dançat** en la posada del dit senyor e per vila, per alegria de la dita naxença [...].

Ítem, en **salaris de juglars** als dits dies e generalment en totes altres messions de la dita festivitad, segons que ls dits síndich e en Berthomeu de Vilafrancha mostrà-se'n a vós e a nós per menut [...].».

1382: Entrada de Sibil·la de Fortià, quarta muller de Pere el Cerimoniós (València).

DOC. 1382.1 (jocs de feres i galeres):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-17, f. 264r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 49, doc. XI.a).

«[8 d'octubre de 1381] [...] E està en veritat que ls dits jurats e pròmens, en la ordenació de la dita festivitad prop faedora, se concordaren e conformaren en les demés e quasi en totes les coses de la dita altra passada festivitad [*entrada de la difunta duquessa de Girona, Mata d'Armanyac*], e senyaladament en les liurees o colors dels vestits dels officis e mesters de la dita ciutat e en l'orde de la exida e tornada que fer devien e en la manera dels **jochs**, axí de taules redones, **de dues galees portades sobre carros, de la fera** [*perd el sentit l'article dels, ja que l'escrivà ha ratllat ¶*] e **salvatges dels freners, de la fera dels pellicers** [...].».

DOC. 1382.2 (folls; cuques; galeres; joglars):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-18 (contingut en I-12), f. 31rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 50-51, doc. XI.c).

«[8 de febrer de 1382] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data mil et set-centes noranta-sis lliures, .I. *solido*, .IX. diners [...] en Francesch Urgellés, notari, síndich de la dita ciutat [...] Ítem, costaren .XXXIII. gramalles ab lurs caperons de meytats de drap d'or en camp vermell e de vellut blau, entre compra e faedures, per als qui portaren lo dit pali e destraren la dita senyora, encloses les gramalles del lochtinent de governador e del justícia [f. 31v] en criminal qui capdellaven, e enclòs ço que costaren de recomprar dues de les dites gramalles après que foren dades, per donar aquelles a **dos foylls** de qui lo senyor rey nos féu pregar, ab les averies d'aquesta cosa, .D.LXXV. lliures, .XVI. *solidos*.

Ítem, les quals foren dades e pagades als **officis dels freners e dels pellicers, en ajuda de fer lurs cuques, e als hòmens de mar en ajuda de fer les .II. galees**, enclòs lo cost de les gonelles reyls que foren fetes e dades a .XX. saigs [*'funcionaris municipals'*] e altres coses d'aquesta partida, .C.LII. lliures, .III. *solidos*, .I. diner. [...].

Ítem, foren dats e pagats a tots los **juglars** qui foren a la dita festivitad per los dies que aquella durà, **axí de la ciutat com estranys**, enclosa la provisió dels estranys e enclòs lo salari de la crida reyal, segons quern e compte del síndich a qui fo comanat, .CCC.XXXVII. lliures, .V. *solidos*, .VI. diners. [...].».

DOC. 1382.3 (esquema festiu de l'entrada de Mata d'Armanyac):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 90; BM, ms. 1172, f. 59v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 130).

«ENTRADA DEL REY Y REYNA EN VALÈNCIA. Com la ciutat hagués ardit del senyor rey de la entrada de la senyora reyna, manà endrezar la ciutat e officis de aquella, de la manera que en la entrada de la senyora duquesa [*Mata d'Armanyac*]. Ibídem».

1382: Entrada de Violant de Bar, segona muller de l'infant Joan, duc de Girona (València).

DOC. 1382.A1 (balls i jos; galeres; cuques i hòmens salvatges; joglars):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-18 (contingut en I-12), f. 48r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 52-53, doc. XII.b).

«[6 de maig de 1382] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data nou lliures e dehuyt *solidos*, les quals, per mà d'en Bernat Sicard [...] per lo dit camí [*de l'alqueria d'en Valleriola*], vench e entrà novellament en la dita ciutat e lo qual dinar fon dat als pròmens axí generoses com ciutadans qui foren vestits per destrair la dia senyora, per ço com ella, per ocasió dels **balls e jochs** qui s'feren per sa entrada, devia tardar e tardà molt gran dia de plegar a sa posada [...].

[24 de maig de 1382] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data mil e huyt-centes vint-e-tres lliures, deèsset *solidos*, .X. diners [...] axí per mans vostres com del discret en Francesch Urgellés, notari, síndich de la dita ciutat [...] Ítem, en les dues **galees** que foren fetes e menades sobre carros per la ciutat e en la esmena d'alcunes taules e banchs que s'enderrocaren per passar les dites galees, e enaprés se referen, e en altres coses esguardants les dites galees.

Ítem, en les ajudes que foren fetes als **freners, pellicers e tapiners per fer lurs cuques e hòmens salvatges**. Ítem, en los salaris e provisió dels **juglars** qui vengren e foren a la dita festa en major multitud que jamás fos vist [...].»

JOAN I EL CAÇADOR O EL DESCURAT O L'AIMADOR DE LA GENTILESA (1387-1396)

1389: Festes pel naixement de l'infant Ferran (València).

DOC. 1389.1 (tripudis):

AHMOV, *Manual de Consells*, sign. A-19, f. 40v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 53-54, doc. XIII.a).

«[Acord del 24 de març de 1389] [...] E tantost, lo dit Consell, retudes humils laors e gràcies a nostre senyor Déu de tanta e tan assenyalada gràcia e, per mercé, per dos caps: lo primer, per lo bo e prest delliurament de la dita senyora reyna, e lo segon, per la naxença del dit senyor infant en quant mascle [...].

Per aquestes raons e altres, lo dit Consell, après de les dites gràcies e laors divinals, encontinent, proceí a **grans alegries e tripudis**. E après alguns raonaments, concordantment proveí que, per retre laors e gràcies a nostre senyor Déu pus copioses e per denotar grans alegries e gotgs en tota la dita ciutat, fos feta gran festa e solemnitat e diversitat de **jochs e d'alegries** [...]».

DOC. 1389.2 (salaris a joglars per acompanyar danses i balls):

AHMOV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-23, f. 34v-35r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 54, doc. XIII.c).

«[5 de juny de 1389] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data mil tre-entes setanta lliures, .i. *solido*, .vi. diners [...] en **salaris de juglars que sonaren** en la dita solemnitat a les **dances e balls** que feyen e feren los officis de la dita ciutat e en les compres dels **draps de què foren vestits certs ciutadans e alguns juglars** per major honor de la dita solemnitat [...]».

DOC. 1389.3 (balls):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 114; BM, ms. 1172, f. 75v; ARCPV, ms. 83, p. 79; BUV, BH ms. 197, f. 13v-14r; BUV, BH ms. 255, f. 18v, però amb un text encara més breu; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 170).¹¹

«NAXENSA DE L'INFANT DON FERRANDO. Com vench nova a la ciutat per una lletra del senyor rey com la senyora reyna havia parit un fill, al qual fonch imposat nom de Ferrando. E foren fets **grans balls e festes** en la ciutat de València e processó segons havia acostumat la ciutat en les naxenses dels altres primogènits nats. En cartes 40».

1390: Representacions i jocs per Setmana Santa (València)

DOC. 1390.1 (representacions i jocs per Setmana Santa):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 15v.

¹¹ Els copistes insereixen aquesta entrada en la secció de l'any 1388 i noticien la mort de l'infant el 1389 (ARCPV, ms. 78, p. 117).

«REPRESENTACIONS EN SEMANA SANCTA. Que negú no gos fer **representacions de nostre senyor Déu Jesuchrist en la Semana Sancta**, sinó en les iglésies e fossars de aquelles, e no per les carreres, com engendren més **jochs** que no devoció, a pena de 60 sous. En cartes 119».¹²

1392: Festes per la conquesta de Sicília (València)

DOC. 1392.1 (model de la festa de sant Dionís; combat per un castell i altres jocs):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-5, f. 129r; seguim l'edició de RUBIO VELA (2003 [1985]: 301-302, núm. 145).

«[11 de juliol de 1392] Al molt honorable e molt savi sènyer En Miquel Cardona, alcayt e procurador de Penàguila.

Molt honorable sènyer:

A la certificació per vós, ab letra demanada de nosaltres, si en aquesta ciutat se és feta festivit per la gran e bona nova del benaventurat procés fet, ab la gràcia e ajuda de Déu, per lo senyor duch, responem que'l dia de Sent Pere [29 de juny], sabents nosaltres per letra de l'honrat En Jacme Marrades la dita nova breument, e explicadora per ell pus largament, e que'l dia següent ell ab sa galea devia ésser ací, e considerants que la dita nova era tant profitosa, honorable e plaent que pus no podia, ordenam e fem fer la festivit en la manera següent.

Tantost, reebuda la dita letra, com fos poch ans de vespres, per retre laors e gràcies a nostre senyor Déu, fem sonar los senys e campanes de la Seu, de les parròquies e de les òrdens, e nós, e molts en nombre infinit, anam a la Seu e a altres devots lochs per fer oració ab retiment de gràcies. Lo vespre tantost següent fem fer per tota la ciutat **semblant festivit de lums e de sons que's sol fer a Sent Dionís**. Lo següent dia, en hora de vespres, la galea plegà a nostra plaça. Nosaltres, ab infinida gent de cavall e de peu, anam al Grau, e, per abreujar, sabem certament, per relació del dit En Jacme, en virtut de letra de creença del senyor duc, que en tota Sicília ciutat, vila, loch, casa o persona no roman que tot no sia a mà e obediència del senyor duch; tantost, ab lo dit En Jacme venín de mar, anam a Paterna, precedent gran colp de bornadors, a alegrar de tanta nova la senyora duquessa, la qual ja trobam en lo camí i que venia ací. La nit següent se continuà l'alegria. En l'endemà se féu solemne processó de la Seu a Nostra Dona Sancta Maria de Gràcia, ab gran e notable sermó, no cessant lo bornar, e, al presdinar, en lo Mercat se feren grans jochs de toros e de **combatiment de castell e presó d'aquell e de micer Andria de Xarmunt e altres diverses jochs**, per manera que la festa ha durat .III. dies.

Merexia-s'í bé, esguardada quanta és la gràcia que Déu ha feta al senyor duc e a tota nostra nació, que aquí vullats e vullen fer d'açò festa; no veem raó per què vedar o cessar deja. Si als vos plau, rescrivets-nos-hen confiantment. E tenga-us en sa comanda la Santa Trinitat.

Scrita en València, a .XI. de juliol.

Los jurats de València, aparellats a vostra honor».

1392: Entrada Joan I i Violant de Bar (València)

DOC. 1392.A1 (balls):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 140-141; BM, ms. 1172, f. 93r; ARCPV, ms. 83, p. 80; BUV, BH ms. 197, f. 20v-21r; també a

¹² L'autor d'aquest manuscrit data la notícia l'any 1389. No obstant això, el fragment fa referència a una crida que es recollí en els acords del consell celebrat el 29 de març de 1390 i es publicà pels carrers de València tres dies després (AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-19, f. 119rv). Vegeu la transcripció que fa FERRER VALLS (1994: apèndix, doc. 3) de la dita crida.

BUV, BH ms. 255, f. 20r, però amb un text més breu, sense fer-hi referències als balls; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 210-211).

«ENTRADA DEL SENYOR REY EN JUAN E REYNA DONYA VIOLANT. Com lo senyor rey en Juan e reyna Violant, sa muller, entraren en València, e entrà com a reyna. Com vingueren a dormir al spital d'en Clapés lo disapte; e lo diumenge entraren a les nou hores, hon ixqueren los officials de la ciutat e los **officis ab aquelles festes, balls e divises**, com se acostumava fer als senyors reys e reynes en tals entrades, en la forma com és en lo *Llibre 5* present, d'en Villalva. En cartes 42 y 43».

DOC. 1392.A2 (revocació dels establiments sobre vestimentes):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-20, f. 41v-42r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 56, doc. XIV.b).

«[Acord del 22 de novembre de 1392] [...] E fo mostrada e lesta al dit Consell una letra de la senyora reyna a jurats e pròmens de la dita ciutat endreçada, dada en Tortosa [*espai en blanc*] del mes present, continent en substància que ells, per esguart de la dita senyora, la qual açò hauria en special serv[e]y, volguessen revocar o sotsprendre l'establiment o **establiments** vedants **los arneses o arreus de les dones e encara de hòmens en certs actes**, per manera que aquelles e aquells per la novella entrada que la dita senyora, com a reyna, devia fer proïsmament en la dita ciutat, aconseguissen per intercessió de la dita senyora aquesta libertat que·s poguessen ornar e arrear a lur plaer segons podien ans del dit establiment o establiments, sobre la qual cosa hagué gran disceptació en lo dit Consell, car foren alguns qui dixeren e tengueren que·l Consell devia en açò complaure a la dita senyora, almenys per regonexença de les bones obres que havia fetes e podia fer a la dita ciutat. Altres dehien e tenien que la dita senyora hauria tramesa la dita letra e demanada tal cosa a **importunitat d'alcunes altives e folles dones**, hoc encara d'alcuns **jòvens hòmens**, volents axí elles com ells anar **arreades e arreats lascivament**, en offensa de nostre senyor Déu [...].»

DOC. 1392.A3 (balls i jocs; drac; cavallers armats; salvatges; desestimació del joc de les galeres i el castell):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-20, f. 42v-48v, cerimonial de l'entrada a València dels reis Joan I i Violant de Bar; cf. CARBONERES (1873: 148-153); cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 57-63, doc. XIV.c).

«Los honrats jurats e advocats pensionats e .XXX. pròmens, per lo Consell de la dita ciutat celebrat a .IX. dies del present mes de noembre, elets a ordenar la festivitat faedora per la benaventurada entrada que novellament se deu fer per lo senyor rey e per la senyora reyna en la dita ciutat [...].

Primerament, acordaren e ordenaren que ab temps sia procurat e fet que·l dia de la dita entrada la ciutat, ço és, tots los carrers de passatge d'aquella sien e estien nedejats de pedres, testam e broça e agranats [...] E com fos disceptació de la longuea o brevitat dels carrers del dit passatge, deints alguns dels dessús [*'damunt'*] dits que fos per aquells carrers que darrera semblant entrada era stada feta e altres dixessen que convenia fos pus breu car vist era estat que per la multitud de la gent e dels **balls e jochs embargants**, lo passatge tardava tant que a vespres lo senyor rey e la senyora reyna no podien plegar a lur posada, finalment fo concordat que la entrada e passatge fos per los carrers dejús [*'dessota'*] declarats [*itinerari del seguici...*].

Ítem, acordaren e ordenaren los dessús dits que sien aemprats tots e sengles los dels **officis e mesters de la ciutat**, que cascú d'aquells per si, ab tots los altres d'aquell ofici o mester, se **aparellen ab la liurea d'aquell ofici o divisa e ab sos juglars** per exir [a] reebre los dits senyor rey e senyora reyna, ço és, **los jòvens d'aquell ofici o mester, bé arreats, dançan**, e los pròmens, ab çurambres, acompanyan [...].

Ítem, sien aemprats specialment e nomenada los pròmens dels officis dels **pellicers e dels freners** a fer cascadu ofici d'ells qualque assenyalat joch, axí com los **pellicers lo drach acostumat o altra cosa mellor e los cavallers armats que solen fer a combatre, pendre e menar lo drach**; e, axí mateix, los **freners, la cuqua e los salvatges** e altres coses que han acostumat fer o mellorar, hi si poran. E que cascuns sien d'açò bé pregats e encarregats.

Ítem, com en semblants festivitats passades fos acostumat que ls **hòmens de mar** eren aemprats de fer e feren **dues galees poques, armades, anants sobre carretes en la festivat ab los altres jochs e balls**, fo ara en disceptació si tals galees serien fetes en aquesta festivat o no. Car foren alguns dels dits ordenadors deints que seria bo que-s fessen e altres que no, donants-hi tal raó, ço és, que vist era stat que les dites galees donaven gran embargament e tarda a la festivat. Car per la estretea e per cantonades en alcunes partides de carrers de la ciutat per on era lo passatge dels senyors e dels de la festivat e per la multitud de les gents, les dites galees no podien passar sinó ab gran affany e tarda. Per aquestes raons e altres fo acordat per los dits ordenadors **que'l joch de tals galees romangués e no fos fet en aquesta festivat**.

E per consegüent, **romangués e no-s fes castell de fusta**, al qual fer en semblants altres festivitats eren aemprats los de l'ofici dels fusters en la rambla dejús lo pont dels Serrans, majorment car fo vist en la prop passada semblant festivat que'l dit castell s'i fo fet de més, car les dites galees, perquè no tardassen en lur passatge, no foren menades al dit castell, **ne aquell fo empaliat, ne fornit, ne per consegüent combatut [...]**.

Ítem, que sien procurats e haüts tots **quants juglars haver se poran, axí en la dita ciutat e termes com encara lo regne d'aquella, com esguardada la multitud dels officis dançants e dels altres actes de la dita festivat hi haja obs gran nombre de juglars [...]**.

[ORDENACIÓ DE L'ENTRADA]

[...]

E après molts e diverses raonaments los dits jurats e pròmens ordenadors concordaren ab cascuns dels dits majorals e pròmens d'officis e de mesters sobre lurs colors e liurees e sobre l'orde de lur exir o anar e tornar en la manera dejús escrita, de la qual manaren fer e dar trellat per als capdelladors ['*governadors*'] de les gents de la dita festivat e **cèdules** ['*anotacions explicatives*'] a cascadu dels dits officis e mesters per saber cascadu son orde e observar aquell axí com dejús se conte:

Primerament, isquen e vaju los carnicers; e han devisa o liurea de drap de color blau clar.

Aprés, los correjers e seders; e han liurea de drap vermell ab mànega dreta de blau clar.

Aprés, lo[s] aluders; e han liurea de drap vert ab mànega dreta blanca.

Aprés, los assaonadors; e han liurea de drap blau azur tot tes.

Aprés, los coltellers e bayners; e han liurea de drap vermell sembrat de roselles de laca d'or o de oripell ab mànega dreta vert.

Aprés, los tapiners; e han liurea de drap de color [*en blanc*].

Aprés, los flaquers; e han per devisa color vermella ab mànega blanca.

Aprés, esparters; e han liurea de drap de color vert tes.

Aprés, los texidors; e han per devisa o liurea drap rosat ab mànega negra.

Aprés, los pescadors; e han per liurea drap de color [*en blanc*].

Aprés, los ferrers; e han per liurea drap de color [*en blanc*].

Aprés, moliners e altres de l'Almodí; e han per liurea drap blanch ab mànega dreta vermella a ratgs.

Aprés, corredors de coyll; e han per liurea drap morat ab mànega vermella.

Aprés, fusters; e han per liurea vermell ab mànega dreta de colea e ab ornaments de lenques de fust a semblant de fresadura.

Aprés, los çabaters; e han per liurea drap de color [*en blanc*].

Aprés, los pellicers; e han per liurea drap blau clar ab ornaments de pells vayrs e d'altres.

Aprés, los corredors d'orella; e han per liurea drap vermell ab mànega dreta morada.

Aprés, los pellers; e han per liurea tafatà vert tes.

Aprés, los lauradors; e han per liurea drap vermell tes.

Aprés, los freners; e han per liurea vert festaquí ab calces e caperons vermells.

Aprés, los sartres; e han per liurea drap morat tes.

Aprés, los argenters; e han per liurea tafatà vermell ab alguns ornaments de fulla d'argent.

Aprés, los blanquers; e han per liurea morat e blanch.

Finalment, los perayres; e han per liurea drap vermell ab garlandes de flochs de cotó blanch.

[...]

E precedents tots lo **jochs e baylls, axí de bornadors com de dançadors dels dits officis e mesters ab diverses e molts juglars e esturments** e portants los dits palis e cordons per los dessús escrits per son orde dessús e denant los dits senyor e senyora e acompanyants e mirants aquells infinida gent sens tot compte entraren e passaren per la dita ciutat e quant foren prop la Seu descavalcaren e feren oració dins aquella [...].

Seguí's encara en aquell mateix dia e en tot lo següent dilluns que·ls **baylls o dances e jochs** dessús dits e les juntes e altres plaers no cessaren per denotar laor e gràcies a nostre senyor Déu e alegria per la entrada dels dits senyors rey e reyna, los quals la divinal clemència en bona e longa sanitat e vida e en altres prosperitats mantenga e exalce. Amén».

DOC. 1392.A4 (armers; nau amb sirenes; roca sobre carros):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-27 (contingut en I-21), f. 18rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 64, doc. XIV.d).

«[15 d'octubre de 1395] De nós, etcètera. Pagats a·n Domingo de la Rambla, pintor, e a·n Berenguer Romeu, armer, majorals en l'any present de l'**offici de l'armeria** de la dita ciutat, vint-e-cinch lliures, tretze *solidos*, .VIII. diners al dit ofici, degudes e restants solament d'aquelles trenta lliures per les quals fo feta avinença de paraula entre los ladonchs honrats jurats de la dita ciutat e los majorals e alguns pròmens del dit ofici que·ls fossen pagades per la dita ciutat en ajuda de les despeses per ells faedores e puys fetes de molt major quantitat en los **novells jochs o arneses de una nau ab serenes e de una rocha sobre carros** fets per lo dit ofici, a inducció e prechs dels dits jurats, per raó de la novella entrada per lo senyor rey e per la senyora reyna, com a rey e reyna, feta en la dita ciutat [...].»

DOC. 1392.A5 (petició de juglars d'arreu del regne):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-5, f. 160v; seguim l'edició de RUBIO VELA (2003 [1985]: 302-303, núm. 146).

«[13 de novembre de 1392] Al[s] molts honrats, savis e discrets tots e sengles justícies, jurats e pròmens de qualssevol ciutats, viles e lochs del regne de València als quals la present pervindrà. De nós, los jurats de la ciutat de València. Salut e honor.

Com, per raó de la novella venguda e entrada que·l senyor rey e la senyora reyna prestament deuen fer ací, en la dita ciutat de València, se aparell en aquella **solemne festa, a la qual és necessària gran còpia de juglars**, e per aquesta raó nós trametam lo portador de la present per empendre o fer venir ací tots quants juglars se puxen trobar, per tal, la seviea e discreció e bona amistat de cascun de vosaltres pregam affectuosament que al dit portador vullats e us plàcia dar endreça e bon espatxament sobre aquest fet. E proveir e manar cascú en sa juredicció, a tots e sengles **juglars**, que venguen a la dita festa e sien ací de dijous prop vinent en .VIII. dies, que serà .XXI. del present mes de noembre, havents per ferm que cascun d'ells, segons sa condició e treballs, seran satisfets e pagats bé e covine[n]tment de lurs salaris per venir, estar e tornar.

E en açò farets servii al senyor rey e a la senyora reyna e gran plaer a nosaltres, als quals confiantment podets escriure de tot ço que sia vostre plaer.

Escrita en València, a .XIII. dies de noembre, en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor .M.CCC.XCII.»

1394: Festes pel naixement de l'infant Pere d'Aragó, duc de Girona i comte de Cervera, fill de Joan I i Violant de Bar (València).¹³

DOC. 1394.1 (balls i danses):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-20, f. 162r-163r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 65, doc. XVI).

«[Acord del 14 de gener de 1394] Anno a Nativitate Domini .M.CCC.XCIII., die mercurii, de mane, .XIII. januarii, in civitate Valenti [...]

E fo feta relació en lo present Consell, ab subirana alegria, de la naxença del **primogènit** del senyor rey e de la senyora reyna feta hir [*'ahir'*] en lur Real [...] fos e sia demostrada e manifestada gran alegria d'aquesta special e novella gràcia en dues maneres: la una envers nostre senyor Déu e la sua sagrada mare e altres sants de la celestial cort, faent festivitat e solemnitat ab dons de caritat per la amor e reverència divinal; e l'altre, envers los dits senyor rey e senyora reyna e lur novell primogènit, faent juntes, borns [*espai en blanc*], **balls, dances** e altres coses denotants subirana alegria [...]

c. 1394-1396: Descripció de Joan I.

DOC. 1394-1396.1 (ministrers i danses de donzells i donzelles):

Croniquetes de Joan I, Martí I i Ferran I (ESCARTÍ 1993: 42).

«E trobà's ésser d'aquesta condició, que no hagué gayre consciència de pagar les quitacions a sos domèstichs qui-l servien, com fos tot son bé ben galdir axí en menjars, en vestirs e en mirar jocs de taules e d'escachs, e de fer-se legir libres istorials. La major ància que en ell era, sí era en fer cercar per lo món los pus abtes **ministrés** que trobar se poguessen, axí de **esturments de corda com de bocha, e xantres, perquè li sonassen e cantassen davant tres vegades al dia**, ço és, una de matí e altra a migdia e altra al vespre. E aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana. E **ans que's gitàs, los donzells e donzelles havia fer davant si dançar e solaçar**, exceptats los divendres. Més avant se adelitava de tenir molts ocells de casa de diverses natures, ab lurs arreus fets de plata d'or. E per semblant, infinits cans de diverses natures molt altament encoblats, divisats ab los cobles de brodadures, garnits de plata d'argent sobredaurat. E era mester als falconers e munters que tenia en gran nombre, que cascun dicmenge se ajustassen en lo pati de son palau faent-li mostra dels dits ocells e cans, de la glòria dels quals ell molt se presava. E un dia part altra anava a cassa, o de munt o de ribera que enloch ne fos. E açò tots temps de sa vida fon son delit; e **per los dits ministrers e cassadors se defahia, car tots quants diners haver podia, a aquells dava**, car aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené e donà e bernejà».

DOC. 1394-1396.2 (la dansa com a plaer principesc):

Històries e conquestas de Cathalunya, Pere TOMIC (1495: f. LVIIr).¹⁴

«E sapiau que en lo temps de aquesta reyna, lo rey tenc major casa que rey que hom sabés en christians, de tot ço que en gentilesa se pertany. Primerament, lo rey stave ben acompanyat de molts comtes, barons, nobles hòmens, cavallers [e] gentils hòmens en gran nombre tostempes après; si après tenia lo dit rey molt gran aparell de cassa damunt, ab gran e bella muntaria, e te-

¹³ L'infant Pere nasqué el 13 de gener de 1394 i morí als 3 mesos d'edat, molt possiblement a causa de la seua fràgil salut (ROCA 1929: 136).

¹⁴ El manuscrit original de Tomic data de 1438.

nia molts falcons de totes naturas, per pendra tota cassa; tenia molts astors e esp[ar]vès per cassar perdius e guatles; tenia moltas esmiras per cassar cugullades hi pendre plaer devant donas; e tenia en la sua cort molts [*sic*] **cobles de ministrés** de totes maneras per haver **plaer de dançar e cantar** [...].».

DOC. 1394-1396.3 (ministrers i danses de donzells i donzelles):

Cròniques de Espanya fins ací no divulgades..., Pere Miquel CARBONELL (1546: f. CCVlr).

«La major ància que en ell era, sí era en fer cercar per lo món **los pus abtes ministrés que trobar se poguessen, axí d'estruments de corda com de boca, e xantres, perquè li sonassen e cantassen davant tres vegades al dia**, ço és, una de matí e altra al migdia e altra al vespre. E aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana. E **ans que's gitàs en lo lit, voli[a] e faea los donzells e donzelles davant si dançar e solaçar**, exceptats los divendres.

[...] E per los dits ministrés e cassadors se empobria, car tots quants diners haver podia aquells dava, car aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené, donà e barnejà».

MARTÍ I L'HUMÀ O L'ECLESIASTIC (1397-1410)

1397: Festes per l'arribada del rei a Barcelona des de Sicília (València).

DOC. 1397.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-21, f. 68v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 44, npp. 45).

«[Acord del 8 de gener de 1397] [...] sia feta **solemnitat de balls** e d'altres alegries en la dita ciutat. E, en lo següent ladonchs dia, sia feta devota processó e caritat [...]».

1397: Revocació de les prohibicions que s'havien emés amb anterioritat sobre vestimentes i joies luxoses (València).

DOC. 1397.A1 (vestimentes en danses):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-21, f. 102r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 42, npp. 41).

«[Acord del 6 de juny de 1397] [...] Ítem, lo dit Consell haüd sobre ço qui's segueix raonament e deliberació, concordantment declarà, proveí e establí que en los estatuts penals vedants, certs draps e certs arneses de vestir e de portar, no sien enteses aquells qui en les festivitats que la dita ciutat ordena e fa, o d'ací avant farà fer, per alegria o demostració de gotg o de plaer per novella venguda de senyor o per naxença de primogènit o per semblants raons se fan vestits e arreaments per honrar la festa, ans aquells aytals ne sien exceptats. En axí, que·ls **sia legut portar tots draps e tots arneses que's volran en les dites festivitats per dançar** o en altra manera aquelles durants, com en tal cas deien ésser absolts de tota ley los dits emperò statuts en tots altres cases e maneres romanents en lur força e valor».

1399: Festes pel naixement de l'infant Pere de Sicília, primogènit i hereu als trons de Sicília i de la Corona d'Aragó, i fill de Martí el Jove i Maria de Sicília (València).¹⁵

DOC. 1399.1 (balls i danses):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-6, f. 89v-91r; seguim l'edició de RUBIO VELA (2003 [1985]: 303-305, núm. 147).

«[5 de gener de 1399] Als molts honorables e molt savis senyors los missatgers de la ciutat de València, en cort del senyor rey.

Molt honorables e molt savis senyors:

Nosaltres escrivim al senyor rey, segons porets veure per trellat de la sua letra, lo qual és interclús dins la present, e, per tal com estar aquí poria portar la dita ciutat en grans despeses sens alcun fruyt, pregam vostra saviea e bona amistat que vosaltres presentets al dit senyor la dita letra, e altra e altra vegada li intimets les dites coses e·l supliquets de sa presta venguda o d'alcuna

¹⁵ Hom pot trobar un acord del Consell valencià relacionat amb aquestes festes. Durant els borns celebrats al Mercat, en Joan Pau demana als jurats l'«esmena o satisfacció» d'un cavall seu «afollat» a conseqüència de l'«aürtament» que patí contra la muntura del noble cavaller mossén Joan de Vilanova. AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-21, f. 245r, acord de 10 de gener de 1399 (CARRERES ZACARÉS 1925a: 45, npp. 41).

provisió per asuadar los dits perills e escàndels; en altra manera, que, obtenguda del dit senyor benivolència, vos hen vengats ab la gràcia del Sant Sperit.

Item, senyors molt honorables, vist ço que és contengut en vostra letra ara darrerament rebuda, de l'ardit que'l senyor rey ha haüid de la **nativitat del primogènit en lo regne de Sicília**, nosaltres de fet fem ajustar gran e sol·lempne consell de cambra, en lo qual foren mossén lo governador, son lochtinent, lo batle general, los justícies criminal e civil, molts nobles hòmens, cavallers, ciutadans, caps d'officis, menestrals e altres, als quals proposam lo dit ardit, pregan que cascú dixés son vot què farien en aquest tan singular novell de la nativitat del fill del primogènit e nét de nostre rey e senyor, hereter esdevenidor en lo regne de Sicília, no contrastant que per letra del senyor rey aytal ardit no sia vengut en aquesta ciutat. E finalment, tots en una concòrdia votan, dixeren que d'aquest novell tan asenyalat, per lo qual se segueix confederació e **gran ligament d'amistat en abdosos los regnes**, la ciutat devia retre sing[u]lars laors e gràcies a nostre senyor Déu, e suplicar aquell que, per sa misericòrdia, axí com lo ha fet néxer en aquest món a gran honor del senyor rey e de amdosos lo[s] regnes, pus gloriosament lo'ns vulla conservar en sobirana prosperitat. E enaprés, que, per mostrar major alegria d'aytal nativitat, la ciutat faça fer **balls, dances**, bornaments e altres actes d'alegria [...].

Item, en lo dit consell fon provehüt que en l'endemà de matí, divenres, a .IIII. del dit mes, ora de misses majors, tots los damunt nomenats, justats en la Sala del consell, ab gran multitud de **ministrés, trompadors e altres jutglars de diverses esturments**, trasquéssem, axí com de fet fon fet, la bandera d'or e flama, e que lo justícia en criminal portàs aquella acompanyat de tots los sobredits, preses vestidures d'alegria, a Nostra Dona Santa Maria de la Seu, e que la processó de la Seu devotament e ordenada, ab les relíquies del benaventurat màrtir mossén sent Vicent portades per lo bisbe, anàs tro a la capella del dit gloriós màrtir, la qual és en l'alberch del cabiscol, e d'aquí faés volta per la plaça de la Fruyta vers la plaça de les Corts, e entràs per lo portal dels Apòstols, e anàs entorn del cor tro a la capella del gloriós màrtir mossén sent Jordi, e d'aquí avant tornàs a l'altar major de la Seu, cantan tota ora diverses ymnes per impetrar la divinal misericòrdia en prosperitat e bona vida del dit primogènit. E que, finida axí com fon la processó, d'aquí avant, per mostrar major senyal d'alegria, **moguéssem baylls e grans dances**, anan per la ciutat; e axí fon fet de fet, que en aquesta manera fem una gran volta per la ciutat portant tots temps e acompanyan gran multitud de poble aquella, e los dits **balls**, tro fom tornats a la Sala, en la qual fon tornada la bandera en son loch. E com fos gran dia, cascú se n'anà a son alberch.

Fon axí mateix provehüt e mès en execució que, en la nit següent d'aquell mateix dia de divenres, foren fetes grans luminàries o alimares en lo çembori, en les torres de la Sala e del mur o portal Nou, e en altres torres del dit mur, e en los campanars de les ecclésies par[r]oquials de la ciutat, e **molts jutglars qui sonaven en aquelles**, e en special en les torres de la Sala, demostran senyal de gran alegria. E en aquest dia, que no fos procehüt, axí com no fon, a pus o altres actes.

Item, fon provehüt que, en lo dia del disapte següent, a .IIII. del dit mes, fos feta solemnia e general processó [...] se'n tornàs en la Seu, on fos fet e celebrat, axí com se féu, divinal e solemnia offici, en lo qual preycà lo reverent mestre Francesc Eximéneç [...].

Item, que, per mostrar majors actes d'alegria, fossen fets molts estils ab penonets de cendat, per bornar, pintats a senyal real, los quals fossen donats als fills del[s] nobles hòmens, cavallers, ciutadans e altres, amprats per a bornar. E axí mateix a aquells del centenar de cavall, dels quals los uns jugassen a les canyes e los altres bornasen per la ciutat de dia, en los dies de dicmenge e dilluns, festa d'Apparici, e axí deu ésser complit per obra, Déu volent, com açò sia ja en estament. E que a pus o altres actes a present no sia procehüt, com fer juntes o altres jochs de bous induesquen gran ajustament de gents; en aquest cas devem e entenem tolre pensa hom que alguns dels officis per si mateix faran alguna alegria d'aquest ardit [...].

Scrita en València, a cinch dies de janer de l'any noranta-nou.

Los jurats de València, prests a vostra honor».

1399: Escàndol al convent dels framenors per realitzar festes i balls profans (València).

DOC. 1399.A1 (balls dels framenors):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-6, f. 203v-205v; seguim l'edició de RUBIO VELA (2003 [1985]: 306-308, núm. 148).

«[26 d'agost de 1399] Als molts honorables, savis e honests religiosos los ministre e diffinidors del capítol provincial de frares menors de la vila de Cervera, e, en absència del dit ministre, a son vicari o lochtinent.

Molt honorables, savis e honests religiosos:

Per tal que, per contrària e no vera informació, la pura essència de la veritat de .i. cas que, poch dies ha passats, és avengut en lo convent del vostre monastir d'aquesta ciutat, no sia amagada, mas que aquell, segons que és esdevengut, sie notificat al vostre reverent capítol, a glòria e laor dels ignoscents e a confusió e punició dels colpables, per la present notificam aquell a vostra honorable saviea segons en veritat és estat.

Pochs dies ha passats, alguns frares del dit orde conceberen en si fer una solemne festa de missa novella, la qual devia cantar .i. del dit orde, fill de una profembra d'aquesta ciutat appellada Na Libiana, e axí-s seguí que la dita solemnitat fon empresa; en la qual foren gran nombre de gents, hòmens e dones, axí de la ciutat com de Xàtiva e d'altres lochs, convocats e pregats. E ans del dia de la solemnitat, com alguns frares del dit orde se estudiassen fer d'aquest fet molt fum e ajustar plaer e delits, e haguessen fet entrar per mig de la ciutat quatre vedells que foren haüdes a obs dels covidats lo dia de la celebració de la dita solemnitat, ab so precedent de quatre nafils o trompetes, e menats aquells al dit monestir, e fos dit al reverent e honest religiós frare Vicent Marrades, guardià en l'any present del dit monestir, que lo dia de la dita celebració de solemnitat, ab diverses sturments, los dits covidats hirien al dit monestir e en aquell sonarien e farien molts actes assats desone[s]ts de alegria, e y **menarien les dones covidades e altres a dançar en lo dit monestir**, per ço que aquest propòsit no-s pogués seguir, lo dit guardià fon ab alguns dels principals del dit covit, als quals dix e pregà que fessen cessar totes les dites coses com mostrassen gran desonestat, e la lur regla e ordinació del ministre no sofferís tals coses, ne fossen expedients al dit monestir. Al qual guardià fon repost per aquells que no ho cessarien, ans **s'i ballaria, axí com dit és, en despit de sa barba**.

No content d'aquesta resposta, lo dit guardià, dubtan-se que escàndel major no esdevengués en lo dit orde a colpa sua ne d'altri, per ésser pus segur que aquell cessàs, requerí lo governador e lo justícia en criminal d'aquesta ciutat que per lur poder vedassen als seglars que tals insolències no-s fessen en lo dit monestir, los quals li dixeren que ho farien cessar.

Alguns dels dits frares, sentints que-l dit **guardià se feya fort en vedar los plaers e ls balls en lo dit orde**, moltes vegades entre tant improperearen al dit guardià, dién a aquell diverses paraules injurioses e cominan que, o li plagués o li desplagués, axí-s faria; a les quals lo dit guardià no féu altra resposta sinó que, pus la regla e honestat de son orde no ho permetien, que ell ho faria cessar en quant fos en son poder.

Seguí's que lo dia de la celebració de la solemnitat hagueren dels vestiments del dit monestir, axí com camís, e n feren **vestir molts hòmens qui aquí eren per sonar ab esturments de corda**, e, axí vestits, durant la celebració de la missa, en la ora de la oferta e de la consecració, sonaren, e enaprés **cantaren moltes desonestes cançons**; a les quals coses lo dit guardià, jassia volgués, emperò, no poch contrastar per les impropereacions que dites e fetes li eren. De què nosaltres, qui aquí érem presents, haguem singular desplaer de la irreverència que-s feya e-s deya fort desonestament en presència del preciós cos de Jesuchrist, lo qual lo prevere tractava ladonchs en l'altar. E per ço, dita la missa, en absència del guardià ne parlam ab alguns frares dels majors, dién-los que açò era malfet, que semblants coses fossen consentides en lur orde e que a **nosaltres havien dit que ells volien consentir que en lo dit orde les dones del covit ba-**

lassen, e que açò era cosa desonesta e que no ho consentissen, ans ho vedassen, certiffican-los que del contrari nos farien assenyalat desplaer. E après moltes paraules, per ells nos fon respost que no ho consentrien.

Ítem, celebrada la missa, les dones del covit anaren festivar aquell e dinar-se en altra part fora del monestir, e quant venen en ora de vespres, **ab gran colp de ministrers e dels dits sonadors, vengren al dit monestir per causa de moure dances e pendre altres plaers ab alguns frares del dit monestir** qui en açò assentien. E dins aquell, ab gran rumor e crits, e mostran gran dissolució de lurs actes, se n'entraren dins la claustra primera del dit monestir e per aquella començaren tots ensemps, **hòmens e dones, a dançar**. E com lo dit guardià contrastàs for[t]ment als dits actes, a gran empentes e burçades, e dién a aquell molts opprobris, lançaven-lo adés ça adés lla.

Al qual tabustol, .I. de nosaltres, jurats, qui era en lo dit monestir, sobrevench e, volén tolre tanta dissolució e foragitar aquells del dit monestir, per sobres de empentes e d'altres injurioses paraules, axí de frares com de lechs, no poch donar remey, com la **rumor de les dances** fos tanta que, com havia sedat la .I. cap, a l'altre havia peyor. E axí estech aquest escàndel tro lo justícia en criminal e son lochtinent, e altres officials de la ciutat, e molta altra gent de la ciutat, hi sobrevench, qui ab gran congoxa ho desviaren e-n feren anar los lechs, e alguns d'ells ne foren meses en presó.

De les quals coses, senyors molt honorables, se són seguides dues coses, entre les altres: gran menyspreu en la dignitat de l'offici del guardià, e major desonestat en los actes desonestats dels frares aquella cometent. E si són dignes de punició, considere-ho la saviea de cascun de vosaltres.

E ço que peyor és, los culpables de tanta desonestat, per ells comesa en lesió de lur regla e de lur religió e fama, per fortifficar lur malfet han proposat impugnar l'offici del dit guardià, volén aquell fer depositar per suggestió e sinistres informacions. On, nosaltres, alguns dels quals a tot som estats presents e veents, per indempnitat e bé del dit monestir e per conservar aquell en bona e honesta fama, pregam e requerim, vós e tot lo dit capítol, de dues coses, axí affectuosament com podem: la una, que d'aquest excés os informets qui ne quals frares han comés aquell, e que d'aquells que trobarets que l'hajen comés façats dura punició e aspre càstich a exemple d'altres; e la segona, que per contrària suggestió o sinistra informació, a deposició del dit guardià no enantàssets, ans, loan aquell de sa diligència, lo refermets axí com se pertany, com axí, segons veritat e justícia, deja ésser feit. **E façats ordinació perpetual, si ja feta no és, que dones no puxen ésser acollides a ballar ne dançar, menjar ne beure en lo dit monestir**. E pregam-vos que sobre açò nos rescrivats prestament de vostra intenció. E haja-us en sa comanda la Santa Trinitat.

Scrita en València, a .XXVI. d'agost, any .XCIX.

Los jurats de València, prests a vostra honor».

1400: Festa de Corpus (València).

DOC. 1400.1 (personatges i entremesos de Corpus):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-28, f. 8v-9r; cf. ALIAGA, TOLOSA & COMPANY (2007: 341-342, doc. 1).¹⁶

¹⁶ La certificació que fa el racional de la ciutat un dia abans (AHMV, *Certificacions del Racional*, sign. qq-1, 14 de juliol de 1400) la transcriuen COMPANYY *et al.* (2005: 497, doc. 966). Les *cuques* són allí denominades: «[gucha] de sent Jordi» i «guaqua de santa Margalida». El 5 de juny també s'hi registra un pagament al pintor Domingo de la Rambla «per daurar IIII paraments» per a la festa del Corpus (COMPANYY *et al.* 2005: 495, doc. 962).

«[15 de juliol de 1400] De nós, los jurats de la ciutat de València, a l'honorat en Ramon Frígola, conciudadà nostre, clavari de la pecúnia comuna de la dita ciutat. Metets en compte de vostra data cent trenta-dues lliures, dotze *solidos*, les quals a menut havets despeses per mans dels discrets en Ramon Piquer, en Vicent Pedrós, preveres, e en Francesch Corçà, notari, en les coses dejús escrites per raó de la solemnitat de la sacrada festa de *Corpore Christ* prop passada, és a saber, en compres de pa, vi e carns de vedella e altres coses necessàries al menjar dels **àngels**, dels **apòstols**, dels **patriarques**, dels **profetes**, de les **vèrgens** e dels **altres sants** qui anaren **sonant e cantant** en la dita processó; e en compres de guants de cabrit e çabates d'or e pell per als dits àngels e **innocents**, e cordes de budell per als esturments dels dits àngels, e cabelleres e loguer de corones per a les dites vèrgens, e compres d'or fi e mans de daurar les .VIII. ales de coure dels angelets del bastiment ab qu'és portat lo cors preciós de Jesucrist, e reparar e fer refer la **cuqua de sent Jordi** e l'**archa de Noè**, qu'és tota daurada ab ses muntanyes e ab .XIII. images enbotides dins aquella. Et en fer una testera de **Moysés** encarnada e daurada. Et en compra de cotonina foguina per fer vesta al **cherubín**, rellevada de color vermella e ratxada d'aur fi. Et en adobar l'**escala de Jacob**, qui és daurada, ab àngels, e una **creu de sent Berthomeu** argentada e ab carmini tresfori. E en l'adob de la **nau de sent Nicholau** e les **claus de sent Pere**. E en cost de quatre parells de ales de fusta per als dits àngels, entretallar, escarpejar, endrapar, enguixar e pintar aquelles e perfilar d'or fi. E·n compra de quatre estotgs o engastaments de ferre de les dites ales. E·n adob de la **cuqua de sancta Margalida**. E·n cost de .XXIII. barbes de cerdes per a obs dels apòstols e dels prophetes. E·n compres de cerdes, texir e fer de mans de vestes de **sent Johan Babtista** e de **sent Onofre**. E·n compra de dos cossets de dos parells de calçabraga, dos parells de mànegues, dos parells de guants de cuyro escodat per al dit sent Onofre e per a **sancta Maria Egipcíaca**. E·n salari de **dos hòmens qui foren leons** e en compra de .VIII. pells per adobar les vestes de aquells e en salari de fer les dites vestes e conservar aquelles entre l'any. Com finalment en moltes altres despeses menudes fetes per los dits en Ramon, en Vicent e en Francesch, segons de les dites coses som estats certificats per l'onrat mestre racional qui d'açò ha hoït, reebut, finat e haüt en compte. E cobrats d'ells lo present albarà tant solament, car, restituín aquell la dita quantitat, vos serà presa en compte. *Datum Valentie, .xv. die julii, anno a Nativitate Domini millesimo .cccc.* Mateu Vidal».

1402: Festes per l'entrada i l'estada dels reis Martí l'Humà i Maria de Luna i la seua nora, Blanca de Navarra, reina de Sicília (València).¹⁷

DOC. 1402.1 (endarreriment de la festa del Corpus):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-29, f. 2v-3r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 68, doc. XVII.h).

¹⁷ Estava previst d'antuvi que l'entrada reial es realitzés el 1401, però es posposà a causa de la pesta. Tot i que altres fonts documentals no són del tot coincidents, els llibres municipals la daten el 28 de març de 1402, dimarts de Pasqua (DOC. 1402.3). El Consell acordà el 30 de juliol de 1400 celebrar les festes i renovà aquest compromís l'11 de febrer de 1402. Finalment, el 12 de gener de 1403, el Consell concordà que el racional de la ciutat, Joan Torregrossa, audités els comptes de les abundoses despeses. És per això recomanable la consulta de l'edició del *Llibre de l'entrada del rei Martí* a la col·lecció dels «Documents de la pintura valenciana medieval i moderna/Fons històriques valencianes» de la Universitat de València, on es referencien amb detall diversos pagaments relacionats amb els entremesos escenificats en aquesta entrada: les donzelles, l'àguila, els salvatges, els hòmens nus, les virtuts, Hèrcules, el centaure, els àngels, el lleó de Samsó, Adam i Eva, etc. (ALIAGA, TOLOSA & COMPANY 2007). Vegeu també totes les transcripcions realitzades per CARRERES ZACARÉS (1925b: 65-72, doc. XVII).

«[30 de maig de 1401] De nós, etcètera. Pagats a-n Ramon Artús, per si e sos companyons, axí com a crida públich de la ciutat, .XIII. *solidos*, .VI. diners, per salari d'una crida reyal que de nostre manament ha feta de la **prorogació** de la solemnitat o processó de la **fiesta de Corpore Christ** tro lo senyor rey sia en la ciutat. E cobrats d'ell lo present albarà [...].»

DOC. 1402.2 (pagament per adobar una sèquia perquè els balladors puguen ballar en l'entrada reial; gran cuca):

AHMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-13, f. 127v...132v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 71, doc. XVII.j) i ALIAGA, TOLOSA & COMPANY (2007: 353-365, doc. 317, 326, 330).

«[6-10 de juny de 1401, f. 127v-129r] Ítem, après yo, dit n'Eiximén Péreç de Vilanova, sots-obrer damont dit, he fets [...].

Ítem, après que he bé adobats e recorreguts tots los dits ponts de fusta e aquells ben enterrats de terra e grava, yo, dit sots-obrer, de licència e manament dels dits jurats e obrés de la dita ciutat, he fets levar e aplanar ab àsens tots aquells monts de testams e de inmundícies e sutzetats que eren davant lo portal dels Serrans e del portal de Roterós per raó de la entrada que'l senyor rey deu fer tots dies, e **per fer-hi bona plaça per als balladors** qui exiran a reebre lo senyor rey. Per què en fer levar e aplanar los dits monts de testams e inmundícies he [h]y fetes les mesions qui·s seguexen [...].

[20-22 de juny de 1401, f. 129v-130v] Primerament, yo, dit n'Eiximén Péreç de Vilanova, sots-obrer damont dit, de licència e manament dels honrats jurats e obrés de la dita ciutat [...].

Ítem, encara més, yo, dit n'Eximén Péreç de Vilanova, sots-obrer damont dit, de licència e manament dels honrats jurats et obrés de la dita ciutat, he fet reblir e egualar un gran troç de cèquia que era en la exida davant lo portal dels Serrans per tal que retés plaça e romangués egual ab lo camí **per tal que·ls balladors qui ballaven per goig del senyor rey qui entrava novellament en València hi poguessen bé estar e ballar** [...].

[26-29 de juliol de 1401, f. 132rv] Ítem, encara més, yo, dit n'Eximén Péreç de Vilanova, axí com a sot-sobrer damont dit, de licència e manament dels honrats jurats e obrés de la dita ciutat, he fets obrar e tornar de nou molts e diverses banchs e taules, axí de rajol·la com de fusta, los quals són en lo carrer qui solia ésser Juheria, davant Sent Thomàs, los quals banchs los dits jurats **manaren enderrocar per raó de una gran cuca que devia passar per lo dit carrer** en la festa e solaç que·s devia fer per la entrada o venguda del senyor rey [...].»

DOC. 1402.3 (entremesos i jocs; roques; àngels):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-29, f. ...85v-86v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 69-70, doc. XVII.i).

«[13 de maig de 1402] De nós, etcètera. Pagats a l'honorat en Romeu Corts, specier, huytantanou lliures, dos *solidos*, .VIII. diners [...] per los confits preses a obs dels **jochs fets al portal dels Serrans** [...].

De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data sis mília cent noranta-tres lliures, dos *solidos*, .I. diner [...] per la novella entrada dels molt alts senyors rey e reyna e de la reyna de Sicília, les quals festes en molt decent orde e admiració començaren lo dimarts a .XXVIII. del mes de març e, durant per tres dies, finiren lo dijous següent [...].

Ítem, en compres d'alcuns terçanells e draps de lana per vestir alguns **ministrers, trompetes** e alguns saigs [*funcionaris de la justícia civil*] de la dita ciutat, e en costures e averies de les dites robes, .XXXVIII. lliures, .II. *solidos* [...].

Ítem, en **salari e provisió dels juglars** qui vengueren de fora e serviren a les dites festes per tres dies, .D.LXXXVIII. lliures, .XI. *solidos*, .III. diners.

Ítem, en lo **cost de les entrameses e jochs** que la ciutat féu fer per embellir la dita festa, ço és, primerament en compres de fusta a obs dels bastiments **de les dites entrameses** e per cobrir e envelar la plaça de la Seu e la plaça del Portal Nou e per fer lo cadafal e peyró on mirava lo dit senyor rey e senyores reynes e en compres de peces de drap de tela gostanç e teles appellades

del Gulp e altres teles a obs de **les roques dels dits entrameses e dels cels e fiblons que's feren al portal Nou on avallaven los àngels** e per obs dels paraments dels emperadors, emperadrius, reys, reynes e cavallers e de lurs cavalls, los quals anaven cavalcant en los dits jochs e en compres de paper, aludes [*'pells d'ovella'*], pells, cabelleres, bendes de cànem, clavó [*'conjunt de claus'*] e altres arreus de ferre **necessaris a les dites entrameses** e per jornals de maestres d'axa, pintors, machinayres e altres qui feyen e endreçaven los dits jochs e en compres de molts pans d'or e d'argent e colors a obs de pintar e de endreçar **les dites entrameses** e per enderroquar e desfer algunes taules, banchs, cantonades e altres coses vedants lo passatge dels dits jochs e en salaris d'aquells que y treballaren e en moltes altres coses necessàries als dits jochs e ab lo cost de les cauteles e ab ço que fon pagat a-n Domingo Tamarit e a-n Johan Granell e a n'Anthoni Coll e a la muller d'en Ramon Folquet per lo dan que havien reebut en les exides de lurs alberchs, .M.DCCC.LXXX. lliures, .XVII. *solidos* [...]».

DOC. 1402.4 (construcció d'entremesos):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-22, f. 220r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 67-68, doc. XVII.f).

«[Acord del 4 de desembre de 1402] [...] Ítem, lo dit Concell, concordantment, acomana e dona poder als dits honorables jurats que taxen aquell salari que-ls sia vist a tots o a cascun d'aquells qui han treballat en lo fet de les **entrameses** fetes per les festes de la novella entrada dels senyors rey e reyna e los dans que alcun haja preses o li sien estats donats per causa d'aquelles enderrocan barandats o en altra manera, e les dites coses o ço que taxat serà sia pagat de la pecúnia comuna de la dita ciutat.

En après, dimarts a .v. dies del mes present de deembre del pròxime dit any, los dits honorables jurats, exseguín la comissió a ells feta per lo dit honorable Concell, attenents que l'honrat **micer Johan Belluga havia enterament treballat en lo fet dels entrameses** que eren estats fets a obs de les festes de la novella entrada dels senyors rey e reyna, los quals eren estats molt bells e propis e de gran admiració quals jamés no foren vists semblants, e açò per .LXXX. dies continus [...]».

DOC. 1402.5 (construcció d'entremesos):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 30v-31v.

«[1401] De les festes tres que demanava lo senyor rey a la ciutat: una per ell, altra per lo rey de Secília, altra per la reyna de Secília en llur entrada.

Com la ciutat derrocà la exida d'en Pere Joan, tender, lo qual stava en lo carrer dels Cavallers, la qual és baixa e torba les banderes de la processó de *Corpo Christ*, e encara per la novella venguda e entrada del senyor rey e reyna. En cartes 168.

[...]

Com la ciutat donà càrrech de fer fer los **entramessos per a la entrada del senyor rey e reyna e nora**, los rey[s] de Sicília. Per sos treballs, a micer Belluga e a-n Pere Galnay [*Galvany*], per cascú, 60 florins d'or.

[...]

[1402] Com foren donats a micer Joan Belluga 100 florins d'or per los treballs [que] havia sostengut en fer fer los **entramessos** per a la entrada del senyor rey e reyna de Sicília».

1403: Prohibició del joc del rei pàssero (València).

DOC. 1403.1 (joc, solaç o festa del rei Pàssero o Pàxaro):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-22, f. 229rv; cf. FERRER VALLS (1994: apèndix 2).

«[Acord del 12 de gener de 1403] DEL REY PÀSSERO. Ítem, com experiència haje mostrat tro ací que-l **joch o solaz del rey Pàssero** appellat, que s'acostuma fer tots anys en les festes de Nadal e Ninou, no és pertinent com poch's anys són que entre los del dit solaz o d'aquells a altres no-s moguen bregues e nafres, e a vegades e senyaladament en l'any present morts. Per tal, lo dit Concell, volén per cloure via a tals insolències e perills irreparables, perpetualment estatut ex que d'aravant dins la ciutat de València e terme d'aquella, e encara dels lochs de la contribució, no sia fet lo rey Pàssero e solaz o joch d'aquell per alcun o alguns, sots pena de éser açotats si contrafaran. E si per ventura en alguns lochs del terme qui no puxa compendre lo dit estatut serà fet lo dit rey Pàssero, si aquell entrara [a] la ciutat o loch on lo justícia criminal de la ciutat haja jurisdicció e per aquell justícia o son lochtinent hi seran atrobats, que sien presos e açotats axí com si dins la ciutat o lochs de la jurisdicció del dit justícia criminal era fet. E lo present estatut façe publicar lo dit justícia criminal tots anys .X. o .XII. jorns ans de la festa de Nadal per tolre ['llevar'] tota ignorància».

DOC. 1403.2 (joc, solaç o festa del rei Pàssero o Pàxaro):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Llibre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 31v.

«LA FESTA DEL REY PÀXARO. Per mals e, al present, morts que s'i són seguides, la ciutat ha ordenat que ni en la contribució ni rabals de aquella **no sia feta la festa del rey Pàxaro**. Ibídem [En cartes 229]».

INTERREGNE-COMPROMÍS DE CASP (1410-1412) I FERRAN I EL D'ANTEQUERA (1412-1416)

1412: Festes per l'elecció de Ferran el d'Antequera com a rei d'Aragó en el Compromís de Casp (València i Castelló).

DOC. 1412.1 (balls, cap de dansa):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 180.

«En lo dit any 1412, a 30 de juny, fon elet per rey d'Aragó e de sa senyoria l'infant don Ferrando de Castella; e, per la dita rahó, en València **ballaren e feren festa capellans e officis e les nobles dones e altres**. E fon **cap de dança dona Johana de Prades e regidor d'elles micer Mercader**».

DOC. 1412.2 (balls, cap de dansa):

Annals valencians S, f. 229r; *apud* GALINDO ROMEO (1935: 23-24, núm. XCI).

«E après feta la dita elecció, a .XXX. del mes de juny del dit any .M.CCCC.XII., fon elect en rey d'Aragó lo infant don Ferrando; e, per la dita rahó, dins la ciutat de València **ballaren e feren festa tres dies, e ballaren tots los officis e los capellans e les nobles dones e mulleres de ciutadans, de les quales fon cap de dança dona Juana de Prades, de les dones, e micer Juan Mercader, major de die[s], fou cap dels balls dels hòmens**».

DOC. 1412.3 (joglars per als balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-25, f. 123v; *cf.* CARRERES ZACARÉS (1925b: 75, doc. XX.b).

«[Acord del 19 de novembre de 1412] QUE·LS JUTGLARS DE LA ALEGRIA DEL REY SIEN PAGATS. Lo Consell provehí, volch e ordenà que·ls **juglars** que foren haüts per la ciutat per raon de les **alegries e balls que los officis** de la dita ciutat havien fets per la festa e solemnitat de la publicació de nostre rey e senyor, sien pagats de les pecúnies comunes de la ciutat sobredita [...]».

DOC. 1412.4 (balls, model de Corpus, refresc):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-37, f. 15r i seg.; *cf.* CARRERES ZACARÉS (1925b: 75-77, doc. XX.b-f).

«[16 de novembre de 1413?] De nós, etcètera. Metets en compte de data cent vint-e-set lliures, setze *solidos* reials, los quals, per manament nostre ab consell de pròmens, havets despeses per mans del discret en Francesch Scolà, síndich nostre, en salaris de diverses **ministrers, juglars e sonadors, qui ab molts e diverses sons de trompes, trompetes e naffils, tabals, caramelles, cornamuses e altres sturments de boqua e de corda** anaren acompanyant lo justícia, nosaltres, nobles hòmens e molta notable jent del Consell de la dita ciutat e pròmens d'aquella qui, per gran e sobiran goitg e albíxera de la declaració de nostre rey e senyor feta en la vila de Casp, anam, ab la bandera reyal de la dita ciutat, **ballant, fahent festa, goitg e alegria ab los officis e mesters de la dita ciutat, qui enaprés certs dies ballaren**, als quals foren donats e compartits e retenguts a nosaltres per la dita raó los jutglars e sonadors dessús dits a missió de la ciutat, de les quals despeses, lo dit síndich ha donat compte per minut, muntan a la quantitat sobredita, lo qual verifficat o summat roman en l'archiu, segons ne som certifficats ab albarà de racional de la dita ciutat dreçat al scrivà de la Sala. E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .XVI. die novembris, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XIII.* [sic] Luís de Castellví [...].

[6 de juliol de 1412] De nós, etcètera. Pagats a·n Ramon Artús, crida trompeta de la dita ciutat, .XXVIII. *solidos*, .VI. diners reials, per una **crida reyal que, ab dolçayna, tabals, tres nafils e quatre trompes**, solempnialment, en senyal de gran goig e alegria, ha feta per la dita ciutat anunciant e publicant a tuyt la loable e tan desijada declaració feta de l'alt senyor en Ferrando, rey e senyor nostre, de què és stada feta festa de **professó e grans balls, goigs e alegries** en la dita ciutat e terra e senyoria del dit senyor rey. E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .VI. die julii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XII*. Miquel de Novals, jurat [...].

[13 de juliol de 1412] De nós, los jurats, etcètera. Pagats a l'honorable mossén Martí Ximènez Doriç, cavaller, e micer Berenguer Clavell, doctor en leys, habitants de la ciutat dessús dita, trenta-nou florins d'Aragó, valents .XXVI. lliures, .XIX. *solidos* reials, deguts a aquells, ço és, quaranta-huyt florins per lur salari diürnal, a raó de .III. florins per dia e per cascú, per huy[t] dies començats en lo terç e finits en lo .X. dia del present mes, en los quals han stat anan, stan e tornan en una missatgeria per aquells de part de la dita ciutat feta a la **vila de Castelló** per certificar la loable e tan desigada declaració feta de nostre rey e senyor e de la gran festa que la dita ciutat e regne n'an feta **ab processons, balls e goigs e altres solempnitats**, les quals coses la dita vila se dehïa ignorar, mas certifficada per los dits missatgers **n'â feta semblant festa, balls e goig**, la qual missatgeria, lo Consell de la ciutat, celebrat a .VI. del present mes, ha provehït ésser pagada, e hun florí que·ls dits missatgers han despés en correus fets per la missatgeria dessús dita. E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .XIII. die julii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XII*. Johan Pujada [...].

[23 de novembre de 1412] De nós, etcètera. Paguats a·n Jacme Joffré, sots-[s]índich de la ciutat dessús dita, cinch lliures, cinch *solidos*, sis diners reials, per aquell despeses per la **processó feta solempnement, ab les representacions acostumades en dia de Corpore Christi**, faen laors e gràcies a Déu per la declaració feta de nostre rei e senyor, ço és: .XX. parells d'escarpins d'oripell, .II. lliures, .X. *solidos*; .II. parells de xichs, .III. *solidos*; al sonador de l'orge, onze *solidos*; cordes de budell, .II. lliures, .II. *solidos*; les quals coses foren comprades a obs de les persones fahents les dites representacions, ab .I. cànter de vin grech que costà .X. *solidos*, pa e fruyta per al **reffrescament** d'aquelles, .VIII. *solidos*, .VI. diners, les quals quantitats lo Consell de la dita ciutat celebrat lo primer dia de setembre prop passat ha provehït ésser pagades de la pecúnida sobredita. E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .XXIII. die novembris, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XII*. Johan Pujada».

DOC. 1412.5 (dances i balls):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-11, f. 46v-47v; seguim l'edició de RUBIO VELA (1998: 135-137, núm. 30).

«[30 de juny de 1412] Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor nostre, lo senyor don Ferrando, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de València, de Mallorques, de Cerdanya, de Còrcega, e comte de *Barchinona*, de Rosselló e de Cerdanya.

Molt alt e molt excel·lent príncep e victoriós senyor:

A la vostra reyal magnificència [...].

E fetes, senyor, aquelles pus humils, devotes e majors gràcies que poguem a la santa divinitat, de tanta e tan singularíssima e magnífica gràcia que·ns ha feta, encontinent, molt excel·lent senyor, aconsolats e alegres cordialment de tan benaventurades novelles, alçam la vostra reyal bandera ab **gran doblament de campanes, esclafits de trompes, trompetes e sons de tota altra manera d'esturments, e havem fets, e encara no cessam fer, grans dances e balls**, ab la dita bandera alta per tota la ciutat, ab aquelles majors alegries de cor e de cos que havem pogut e podem.

[...]

Escrita en València lo derrer dia de juny, en l'any de la nativitat de nostre Senyor mil .CCCC.XII. [...].»

DOC. 1412.6 (prohibició de llançar pólvora i focs pels carrers):

BM, ms. 1172 (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 191r.¹⁸

«Que nengú no gos llançar corredor [*coet*] ab pólvora e foch per les carreres d'on corren perills per cremament de alberchs, en pena de .XX. morabatins. E, si no·ls porà pagar, estiga tant pres com plaurà».

1412: Plet entre coltellers, bainers i daguers (València).

DOC. 1412.A1 (el fet de ballar en grup com a tret d'integració gremial):

«Dels coltellers, bayners e daguers»: ARV, *Governació*, 2.255 (*Litium*, 1435), mà 19a, f. 42rv; 2.256 (*Litium*, 1435), mà 36a, f. 14. El plet de 1435 presenta intercalat un dictamen de l'any 1412, del qual transcriuen aquest fragment CASTILLO SÁINZ & MARTÍNEZ SANMARTÍN (2000: 75-76).

«[*Argument dels coltellers...*] **Los dits daguers han per totstemps acostumat de ballar e pagar ab los dits coltellers e bayners [...]** car los dits daguers, e senyaladament mestre Bernat Colom, mestre Johan, e Peyrot, ballaren e pagaren en la festa del rei en Johan e del rei en Martí ab los dits coltellers e bayners hoc, e prengueren del drap que l'offici lur havia fet per lurea del dit seu offici.

[*Argument en defensa de la part contrària...*] Afermant lo contrari [...] que **l'offici dels armers és en possessió e ha acostumat que los dits daguers ballen e fan festes ab ells**, e ab ells paguen e contribueixen, e senyaladament quan lo senyor rey en Pere e la reyna vingueren a la dita ciutat, mestre Robert, e mestre Gotet [*daguers procedents de França i integrats a l'ofici dels armers*], qui foren los primers daguers que vingueren en aquesta ciutat, pagaren e ballaren ab los dits armers, e d'aquí avant tota vegada fins a huy los dits daguers havien e han ballat e pagat ab ells. E de ço que los dits coltellers dien que ab ells ne ballaren, ço és, mestre Bernat Colom, e mestre Johan, que allò feren solament aquells ab manaments penals de part dels jurats, e pregant-los que no fessen qüestió ladonchs per la ocupació del temps, car après ells ho determinarien, e açò ignoren los dits majorals dels armers, sinó ells ho hagueren fet revocar».

1413-1414: Preparatius per a la coronació del rei Ferran I el d'Antequera (València i Saragossa).

DOC. 1413-1414.1 (testes i ales d'àngels):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 282; BM, ms. 1172, f. 206v; també a BUV, BH ms. 197, f. 61v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 438).

«[1413] LA CIUTAT PRESTÀ LES TESTES DELS ÀNGELS AL SENYOR REY PER A LA FESTA. Com la ciutat [*de València*] prestà al senyor rey eo al batle general micer Juan Mercader les **testes dels àngels e les ales** [*nota afegida per Carreres: e camís*] **que serveixen a la festa del Corpus**, e que, feta la dita festa de la coronació, lo batle se obligava a tornar-les a la ciutat. En cartes 310».

¹⁸ El manuscrit BUV, BH ms. 197 obvia aquesta entrada sobre els jocs de foc. En canvi, ambdós manuscrits coincideixen a reportar els «stabliments sobre lo joch de la pilota que·s fa dins los murs de la ciutat» (BM, ms. 1172, f. 191r; BUV, BH ms. 197, f. 56rv). La resta de manuscrits d'aquesta família bibliogràfica no fan referència a cap dels dos acords del Consell.

1414: Entrada i recepció del papa Benet XIII (València).

DOC. 1414.A1 (model del Corpus):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-25, f. 414v-415r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 89, doc. XXII.b).

«[Acord del 28 de novembre de 1414] *Die mercurii intitulata .XXVIII. novembris, anno a Nativitate Domini millesimo .CCCC. quartodecimo [...]*.

Ítem, que lo dia que entrarà lo dit sant pare **isca tota la processó acostumada [per] fer lo dia e festa de Corpore Christi** ab totes aquelles luminàries e altres celebritats que en lo dit dia se acostumen fer, exceptat los **entrameses dels covents**, sinó solament los de la Seu e de la dita ciutat e que **sien de fet amprats cantadors, sonadors e altres** qui a la dita festa de *Corpore Christi* se acostumen haver [...]

DOC. 1414.A2 (ball d'àngels i vérgens):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 46, núm. 6).

«LA ENTRADA DE PAPA BENET XIII⁶ EN VALÈNCIA. Divendres, a .XIII. de dehembre any .M.CCCC.XIII., entrà lo dit Sanct Pare, hora de migjorn. Axí que la Seu fon empaliada molt notablement [...] Dit dia, a les nou hores de matí, partí molt gran e notable professó de la Seu, hon prechien fadrins clergues, axí religiosos com seculars. Aprés venien tots los religiosos de tots los órdenes, ordenats segons ses condicions; aprés los clergues setglars ab sobrepelliços. Aprés molts vestits ab capes. A la fi los canonges y dignitats. Y aprés venien .XVI. **àngels petits, descarats**, portants penonets ab armes de nostre Sant Pare, los .VIII. **vermels** e los .VIII. **blanchs**. Aprés venien **vèrgens petites**, tots cantans cobles de la entrada de nostre Sant Pare. Aprés venien martes, apòstols, confesors e altres molts sants, aparellats molt notablement. Aprés Adam y Eva ab lo àngel Serafí, qui·ls lansava de Paraís. Aprés los .III. evangelistes e molts àngels, e sent Miquel, e Grabiél, e a la fi la Verge Maria ab àngels qui la ministraven. E cloent la prosesó, lo regent del senyor bisbe, com aquell fos mal dispost, portant un reliquiari.

E aquesta prosesó, axí areglada, anà fins a Sent Antoni, on havia una capela en lo camí, molt bé aparellada e ornada de draps de or, e a una part un cadafal gran, en lo qual cadafal, vengut lo nostre Sant Pare, e feta oració en la capela, pujà ab sis cardenals entorn, e detràs dos cubiculars, e al peu mossén Pere Comuel, sots-diaça. E aquí estant, li passà tota la prosesó davant, e puix feya cercle retornant ves València, **e los àngels petits e vérgens cantaren e ballaren** davant lo dit Sant Pare, mostran gran alegria [...]

DOC. 1414.A3 (àngels):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 182.

«En lo dit any, a 14 de dehembre, entrà en València papa Benet; e la nit ans que entràs cremà's lo penell del cimbori de la Seu et caigué una galera de les qu'estan penjades davant l'altar de la Verge Maria de la Seu e trencà's tota, e dengú no la avia tochada. E, com lo papa entrà, **los àngels qui avallaven per entremés en festa** que li feya la ciutat e capítol, portan la tiara entre les mans, los àngels, volent-la-y metre al cap, se giraren al revés e no la y meteren. E aquell jorn mateix, en lo dia clar, una òliba volà per tota la Seu cridant grans crits mentre que lo papa fon en la Seu».

DOC. 1414.A4 (àngels):

Annals valencians S, f. 230rv; *apud* GALINDO ROMEO (1935: 25, núm. CVI).

«En l'an mateix, a .XIII. de dehenbre, entrà papa Benet en la ciutat de València; e la nit ans que entràs cremà's lo penell del cenbori e caygué una galera de les que estan penjades devant lo altar de la Verge Maria, entorn del cenbori, e trencà's tota sens que degú no la tocava. E, com lo papa entrà, los **àngels que devallen per entramés** e festa que ly feya la ciutat e capítol, portant la tiara entre les mans, los àngels, volent-la-y metre al cap, se giraren al revés, que no la y meteren. E aquell dia mateix, en lo dia clar, una òliva volà per tota la Seu cridant grans crits mentre que lo papa fon en la Seu».

DOC. 1414.A5 (àngels i sants; model de Corpus):

AH MV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-38, f. 45r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 449).

«[14 de març de 1415] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data cent huytanta-tres lliures, tres *solidos* reynals, les quals, de nostre manament, per ordenació de [1] Consell de la dita ciutat celebrat a .XX. d'octubre de l'any prop passat .M.CCCC.XIII., havets despeses per rahó de la benaventurada entrada que nostre sant pare papa Benet XI [*sic*, *Benet XIII*] féu en la dita ciutat, a .XIII. dies del prop passat mes de deembre [*diverses despeses...*] en cost del **menjar d'alcuns preveres e altres qui sonaren representants los àngels e altres sants** qui anaren en la dita processó, davant lo dit sant pare, segons **és acostumat fer en la professó de Corpore Christi**; en compres de [*ratllat: eordens*] cordes de budell, de guants de cabrit dobles e d'escarpins d'or e pell per als dits àngels e sants. E, finalment, en moltes altres despeses fetes per la dita rahó [...] *Datum Valentie, .XIII. marcii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XV.* Ramon de Salars».

DOC. 1414.A6 (àngels):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 71r.

«ENTRADA DE PAPA BENET E LOS SENYALS QUE'S FEREN A L'ENTRADA SUA. VOL. TIARA. ÒLIVA. A .XIII. de deembre, any .M.CCCC.XIII., papa Benet entrà en la ciutat de València. E la nit ans que entràs se cremà lo penell del sambori de la Seu de la dita ciutat. E caygué una galera de les que estaven en lo sambori pengades davant l'altar. E com lo papa entrà, **los àngels que devallaren per l'entramés** per la festa que la ciutat e capítol li feya ab huna tiara, may la y pogueren metre, ans seguia al revés e no la y meteren. E aquel jorn mateix, e lo dia clar, una òliva volà per tota la Seu, cridant grans crits tant sols papa stigué en la Seu».

[1412-1413] 1414-1415: Preparació i festes per l'entrada i la recepció del nou rei, Ferran I el d'Antequera i la seua família; noces de l'infant Alfons d'Aragó i Maria de Castella (València).

DOC. 1414-1415.1 (jocs, entremesos i espectacles):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 269-272; BM, ms. 1172, f. 193r-...-199r; fragments més o menys coincidents però sense rúbriques a BUV, BH ms. 197, f. 57r-58r; i a BUV, BH ms. 255, f. 28r, més sintètic, sense fer-hi esment als entremesos; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 415-417).

«[Acord del 14 de desembre de 1412 (*vid. Carreres*)] COM SE ACOSTAVA LA ENTRADA DEL SENYOR REY. Com la ciutat sabé com se acostava la benaventurada entrada del senyor rey e com en les altres ciutats e senyaladament en Barcelona li eren estats fets **jochs e alegries** [*en BM, ms. 1172 i BUV, BH ms. 197: alegraries*] e present de argent e altres coses.

MESTRE VICENT FERRER [...].

[*Acord del 21 de desembre de 1412 (vid. Carreres)*] ELETS PER A FER FER LOS ENTREMESOS A LA ENTRADA DEL SENYOR REY. Com la ciutat delliberà per a la entrada del senyor rey en Ferrando elegir quatre hòmens ab lo racional, qui **entenguesen en fer fer los entremesos** en la Tاراçana de la ciutat; e foren los següents: Juan d'Arjalls [¹⁹], en Juan de Fluvià, en Jaume Ros, en Juan Agramunt [...].

[*Acord del 18 de gener de 1413 (vid. Carreres)*] FESTES Y PRESENTS A LA ENTRADA DEL SENYOR REY. Sobre la festa de la entrada del senyor rey en Ferrando. E fonch feta elecció de dispenser de la dita festa en Jaume de Çelma, ciutadà. En cartes 150.

[...]

Ítem, fonch ordenat que fesen **tres entremesos**: hu de la **Divisa del senyor rey**, l'altre apellat de les **Set cadires**, l'altre de les **Set edats**.

Elecció de taulagers per a tenir lo rench per a la entrada del senyor rey, ço és:

Per los nobles hòmens: Mossén Berenguer de Vil·laragut, mossén Eimerich Centelles.

Per los gentils hòmens: Mossén Francesch de Soler, mossén Nicolau de Joffre.

Per los ciutadans: En Francesch Andreu, en Jaume Ros.

Foren carregats sis mília florins per a fer les dites despeses. En cartes 152.

[*Només a ARCPV, ms. 78 i a BM, ms. 1172*] Convocació de officis e què vestiran. Ibídem.

[*Acord del 25 de gener de 1413 (vid. Carreres)*] Los renchs tingueren [lloc], l'un en la rambla, davant lo ort de en Luýs de Alvinyan [*a BUV, BH ms. 197, f. 58r: Liyan*], notari, e un **cadafal** per al senyor rey **esperant los espectacles** [*a BUV, BH ms. 255, f. 28r: sperant les banderes e entramesos dels officis*].

Ítem, altre rench al Mercat.

Ítem, altre davant lo Real del senyor rey.

E-n aquells foren fetes justes per los dits taulagers, elets per tenir les dites justes».²⁰

DOC. 1414-1415.2 (rivalitat festiva entre ciutats; models festius precedents; entremesos; penes als officis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-25, f. 126v-444r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 77-85, doc. XXI.a-b) i CÁRCEL ORTÍ & GARCÍA MARSILLA (2013: doc. 2, 6, 9, 10, 12, 13, 17 i 37).

«[*Acord del 14 de desembre de 1412; f. 126v-127v*] Anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo duodecimo. Die mercurii, de mane, intitulata .XIII. decembris [...].

En lo present Consell fon proposat per los honorables jurats que com lo senyor rey s'ic [‘s’hi’] espere proïsmament venidor a aquesta ciutat e hajen sabut e sien certificats que **en qualsevol ciutat solemne, on és estat, li han feta solemne festa e senyaladament en la ciutat de Barchinona**, on molt bella festa li és estada feta, e moltes **belles entrameses** e argent presentat. E fos digna cosa que en la sua benahuyrada venguda e entrada en aquesta ciutat li fos feta solemne festa [...] A què lo present Consell respon e delibera que festa solemne fos preparada e que·ls jurats, ab aquells consellers pròmens que·ls parrà, los plàcia ordenar les coses necessàries a la festa, axí de draps d'or, de seda, de argent e **entrameses** e altres coses que·ls parega obs e

¹⁹ Es tracta del ciutadà valencià Joan de Rojals, com encertadament anota Carreres. No obstant això, tant el manuscrit BM ms. 1172 com BUV i BH ms. 197, el transcriuen com a: «en Joan d'Ergals».

²⁰ Segons CARRERES ZACARÉS (1930: 419): «[...] En 31 de desembre de 1413 escomençaren a obrar els entramesos una perció de pintors, entalladors de fusta i de flors que treballaren fins 27 de maig, mamprenint de nou la tasca el 25 d'octubre fins el jorn de l'entrada del rey. **Els entramesos foren el del Verger, de la Torre, de les Set cadires o Set planetes, de les Set edats**, fet per Jaume i Nicolau Esteve, entretalladors de fusta de Xàtiva, i el de la **Visió de mestre Vicent**. Anaven ademés ab los entramesos dos deesses i quatre cavallers a cavall, **sis salvatges i quatre turcs ab ossos**. A Joan Sist, autor de les **cançons que cantaven els fadrins que anaven en els entramesos** i el que imaginà aquests, li donaren 30 florins, i a Pastrana 330 sous per ensenyar-les a cantar».

necessàries a bella festa [*repetit dues vegades: bella festa*] e que açò comemoren e·n reporten al Consell.

[*Acord del 18 de gener de 1413; f. 151rv*] *Die mercurii .XVIII. mensis januarii, anno a Nativitate Domini millesimo .CCCC. terciodecimo [...].*

Encara ordenaren e provehiren que encontinent e de fet sia proceït e de present sia mesa mà a fer **tres entrameses**, ço és, la un de **La divisa del senyor rey**.

Ítem, a un altre appellat de **Les set cadires**.

Ítem, a un altre nomenat de **Les set edats**.

Dels altres faedors se retengueren acord com encara no hajen bé deliberat ne examinat quals ne quants hi ajustaran e elegiran, e açò fon remés a major deliberació.

[*Acord del 21 de gener de 1413; f. 152r-153r*] *Die sabbati intitulata .XXI. januarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo terciodecimo [...].*

Aximateix, provehiren e ordenaren que sien fets penons d'or e flama e de seda com hi sien obs e totes altres coses incidents e necessàries, **segons fon fet en les festes del senyor rey en Martí y allí és escrit**.

[*Acord del 24 de gener de 1413, f. 153rv*] *Die martis .XXIII. januarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo terciodecimo*. Los honorables jurats ab alguns pròmens dels sobredits feren per lurs verguers appellar e ampraren per los gotgs e alegries augmentar de la dita entrada del senyor rey, los officis següents:

Primerament, los corredors d'orrella [*sic*], e aquests proferen que·s vestran o faran festa de lur liurea.

Ítem, aluders, ídem.

Ítem, ferrers, ídem.

Ítem, sartres, que·s vestrien, e de l'**entramés** comunicarien entre si.

Ítem, carders, que·s vestran.

Ítem, los barbers, que y hauran acord axí de vestir com d'**entramés**, dients que són artistes e no menestrals.

Ítem, los argenters, que s'arrearan com mils poran; de l'**entramés**, que·n parlaran entre si.

Ítem, los pellicers, que·s vestran de lur liurea, e, de l'**entramés**, que ab qualque ajuda de la ciutat deliberaran fer-ne alcú.

Parayres responen que·ls plau molt vestir segons han acostumat.

Ítem, corredors de coll dien que·s vestran de lur liurea.

Ítem, texidors, que·s vestran de liurea.

Ítem, esparters, que·ls plau [*en blanc*].

Ítem, freners, ídem.

Ítem, tintorers, ídem.

Ítem, brunaters, ídem.

Ítem, corregers, ídem.

Ítem, seders, ídem.

Ítem, tapiners, ídem.

Ítem, flaquers, ídem.

Ítem, cotoners, ídem.

Ítem, assaunadors, ídem.

Ítem, blanquers, ídem.

Ítem, coltellers, ídem.

[*Acord del 25 de gener de 1413; f. 153v-154r*] *Die mercurii .XXV. januarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo terciodecimo [...].*

Estants los damunt dits, en la forma sobredita ajustats e parlants de les coses necessàries a la dita festa de la novella entrada del dit senyor rey, concordantment provehiren que, **ultra los tres entrameses de què dessus en lo present libre és feta menció**, sia fet un altre entramés, ço és, **La visió que veeren sent Domingo e sent Francesch ab les tres lances denotants la fi del món**.

Ítem, provehiren e ordenaren que fossen fetes tres taules de júnyer, la una en la rambla del riu, davant l'ort d'en Luís d'Alvinyà, notari, on devia ésser posat o fet un cadafal al senyor rey esperant los **espectacles**.

Ítem, altra al Mercat de la ciutat e altra davant lo Reyal del senyor rey. E en aquelles fossen fetes juntes per los taulegers elets a tenir les dites taules.

[Acord del 13 de març de 1413; f. 170v] *Die lune .XIII. marcii, anno a Nativitate Domini millesimo .CCCC. terciodecimo*. Tots los honorables jurats comanaren la **arenga faedora al senyor rey**, com venga a la ciutat, a l'honorable micer **Johan Ferrando**, doctor en leys, advocat de la dita ciutat, pregants a aquell que li plagués acceptar aquella dita arenga.

[Crida segons l'acord de 22 de març de 1413; f. 173v-174v] *Die mercurii .XXII. marcii, anno a Nativitate Domini millesimo .CCCC. terciodecimo* [...] Ara ojats què us fan saber los honorables justícia, jurats, pròmens e Consell de la ciutat de València:

A tots los dels officis e mesters de la ciutat, de qualsevol estament e condició sien, qui per los dits honorables justícia e jurats són estats amprats e pregats, que·s disponen e s'apparellen a la festa de la benaventurada entrada dels molt alts senyors rey, reyna e lur fill e primogènit en aquesta ciutat, que com de present hagen haüda nova certa dels missatgers de la dita ciutat, qui són en cort del dit senyor rey, que·ls dits senyors devien partir ja dimarts prop passat per venir dreta via a aquesta ciutat e que serà en aquella fort prestament, volent Nostre Senyor, e per ço sia obs que cascun estiga arreat e aparellat [per] fer bella festa mentre ha temps. Per tal raó, los dits justícia, jurats, pròmens e Consell, intimants e denunciants les dites coses, manen a tots los majorals e caps d'officis e mesters e a cascun d'aquells en nom e loch de cascun offici e mester que sien estats amprats e pregats fer preparatoris a la dita benaventurada festa **en pena de doents florins d'or per cascun offici e mester e a cascun singular dels dits officis e menestrals en pena de vint florins d'or per cascun d'aquells contrafaents e no obedients**, pagadors lo terç al senyor rey, lo terç al comú de la dita ciutat e lo terç a l'accusador, que d'ací al digmenge appellat de Làzer propvinent sien arreats en vestits e altres coses segons les liurees, colors e maneres per cascun offici o mester çanrerre acostumades en semblants festes per fer **alegries, gotgs, festes e balls** a la dita benaventurada entrada. Certificants a aquells que si·l contrari faran seran les dites penes de aquells o dels contrafaents e inobedients rigorosament e sens tota mercé levades e no-res-menys castigats en lurs persones e no digats no us ho hajen fet saber.

[Acord del 16 de maig de 1413; 192r-193r] *Anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XIII., die martis, de mane, .XVI. madii* [...].

És d'opinió lo present Consell que sien adobats tots los alberchs dels carrers per los quals haurà [de] passar lo senyor rey lo jorn de la festa, **per esguard dels entrameses de la dita festa**, tro a la plasa dels Caxers, fahent derrocar e dreçar tot ço que nosa farà o impediment dona als entrameses, feta taxació e esmena rahonable a aquells de qui sia interés. E quant seran en la dita plasa los entrameses que no poran passar per la Corregeria, qui és estreta, sien portats als lats del monestir de frares menors e de aquí per lo carrer dels Tràmsits e de aquí per la Exerea, e per aquells mellors carrers que·s puxen portar tro al portal del Temple. Enaxí que y sien portats ab cuyta, en tal forma que y sien ans que·l dit senyor hi sia intrat, a **fi que·s mesclen ab los altres entrameses en son orde del principi**.

[Acord del 7 de març de 1415; 443v-444r] *Die jovis intitulata .VII. marcii, anno a natavitate Domini .M.CCCC.XV.* [...].

Com en lo Consell pròxim celebrat fos donat poder als honorables jurats e als dits pròmens per aquells elets de fer alcunes satisfaccions a alguns qui per la ciutat havien treballat, per ço los honorables e pròmens dessús inserts haüts diverses raonaments sobre los treballs sostenguts per mossén **Johan Sist, prevere, en Johan Péreç de Pastrana, mestre de cant, e en Johan Oliver, fuster**, considerant que cascun d'aquests ha ben treballat en ço que per part de la ciutat és estat a cascun d'aquells comanat, ço és: lo dit **mossén Johan Sist per trobar e ordenar les cobles e cantilenes que·s cantaren en les entrameses** de la festivitad de la entrada dels senyors rey, reyna e primogènit lur, que eren moltes e belles e ben dictades; e lo dit en **Johan Péreç de Pastrana, per haver e areglar e donar lo so a les dites cantilenes e haver fadrins que les**

cantassen e fer-los ornar e altres treballs; e lo dit en **Johan Oliver, per la invenció e confeció ab son enginy e subtilitats dels dits entrameses.** En les quals coses cascun dels sobredits s'oferí diverses e molts treballs e diürnals, així que entre totes coses e per tot ço que haver deien o deguessen, per ço que dit és, fon tatxat al dit mossén Johan Sist trenta florins e al dit en Johan per altres trenta florins e al dit en Johan Oliver, cinquanta florins d'or, emperò que en les dites quantitats sia entés e comprés tot ço que-ls sia stat prestat e accorregut per la dita raó».

DOC. 1414-1415.3 (ordenances contra fembres pecadrius, alcavots, castanyolers, passafredors, etc.):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-25, f. 127v; cf. NARBONA VIZCAÍNO (2012: doc. 63).

«[Acord del 14 de desembre de 1412] Així mateix, com sobre les fembres pecadrius e àvols alcavots, putanes, jochs e jugadors, maldeints o altres, fossen fetes ça entràs certes ordinacions a extirpar aquells e aquelles de la ciutat, e que coses nephàries e scelerades e del mal exemple sien purgades e la ciutat nedejada de semblants vicis, lo present Consell volch que alguns establiments sobre açò fets sien examinats e purificats per los jurats ab altres pròmens dels consellers de les parròquies. E après exequatats rigorosament a lur Consell e ordinació. Hoc encara sien extirpats **castanyolers e passafredors**, axí com vagabunts e de àvol art».

DOC. 1414-1415.4 (elements característics d'alguns dels personatges que protagonitzaren els entremesos: onsos, salvatges, turcs, etc.; ministrers i joglars, balls dels oficis i menestrals):

AHMV, Claveria Comuna, Llibres de comptes, sign. O-6 (*Text dels comptes de certes compres per fer los entremesos per rahó de la entrada en la ciutat de València del rey don Ferrando*), *passim*; seguim, amb alguna esmena, l'edició de CÀRCEL ORTÍ & GARCÍA MARSILLA (2013).²¹

«[...] [f. 143v] Digmenge, a **.XXIII. del mes de dehembre, qui entrà lo senyor rey, portaren los entrameses** los següents entre dins e defora:

Ab lo **primer entramés de *El verger***, qui fa l'exercici ab lo de ***La torre***, anaren los següents:

Primo, en Pere de Naya, carrater, pres [*prengué*] de jornal .IIII. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

Ítem, en Andreu Ferrii, qui hac càrrech de scriure tots los hòmens dels entrameses e dar a menjar aquells, .IIII. sous [...].

[f. 144r] Ab lo **segon entramés de *La torre*** anaren los següents:

Primo, en Bernat Martí, carrater, pres de jornal .IIII. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

Ab lo terç entramés de *Les .VII. cadires* anaren los següents:

Primo, en Pasqual Çabater, carrater, pres .IIII. sous .V.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[f. 144v] Ab lo **quart entramés de *Les .VII. edats***, per ço com era molt carragat, anaren los següents:

Primo, en Pere Àlvaro, carrater, pres .IIII. sous .VI.

²¹ És d'obligada consulta l'edició del *Llibre de l'entrada de Ferran d'Antequera* a València, quart volum de la col·lecció «Documents de la pintura valenciana medieval i moderna / Fonts històriques valencianes» de la Universitat de València, on s'indiquen alguns dels pagaments relacionats amb els entremesos escenificats en aquesta entrada (CÀRCEL ORTÍ & GARCÍA MARSILLA 2013). Les contínues referències a personatges com els salvatges, els turcs, els onsos, les set virtuts, les sirenes, el griu, les deesses i els cavallers, els àngels o la mort són ben evocatives.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 145r*] Ítem, en Johan Font, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Lorenc Làtzer, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Pere Eximeno, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Berthomeu Moreno, **onso**, .VI. sous.

Ab lo **cinquén entramés de Mestre Vicent** anaren los següents:

Primo, en Johan Ortiz, carrater, pres .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 146r*] Dilluns, a .XXIII. **del dit mes de dehembre, entrà la senyora reyna e anaren portant los entrameses** entre dins e defora los següents:

Primo, en Martí Àlvaro, carrater, pres de jornal .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

Ab lo **segon entramés de La torre** anaren los següents:

Primo, en Bernat Martí, carrater, .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 146v*] Ab lo **terç entramés de Les set cadires** anaren los següents:

Primo, en Pasqual Çabater, carrater, .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 147r*] Ab lo **quart entramés de Les set edats** anaren los següents:

Primo, en Àlvaro, carrater, .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 147v*] Ítem, en Johan Font, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Lorenc Làtzer, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Pere Eximeno, **onso**, .VI. sous.

Ítem, en Berthomeu Moreno, **onso**, .VI. sous.

Ab lo **cinquén entramés de Mestre Vicent** anaren los següents:

Primo, en Johan Ortiz, carrater, pres .III. sous .VI.

[*resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...*]

[*f. 148r*] Lo **jorn que lo senyor rey entrà anaren ab los entrameses sis salvatges e quatre turchs** e doni'ls los salaris següents:

Primo, a·n Nicholau de la Nava, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Bernat Perpinyà, blanquer, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Miquel Martí, fuster, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Pere Johan, **salvatge**, .V. sous.

Vera. Suma plana .LXVIII. sous .VI.

[*f. 148v*] Ítem, a·n Ferrando de Canyet, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Jacme Guillem, perayre, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Jacme Rafart, **un dels turchs**, .III. sous .VI.

Ítem, a·n Bernat d'Alyes, .III. sous VI.

Ítem, a·n Jacme Jofre, .III. sous .VI.

Ítem, a·n Jacme Domingo, .III. sous VI.

Lo dia següent que entrà la senyora reyna anaren ab los entrameses los sobredits salvatges e turchs:

Primo, en Nicholau de la Nava, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Bernat Perpinyà, blanquer, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Miquel Martí, fuster, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Pere Johan, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Ferrando de Canyet, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Jacme Guillem, perayre, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Jacme Rafart, **un dels turchs**, .III. sous .VI.

Ítem, en Bernat d'Alyes, .III. sous .VI.

Ítem, en Jacme Jofre, .III. sous VI.

Vera. Suma plana .LXVIII. sous.

[f. 149r] DIJOUS, A .VII. DE FEBRER DE L'ANY .M.CCCC.XV., PER ÇO COM LO SENYOR PRIMOGÈNIT DEVIA ENTRAR EN VALÈNCIA LO DILUNS SEGÜENT, TORNAREN A OBRAR EN LA TARAÇANA LOS SEGÜENTS:

[pagaments...]

[f. 149v] Dilluns, ans de miga nit foren a la taraçana per traure los entrameses de la casa e per adobar-hi algunes coses, als quals doní los següents salaris:

[pagaments...]

Lo dit dia de dilluns, a **.XI. de febrer entrà lo senyor primogènit** e foren los següents per portar los entrameses.

Ab lo entramés de **El verger**:

Primo, en Martí Àlvaro, carrater, .III. sous .VI.

[resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...]

[f. 150r] Ab lo entramés de **Les .VII. cadires** anaren los següents:

Primo, en Martí Àlvaro lo jove, carrater, .III. sous .VI.

[resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...]

Ab lo entramés de **La torre** anaren los següents:

Primo, en Bernat Martí, carrater, .III. sous .VI.

[resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...]

[f. 150v] Ab lo entramés de **Les .VII. cadires** anaren los següents:

Primo, en Matheu Oliver, carrater, .III. sous .VI.

[resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...]

[f. 151r] Ítem, en Johan Font, **onso**, .V. sous.

Ítem, en Lorenç Làtzer, **onso**, .V. sous.

Ítem, en Pere Eximeno, **onso**, .V. sous.

Ítem, en Berenguer Ferrer, **onso**, .V. sous.

Ab lo **entramés de Mestre Vicent** anaren los següents:

Primo, en Johan Ortiz, carrater, .III. sous .VI.

[resta d'integrants i acompanyants de l'entremés...]

[f. 151v] Doní als **sis salvatges qui anaren ab los entrameses d'en Çaera e als quatre turchs**:

Primo, a-n Nicholau de la Nava, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, en Bernat Perpinyà, blanquer, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a-n Miquel Martí, fuster, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a-n Pere Johan, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Ferrando de Canyet, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Jacme Guillem, perayre, **salvatge**, .V. sous.

Ítem, a·n Jacme Rafart, **un dels turchs**, .III. sous .VI.

Ítem, a·n Bernat d'Alyes, .III. sous .VI.

Ítem, a·n Jacme Jofre, .III. sous .VI.

Ítem, a·n Johan Jacme, .III. sous .VI.

[...]

[f. 247v] Ítem, pos en data la quantitat defora posada, la qual fon despesa per lo honorable en Francesch Çavertes, síndich de la ciutat, en diverses pagaments que féu en los dies que·l senyor rey e senyora reyna e llur primogènit entraren novellament en la ciutat, ço és, als **ministrés e juglars qui anaren davant los honorables jurats, taulagers e ab los oficis e menestrals de la dita ciutat, qui ballaren certs dies** en e per raó de la dita entrada, segons pus largament appar en .I. quèrn de paper, .VII. m[ília] .DCCCC.XXXXVIII. sous .VI.

[...]».

DOC. 1414-1415.5 (jocs i balls):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 182.

«En l'any 1414, a 23 de dehembre, que era digmenge, lo rey don Ferrando entrà en València e la reyna hi entrà lo cendemà. E los **officis** feren grans **jochs e balls e festes**, que duraren 3 dies».

DOC. 1414-1415.6 (jocs i balls):

Annals valencians S, f. 230v; *apud* GALINDO ROMEO (1935: 26, núm. CVI bis).

«Ítem, entrà lo rey don Ferrando en València en l'any mateix [1414], a .XXIII. de dehenbre, dia de diumenge, e la reyna entrà l'endemà, a .XXIII. del dit mes, dins la ciutat; e los officiales feren de **grans jochs e balls**, les quales festas duraren tres dies. E era justícia: en Jaume Ros, criminal; e mossén Bernat Estorna, justícia civil, e, de .CCC. sous [una espècie de subjustícia], en Martí Fuster».

DOC. 1414-1415.7 (arenga al rei):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Llibre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 58r; BM, ms. 1172, f. 199v; també a BUV, BH ms. 255, f. 28v.

«Com los honorables jurats comanaren la **arenga faedora** al senyor rey don Ferrando com vinga a la ciutat a l'honorable micer Joan Ferrando, doctor en leys e advocat de la ciutat. Prega-ren aquell volgués acceptar aquella dita arenga. *Ibidem* [En cartes 170]».

DOC. 1414-1415.8 (jocs):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 71r.

«ENTRADA DEL REY DON FERRANDO E SA MULLER, DONA URRACA. Diumenge, a .XXIII. de deembre, any .M.CCCC.XIII., lo rey don Ferrando, rey d'Aragó, entrà en la ciutat de València. E la reyna dona Urraca, muller sua, entrà l'endemà. E los officis feren **grans jochs** que duraren tres dies».

DOC. 1414-1415.9 (baralla entre balladors):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 182-183.

«En l'any 1415, a 11 de febrer, entrà don Alfonso, fill del rey don Ferrando, príncep que deyen de Gerona. Et, en l'endemà, per festa que li feyen, **ballaven en la plaça de la Erba e mogué-s'i bregua**; e en Pere Suau, qu'era alguacir, començà a **bastonejar la gent dels balls** e donà ab lo bastó al cap de hun hom que lo y trencà. [*espai en blanc*] Salvat, que era lochtinent de justícia criminal de la ciutat, dix-li què mal feya, perquè lo dit Pere Suau, ab lo bastó, se dexà anar contra lo dit lochtinent e donà-li tres bastonades; e [*Salvat*] levà-li lo bastó e spasa e mès-lo en la presó, però tost ne hisqué».

DOC. 1414-1415.10 (baralla entre balladors):

Annals valencians S, f. 230v; *apud* GALINDO ROMEO (1935: 26, núm. CVII).

«En l'any .M.CCCC.XV., a .XI. del mes de febrer, entrà lo príncep de Girona, fill del rey don Ferrando, en València. E l'endemà **ballaven en la plaça de la Erba, e ballant mogué's una brega; e en Pere Suan, qui era alguazir, començà a bastonejar la gent dels balls** e donà ab lo bastó al cap de un home que lo y trencà. E en Salvat, qui era lochtinent de justícia criminal de la ciutat de València, dix què mal feya, e lo dit en Pere Suan lexàs anar al dit lochtinent ab lo bastó, e donà-ly tres bastonades e levà-li lo bastó e la espasa e daga e mès-lo en la presó».

DOC. 1414-1415.11 (balls dels oficis per les noces dels prínceps):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 289-290; BM, ms. 1172, f. 219v-220r; també a BUV, BH ms. 197, f. 64v-65r; *cf.* CARRERES ZACARÉS (1930: 455-456).

«[1415] ORDINACIONS SOBRE LA ENTRADA DE LA PRINCESSA. Ordenaren los sobredits [*jurats*] que per a la festa de la entrada de la princesa foren fetes les coses següents:

Primerament, [*descripció dels actes...*].

BALLS PER LA PRINCESSA. Com la ciutat ordenà que per a la festa de la princesa **ballasen los oficis tres dies**, ço és, la vespra e lo dia e lo endemà de les noces, e que no se fes un pali per a la princesa, no obstant, lo senyor rey volgué se'n fesen tres».

DOC. 1414-1415.12 (balls dels oficis per les noces dels prínceps; cap de ball):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-26, f. 34v-35r i 137r; *cf.* CARRERES ZACARÉS (1925b: 93-94, doc. XXIII.a).²²

«[*Acord del 10 de juny de 1415, f. 34v-35r*] Anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, die lune, de mane, intitulata .X. junii [...].

Per los honorables jurats dessus inserts fon proposat en lo present Concell dient que **lo senyor rey demanava que los oficis de la ciutat ballassen tres dies**, ço és, dimarts e dimercrets [*sic*] prop instant que-s faran les noces del senyor príncep de Jerona, e l'endemà, dia de la tornaboda de les dites noces. E que la dita ciutat fes tres palis: hu al dit senyor rey, altre al dit príncep, altre a la senyora principessa. Lo present Consell, entesa la dita proposició e huit lonch raonament sobre aquella, provehí e ordenà dues coses: la primera, **al cap del ballar dels oficis, que ballen** dimarts a vespre e lo dit dia de dimerces e lo dijous següent si-s volran; l'altra, toquan lo pali, que sia fet [...].

[*Acord del 20 d'abril de 1416, f. 137r*] Ítem, tatzaren a l'honorable en **Jacme de Celma** per los treballs per aquell sostenguts, axí en la administració de les pecúnies despeses en fer fer los **entrameses de les festes** dels senyors rey e reyna e dels senyors príncep e principessa, com per

²² Segons el manuscrit de Manuel Fuster i Membrado *Sucesos memorables de Valencia y su reyno* (BSM, València, ms. 6417, vol. 1, p. 406), a banda dels balls dels oficis, s'organitzaren també balls públics. Els reis hi van participar i la festa fou dirigida pel barber Arnau d'Escornelló, en qualitat de cap de la dansa (CARRERES ZACARÉS 1925a: 64; 1930: 456).

qualssevol altres treballs per aquell sostenguts en lo offici del racional en temps passat, cent cinquanta florins».

DOC. 1414-1415.13 (balls dels oficis i joglars de boca i corda):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-39; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 95, doc. XXIII.b).

«[6 de juny de 1416] De nós, etcètera. Metets en compte de vostra data dos mília quatre-centes noranta-dues lliures, tretze *solidos*, tres diners reynals, los quals, per vós, de nostre manament e ordinació, per provisió de Consell celebrat en la dita ciutat a .VIII. de maig de l'any prop passat .M.CCCC.XV., havets despeses, axí per causa de la novella entrada de la senyora principessa, ara reyna e senyora nostra, feta en la dita ciutat, com de la celebració de les sues benaventurades noçes ab lo ilustre senyor don Alfonso, príncep lladonchs de Gerona e ara senyor e rey nostre, és a saber: [*relació de despeses...*] en cost de reparar los **entremeses e certs salaris qui foren donats a alcunes persones qui menaven los dits entremeses**, lo jorn qui entrà la dita senyora [...] e més, en trencar hun troç del mur après lo portal del Temple, per hon havien [de] passar los dits **entremeses**; en cost de fer hun cadafal al cap del pont dels Serrans, après lo abeurador, en lo qual mirava la dita senyora; com, finalment, en cost de **jutglars sonadors de bocha e corda per als menestrals qui ballaven** els dies de les dites entrada e noçes e en moltes altres despeses necessàries e incumbents a les dites festes [...] E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .VI. die junii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XVI.* Salvador Dolives».

DOC. 1414-1415.14 (balls dels oficis; baralla entre balladors):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 71v.

«ENTRADA DEL REY DON ALFONSO, PRÍncep. A .XI. de febrer, any .M.CCCC.XV., don Alfonso, fill primogènit del rey don Ferrando, rey d'Aragó, príncep que's deya de Girona, entrà en la ciutat de València. E l'endemà, fent-li festa los officis, mogué's brega en la plaça de la Erba e en Pere Suau, qui era alguazir, començà ha **bastonegar la gent dels balls** e donà ab lo bastó al cap a hun home e trencà-lo-y. E en Esteve Salvat, qui era loctinent de justícia criminal, dix-li què mal feya, e lo dit en Pere Suau, ab lo bastó, se lexà anar contra lo dit loctinent e donà-li tres bastonades e [Salvat] levà-li lo bastó e posà'l en la presó. Emperhò de son intent, ne hixqué».

DOC. 1414-1415.15 (entremesos, Roda mundana):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 165, núm. 61-62).

«REY EN FERRANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA. En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XXIII. de decembre, **entrà** lo senyor rey don Ferando e senyora reyna, fills e filles, en la noble ciutat de València, hon li fon feta molt insigne e instimable honor de **molts entremesses e molt bels e soptils**, e tots los **hofficis de la ciutat**, cascú fent **ses maneres de festes**, en la manera que pus belament e honorosa podien; e açò durant contínuament huit dies, e d'aquí avant durant e continuant moltes maneres de festes e solaços, en honor del senyor rey e de sa noble companya. O València, pròspera en trihunfe de instimable honor, ésser ennoblida del sant pare papa Benet e de cardenals, bisbes e prelats, de tal e insigne rey, reyna, prínceps, duchs, comptes e barons, e de tanta manera de cavaleria e de tantes maneres de gens! Bé pots dir per cert que est alt en lo sobiran grau de la pròspera honor de **la roda mundana, segons has fet en tos entremesses** en la festa de la entrada del senyo[r] rey.

NOCES DEL REY N'ALFONSO. En lo dit any de la prosperitat de .M.CCCC.XV., a .XII. de juny, féu **noces** lo príncep valerós de don Alfonso, primogènit del rey don Ferando, ab dona Maria, filla del rey de Castella. Foren fetes les grans e maraveloses noces al Real e, al vespre, foren apor-

tats molt altament, a gran maravella, en l'alberch de mossén Vilaragut, qui està en la plaça de Sent Gordi; e València, aumentant en honós, presentà hun colar d'or ab perles e pedres fines; costà .XXX. mília florins».

ALFONS IV EL MAGNÀNIM (1416-1458)

1416: Festes per l'Assumpció (València).

DOC. 1416.1 (tres dies de festes per l'Assumpció):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 184.

«En lo dit any 1416 fon feta en València la festa de la **Asumsió** de la Verge Maria en lo mes de agost; e durà tres jorns, ço és, disapte, digmenge e dilluns, la qual festa fon feta en la Seu e fon cosa molt bella e de gran devoció».

DOC. 1416.2 (tres dies de festes per l'Assumpció):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 29r.

«LA FESTA DE LA ASUMCIÓ DE LA VERGE MARIA; E DURÀ TRES DIES. En lo dit any .M.CCCC.XVI. fon feta en la ciutat de València la **festa de la Asumsció** de la Verge Maria; e durà tres dies, ço és, disapte, diumenge e diluns, e féu-se en la Seu ab molta devoció».

DOC. 1416.3 (tres dies de festes per l'Assumpció):

Joan TIMONEDA (1569: f. 3v), *Memoria valentina*.

«LA FIESTA DE LA ASSUMPCIÓN DE NUESTRA SEÑORA. En el año de mil y quatrocientos y deziséys, a quinze de agosto, se començó de hazer **fiesta de la triunphante Assumpción** de Nuestra Señora en la Seo de Valencia. Y por ser el primer año, que fue en sábbado, mandaron que hiziessen fiesta tres días arreo».

~1422-...: Sobre l'infant Carles (príncep de Viana), fill de l'infant Joan d'Aragó i Blanca I de Navarra.

DOC. 1422.1 (qualitats principesques):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 283-284, núm. 190 i 193).

«DEL FILL CARLES. En l'any de .M.CCCC.XXII., lo dit don Johan e dona Blanqua hagueren hun fill, al qual meteren nom Carles, axí com son avi.

[...]

DE DON CARLES. Venint a l'infant primogènit e príncep don Carles, lo qual fonch criat e no-drit ab molta perfecció de virtut, fonch molt bel, molt savi, molt soptil, molt agut e [de] molt clar enteniment, **gran trobador, gran e bel sonador, dançador, cavalcador**, complit de tota amor e gràcia. Hac encara molta ciència, tot lo temps de la sua vida amà estudi, fonch molt verdader e devot cristià, hac gràcia e amor de totes gens del món. O goig e alegria de pare tenint hun tal fill!».

1423-1424: Entrada i recepció del rei Alfons el Magnànim (València).

DOC. 1423-1424.1 (balls; entremesos):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-28, f. 16r-25v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 97-104, doc. XXIV.b-d).

«[Acord del 15 de desembre de 1423] [...] Primerament, que **tots e cascuns officis de la dita ciutat, qui en los temps passats han en semblants festivitats acostumat ballar**, se aparellen e facen apparellar tots e cascuns singulars de lur offici, en axí que tots e cascuns prestament se arreen lo mils e pus ornadament que fer poran e bé han acostumat, perquè ab **sons, balls, goigs e alegries** isquen a reebre lo dit senyor rey, lo qual, mijançant la divinal ajuda, dins breus e poch dies deu entrar en aquesta real ciutat, e exints cascuns, ab lo **penó de lur offici, ballants e fahents joya e festa** iran al Grau de la mar, on lo dit senyor rey exirà Déu volent.

[...] e les carreres enramen de murta, junchs, bova e altres verdejants e specioses erbes lo mils que fer poran.

[...] aparellen en los campanars, torres, terrats e altres lochs eminents **tea, lenya e altres coses abtes a fer grans luminàries e alimares, coets, sons, cants e altres coses denotants gran festa e alegria** [...] deguna persona no gos o presumesca en la dita ciutat portar fora casa deguna roba de dol ans hajen tots e sengles lexar aquell jorn totes robes e hàbits de dol.

[...]

[Acord del 16 de desembre de 1423] [...] Primerament, que **sia fet e acabat un entremés** que era ja stat rahonat entre los sobredits honorables jurats, racional, advocats e síndich e era estat comanat e dat a fer a-n **Vicent Çaera e a-n Johan Ivanyes**, pintors, vehins de la dita ciutat.

Ítem, que correus sien trameses fins a Tortosa e d'aquí avant fins a Barchelona, segons ocurrencia dels affers, ab e per les quals pusqua ésser prestament sabuda la venguda del senyor a aquesta ciutat, on segons la letra del dit senyor, dessus inserta, deu venir prestament per mar.

[...]

Ítem, que sien amprats tots los officis dels mesters de la dita ciutat, sol·licitats e pregats per los dits honorables jurats que tots e cascuns d'ells se aparellen per ço que en lo jorn de la entrada del dit senyor, lo mils arreats que cascuns porran, **isquen ballants al dit senyor rey fins a la plaja e scuma de la aygua al Grau**, portants cascuns los penons de lurs officis, e d'aquí, après que'l dit senyor rey serà exit en terra, vengren, per lur degut orde, **ballants fins a la ciutat e, axí ballants, entren e vaju per los lochs de la dita ciutat**, per los quals lo dit senyor rey irà e passarà fins al Reyat del dit senyor rey, on se n'entrarà e aturarà lo dit senyor rey.

[...]

Ítem, que passats tots los officis e mesters e los entrameses sia aquí prest lo cavall per a donar a presentar al senyor rey, lo qual li presentarà lo síndich de València. E, cavalcant en aquell —lo senyor rey—, ab lo pali, e altres portants gramalles d'or als banchs del fre e anants denant vaju a peu ab lo senyor rey fins que sia entrat en lo seu Reyat.

[...]

[Crida del 31 de gener de 1424] Ara ojats què us fan saber [...] que tots los officis e mesters de la dita ciutat, segons que per los dits honorables justícies e jurats ne són ja estats amprats e assabentats, ab les banderes e penons de lurs officis, per lo portal del Temple **isquen ballants e fahents festa de goigs e alegries** al dit senyor rey, al qual axí mateix facen humil e deguda reverència e axí festejants acompanyen tots al dit senyor rey entrant gloriós en la dita ciutat per los lochs de aquella per los quals irà fins que sia entrat en lo seu palau reyal.

[...]

[Crida del 8 de febrer de 1424] Ara ojats què us fan saber [...] los dits honorables justícies e jurats pregunen, insten, exorten e amonesten a tots e sengles officis e mesters de la dita ciutat que, mostrants per obres los grans goigs, plaers e alegries que han de la benaventurada venguda del dit molt excel·lent senyor rey, demà, que serà dimecres, al primer toch de vespres comencen lurs alegries e festives **balls, anants ballants per la dita ciutat**, lo dijous après següent tantost de matí continuen anants tots bon matí drete via a la plaça dels Preycadors d'on iran e exiran per lo portal del Temple al dit senyor rey e ab aquell entraran e iran per la dita ciutat fins al reyal

palau del dit senyor rey ab festa de gran consolació e laor e glòria de nostre senyor Déu e honor de la reyal Corona d'Aragó [...]».

DOC. 1423-1424.2 (adob d'una sèquia per als balls):

AHMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-29, f. 99v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 109, doc. XXIV.f).

«Dimarts a .VIII. del dit mes de febrer [*de 1424*], per manament dels honorables mossén Berenguer de Muntpalau e en Bernat Ponç, dos dels obrers de la dita fàbrica, e de l'honorable en Bernat Johan, racional de la ciutat de València, doní e paguí a n Pasqual Oliver, qui està prop lo monestir de la Trenitat, sis *solidos* per ço com aquell, ab tres hòmens, lo tercer dia del dit mes de febrer, en lo qual dia lo senyor rey n'Alfonso entrà en la ciutat de València, **girà e tancà un braç d'aygua** qui davant lo abeurador de la Trenitat exia del riu de Godalaviar e s'estenia davant lo Reyal del rey e **los balls qui de la dita ciutat exien per lo portal del Temple no podien passar per exut**, .VI. *solidos*».

DOC. 1423-1424.3 (balls; entremesos; model del Corpus; Centenar de la ploma):

Annals valencians S, f. 234v-235r; *apud* GALINDO ROMEO (1935: 32-33, núm. CL-CLII).

«[CL] En l'any .M.CCCC.XXIII., lo diumenge que era comptat lo .XXVIII. dia de giner, lo dit senyor rey don Alfonso, vengut de Nàpols e de les illes, segons desús és dit, partint de la ciutat de Barcelona, camí caminant vench a la ciutat e regne de València; e, en lo desús dit dia, lo dit senyor aribà e fonch en lo terme de la dita ciutat, en tant que ans que entràs en la dita ciutat, los jurats, ab solplications, feren aturar lo dit senyor en lo monestir de Sent Bernat, qu'és fora los murs de la ciutat, fins atant que ly aguesen **aparellada festa**. E aquella nit del diumenge la ciutat féu **grans alimares e luminàries e banderes** al cenbori e per les torres, la qual luminària durà totes nits fins al digous, que lo dit senyor, ab gran festa, entrà en la ciutat de València.

[CLI] Ítem, digous a .III. de febrer, la ciutat hac aparellada **solemne festa e balls** per la entrada que lo dit senyor rey féu après sa benaventurada venguda de Nàpols; e lo dit senyor partí del monestir de Sent Bernat e vench-se'n cavalcant ab un bell cavall negre que la dita ciutat de València li donà. E, al cap del pont del portal apellat dels Serrans, a tinent [*'contigu'*] de un alberch que està davant lo abeurador que és casa de un ferrer, fon fet un **bell cadaffal** molt ben enpaliat de draps d'aur e de seda e de raç, axí lo cadafal com casa. E aquell dia lo dit senyor vestia una roba brocada d'aur corent en vermell ab una esquerpa d'aur per lo coll e calçava uns borceguins. E, estant en lo dit mirador dels cadafals e alberch, tots los **officis** de la ciutat pasaven ab lurs **balls e entremesos** davant lo dit senyor, ab les banderes del[s] officis altes. E axí se n'entraven per lo portal dels Serrans, entre los quals officis los fusters feren un **entramés de un ort alt** en un cadafal, en lo qual ort era la **senyora reyna** ab moltes donzelles, e d'altra part avien feta una **galera** en la qual era lo **senyor rey**. E, axí, los dits entremesos vingueren davant lo senyor rey. E, davant lo dit senyor, portaren lo entramés de l'ort ab lo entramés e donzelles, e vench la galera; e, lavors, de la galera yxqué un com a rey en avant del dit entramés on era la reyna e besà la reyna; e l'entramés après se n'entrà en la ciutat.

[CLII] Ítem, après vingueren altres molts entremesos. E, après, lo senyor rey devallà del mirador e muntà sobre aquell cavall que la ciutat ly avia donat e entrà davall un pali d'aur; e, axí, los jurats, jostícies e altres oficials de la dita ciutat, vestits tots de grana e ab gramalles d'aur, acompanyaren lo dit senyor a peu; e **feren la cerqua de la profesó del Corpore Christi** fins a la plaça de la Figuera, on lo dit senyor rey descavalcà; e la profesó de la Seu rebé aquell e, axí, anant a peu davall lo pali, ab lo bisbe, anà fins a la Seu; e, fetes gràcies a la Verge Maria, isqué per lo portal de la Seu Major e cavalcà e anà-se'n al Real ab gran triünfo de jent, varons nobles e cavallers e gentils hòmens ciutadans, ab **grans sons de ministrés e de trompetes, ab los .D. ballesters de la ploma**. E durà dita festa tres jorns».

DOC. 1423-1424.4 (entremesos):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 187.

«[...] E après alguns dies que·l senyor rey fon aribat en València e fon rebut ab gran honor e **solempna festa**, a 29 de jener, any 1424, que feren grans alimares e festes dit jorn qu·entrà en València, que fon la jornada que y entrà a 3 de ffebrer, any dit; car aturà's a Sent Bernat a soplicació de la ciutat, fins la festa ffof aparellada, 4 jorns. En la dita festa se feren **molts e bells entremesos, e nobles, que serien masa larchs de contar**; sol dich que fon una bella e gran festa».

1427: Celebració extraordinària del Corpus (València).

DOC. 1427.1 (processó del Corpus):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 323; també a BUV, BH ms. 197, f. 78v; i a BUV, BH ms. 255, f. 35r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 509).

«PROCESÓ DEL CORPUS A 3 DE AGOST. En lo dit any fon feta la **processó del Corpore Christi** a 3 de agost per la **devoció del senyor rey e reyna**, dona Maria, com axí ho volguesen».

DOC. 1427.2 (processó del Corpus):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 189.

«[...] E, dit any, fon prorrogada en València la **festa del Corpus Christ** fins a 3 de agost, perquè lo dit senyor rey s'i trobàs e fos tornat de dita anada de Perpenyà».

DOC. 1427.3 (processó del Corpus):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 52v.

«A .XXIII. de juliol, any .M.CCCC.XXVII., lo rey don Alfonso, rey d'Aragó, vench a la ciutat de València. E fonch porogada [*sic*] la festa de *Corpore Christi* fins a tres de agost».

1428: Festes en honor de l'infant Pere de Portugal (València).

DOC. 1428.1 (castells de fusta en entremesos):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d'Albarans*, sign. J-48, 17v-18r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 110, doc. XXV).

«[19 d'agost de 1428] Los jurats, etcètera. Pagats a·n Johan del Poyo, mestre d'obra de vila de la dita ciutat, tre·ents quaranta·sis *solidos*, valents .XVII. lliures, .VI. *solidos* reials, als quals munten lo cost e despeses per aquell, precedent nostra ordinació, fetes en fer certs **castells de fusta, los quals havien a servir per alguns entremesos** fets a ops de la festa, qui·s devia fer en lo Mercat de la ciutat damunt dita digmenge, primer dia del present mes d'agost de l'any corrent .M.CCCC.XXVIII., a l'ínclit infant don Pedro de Portugal, axí en compra de fusta e claus com en salaris diürnals de aquells qui ajudaren a obrar e fer los dits **castells**. E com en après, per ordinació de nosaltres **los dits castells fossen manats desfer**, la fusta e clavó d'aquells és venguda en la Sala e Casa de la dita ciutat e roman conservada en poder d'en Domingo Valero [...] E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .XVIII. die augusti, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.XXVIII.* Guillem Gençor».

DOC. 1428.2 (bous, tornejos, convits, etc.):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 191-192.

«En après, en dit any [1428], lo senyor rey don Alfonso se'n tornà a València. Estant aquí, a 24 de juliol, dit any 1428, hun disapte entrà en València l'infant don Pedro de Portugal, que venia de l'emperador e de Roma, a la entrada del qual li fon feta **gran festa** per lo dit senyor rey. E fon-li dada per posada lo palau del bisbe, lo qual lo senyor rey féu molt bé arrear e fornir de tot abundosament, axí per a les gents com per a les cavalcadures, tant com hi stech era dit infant ab pus de 300 de cavall. E, tant com hi stech dit infant e ses gents, lo dit senyor rey los féu la despesa molt copiosament; e, a 25 de juliol, per fer-li més festa, foren **correguts molts bous** en lo Mercat de València, a la part de Santa Maria Magdalena fins a la porta Nova. E, a 28 de juliol any dit, lo dit senyor rey don Alfonso convidà al dit infant de Portugal en lo Real, e a sos cavallés, on los féu molt **gran e solepne festa**. A 31 de juliol, los jurats de València, deprés dinar, convidaren al dit infant don Pedro a cotlació en la Sala de València, que stava areada molt solempnament, empaliada e a punt. E, lo digmenge après, qu'era lo primer dia de agost, lo senyor rey e son frare, lo infant don Pedro d'Aragó, e lo dit infant don Pedro de Portugal, tots tres tingueren **taula de ju[n]yir** en lo Mercat de València, que estava cubert de draps de lana blancs e vermells, e tot l'als empaliat molt gentilment. Foren ajudants als dits taulagers: al senyor rey, mossén Ramon Boyl; e, a l'infant de Portugal, lo conestable de Portugal, e, a l'infant don Pedro, [*en blanc*]. E durà tot lo jorn la **gran festa** en lo Mercat. E, al vespre, lo senyor rey convidà a solempne sopar als dits infants e molta altra notabla gent en l'ort de la Teraçana, molt solempnament e abundosa. E après sopar, ab gran lluminària de antorches, anaren a llurs possades a dormir.

En lo dit any 1428, dilluns a 2 de agost, lo dit senyor rey don Alfonso convidà a dinar al dit infant don Pedro de Portugal e a molts altres. E aquell jorn, ell li mostrà la sua capella e les relíquies; e, après dinar, vingueren a la Seu e aquí li mostrà lo cos de sent Lluís e féu-li ensenyar totes les relíquies que eren en la dita Seu.

En lo dit any, a 3 de agost, la senyora reyna dona Maria, muller del dit senyor rey don Alfonso, convidà al dit infant don Pedro de Portugal e a altres, en lo qual convit no y ach servidors, sinó donzelles. E fon mestre de sala, àlias majordom, la infanta dona Johana, filla del comte d'Urgell. E dit convit fon molt solempne e copiós. E après lo dit convit, lo dit infant de Portugal pres comiat de la dita senyora reyna e altres e del senyor rey e de l'infant don Pedro, son frare, lo qual, ab gran cavalleria e **ministrés e trompetes**, lo acompanyà bon troç fora de València, fins lo mès en camí de Castella e de Portugal; e ell tirà aquella via e los altres tornaren a València. E aquest infant don Pedro de Portugal fon marit de dona Isabel, filla del comte d'Urgell, lo qual matrimoni fon atorguat per lo senyor rey e per la dita senyora reyna d'Aragó als misatgés de dit infant don Pedro de Portugal, a 13 de setembre de dit any. E, a 20 de dit mes, los dits misatgés, ab volentat del dit senyor rey e de la dita senyora reyna, anaren a Alcoleja, on la dita dona Isabel era. E aquí la sposaren per lo dit infant don Pedro, fill del rey don [*en blanc: Joan*] de Portugal. La qual infanta après fon menada a Portugal, on féu ses **noces e festa** [...].»

1435: Construcció d'una casa per als entremesos del Corpus (València).

DOC. 1435.1 (Casa de les roques o dels entremesos):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-31, f. 17v-18r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 548).²³

²³ El 14 de maig de 1441, els jurats de València escriuen al secretari reial, mossén Joan Olzina, sobre «certa obra que la ciutat ha començada e vol acabar entre mur vell e nou, dins la ciutat, al portal dels Serrans, per conservar los entremesos de la festa del *Corpore Christi*, per stalviar cascun any grans despeses» (RUBIO VELA 1998: 176-177, núm. 49): DOC. 1441.1. El 22 de març de 1446, acorden comprar unes adoberies adja-

«[Acord del 8 de juliol de 1435] *Die veneris intitulata octava julii, anno predicto* [...].

QUE FOS FETA UNA CASA ENTRE MUR E MUR PER CONSERVAR LOS ENTRAMESES DE *CORPUS CHRISTI: CASA DE LES ROQUES*. En los propassats dits dia e any los honorables mossén Johan Tolsà, mossén Johan Val-leriola, cavallers habitants, en Manuel d'Exarch, en Johan Alegre e en Johan Despuig e mols dels honorables jurats de la ciutat de València, justats en cambra de Consell secret, present lo mestre racional de la dita ciutat, atenenents en dies passats ells han proveït que entre mur e mur, al portal dels Serrans, fos feta **una casa per conservar los entrameses de la festa de Corpore Christi**, axí los dels monestirs com los de la ciutat, com se destroïssen e costassen molt de reparar cascun any. E, ladonchs, la present provisió no fos redigida [*'re-dactada'*] en escrits. Per tal, en lo present dia, los dits honorables jurats provehiren e manaren la present provisió ésser redigida en escrits per haver de aquelles memòria en esdevenidor e que les despeses fetes en la dita casa que fossen admeses en compte per lo mestre racional de la dita ciutat.

Testimonis foren presents a les dites coses los honrats en Vicent Armenguer, mercader, e en Miquel Martí, ciutadans de València».

DOC. 1435.2 (Casa de les roques o dels entremesos):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 341; també a BUV, BH ms. 197, f. 88v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 548).

«CASA DELS ENTREMESOS DEL *CORPORE CHRISTI*. Com fon feta **una cassa**, entre mur e mur, **per conservar los entremessos de Corpore Christi**».

1438: Incident en la festa del Corpus (València).

DOC. 1438.1 (incident per la contemplació dels entremesos):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-19, f. 73r-74r; seguim l'edició de RUBIO VELA (1998: 157-159, núm. 39).

«[12 d'agost de 1438] Als molt honorables e molt savis senyors En Loís Granollers e micer Johan de Gallach, doctor en leys, missatgers de la ciutat de València.

Molt honorables e molt savis senyors:

Bé creem sàprien vostres honorables savieses com, ans que partíssets de aquesta ciutat, era fama que lo bisbe era stat citat al concili de Basilea, e axí ho dix en lo sermó que féu lo jorn de Rams, e en un altre sermó enaprés, dins la Seu. Ha hom vist que lo viatge s'és mudat al senyor rey, e en sa partida res a nosaltres, ne en comú ne en particular, no-ns ha dit. Tàcitament pot hom veure los affers per què va, e per nosaltres creem no s'ignoren.

Més avant, senyors molt honorables, sabets bé com cascun any aquesta ciutat, per reverència del sagrat cors de Jesuchrist, ha acostumat en la sua festa fer solemne e devota processó, **les despeses de la qual paga la dita ciutat**, en la qual festa és **pràctica e costuma anticada** que, ans que lo cors de Jesuchrist hisca de la Seu, lo bisbe se fa metre una **cadira davant l'altar**, e los jurats de la dita ciutat, en banchs que fan metre dins la capella, se seen ells e les altres persones de bé per aquells amprades a la dita festa, en manera que **axí lo bisbe com tots los altres miren los entrameses de la dita festa**. E lo dit bisbe [*Alfons de Borja*] en la festa prop passada ha servat [*'mantingut'*] tal pràctica: que, quant los **entramesos** volgueren passar davant la capella o altar major, lo dit bisbe, sens dir res a nosaltres, se levà de la dita cadira que stava davant lo

cents per ampliar la Casa de les roques: «Com foren comprades unes adoberies, que són prop de les carniceries de Roterós, per a tenir los entramesos de la festa del *Corpore Christi* per 5 mil sous». ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 364; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 581).

dit altar e féu mudar la dita cadira a la porta de la capella, e après féu metre altra cadira per al bisbe de confermar, e assigueren-se sens fer menció de nosaltres, ans [fom] postposats nosaltres e totes les altres gents per nosaltres amprades e demanades, que **res de la dita festa e entremeses no veem ne miram**, de què fom massa congoxats; emperò, per no torbar la festa, no volguem fer menció del dit cas. Axí que per totes aquestes coses veu hom que lo dit bisbe, vulla's en la juredicció ecclesiàstica com en tots e qualsevol actes que ha fets e fa, se mostra fer part contra los qui ab voluntat del molt alt senyor rey regexen e tenen lo regiment de la dita ciutat.

[...]

Scrita en València, a .XII. d'agost de l'any mil .CCCC.XXXVIII.

Los jurats de València, prests a vostra honor».

1438: Segon centenari de la conquesta de València (València).

DOC. 1438.A1 (balls dels oficis):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 352; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 564).²⁴

«PROFESÓ DE SENT EN SENT ANYS. A 9 de octubre se féu la professó dels cent anys de la presa de València; **ballaren tres dies los oficis**».

1438: Prohibició als frares dels monestirs de dur entremesos a la festa de Corpus (València).

DOC. 1438.B1 (prohibició d'entremesos als frares):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 92r.²⁵

«Que frares de monestirs no puxen portar entremessos en la festa de *Corpo Christ*».

1440: Festa dels frares menors valencians pel decret del Concili de Basilea a favor de la doctrina de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu (València).

DOC.1440.1 (balls dels frares menors):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 220, núm. 13).

«[FESTA DELS FRANCISCANS PEL DECRET DEL CONCILI DE BASILEA A FAVOR DE LA DOCTRINA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ DE LA MARE DE DÉU]. En lo dit any [1440], disapte a .XIII. de agost, feren gran festa e alegria los **frares menós de València; balaren per la ciutat molts d'èls, e la major part ab jutglàs**, tot lo dia. E açò feren per la sentència que guanyaren als fra-

²⁴ Cap dels manuscrits de la BUV (BH ms. 197, ms. 255) de la família del *Libre de memòries* dona compte d'aquesta notícia. Tampoc l'hem trobada en BM, ms. 1172, malgrat que 1438 és un any bastant més fecund en aquest manuscrit que en la resta.

²⁵ Per contra, ara és aquest manuscrit l'únic que refereix la dita prohibició.

res preycadós del pecat original de la Verge Maria, per què han fet en lo consilii que-s tingua la festa per tota Cristiandat».

DOC. 1440.2 (balls dels frares menors):

ARCPV, ms. 83 (*Annals valencians P*), p. 199.

«En l'any 1440, a 13 de agost, feren gran alegria frares menós en València e **ballaren ab ministrés**, perquè avien aguda sentència en lo Consili, contra frares preycadors, com la gloriosa Mare de Déu era neta del pecat original».

DOC. 1440.3 (balls dels frares menors):

ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694 (*Annals valencians C*), f. 13r; cf. CABANES CATALÁ (1983: 33).

«PURÍSSIMA [*al marge dret*]. Disapte, a .XIII. de agost, dit any, feren **gran alegria los frares menors de València y ballaren** per la ciutat molts d'ells, e la major part ab **jutglàs**, e feren al vespre alimares; e, açò, per la sentència que guanyaren als frares pricadors del pecat horiginal de la Verge Maria; y s'à fet **en lo Concili que-s tinga la festa per tot lo món**».

DOC. 1440.4 (balls dels frares menors):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València* 354-355; BM, ms. 1172, f. 247r (glossa al marge esquerre); també a BUV, BH ms. 197, f. 93r; i a BUV, BH ms. 255, f. 40rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 569-570).

«BALLAREN LOS FRARES MENORS PER LA CIUTAT. A 14 de agost [*13 d'agost a la resta de manuscrits*], dit any, feren gran festa los **frares menors y ballaren** per la ciutat perquè havien guanyat en lo Concili de Basilea que la sagrada Verge Maria no era concebuda en peccat original; y de allí avant fon manada la festa sua».

DOC. 1440.5 (balls dels frares menors):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. qui fuit civitatis Valentiae et nunc est in posse comitis Concentaynae, in quo continentur electiones juratorum et justicia criminalis et determinaciones consiliorum et plura alia ab anno 1306 usque ad annum 1566*), p. 246; cf. DIAGO (1946: II: 87).

«1440. En 13 de agosto hazen **gran fiesta los frayles menores de Valencia y baylan** por la ciudad porque en el Concilio de Basilea se determinó que la Virgen no fue concebida en pecado original».

DOC. 1440.6 (balls dels frares menors):

Gaspar Escolano, *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*. Primera parte, libro quinto, cap. XX: De lo que florece en Valencia la predicación de la palabra de Dios y el culto divino en las famosas processiones que en ella se hazen (ESCOLANO 1610: 1040).

«[...] En esta conformidad hallamos en las memorias antiguas que el día que llegó aviso a Valencia de que en el Concilio Basiliense se había dado licencia de poder celebrar la fiesta desta Puríssima Concepción, salieron tan de quizios los ciudadanos, cerca de los años mil quatrocientos y quarenta, en treze de agosto, que, estimulados de la alegría, **a imitación del rey David**, anduvieron todo el día como fuera de sí, **baylando y saltando** por las calles públicas los **frayles de San Francisco, ensaldados y con menestriales delante**. Las damas y cavalleros hizieron lo proprio, llevando el **cabo de la dança della doña Juana de Pradas**, hija del conde de Pradas y de la sangre real, y dellos, su marido, señor de gran calidad y estado. En nuestros días corre la mesma devoción fervorosísimamente, durando todo el año el celebrar fiestas desta Puríssima Concepción, con sumptuosas processiones, officios solemnes y famosos predicadores, en que se aventajaron los cavalleros Borjas de la casa de Castelnou, que uno dellos dexó renta perpetua el

año mil quinientos quarenta y nueve, para hazer todos los años una processión general desta devoción, que por esso la llaman de los Borjas».

DOC. 1440.7 (balls dels frares menors):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 38r.

«LA FESTA QUE FEREN LOS FRARES DE SENT FRANCÉS PER LA FESTA DE LA CONSEPCIÓ SOBRE LO PECCAT ORIGINAL. Disapte, a .XIII. d'agost, any .MCCCC.XXXX., los frares de l'orde de Sent Fransés de la ciutat de València, per la diferència e consecució que havien tengut ab los frares pricadors sobre lo peccat horiginal de la gloriosa Verge Maria, en la qual era estat declarat per part d'ells no ésser concebuda en peccat original, **ballaren per la dita ciutat ab juglars**, e en la nit feren alimares. E fon manat per lo sant pare en lo Consili que la festa de la Concepció se selebre per tot lo món».

1440: Dinar de la festa del Corpus (València).

DOC.1440.A1 (dinar del dia de Corpus):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València* 354; BM, ms. 1172, f. 246v; també a BUV, BH ms. 197, f. 93r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 569).

«CLAVARI: DE LES VEDELLES QUE·S PARTIEN EN LA FESTA DE *CORPORE CHRISTI*. Com se acostumava cascun any en la vespra de *Corpus Christi* comprar sinch vedelles per a aquells que servien la festa del *Corpore Christ*, com per donar als oficials de la Cassa; però, per ço com en lo dinar de aquells se abusava cascun any, que de ací avant no fos donada vedella a jurats ne a oficials de la Cassa e que de les sinch vedelles ne fosen venudes les dues y mija e les altres dues y mija servisen per a donar als qui serviran la festa en la forma acostumada. En cartes 178».

1440: Representacions per Nadal (València).

DOC.1440.B1 (representacions nadalenques):

BUV, BH ms. 197, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 93r; BM, ms. 1172, f. 247r.

«PER A LES MAYTINES DE NADAL. Que fossen prestades, per rahó de la **representació que se havia a fer en la Seu a les mattines de Nadal**, certes diademes, barbes e cabelleres e altres coses ab inventari de tornar aquelles a la Sala de la ciutat».

1441: Casa dels entremesos del Corpus (València).

DOC. 1441.1 (Casa de les roques o dels entremesos):

AHMV, *Lletres missives*, sign. g³-20, f. 18r; seguim l'edició de RUBIO VELA (1998: 176-177, núm. 49).

«[14 de maig de 1441] Al molt honorable mossènyer e de gran saviesa mossén Johan Olzina, secretari del senyor rey.

Molt honorable mossènyer e molt savi:

Nosaltres scrivim al senyor rey sobre certa obra que la ciutat ha començada e vol acabar entre mur vell e nou, dins la ciutat, al portal dels Serrans, per **conservar los entrameses de la festa del Corpore Christi**, per stalviar cascun any grans despeses. Segons que en la letra del dit senyor rey porets veure, és-nos-hi fet impediment per lo lochtinent de governador, a instància de alguns singulars dients que no y pot haver casa cuberta en lo dit loch, supplicants lo dit senyor sia de sa mercé que, no obstant qualsevol furs e privilegis en contrari fets, los quals nostres advocats dien no comprenen la ciutat en cas de neccessitat, mane al dit governador e a qualsevol altres officials no perturben la dita obra. Pregam-vos que us plàcia obtenir-nos-ne provisió, la qual donarets a micer Johan Marromà, si us plaurà, qui per la dita ciutat vos ne sol·licitarà e la'ns trametrà. E sia la Santa Trinitat en vostra protecció.

Scrita en València, a .XIII. de maig de l'any .M.CCCC.XXXXI.

Los jurats de València, *etc*».

1443: Entrada d'Alfons el Magnànim (Nàpols).

DOC. 1443.1 (cavallets i hòmens salvatges):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 202-212, núm. 130-131).

«CON ENTRÀ LO SENYOR REY EN NÀPOLS. Ací diré la gran honor que fon feta al senyor rey quant entrà en la ciutat de Nàpols, ni la manera de la entrada, qui fonch a .XXVI. de febrer en l'any de .M.CCCC.XXXXIII. Entrà lo dit senyor en la forma següent:

Primo e primerament, los de la ciutat de Nàpols [...] fonch aportat hun **caro molt gran e bel**, de quatre rodes, rodant tot cubert de drap de brocat, e lo senyor rey seya al mig del dit caro, quatre palms pus alt que no hera lo caro, en huna **cadira real**, segut en cabels, vestit de huna roba de carmesí forada de marths gebelins. E portaven hun palis damunt, de brocat sobre brocat carmesí, lo pus bel e rich que may hom ves, e davant lo dit senyor rey, dins lo caro, li estava lo **Citi Perilós** molt belament aparelat [...].

Aprés del dit caro venia los **entramessos dels florentins** [...] .X. hòmens a caval [...] gran castell [...] quatre àngels [...] hun altre àngell [...] deya: "O rey Alfonso, Déus te do vida e prosperitat, e salva Florença en sa libertat!" [...] altre castel [...] Július Cèssar [...] .V. fadrins vestits com a donzelles [...] .VIII. hòmens a caval [...] .XX. mercadés florentins [...].

Aprés, vench lo **entramés dels mercadés catalans**:

Primo, hun bel **castell** ab huna cadira dahorada, en què no y seya nengú, e lo **Siti Perilós** que li estava davant; en lo dit castell estaven **quatre donzelles**, molt altament, a gran maravella, areades, significant **quatre virtuts** ésser en lo dit senyor, axí com per hun àngell li era dit, e dient-li moltes altres virtuts ésser en ell, cantant molt altament. E entron del dit **castell** anaven **.X. cavalés** ab coronas al cap, ab sos escuts ab senyal real, **e combatent-se ab .X. hòmens salvatges**, significant el dit senyor aver agut lo Realme ab la espasa en la mà per força d'armes, lo qual entramés fonch molt plasant al dit senyor rey. Aprés, venien los mercadés catalans ab lo cònsol [...].

Aprés del caro del senyor rey, venien los prínceps, contes, vescomptes, duchs, en nombre .XXXIII. [...].

E, anant lo senyor rey molt magníficament, ab los entramessos, ab lo gran trihumfe del caro, anant per la ciutat fahent cavaleries, fins que fonch en lo carer de Capuana [...] en los setges del desús dit carer de Capuana eren plens de grans dones e molt notables [...].

En aquel dia matexs que lo dit senyor rey fonch entrat en la ciutat, los barons del dit realme feren embaxadós al dit senyor que fos sa mercé que-ls atorgàs son fill don Ferrando per primogènit. E lo dit senyor rey, molt graciosament, los ho atorgà, ab molt gran plaer.

Aprés, lo dit senyor anava per los setges de la ciutat, hun dia a hu e altre dia a altre, en los quals setges **dançaven los pus notables barons, senyors e senyores del realme**. E aquestes festes, e moltes altres semblants, duraren tota la setmana.

E lo disapte après vinent, que contàvem dos de march, lo dit senyor rey, en lo capítol de Frares Menós de la dita ciutat de Nàpols, donà orde que tots los barons e huniversitats del dit realme, besant peus e mans, juraren don Ferando per primogènit. E, lo diumenge següent, lo dit primogènit cavalcà per tota la ciutat de Nàpols [...].

En lo dit dia, lo senyor rey féu gran convit e **grans dances** en lo dit monestir, e perdonà a tots los duchs e contes e capitans que contra ell heren venguts [...].

Lo dit senyor rey, estant en la ciutat de Nàpols, per son gran saber e poder féu **matrimoni de sa neboda**, dona [*en blanc*: Elionor de Portugal-Aragó], filla de dona Eleonor, reyna de Portugal e germana del dit senyor rey, ab l'emperador de Alamanya [...] la qual s'és feta ab gran solemnitat e molt gloriosament. L'orde és estat aquest:

DE L'EMPERADOR [...] gran professó [...] excel·lent cerimònia [...] missa [...] corona de Querolus Magnus [...] féu cavalés [...] entraren per la ciutat de Nàpols [...] tantes maneres de festes [...] E lo dit senyor rey féu fer los hoficis de la Setmana Santa als seus xantres [...] beles sirimònies [...] e segona festa de Pasqua, lo senyor rey convidà l'emperador a dinar al Castel Nou [...] foren fetes grans guntres [...] tengueren taula de junir [...] hon avia moltes maneres de sons, ministrés, xantres e moltes maneres de festes, que no sé scriure ni dir [...] terça festa de Pasqua [...]

E lo dimecres après, lo senyor rey féu aparelar la tanta festa de la casa de la muntanya [...] e aquí foren fetes coses de murta ligada, que hera cosa de gran maravella».

DOC. 1443.2 (*caballos contrahechos*):

Libro de los dichos y hechos del Rey doñ Alonso, aora nuevamente traduzido, Antonio Beccadelli (el Panormita), traducció al castellà de Juan de MOLINA (1527: f. LXVIII i seg.).²⁶

«[...] Venían luego, tras estos, los españoles, aquellos especialmente que acostumbramos llamar catalanes. Traían también unos muy alegres y solemnes juegos, en que traían cierta manera de **caballos contrahechos que en todo parecían ser bivos y verdaderos**, por cima cubiertos de cierta manera de cobertura que muy a propósito acompañaban la invención. Venían encima de cada cavallo un mancebo con ropas largas destado hasta en tierra, y era el artificio tal que, moviéndose por sus propios pies los mancebos que en ellos venían, parecía que los mismos cavallos arremetían y se tornavan a coger y hazían todo el exercicio que suele hazer un cavallero con un gentil cavallo. Traía cada uno destes cavalleros en la mano izquierda un escudo con las armas del rey doñ Alonso, y en la derecha un[a] espada sacada. Venía al encuentro destes un gran **esquadrón de turcos a pie**, armados y ataviados al modo de Persia y de Suria [*Síria*], con cierta forma de alfanges y armaduras de cabeças que la muestra dellos sin más parecía muy temerosa. Esta gente, toda assí, los de [a] cavallo como los de [a] pie, **movíanse a manera de gente que dançan** al son de cierta música que les tañían. De ay poco, en **la bayla y el son**, por la mesma orden, se yva más encendiendo hasta que venían a parar en travar batalla los unos contra los otros. Esta pelea durava un rato como entre **moros y christianos**, hasta que ya los turcos poco a poco yvan mostrándose vencidos y venían a huyr, quedando vencedores los españoles y señores del campo con muchos de los presos y cativados. A estos seguía luego una **torre de madera** muy alta, hermosa y muy adornada. Esta torre tenía una puerta, delante la qual estava un **ángel** que defendía la entrada con una espada en la mano. Encima desta torre venían **quatro virtudes**, es a saber: **Magnanimidad, Constancia, Clemencia y Liberalidad**. Estas virtudes levavan delante sí aquella **silla peligrosa** [*Siti Perillós*] que arriba nombramos, que era la

²⁶ El relat original en llatí (vegeu, per exemple: *Antonii Panormitae in Alfonsi regis dicta aut facta memoratu digna*, BUV, BH ms. 445, f. 1r) fou compostat el 1455 i publicat per primera vegada el 1485. L'autor és Antonio Beccadelli o da Bologna (Palerm, 1394-1471), també conegut com el Panormita. La traducció al castellà, feta a partir de la segona edició, és de Juan de Molina. Sobre les diferents versions i edicions del text, vegeu MASSIP (2003: 236-240).

devisa del rey doñ Alonso; y cada una de las virtudes le yva cantando su canción, muy al propósito concertada. Venidos delante del rey, el ángel, primero de todos, començó a dezir desta manera:

—¡Rey doñ Alonso, rey de paz! Yo te ofrezco este castillo juntamente con estas quatro virtudes, las quales en pago de quanto tú las has honrado y guardado. Aora también en el día de tu triunfo te quieren acompañar de muy buena voluntad.

Venía luego la Magnanimidad, y encomendávale al rey la excelencia del noble ánimo y generoso. Diziéndole esto, mostrávanle los turcos vencidos por los españoles [*venen després les altres virtuts i la resta d'elements del seguici...*]

Aquí esperavan al rey un coro grandíssimo de **donzellas muy ataviadas [y] muy ricamente vestidas con las más alegres danças que jamás se vieron para recibirlo [...]**».

JOAN II EL SENSE FE (1458-1479)

1458: Entrada de Joan II (Barcelona).

DOC. 1458.1 (entremesos; balls i danses):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 256, núm. 118).

«COM ENTRÀ LO REY EN BARCELONA. En lo dit any, a .III. de deembre, qui fon diumenge, lo dit senyor rey don Johan entrà en la ciutat de Barcelona, e la senyora reyna entrà l'endemà, qui fonch diluns. Hon foren fetes algunes **festes de entramesses e de bals e dances** e altres festes de bous, e grans juntes, que la dita ciutat hi donà hun march d'or, lo qual guanyà Bernat Català, de València; e foren fetes festes e alegria per la novela entrada del dit rey e senyor don Johan e per la dita senyora reyna sa muler. E, lo dit diumenge, lo senyor rey jurà fus e privile[gi]s».

DOC. 1458.2 (entremesos; balls i danses):

Dietari o Llibre de Jornades de Jaume Safont (SAFONT 1992: 106).

«ENTRADA DE REY. Dimecres, a .XXII. de nohembre .M.CCCC.LVIII., entrà en Barchinona lo senyor rey en Johan Segon, frare e novell successor del rey Alfonso Quart, lo qual venia d'Aragó [...] E fet açò, començaren a passar los entramesos e la gran festa que li era stada aparelhada per la sua novella entrada. E primerament vengueren .XVIII. trompetes e dos tabalers vestits de cotes e caperons, sens cugulla, de drap de llana blanch e vermell, **partits per dues eguals parts**. Aprés vengueren tots los **manestrals e artistes ballant** uns aprés altres, ab lurs standarts, ben vestits, quascuns ab **lo pus bell entramès que pogueren** [...]».

1459: Entrada de Joan II (València).

DOC. 1459.1 (balls; balls d'espases; momos):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 257-262, núm. 121).

«SENYOR REY DON JOHAN. COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN VALÈNCIA. En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LVIII., digous a .VIII. de febrer, qui fonch segon dia de Quaresma, lo senyor rey don Johan, rey de Aragó e de Navarra, jermà del rey don Alfonso e fill del rey don Fernando e de la reyna dona Hurraqua, entrà en la ciutat trihumphosa de València, hon li foren fets molts actes e aparellaments e maneres de **grans honós e de grans festes per les gents, desigoses de festes e de solaços**, de la dita ciutat e regne de aquella, avent tanta e tan gran animositat de tant gog e alegria e consolació de la nova entrada del dit senyor rey don Johan e de la senyora reyna sa muler dona Johana. Hon fonch aparellat defora lo portal del[s] Sarans, en la plaça de l'Abeurador, a la part dels ferres, foren romputs barandats, e aquí fonch empaliats de richs draps de ras molt altament e nobla, ab tot lo que s'i pertany[i]a, hon mirava lo senyor rey e don Fernando, son fill, e son nebot, fill de l'infant don Anrich, e molts nobles, barons e senyors, e daval havia hun cadafal ab grahons fins en terra, cubert de drap vermel, hon sien molts altres cortezans [...] Fonch fet manament a **tots los ministrés e jutglàs de tot lo regne de València fosen a la dita festa**, e lo dit digous fonch ordenat que, a les .VIII. ores, que **tots los hoficis, ab ses banderes e entramesses e festes**, fosen a la plaça Prehicadós, hon véreu aquí tantes maneres de diversitats de bels vestits e de grans areaments, e de moltes coses e festes e solaços per los dits hoficis, que hera la pus bella cosa que hom pogué veure ni dir; e aquí estagueren tots los hoficis ab moltes grans festes fins a les .XII. hores.

E lo dit senyor rey se dinà en Sent Bernat, e, toquades .XII. hores, lo dit senyor rey e son fill don Ferando e son nebot, fill de don Anrich, foren al mirador ab tots los grans senyors cortezans. E la multitud de la gent hera tanta que, del portal del[s] Sarans e pont e plaça e rambla, e fins a la plaça de Preycadós, heren en tanta cantitat que yo crech que y avia pus de (*blanc*) mília presones, entre hòmens e dones, infants e infantes.

E, decontinent que lo senyor rey fonch segut en la cadira, començaren a venir los hoficis, cascú ab son orde, ab ses banderes e estandarts, ab molts **jutglàs, trompetés, ministrés e tamborinos e moltes maneres de sons**.

E primerament vengueren los **carnicés**, vestits de blau, molts ab robes largues fins en terra, e portaven primer hun **bou**, e la multitud de la gent hera tanta que no-s podien apartar, de què véreu molta gent caure e deroquar per terra, e après venihen **tots los carnicés balant**.

Segonament, vengueren los horipellés, tots vestits ab jaquetes ho robes e mucetes de argent-pel, molt polidament.

Terçerament, vengueren los coregés, molt belament, tots ab robes de feret, e los regidós les robes fins en terra, e tots, fins als xichs, cadenes de lautó mori[s]chs al col, e al cap portaven barets tudesch[s] de diverses maneres. Anaven molt vistosamente e bella.

Quartament, foren hobrés de villa, los [q]uals hanaven en bon horde e bona manera.

Quintament, vengueren la gran multitud dels **lauradós, anant laurant e sembrant e fent algunes coses de riure**.

Sisenament, foren aludés, tots vestits ab robes vert e mànegues blanques.

Setenament, foren asaünadós, ab robes de morat escur e moltes robes largues.

Huithenament, vengueren coltelés, ab robes blanques e corones en los muscles.

Novenament, foren tapinés, tots vestits de oripel, ab moltes diverses maneres de robes.

Dehenament, vengueren **flaqués**, tots vestits de blanch, e davant lo senyor rey **feren la cena, ço és, Jesuchrist ab los ap[ò]stols, e aquí cantaren e feren bel entramés**.

Onzenament, foren espartés, los quals portaren grans coses de vestits d'espert e, tots los jòvens, barets fets d'espert.

Dotzenament, vengueren cordés, vestits de vert.

Tretzenament, foren texidós, ab moltes maneres de vestits, e los més de blau e larchs.

Quatorzenament, venien los pexquadós, tots ab algubes, e **portaven la barqua hon anaven Jesuchrist e sent Pere e sent Andreu, e pexquaven, e fent coses de riure**.

Quinzenament, venihen **ferrés**, tots vestits de blau molt belament, e molts fins en terra; e **fien hun bal ab espases nues molt gentil e bel**.

Setzenament, foren barbés; vengueren ab bon orde.

Desetzenament, foren los molinés, tots vestits de blanch.

Dehuytenament, vengueren coredós de col.

Denovenament, foren fustés, molt puxantment vestits, ab robes blaves ab mànegues hubertes forades de tela de brocat de argent e colàs de gipons.

Los .XX. foren **çabatés**, molt altament vestits de blau ab perfils de pel blanca, molt larchs fins en terra; e **fien hun bal molt bell**.

Los .XXI. venien **pelicés**; anaven molts vestits cots de diverses pels, les **pels de fora ab moltes maneres de cares**. Havia-y hun jove que hera molt lauger, e féu molts **trepaments** davant lo senyor rey.

E los .XXII. foren armés; vengueren molts armats en blanch e atxes en les mans.

Els .XXIII. foren coredós d'orela; vengueren tots vestits de blanch.

Los .XXIII. vengueren pellés e calçatés, molt belament vestits tots de tenat ab barets de fel-tres, ab plomes d'esturch ab los barets; anaven molt polidament.

E los .XXV. foren los baxadós; vengueren vestits de morat.

Els .XXVI. vengueren sastres, vestits de morat de moltes maneres de robes, e molts larchs fins en terra.

Los .XXVII. foren blanqués, vestits de blanch e morat.

Los .XXVIII. vingueren argentés, vestits de morat escur, molt altament vestits e areats tots ab cadenes d'argent, e robes e calces ab argenteria e moltes maneres de brodadures de perles e pedres fines e molts fermals, e tots huna ploma d'argent al cap.

Los .XXVIII. e darés foren **perayres**, tots vestits de rosat morat molt altament; **e a la fi portaven hun papaló hon anaven dintre .VIII. gomos, cascú ab sa diversitat de vestidures e de cares, e lo principal ho maestre d'èls, lo qual hera frare, com fonch denant lo senyor rey hysqué del papaló e parlà a la francesa ab moltes maneres de gests**, molt altament e bé, e dient al senyor rey recomandacions del papa, dels cardenals e bisbes e de tots los reys e duchs e comptes e senyors de Alamanya, e de França e del Realme, **e après balaren**, axí belament que lo senyor rey e tots quants hi foren ne agueren molt gran plaer, de la manera de tan **bella parla-ria del dit frare preicador e del balar d'él e de sos companyons**.

Tots los dits hoficis, molt bé vestits e areats de diverses vestidures e areaments, ab stoles per los muscles de diverses maneres e ab banderes e estandarts, **pasaven davant lo senyor rey bala-nt**, e les banderes e estandarts fien tres reverències al dit senyor rey.

E tots los hoficis pasats, lo senyor rey cavalcà ab huna haquanea blanca, vestit ab huna roba de mescla, ab lo pali que li portaven damunt los regidós de la ciutat, [e] tiraren la via de la ciutat. E, com foren al cap del pont après del portal, alt a les tores del[s] Sarrans estava **Déu lo pa-re**, e **devalaren dos cometes foguegants**; e aquí, al cap del pont, havia **dos entramesses**, hu a cascuna part, e ab taules coredices hexien **dos àngells**, hu de cascun entramés, ab **dos virtuts**, ço és, justícia e prudència, e justícia tenia huna espasa en la mà, e prudència tenia hun libre en la mà. E los àngels, cantant molt altament e bela, digueren al senyor rey:

“Lo Rey del cel / e Rey dels reys, / rey d'Aragó, / tramet a tu / ceptre real, / jutgant cascú / per egüal / de furs e leys. / Vullés tostemps / pau encercar, / que fa los po- bles / aumentar, / zelant totstemps / lo bé poblich, / com ha bon pare / e fel amich”.

E la virtut de justícia dixs cantant:

“*Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore*”.

E la virtut de prudència dixs molt altament:

“*Si bene regna regis, dignus es nomine regis*”.

E ab romanches cantaven:

“Lo nom propi ha guanyat / de gran príncep e de rey / qui ab virtuosa ley / ha en son regne regnat. / Per nom propi [é]s appellat / rey e príncep e senyor / qui ab dret, zel e amor / ha sos regnes gubernat. / Amor e glòria creix al príncep / ab just con- sell, / puix justícia li creix / tot l'estat comú d'aquell”.

E alt en les torres del portal dels Sarrans avia àngels, los quals cantaven:

“Huy València fa festa, / per venir vós novament. / La ciutat real aquesta / és al vostre manament. / Besant peus e mans és presta: / entrau gloriosament [...]”.

E cantaven moltes altres cobles.

Enaprès estava l'**Àngel Custodi**, ab vistidures reals, ab les claus de la ciutat en la mà, les quals claus donava al dit senyor rey; e meté l'àngel al dit senyor rey en la ciutat fins en la plaça dels Sarans, ab molta bella serimònia [...].

Lo divenres après, a .VIII. de febrer, **entrà la senyora reyna**, e partí del dit monesti[r] de Sent Bernat. E a .XII. hores de migjorn lo senyor rey e senyora reyna foren en lo loch del mirador, e en la casa hon havien a mirar ells se dinaren; e, tocases dos hores, la senyora reyna fonch en la cadira e loch hon lo senyor rey avia mirat lo dia pasat, e lo senyor rey se mès en hun altre cadafal a part. E decontinent pasaren los hoficis e maneres de grans diversitats de coses, axí com lo dia pasat e molt pus altament e bella, a molt gran maravella e gran magnificència, car moltes coses foren aquel dia ennoblides, **e lo frare e sos companyons que venien en manera de gobos en lo hofici dels parayres, qui hera lo pus darer, e lo dit frare axí altament e bella, e balaren ab tanta manera que lo senyor rey e senyora reyna foren molt contents e mostraren gran plaer de sos actes e fets e de ses paraules, d'él e de sos companyons; de què lo dit frare, vent tanta festa e manera de contentació de sos fets del senyor rey e senyora reyna e de tots los altres, ab molt gran manera e bona gràcia, lo dit frare de[ma]nà al senyor rey gràcia que**

li donàs hun hom molt notable, lo qual tenia pres lo dit senyor rey en Çaragoça molt temps avia, lo qual may avia vulgut donar a nenguna presona, e en aquella hora lo senyor rey lo donà al dit frare, de la qual cosa molta notable gent dels cortezans agueren molt gran co[n]solació e plaer [...] E axí, en lo pali, ab molt gran honor e magnificència, feren la via de la ciutat, e al cap del pont, dels entrames[ses], li foren fetes aquels **entramesses de àngels e serimònies** com foren fetes lo dia pasat al senyor rey. E los àngels e virtuts mudaren les cobles; en lo loch hon dien rey, dien reyna, e encara li digueren aquesta cobla:

“Puys l’altessa reginal, / senyora molt excel·lent, / per gràcia divinal, / havem atés novament, / vostra molt gran celsit / obre totstemps per virtut, / que la virtut là hon és / multip[1]ica virtuts més”.

[...]

Disapte après, tots los hoficis, axí molt belament, alta e bella, **foren al Real, e aquí foren fetes moltes festes de dances, bals e altres coses molt notables.**

Lo diumenge plogué, per la qual rahó no pogueren fer nenguna festa».

DOC. 1459.2 (balls d’oficis):

ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694 (*Annals valencians C*), f. 17rv; cf. CABANES CATALÁ (1983: 41).

«Entrà lo rey de Navarra en València ab sa muller, la reyna: dijous a .VIII. de febrer, lo rey; en divendres, a .VIII., la reyna, de què·ls fon feta **gran festa de balls** e de grans vestís de menestrals. Foren los menestrals **.XXVIII. oficis** ab ses banderes.

Ffo com jurà lo rey de Navarra en la Seu de València; e jurà furs e privilegis dilluns a vespre, a .XXVI. de febrer, any .M.CCCC.LVIII.

Dimarts après, anaren lo rey e la reyna, sa muller, a Catarroja a dormir. Lo dimecres entraren en la Albufera ab .XXXIII. barques a caçar fotjes, e lo dijous caçaren en la Devesa ab cans e falcons. Lo divendres caçaren en Sollana porchs, tres mascles que portaren a València e dos femelles que deixaren allà. Lo disapte se’n vengueren caçant lo rey e la reyna e lo diumenge tantost canyçaren bous dellà les Forques, en vers la Bocería».

DOC. 1459.3 (penes als oficis per no assistir a la celebració):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-36, f. 153v-154r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 122, doc. XXVIII.c).

«[Crida del 15 de febrer de 1459] QUE A LES SET HORES TOTS LOS OFFICIS FOSSEN A LA PLAÇA DE PREYCADORS. Ara ojats què us fan saber los honorables justícia e jurats e Consell de la ciutat de València:

Que demà, qui serà dijous, dematí, a les set hores, tots los mesters de la dita ciutat sien a la plaça de Preycadors, cascuns ab sa bandera, e seguesquen aquella per solemnizar la festa aparelhada fer per [sic] la benaventurada entrada de la majestat del senyor rey, e açò en **pena de deu morabatins** [...]».

DOC. 1459.4 (pagaments als oficis pels músics):

AHMV, *Claveria Comuna, Manuals d’Albarans*, sign. J-69, 29v-30r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 123-125, doc. XXVIII.e).

«[12 de maig de 1459] Los jurats, etcètera. Pagats o fets compliment ab ço que bestret havets d’aquesta rahó a l’honorable en Luís Blanch, concitudà nostre, tres mília quatre-centes e quatorze lliures, cinch *solidos*, deu diners reys de València, les quals, per mans de aquell són stades despesses en la administració que, precedent ordinació nostra, ha tenguda de la despessa feta per la novella entrada dels senyors rey e reyna en la dita ciutat [...].

Ítem, als **trompetes, ministrés e tamborinos e als ministrés albardans** que sonaren e festejaren los dits taulagés per tres dies: lo jorn de la mostra e los dos jorns de juntes, .XX. lliures, .I. *solidos*, .VI. diners.

Ítem, lo que **fon donat als oficis en subvenció de aquells jutglars que logaren per als dos jorns de la dita entrada**, .XXXXV. lliures, .XV. *solidos* [...] E cobrats, etcètera. *Datum Valentie, .XII. die madii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.L. nono*. Loýs Johan».

DOC. 1459.5 (balls):

ARCSCCV, *Protocols notarial*s de Bartomeu Matoses, núm. 25.340; *apud* GRAULLERA SANZ (2009: 24, npp. 50).

«Dijous, a set de febrer any .M.CCCC.L. nou, lo molt alt senyor rey don Johan, rey d'Aragó, entrà novament en la ciutat de València, per la qual entrada, la ciutat y tots los officis e menestrals de aquella feren **grandíssima festa, e ballaren tots los oficis** e foren fetes grans alimares per los campanars e torres de la dita ciutat. Et lo divendres següent, entrà en la dita ciutat la senyora reyna, muller de aquell, ab la semblant solemnitat dels officis. E **duraren los balls tres dies** de què foren fetes les pus solemnes festes que jamés fossen fetes».

1469: Crema de l'altar major de la Seu a causa dels focs de la representació de la Colometa

DOC. 1469.1 (representació de la Colometa):

Llibre de comptes del baró de Terrateig, ms. d'origen no determinat pel transcriptor; *apud* RODRIGO PERTEGÁS (1930: 197).

«Ha .XXI. de maig, any .M.CCCC.LXVIII., dia de Pasqua de Siquagèsima, sortí hun tap de la Palometa sobre lo altar [d]e misse, entre lo banch e lo retaule. E fonch ensés a les onze ores de la nit e cremà lo retaule de la Verge Maria, de argent; e lo retaule de les espales hon estava lo Corpus; e .XXXIII. draps de or vermells, que estava enpaliada la capella, e .XXXVII. draps. Estalviaren-se'n quatre. E cremà's lo pali de l'altar, vermell, e les tovaes. Fong[u]é's molt argent e la corona de la Verge Maria e molts goyells que s'i perderen».

DOC. 1469.2 (representació de la Colometa):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro memoriarium ms. recondito in sacristia sedis Valentiae*), p. 271; *cf.* DIAGO (1946: II: 114).

«Quémase el altar mayor de la Seo de Valencia en 21 de mayo de 1469, día de Pasqua de Pentecostés, a media noche, y es la causa unas centellas que avían dado en él de mañana, a la missa, haciéndose **una representación del misterio de la venida del Espíritu Santo en figura de paloma**. Y, desde entonces, no se hace más aquella representación».

1472: Festes per l'entrada de Joan II a Barcelona, durant la Guerra civil catalana (València).

DOC. 1472.1 (balls generals):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-39. f. 166v-167r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 133-134, doc. XXX.h).²⁷

«[Crida del 23 d'octubre de 1472] A lahor, honor e glòria de nostre senyor Déu e de la glorióssíssima Verge Maria, mare sua, e dels benaventurats sent Vicent Màrtir e sent Vicent Ferrer, confessor, patrons de aquesta insigne ciutat de València, e encara del gloriós cavaller e màrtir sanct Jordi, lo nom, veu e adjutori del qual en tots los actes bel·licosos, strenuus [‘valerosos’], militars e victoriosos [de] la il·lustríssima Casa d’Aragó, ab antichó, sempre ha acostumat invocar e nomenar, e per ço, maturament e ab molta jocunditat e alegria és delliberat fer la crida e preconizació de la continència subsegüent:

Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la dita ciutat de València:

Que per retre, donar e fer gràcies infinides a nostre senyor Déu e a la sua beneyta mare de la gloriosa entrada del senyor rey en la ciutat de Barchelona, reduhida a la obediència del dit senyor, és stat concordat, ab lo venerable capítol de la Seu de la dita ciutat, que sta nit se facen alimares e alegries ab grandíssima jubilació e alegria, e d’aquí n’avant tres dies continus, ço és, demà, que serà disabte, digmenge e dilluns après següent, se solemnizen festes com si fos dia de Nadal o Pascha o dies solennes en tota la ciutat [...] Perquè los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten, amonesten e manen a tothom en general e a cascú en special que en los dits tres dies continus facen festa, segons dit és, e encara **ab molta alegria ballen**, e entre los altres, tots los officis, menestrals e artistes e altres de la dita ciutat [...]».

DOC. 1472.2 (balls generals):

AHMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-71, 95v-96v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 134, doc. XXX.h).

«[Registre de 14 d'octubre de 1472] Disapte, a .XXIII. d'octubre, se féu gran festa en la ciutat per la redució de Barcelona; e diluns, a .XXVI., festa per la damunt dita redució.

[Al marge esquerre:] BARCELONA. En aquest dia se feren grans alimares e **festes de ballar per la ciutat**, per ço com feren alegries de la redució de la ciutat de Barcelona a la magestat del senyor rey don Johan e duraren tres jorns, ço és, disapte, diumenge e diluns, e cascun jorn hagué alimares.

Ítem, als jutglars qui sonaren los dits tres dies, .XXX. *solidos* [...]».

DOC. 1472.3 (balls dels oficis):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 415-416, núm. 704).

«COM LO SENYOR REY HERA ENTRAT EN BARCELONA EN GRAN HONOR. Divenres a .XXIII. de octubre, en l'any .M.CCCC.LXXII., de matí, del senyor rey vench lo coreu com lo senyor rey hera entrat en la ciutat de Barcelona lo disapte pasat, ab molta honor, e lo poble, ab moltes làgremes, demanant misericòrdia a la magestat del senyor rey. E decontinent thocaren les morlanes en la Seu e en totes les paròquies, e lo senyor príncep e lo bisbe de Cigonça cavalcaren per València.

E lo dit divenres feren crida que lo disapte e diluns fessen festes colent[s] per la ciutat, e, al vespre, que fessen alimares e festa. Lo disapte feren professó general a [la] Verge Maria de Gràcia, fent la volta de *Corpus Christi*, e lo dit disapte, après dinar, **tots los hoficis ab ses banderes, balant**, foren al Real e al senyor cardenal e al bisbe de Cigonça; e tot lo dia e part de la nit durà la festa».

DOC. 1472.4 (balls dels oficis):

²⁷ Segons CARRERES ZACARÉS (1925a: 86), el dimecres tornà a repetir-se la festa dels oficis i s'executaren diversos entremesos, d'entre els quals, destacaren les representacions dels reis de Sicília, amb tots els barons i senyors de Castella; del cardenal i dels bisbes; dels pescadors i dels llauradors, a més d'una comparsa de moros luxosament vestits.

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 416, núm. 705).

«LA GRAN FESTA DEL[S] HOFICIS. Lo diumenge après, a .XXV. del dit mes, qui poria dir la gran festa que en València se féu! Que cascun offici se vistí de sa manera, altament areats, que fonch cosa de admiració en una nit fer tals actes, anan al Real les banderes e **los hoficis balant**, e al palau del senyor cardenal».

DOC. 1472.5 (balls dels oficis):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 416-417, núm. 706).

«LO GRAN CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL AL BISBE. E lo dit diumenge, lo senyor cardenal convidà a dinar al bisbe de Cigonça. Qui poria dir ni scriure lo gran triümfè! Lo palau aparelat de richs draps, lo gran tinel parat ab molta diversitat de vexella de argent, la taula parada ab lletres gòtiques de mura que dien: *Ave Maria, gratia plena*. E cigué primer lo cardenal; après, lo bisbe de Cigonça e lo germà del dit bisbe, ab .v. nebots e parents; e, pres ayguamans, ab **molts ministrés e sons**, vengueren .VII. çoperes grans ab gingebre vert; après, vengueren .VII. plats ab dos pagos casquí, ab lo coll e coes, e moltes perdius en cascun plat, ab penons ab senyal de Borga [...] e totes les viandes venien a les grans maneres, de sons e trompetes [...].

Fonch un dinar e festa axí solemna e bella que·m dóna de parer que fosen de aquelles festes resenb[1]ant del senyor rey don Alfonso, triüfant en honor, que no puch més encarir. E après dinar, a les quatre hores, lo senyor cardenal e huit bisbes cavalcaren per València, ab tots los nobles e cavalés e senyós regidós de la ciutat, poble e gent, que a penes podien anar per la ciutat, **los hoficis ab diversitat de vestidures balant e fent festa**, que les gents n'estaven admirades, en especial les gens tantes estranyes que heren en la dita ciutat triümfosa de València. Avem mester que clavem fort e ferm la roda mundana, que stiga ferma, que·ns conserve nostre senyor Déu en pau, salut e prosperitat!

Diluns après, a .XXVI. del dit mes de octubre, fonch feta molt major festa per los hoficis e gent de la ciutat, e de diversitat de vistidures, de sons, **de bayls e altres coses**; e durà tot lo dia e part de la nit».

DOC. 1472.6 (balls dels oficis):

ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694 (*Annals valencians C*), f. 18r; cf. CABANES CATALÁ (1983: 42).

«Divendres, a .XXIII. de octubre, any .M.CCCC.LXXII., vench nova que disapte a .XVII. del dit mes, vespra de Senct Luch, la ciutat de Barcelona se reduhí a hobeidència del senyor rey, e lo dit senyor entrà en Barcelona, e foren fetes festes en la ciutat de València tres dies, e **ballaren tots los oficis ab ses banderes per la ciutat**».

DOC. 1472.7 (balls dels oficis):

Llibre de comptes del baró de Terrateig, ms. d'origen no determinat pel transcriptor; *apud* RODRIGO PERTEGÁS (1930: 197).

«Disabte, a .XVII. de octubre, any .M.CCCC.LXXII., se reduí Barcelona ab lo senyor r[ey]. E, dit dia, entrà lo senyor rey don Johan ab gran festa en la ciutat de Barcelona. E divendres, a .XXIII. del dit, vench lo coreu en València ab la bona nova. E foren vestits los jurats de morat de grana, gramales e caperons; lo síndich e lo coreu, de grana; lo racional, roba larga de carmesí de grana, forada de marts; los deputats, robes larges de velut negre; en Johan Comes, escrivà de la deputació, vestit de quartray [*contraí*]; los verg[u]ers dels jurats e portés de deputats, robes morades.

Disabte, a .XXIII. de octubre, profesó general ab tot lo clero e monestirs, e lo cardenal de València, Rodrigo de Borga, e quatre bisbes. Anà dita profesó a la Verge de Gràcia. **Balaren los**

hoficis tres gorns e, al quart gorn, pararen totes les botigues de la ciutat e cavalchà lo rey de Cecília e lo bisbe de Cigüença. Lo cinqué dia **balaren los hoficis** e los cavalers [feren] gran goch de canyes».

DOC. 1472.8 (balls dels oficis):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 47rv.

«COM SE REDOHÍ BARCELONA AL REY DON JOHAN. Disapte, a .XVII. d'octubre, any .M.CCCC.LXXII., la ciutat de Barsezona se redohí ha hobeidiència del senyor rey don Johan, rey d'Aragó.

Divendres, a .XXIII. de octubre, any .M.CCCC.LXXII., vench nova a la ciutat de València que la ciutat de Barcelona se era redoïda ha obediència del senyor rey don Johan, rey d'Aragó. Foren fetes en la ciutat de València grans festes per **tots los oficials ab les banderes e balls**, e duraren tres dies».

1475: Festes per la proclamació de l'infant Ferran d'Aragó com a rei de Castella (València).

DOC. 1475.1 (balls i entremesos dels oficis):

Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim; seguim l'edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011: 431, núm. 758).

«DELS TRES DIES DE FESTES. Lo diumenge, a .XV., diluns e dimarts foren fetes aquelles **festes triümfoses acostumades de fer per los valencians, de banderes, de vestir e de balar**. E dich com per los sastres fonch fet lo senyor cardenal, bisbes, senyor rey, tots los barons de Castella, cascú entitolat qui hera, e la manera com juraven lo senyor rey, [e] casa de munteria; e **cascun offici féu son entramés molt honradament**».

DOC. 1475.2 (model de Nadal i Pasqua; balls dels oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-40, f. 183v-184r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 141-142, doc. XXXIII.a).

«[Crida del 14 de gener de 1475] A lahor, honor e glòria de nostre senyor Déu [...] Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la ciutat de València:

Que per retre, donar e fer gràcies infinides a nostre senyor Déu e a la sua beneyta [mare] de la felicíssima e benaventurada nova que és stada venguda, ab letres del sereníssimo e excel·lentíssimo senyor rey de Castella e de Leon, de Sicília e primogènit d'Aragó [...] És stat per los dits respectes concordat ab lo venerable capítol de la Seu que sta nit se facen alimares e alegries de tant celebèrrima nova, e digmenge, dilluns e dimarts primervinents se faça e solemnize festa, com si fossen dies solennes de Nadal o de Pascha, **ballant tots los oficials, menestrals e artistes e altres de la dita ciutat**, demostrant grandíssima jubilació e alegria de tanta e tant grandíssima felicitat e benaventurança. E encara és stat concordat que demà, dematí, que serà disabte, sia feta devotíssima e jocundíssima processó [...] Perquè los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten, amonesten e manen a tot hom en general e a cascú en special que en los dits tres dies continuus **facen festa e ballen**, segons dit és, e en lo dit dia de demà, dematí, sien en la dita Seu per acompanyar la dita processó ab lums en les mans e ab la millor devoció que poran [...]».

1478: Festa pel naixement de l'infant Joan, primogènit de Ferran d'Aragó i Isabel de Castella (València).

DOC. 1478.1 (balls d'oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-41, f. 133v-136r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 143-144, doc. XXXIV.a); només transcriu la primera crida.

«[Crida del 12 de juliol de 1478, f. 133v-134r] A laor, honor e glòria de nostre senyor Déu [...] Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la insigne ciutat de València:

Que per fer gràcies infinides, ab molta jubilació e alegria, a nostre senyor Déu de la celebèrrima nova haüda per letres de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna de Castella com a la divina clemència ha plagut donar-li hun fill [...] És stat per ço concordat ab lo venerable capítol de la Seu que tres nits arreu, començant demà vespre, se facen alimares e alegries e tres dies continus, ço és, dilluns, dimarts e dimecres se solempnizen festes, com si fos dia solempne de Nadal o de Pascua, e tres solempnes processons: la primera de les quals irà a la Sancta Trinitat; la segona, a la Verge Maria de Gràcia, e la terça, a la Verge Maria del Carme, on irà lo cap de sanct Loís [...] Perquè los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten, amonesten e manen a tothom en general e a cascú en special que en los dits tres dies continus facen festa segons dit és, e encara ab molta jubilació e alegria los **menestrals e artistes e tots los que ballar volran, ballen** [...].

Die dominico .XII. julii, anno M.CCCC.LXXVIII. En Pere Artús, tronpeta públich, féu relació que huy, ab sos companyons, havia publicat la preinserta crida per **processó fahedora a la Sancta Trinitat** per la nativitat del senyor príncep de Castella.

[Crida del 13 de juliol de 1478, f. 134r-135r] A laor, honor e glòria de nostre senyor Déu [...] Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la predita ciutat:

Que per fer gràcies infinides, ab molta jubilació e alegria, a nostre senyor Déu de la celebèrrima nova haüda per letres de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna de Castella com a la divina clemència ha plagut donar-li hun fill [...] És stat per ço concordat ab lo venerable capítol de la Seu que tres nits arreu, començant huy en lo vespre, se facen alimares e alegries e tres dies continus, ço és, huy, que és dilluns, demà e dimecres se solempnizen festes, com si fos dia solempne de Nadal o de Pascua, e tres solempnes processons: la primera de les quals és la anada huy a la Sancta Trinitat; la segona, demà dematí, irà a la Verge Maria de Gràcia, e la terça, a la Verge Maria del Carme, on irà lo cap de sent Loís [...] Perquè los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten e amonesten e manen a tot hom en general e a cascú en special que en los dits tres dies, segons dit és, facen festa e, ab molta jubilació e alegria, los **menestrals e artistes e altres ballen** [...].

Die lune .XIII. julii, anno M.CCCC.LXXVIII. predicto. En Pere Artús, tronpeta, *retulit* huy haver publicat la dita crida ab sos companyons per a la **Verge Maria de Gràcia**.

[Crida del 14 de juliol de 1478, f. 135r-136r] A laor, honor e glòria de nostre senyor Déu [...] Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la predita ciutat:

Que per fer gràcies infinides, ab molta jubilació e alegria, a nostre senyor Déu de la celebèrrima nova haüda per letres de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna de Castella com a la divina clemència ha plagut donar-li hun fill [...] És stat per ço concordat ab lo venerable capítol de la Seu que tres nits arreu, les quals ja hir començaren, se facen alimares e alegries e tres dies continus, ço és, hir e huy e dimecres se solempnizen festes, com si fos dia solempne de Nadal o de Pascua, e tres solempnes processons: la primera de les quals, dilluns passat, anà a la Santa Trinitat; la segona, hir, anà a la Verge Maria de Gràcia, e la terça, demà dematí, irà a la Verge Maria del Carme, on irà lo cap de sent Loís [...] Perquè los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten e amonesten e manen a tothom en general e a cascú en special que en los dits tres dies, segons dit és, facen festa e, ab molta jubilació e alegria, los **menestrals e artistes e altres ballen** [...].

Die .XIII. julii, anno predicto M.CCCC.LXXVIII. En Pere Artús, tronpeta públich, féu relació que huy, ab sos companys, ha publicat la preinserta crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella».

DOC. 1478.2 (balls):

ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694 (*Annals valencians C*), f. 18r; cf. CABANES CATALÁ (1983: 42).

«Lo darer dia de juny de l'any .M.CCCC.LXXVIII., la reyna de Castella y de Aragó parí un fill primogènit, al qual posaren nom Juan, de què en la ciutat de València se féu **gran alegria de balls, alimares e festes e profeçons**».

DOC. 1478.3 (balls d'oficis):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 48r.

«LES FESTES PER LA NATIVITAT DEL PRÍNSEP DON JOHAN. Di [*en blanc*], a [*en blanc*] de juliol, any .M.CCCC.LXXVIII., la ciutat de València, per les letres que havia hagut del senyor rey don Ferrando, rey de Castella e Leó e de Sicília, de la nativitat de son fill don Johan, fill primogènit, féu gran alegria de alimares, e **los officis anaren per la ciutat ab les banderes e ballaren tres dies continus**».

FERRAN II EL CATÒLIC (1479-1516)

1479: Entrada i recepció de Ferran el Catòlic (València).

DOC. 1479.1 (entremesos i balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-41, f. 262rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 146-147, doc. XXXV.c).

«[Acord del 17 de setembre de 1479] *Jam dicto die .XVII. mensis septembris, anno predicto .M.CCCC.LXXVIII.* Los magnífichs [...].

Ítem, proveheixen que en lo dia de la dita entrada del dit senyor rey lo portal dels Serrans sia entalamat e mès en punt de bancals, rama, canyes e totes altres coses necessàries per festivar la dita entrada, e per lo semblant lo portal del Temple. E que en lo dit portal dels Serrans sia fet algun **entramés**, remetent-ho a la ordinació del magnífich racional.

Ítem, que tots los officis de la present ciutat sien anprats per festejar e fer diverses maneres de festes, **balls** e altres alegries en la dita entrada, segons antigament és stat acostumat fer [...].»

DOC. 1479.2 (penes als oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-41, f. 273v-274r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 150, doc. XXXV.d).

«[Crida del 2 d'octubre de 1479] Ara ojats què us fan saber [...] E per la dita benaventurada entrada sia stat deliberat e concordat ab los officis e mesters de la dita ciutat fer-li gloriosa recepció ab grans festes e alegries, per ço, intimen e notifiquen a tots los officis e mesters e a tots aquells qui se han a preparar a fer festa e solemnitat en la dita entrada, que lo dit dia de demà a les set hores dematí, se meten a punct e com millor poran, sien en la plaça de Prehincadors, cascú ab llur bandera, en **pena de deu morabatins** [...] e faran la volta acostumada fer en la processó de *Corpore Christi* tro a la Seu [...].

Jam dicto die lune quarto octobris, anno premissis .M.CCCC.LXX. nono. En Pere Artús, tron-peta públich de la dita ciutat [...].»

DOC. 1479.3 (balls dels oficis, animals exòtics):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 410-411; BM, ms. 1172, f. 297r (només reporta el primer fragment); cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 668-670).

«ENTRADA DEL SENYOR DON FERRANDO PER LES FESTES. A 3 de octubre, dit any, fon feta la crida de la entrada del senyor rey don Ferrando, rey de Aragó e Castella. Vench novament en la sua ciutat de València en lo dit mes de octubre del dit any. Los justícies, jurats y officials de la ciutat se vestiren de grana ab forradures de seda de carmesí. **Los officis ballaren tres dies ab ses banderes.** Corregueren bous e feren moltes altres festes, e après féu tenir rench la ciutat [*al ms. 78: de Real*] als davall nomenats.

[...]

E lo senyor rey don Ferrando portà a la present ciutat dos **grans animals**: la hu era un **horifani** [*'elefant'*²⁸] e l'altre un **tigre** de manera de lleopart, tot virat [*'a ratlles'*], molt bell animal».

DOC. 1479.4 (balls dels oficis, animals exòtics):

²⁸ Carreres transcriu el mot del manuscrit original «horifani» (ARCPV, ms. 78, p. 411) per «honicorni» CARRERES ZACARÉS (1930: 670), tal vegada a causa d'una divergència amb les altres fonts que maneja.

BUV, BH ms. 197, Llibre de notícies de la ciutat de València des de el any 1306 fins al de 1535, per mossén Francés Joan, cavaller (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 117v.

«E lo dit senyor rey don Ferrando, rey de Aragó e de Castella, vench novament en la sua ciutat de València, en lo mes de octubre, dit any. Los justícia, jurats e oficials de la sua ciutat se vestiren de grana ab forradures de seda de carmesí; **los oficis ballaren tres dies ab ses banderes**, corregeren bous e feren moltes altres festes, e après féu tenir rench la ciutat de Real als davall nomenats [*taulegers...*]

LO REY PORTÀ A VALÈNCIA. Lo senyor rey don Ferrando portà a la present ciutat **dos grans animals**: la hu era un **orifany**, l'altre un **tigris** de manera de leopart, tot virat, molt bell animal».

DOC. 1479.5 (balls dels oficis, animals exòtics):

BUV, BH ms. 255, *Dietari de Guillem Mir* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 56v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 88, npp. 81).

«En lo dit any lo senyor rey don Ferrando, rey d'Aragó e de Castella, vench novament en la sua ciutat de València. E, per la nova entrada, los justícia e jurats e oficials se vestiren de grana, forradures de seda carmesí, **los oficis ballaren tres dies ab ses banderes**, coregeren bous sens [*sic*, e feren] altres moltes festes. E fonch la dita venguda per lo mes de octubre del dit any.

Lo rey portà a la present ciutat **dos grans animals**: la hu és un **horiseny** molt grant, l'altre un **tigris** de manera de lleopart, tot virat, molt bell animal».

1481: Entrada de la reina Isabel de Castella, la Catòlica (València).

DOC. 1481.1 (balls de llauradors):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-42, f. 180v-181v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 155-156, doc. XXXVI.a).

«[Acord del 30 d'octubre de 1481] PROVISIÓ E MANAMENT FET ALS JURATS DE BENIMACLET QUE BALLEN EN LES FESTES DE LA ENTRADA DE LA SENYORA REYNA. *Die martis .XXX. mensis octobris, anno .M.CCCC.LXXX. primo.*

Los magnífichs [...] per servici dels sereníssimos senyors rey e reyna proveheixen e manen personalment a-n **Miquel Agost e Miquel Vidal**, jurats del loch de **Benimaclet**, qui allí eren presents, **que ballen e facen festes ensemps ab los altres lauradors de la ciutat de València e orta de aquella** en la benaventurada entrada fahedora per la dita sereníssima senyora reyna en la present ciutat, segons és stat acostumat en lo passat, e millor si fer se porà. E aximateix, manen a aquells dits dos jurats per si, e en nom dels altres vehins e habitants del dit loch de Benimaclet que, dins cinch dies primervinents, nomenen e notifiquen dos persones qui per los vehins del dit loch ensemps ab en Nicholau Moreno e Simó Serramiga, lauradors per lo quarter de Rambla, en Joan Garcia e en Andreu Péreç, per lo quarter de Campanar, en Joan de la Foç e Berthomeu Vives, per lo quarter de Patraix, en Fferrando Mojolí e en Joan Sancho, per lo quater e loch de Ruçafa. En Pere Moreno e en Jacme Pallés, consellers en lo any present de la dita ciutat per l'ofici de lauradors, sien en lo ordenar de les dites festes e entrevinguen en les tachacions fahedores per pagar les despeses e en la exacció de aquelles.

E com los dits en Miquel Vidal e en Miquel Agost dixessen que no y eren tenguts ni obligats com no n'haguessen acostumat, los dits magnífichs jurats de la dita ciutat, perseverant en la dita provisió e manament, los cominaren que si no faran les dites coses, en contrari e negligència de aquells, les altres persones dessus nomenades e electes faran les dites tachacions e exemieran aquelles, e aquí mateix sens divertir a altres actes. En Pere de Calatayú, porter del magnífich

governador, de provisió de aquell feta ab e de consell del magnífich mossén Jacme Rossell, assessor ordinari de aquell, manà personalment, en presència dels dits magnífichs jurats, racional e síndich, als dits en Miquel Agost e en Miquel Vidal, jurats del dit loch de Benimaclet, representants la universitat e singulars del dit loch, que per servici del dit senyor rey facen les dites festes **e ballen en aquelles ensemps ab los altres lauradors** [...]».

DOC. 1481.2 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-42, f. 200v-201r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 158, doc. XXXVI.b).

«[Crida del 23 de novembre de 1481] PUBLICACIÓ DE CRIDA PER LA ENTRADA DELS SENYORS REY E REYNA A LA ÇAÏDIA. Ara hojats què us fan a saber los molt magnífichs justícia e jurats de la insigne ciutat de València:

Que com la entrada de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna en la present ciutat deïa ésser lo dilluns primervinent e esta nit, vespre, les magestats del rey e reyna nostres senyors delliberen venir al monestir de Sancta Engràcia eo de la Çaydia nomenat, *circa* los murs de la present ciutat. E sia cosa rahonable e condecet que de tant gran e primer adveniment de la dita excel·lentíssima senyora reyna sien fetes specials festes e alimares. Per ço, los dits magnífichs justícia e jurats manen a tothom en general e a cascú en special que esta nit, en lo vespre, sien fetes **grans alimares, balls e festes** en la present ciutat e en los portals, campanars e torres de aquella, sonant campanes, tronpetes, tanbors e altres instruments de gran jubilació e alegria per causa de tant benaventurada venguda e entrada. E aximateix, manen que demà e digmenge en les nits sien fetes consemblants festes e alimares ab cohets e fochs e lums, **segons en la festa de sanct Dionís és acostumat fer**.

[...]

Ans de demà, vespre, enavant per lo digmenge e los tres dies subsegüents, sien fetes e celebrades les dites festes, fahent **grans balls** en la present ciutat tots los habitants de aquella e senyaladament los officis. E quart-se qui guardar se ha.

Die veneris .XXIII. novembris, anni jam dicti .M.CCCC.LXXX. primi. En Pere Artús, tronpeta públich de la ciutat, féu relació que huy, ab sos companyons, havia publicada la preinserta crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella per obs de les festes fahedores per la entrada del senyor rey e reyna».

DOC. 1481.3 (penes; balls i entremesos):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-42, f. 201v-202r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 158-159, doc. XXXVI.b).

«[Crida del 24 de novembre de 1481] PUBLICACIÓ DE CRIDA PER LA ENTRADA DEL SENYOR REY E REYNA EN LA CIUTAT. Ara hojats què us fan a saber los molt magnífichs justícia e jurats de la insigne ciutat de València:

[...] intimen e notifiquen a tots los artistes, officis e mesters e a tots aquells qui s'i han a preparar e fer festa e solemnitat en la dita entrada que lo dit dia de dilluns [26 de novembre], a les set hores dematí, se meten a punct e com millor poran. Sien en les places de la Seu, ço és, de les Corts, de la Lenya e del Pes de la Farina, cascun ab llur bandera, en **pena de deu morabatins**.

Enaxí que entrats los sereníssimos e excel·lentíssimos rey e reyna nostres senyors en la present ciutat per lo portal dels Serrans, venran fins a la plaça de Sent Berthomeu, on serà lo reverent bisbe e clero, ab solemne processó per acompanyar aquells. E penran a mà esquerra per les Corts e per la plaça iran fins a la plaça de la Lenya, e entraran per la porta de la Seu, nomenada de la Casa del bisbe [continua la descripció de l'itinerari...] E en après, los dits officis e mesters, qui staran en les dites places justats ab lurs banderes, partran ordenats e per son orde acostumat per lo carrer dels Cavallers e per la Bosseria fins al dit Mercat, on **davant les magestats reys cascun offici farà sos balls e alegries**, hun après d'altre [continua la descripció de l'itinerari...].

E, si en lo dit dia de dilluns los dits officis, per ésser vespre, tots no poran denant les magestats reynals fer **sos balls e entrameses**, que los qui restaran sien lo dimarts après següent en les dites places per fer la via e volta dessus dites.

E aximateix, manen a tothom qui porte dol lexe aquell tots los tres dies que és ja publicat se deuen tolre e celebrar festes, ço és, dilluns, dimarts e dimecres primervinents, sots pena de perdre los vestits de dol. E, per lo semblant, manen que demà tots los officis posen les banderes e standarts a llurs finestres e durant les dites festes cascú, de vespre, meta llums a les portes. E lo dilluns, a vespre, en lo Mercat, après la entrada de la dita sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna, manen que tothom sia allí per fer la major festa de cohets que·s porà fer.

[...]

Die sabbati .XXIII. novembris, anni .LXXXI. En Pere Artús, tronpeta públich, féu relació que huy, ab sos companyons, ha publicat la preinserta crida per a la dita ciutat e lochs acostumats de aquella».²⁹

DOC. 1481.4 (roques i entramesos del Corpus; prohibicions i manaments):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-42, f. 203r-204r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 160-161, doc. XXXVI.b).

«[Crida del 4 de desembre de 1481] PUBLICACIÓ DE CRIDA PER FER PROCESSÓ SEMBLANT DE LA DE *CORPORE CHRISTI*. Ara hojats què us fan saber los molt magnífichs justícia e jurats de la insigne ciutat de València:

Que com per continuar les festes principiades fer per la benaventurada entrada de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna e augmentar aquelles diversament en alegries, sia stat deliberat e axí concordat ab lo venerable capítol de la Seu que, dijous primervinent, qui serà comptat sis del present mes de dehembre, sia feta una devotíssima, solemne e celebèrrima processó, semblant de la que s'acostuma fer en lo dia o **festa de *Corpore Christi*** cascun any, ab les **roques e entramesos** acostumats, anar en semblant processó e altres ara novament ordenats per fer celebèrrima e grandíssima festa a la dita sereníssima senyora reyna, la qual personalment serà en la celebració de aquella per veure les dites festes e hojr les jubilacions e cants que·s faran en la dita processó, la qual irà per los lochs acostumats en la dita semblant festivitad.

E, per ço, los dits magnífichs justícia e jurats preguen, exorten e manen a tots e sengles habitants en los carrers per on deu passar e anar la dita processó que los carrers e enfronts facen nets, enramen e enpalien aquells bé e honradament, segons mils poran, a honor, reverència e laor de nostre senyor Déu e de les magestats reynals. E encara manen que no sia algú per los lochs on passarà la dita processó que gos fer cadafals ni traure banchs fora los límits de ses taules ans lejar les carreres amples e deliures, per tal que la dita processó e los entramesos puixen amplament e deliura passar, e açò en pena de deu morabatins si lo contrari era fet.

[...] E encara manen que algú no gos, passant la dita processó, fer fer **trons scusadors o cohets de pólvora**, ne lançar algunes legees sots la dita pena [...] Més avant, manen e notifiquen que qualsevol persona que **tenrà cosa alguna o entramés** que serveixcha a la dita festa que, dins dos jorns après la dita festa, ho tornen a la dita ciutat, altrament los serà demanat per furt. E darrerament, manen a tots los mesters e officis que sien en lo dit dia de dijous dematí en la Seu per portar los ciris e acompanyar la dita processó en la huytena hora, ab los ciris, sots **pena de deu solidos** [...].

Die martis quarta mensis decembris, anno jam dicto .M.CCCC.LXXX. primo. En Pere Artús, *retulit* huy, ab sos companyons, haver publicat la preinserta crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella, de fer la dita festa de *Corpore Christi* per al dijous primervinent».

DOC. 1481.5 (àngels; balls d'oficis; ball de dames):

²⁹ Vegeu, a més a més, les dues crides del diumenge 25 i del divendres 30 de novembre de 1481 (CARRERES ZACARÉS 1925b: 159-160, doc. XXXVI.b).

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 414-417; BM, ms. 1172, f. 299v-300v; també a BUV, BH ms. 197, f. 119r-120r i a BUV, BH ms. 255, f. 57v-58v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 676-678) i CARRERES ZACARÉS (1925a: 91-92, npp. 91).

«VENGUDA DEL SENYOR REY Y REYNA EN VALÈNCIA. Poder donat als jurats per a la entrada de la senyora reyna. La publicació de la crida per a la entrada de la senyora reyna: divendres a 13 de nohembre dit any 1481. La senyora reyna donya Isabel, benventuradament regnant, vench novament en la ciutat de València ab lo senyor rey don Ferrando, rey de Aragó y Castella. E, per ésser la primera venguda, li feren grandíssimes festes. E, per esperar les festes, la suplicaren aturà's dos dies en la Çaydia. E foren les festes següents:

VESTITS ALS OBRERS DE MURS Y VALLS. Los obrers de Murs y Valls se vestiren de robes de morat de grana, forrades de seda, e li trameteren a la Çaydia cent plats de confits, sent groses de trons e cohets, molts torrons e altres coses de menjar.

La ciutat, sis nits arreu, féu grans alimares per les torres e murs de la ciutat, sonant tot lo dia e nit les campanes de la ciutat per alegria, **e grans fochs e balls per tota la ciutat**.

Tres dies après que fonch en la Çaydia, vench a la ciutat de València [*descripció del següent...*]

En après, com fon al portal dels Serrans **devallaren de damunt lo portal tres àngels ab un carro triümfhal**, que li donaren les claus de la ciutat.

E així, entrant per la ciutat ab solemne processó, anà a la Seu e féu sa oració, e de aquí, per lo carrer dels Cavallers, anà al Mercat, lo qual estava molt ben aparellat. E vingueren tots los oficis, cascú per si molt ben vestits e arreats ab ses **banderes e juglars, tots ballant** e, allargant-se la festa, durà tres dies e tres nits. Dormia en lo monestir de Madalenes ab lo senyor rey [³⁰]. La darrera nit la portaren al Real ab grans festes e alegries [*descripció de les justes...*]

Aprés, la ciutat ordenà la **festa de Corpore Christi ab tots los entremesos**. Portaren a la custòdia y, en lloch del Santíssim Sagrament, portaren lo fust de la Vera Creu. Fon molt bella festa.

SARAU Y COL·LACIÓ EN LA SALA AL REY. Lo dumenge après, la ciutat li donà solemne col·lació en la Sala de la ciutat, hon fonch lo senyor rey e la senyora reyna e tots los nobles cavallers del regne. **Convocaren totes les dames de la ciutat**. Fonch molt bella festa e durà tres ores après mijanit».

DOC. 1481.6 (àngels; personatges dels oficis):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 51-52, núm. 10).

«LA ENTRADA DE LA REYNA DONA HISABEL. Disapte, ha vint-e-quatre de noembre any .M.CCCC. huitant-hu, entre nou e deu ores de nit, entrà en València la reyna de Aragó e de Castella novament, e venhc a posar al monestir de la Saydia.

La ciutat e lo campanar féu alimares tres nits arreu, e tocam totes les campanes al campanar e per les paròquies tots los tres jorns.

Lo dimarts entrà en la ciutat a dos hores après migjorn per lo portal dels Serans, en lo qual li feren uns **àngels que devalaren del cel**, etc. La procesó de la Seu, ab totes les paròquies, hisqué fins a la plaça de Sent Bertomeu. Posam lo sitial al bisbe a les bares dels jurats, e aquí la senyora reyna descavalcà adorar lo *Lignum* que tenia lo bisbe, e vench a peu fins a la Seu, entrà dins la capela, e, feta sa oració, tornà-se'n.

La Seu fon tota empaliada dos jorns ans de draps d'or de la porta dels Apòstols fins la del Bisbe, a dos barrades, tot lo cor una barrada, e lo cembori fon també enpaliat de draps d'or.

³⁰ Observem alguna divergència amb el manuscrit BM, ms. 1172: «[...] tots ballant e alegrant-se, la festa durà tres dies. E totes nits dormia en lo monestir de Magdalenes, ab lo senyor rey» (f. 300rv).

La senyora reyna anà al Mercat, hon li avien fet un bel cadafal de drap d'or, on ella mirava, e tots los **officis davant ella ab banderes, e feÿen sos personatges al vespre**. La senyora reyna dormí aquella nit en lo Mercat».

DOC. 1481.7 (invencions per a l'entrega de claus):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. qui fuit civitatis Valentiae et nunc est in posse comitis Concentaynae, in quo continentur electiones juratorum et justicia criminalis et determinaciones consiliorum et plura alia ab anno 1306 usque ad annum 1566*), p. 252; cf. DIAGO (1946: II: 93-94).

«Entran [*entre línies*: en] el rey y la reyna [*ratllat: en el reyno*] [*per error*: y] doña Isabel y hazésele a la reyna solemníssimo recibimiento, y, para que aya tiempo, ruéganle se detenga dos días en la Zaydía, y fue por noviembre hechado el bando, a 13 [*npp. de l'edició de Diago*: Fue la entrada el día 27 de noviembre]. En el portal de Serranos, **grandes invenciones para darle las llaves**, va a la Seo y de allí al Mercado, y aposentáronse ella y el rey en Madalenas, y allí durmieron los días que duraron las fiestas, en el Mercado, hasta la última noche, que se fueron al Real. Poco después ay justas y gana el priz Francisco de Mompalau [*npp. de l'edició de Diago*: El premio, consistente en *deu alnes de brocat vert*, lo ganaron don Franci de Mompalau y moss. Lluís Aguiló], siendo juezes Ausías Crespí de Valdaura, cavallero, Galván Alegre, cavallero, y Luis Valeriola, cavallero, y dos ciudadanos: Francisco Aguilar y Luis Malrich. Justó el rey y luego hubo dos días corro de toros».

DOC. 1481.8 (invencions i festes dels oficis):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro memoriarium ms. recondito in sacristia sedis Valentiae*), p. 270-271; cf. DIAGO (1946: II: 113-114).

«Entra en Valencia la reyna doña Isabel en 24 de noviembre de 1481 y va a la Zaydía, y está allí hasta 27 del mismo mes, en el qual día entra en la ciudad con solemníssima pompa, y, hecha oración en la Seo, va al Mercado y se pone en un cadahalso ricamente adereçado para ver passar a los **oficios con sus banderas y invenciones de mucho regocijo**.

Entran en Valencia el rey don Hernando y la reyna doña Isabel en 4 de marzo de 1480 [³¹], y en 6 del mismo mes entra el príncipe don Juan y va al Mercado donde se pone en un cadahalso hermosíssimo para ver las **fiestas que le hacen los officios**; y, el día siguiente, a la noche, van a la Seo a hacer oración, y a 13 del mismo mes de marzo jura en la Seo a medio día, y su padre, el rey, por él que está allí, con la reyna doña Isabel y con la infanta y con el cardenal de España, y luego se van todos al Mercado a las justas».

DOC. 1481.9 (divises poètiques dels bornadors):

Joan Esteve, 1482, *Triumphus clarissimae excelentissimaeque reginae Hispaniae dominae Isabelis*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona, ms. 715, f. 2-21.³²

«[f. 2r] TRIHUNFUS CLARISSIMAE EXCELENTISSIMEQUE REGINE HISPANIE DOMINE YSABELLIS.

Johannes Stefanus, insignis civitatis valentine patribus conscriptis comendaciones plurimas dicit [*descripció seqüencial de les festes...*]

³¹ La datació —errònia— que proporciona el manuscrit de l'arxiu catedralici copiat per Diago per a aquesta segona entrada reial coincideix amb la del *Libre de Antiquitats*. La data correcta per a l'entrada dels reis Catòlics és el 4 de març de 1488 i, per a la de l'infant Joan, el 6 de març. *Vid. infra* npp. 34.

³² Una versió diferent, més curta i en català, però que només relata les justes celebrades i refereix algunes de les invencions poètiques que exhibiren els taulatgers, la proporciona PÉREZ PASTOR (1914: 469-479): *Comencen les justes que foren fetes a 8 de decembre, any MCCCCLXXXI en la insigne ciutat de València per la benaventurada venguda del sereníssimo senyor rey don Ferrando e de la sereníssima senyora reyna Elisabeth, reyna de Castilla, per l'ord següent*, gràcies a una còpia que féu el 25 de maig de 1652 el cronista Juan Francisco Andrés de Uztarroz, a partir d'un text que li proporcionà Cristòfor Crespí de Valldaura.

[*Invincions emblemàtiques dels bornadors...*]

[f. 12v] [...Ludovicus Amalrich...] Queda muerta la lengua, / pues el ffin de mi sperança / son trabajos e porffía.

[...Ludovicus Val-leriola...] Tal ffue la mi ventura / que quiso de aquí cayese / porque jamás suelto ffuese.

[...Ffranciscus Aguilar...] [f. 13r] Aquestas horas passando, / amor me [a]quexa tan ffuerte, / que todo plazer dexando, soy de la vida la muerte.

[...Ausiasius Crespí...] He provado quantas son / las artes que aquí se aprenden / y de vos no me defienden.

[...Galvanus Alegre...] Asín suben mis servicios, / con ffirma y sperança, / do qual orden no se alcança.

[f. 13v] [...Bernardus Sorell...] Tan vuestro me hyzo Dios, / con amor en tal stilo, / que soy la çera pavillo / en el servicio de vos.

[f. 14r] [...Enricus Enríquez...] No ay atadura tan ffuerte / que con mi ffe cotejada / no quede fflaca y perdida.

[...Petrus Solanes...] [f. 14v] Qué me vale mi correr / pues aquí dentro cerrado / es l·amor que de mí alcansado / nunca podrá ser.

[...Manuel Exarch...] Las gracias de ffermosura / sosmetistes al ligador, / con sospiros de tristura / no parten de mi dolor.

[...Anthonius Miracle...] [f. 15r] Las aguas que veys derramar / son lloros de piedat / que nunca pudieron matar / hun ffuego de crueldat.

[...Miquael Berenguer...] Pensé con suertes de amor / que mi mal tuviere medio, / y sin vos non he remedio.

[...Magestas Regia...] [f. 15v] Si precio de amor yguala / su valor y condición, / mucho vale mi passió.

[*Continua la relació de divises dels altres participants en el torneig...*].».

1487: Festes per la conquesta de Màlaga (València).

DOC. 1487.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-45, f. 40r-42r.³³

«[*Crida del 31 d'agost de 1487, f. 40r-41v*] CRIDA A LA VERGE MARIA DE GRÀCIA DE PROCESSÓ PER LES FESTES E ALEGRIES DE MÀLAGA E PER LA CONQUESTA DE AQUELLA [*també al marge esquerre, una mica més avall d'aquesta glossa:*] AQUESTA FONCH LA MÉS SOLEMNE PROCESSÓ QUE DE RECORT DE PERSONES SIA STADA FETA EN VALÈNCIA. A laor, honor e glòria de nostre senyor Déu e de la glorióssíssima Verge Maria, mare sua, e dels benaventurats sanct Vicent Màrtir e sanct Vicent Ferrer, confessor, protectors de aquesta insigne ciutat de València.

Ara hojats què us fan a saber los magnífichs justícia e jurats de la dita ciutat:

Que com a la inmensa Trinitat e divina magestat haja plagut la ciutat de Màlaga, del regne e realme de Granada, ésser venguda en mans, senyoria e obediència de la magestat del rey nostre senyor, lo qual ab gran exèrcit de gents de armes, axí de cavall com de peu, e ab navilis per mar, ha tengut aquella asetjada. E axí ha subjugat e sotmés aquella e los moros infels qui aquella tenien e han tengut [*extensa descripció del desenvolupament previst d'aquestes festes...*]

E, en senyal de grandíssima jubilació e alegria, preguen, exorten e manen a tots los officis e mesters que en los dits tres dies de festes no facen fahena alguna, ans **vajen ballant e ballen** per la dita ciutat ab sons e en altra manera com mils poran, mostrant cascú gran alegria per causa de tant felicíssima e pròspera nova, com és la reducció e conquista de la sobredita ciutat de Màlaga.

³³ Citat per CARRERES ZACARÉS (1930: 690); vegeu també CARRERES ZACARÉS (1925a: 96-97).

Die veneris .XXXI. mensis augusti, anno .M.CCCC.LXXXVII. En Pere Artús, tronpeta públich de la ciutat, féu relació que hir, ab sos companyons, havia publicat la preinserta crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella.

[*Correcció de l'anterior crida, del mateix 31 d'agost de 1487, f. 41v-42r*] CORRECCIÓ DE LA CRIDA DE LES FESTES DE LA CONQUESTA DE MÀLAGA. A laor, honor e glòria [...].

Ara hojats què us fan saber los magnífichs justícia e jurats de la dita ciutat:

Que com hir se sia feta e publicada crida de la felicíssima nova de la ciutat de Màlaga e de les processons, jubilacions, alegries, alimares e festes que per causa de aquella se deuen fer, e per quant la dita processó se deu més solempnizar, és stat deliberat ab concòrdia del venerable capítol de la Seu [*relació dels canvis...*]

Emperò, volen que tots los officis tots los tres dies **ballen ab lurs banderes per la ciutat e principalment en lo Mercat**, on trobaran tots los senyors de officials reynals e los dits magnífichs justícia e jurats [...].

Jam dito die, veneris .XXXI. mensis augusti, anno predicto, a Nativitate Domini .M.CCCC.LXXX.VII. En Pere Artús, tronpeta públich de la ciutat, féu relació que en lo dia de huy, ab sos companyons, havia publicat la preinserta crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella.

[*Acord del 5 de setembre de 1487, f. 42r*] PROVISIÓ QUE SIEN PAGATS A·N PEDRO VERGARA .XXX. DUCATS PER LES ALBÍXERES DE LA CONQUESTA DE MÀLAGA. *Die mercurii quinto mensis septembris, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.LXXXVII.* Los magnífichs [...] proveheixen que ab honorable en Pere de Vergara, reboster de casa del senyor rey, sien donats e pagats trenta ducats per rahó e causa de les albíxeres e per estrenes de la felicíssima e bona nova que ab letres de la magestat reyal ha portat e liurat aquelles als mangífichs jurats de la conquesta de la ciutat de Màlaga del realme de Granada.

PROVISIÓ QUE SIEN PAGATS ALS MINISTRÉS QUE PORTARAN A LA FESTA DE MÀLAGA, DEU DUCATS. E més, proveheixen que [*en blanc*] **ministrés** [...]».

DOC. 1487.2 (ministrers):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 424; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 690); també a BM, ms. 1172, f. 308rv; BUV, BH ms. 197, f. 123r-124r; i a BUV, BH ms. 255, f. 61r, amb textos lleugerament diferents.

«PRESA DE MÀLEGA I FESTES. Crida com lo senyor rey entrà a metre siti en Màlega.

Provisió que los jurats y altres de la Cassa de la ciutat foren vestits per la conquesta de Màlega e fermar moltes festes en València.

Com foren donats a Pedro Verguara trenta ducats per la nova que duix de la nova de Màlega.

Com foren donats als **ministrés** que sonaren en la festa de Màlega deu ducats.

Que sien donats als **escolans de la Seu** cinquanta sous per sonar tres dies per la festa de Màlega».

1488: Entrada i recepció del príncep Joan i dels reis (València).

DOC. 1488.1 (balls i espectacles):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-45, f. 103r-104r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 171-172, doc. XXXVIII.c).

«[*Crida del 4 de març de 1488*] PUBLICACIÓ DE CRIDA PER LES INMUNDÍCIES DE LA CIUTAT E ALTRES PER CAUSA DE LA RECEPCIÓ DEL SENYOR PRÍncep. Ara hojats què us fan a saber [...].

E per lo semblant és stat deliberat que per causa de la dita nova e benaventurada entrada dels dits senyors sien fetes festes tres dies, ço és, dijous primervinent, en lo qual dia entrarà lo dit sereníssimo senyor príncep, divendres e disapte après següents. En axí, que no sien uberts obra-

dors alguns com si fossen festes solempnes e colents, per tots los quals tres dies sien fetes **grans alegries e balls** per la dita ciutat e davant lo **spectacle** dels sobredits sereníssimos rey, reyna e príncep nostres senyors. Enaxí que tots los officis e mesters e tots aquells que s'han a preparar a fer festa e solempnitat en la dita entrada, lo dit dia de dijous, dematí, sien ab llurs banderes e standarts e ben vestits e abillats, segons se pertany, en les dites plaçes de la Seu, de on partran, cascú en son orde, per anar al Mercat, on seran los dits rey e reyna e príncep, nostres senyors. E aximateix, los dies de divendres e disapte après següents, en lo qual Mercat seran fets los **spectacles, festes, balls e altres grandíssimes alegries**. E del dit Mercat, los dits officis faran la dita volta acostumada fer en lo dia de *Corpore Christi* tro a la Seu, entrant per lo portal de la plaça de la Fruyta e exiran per lo portal dels Apòstols, e de aquí, per la plaça de la Erba e per lo Almodí, iran fins al palàcio reyal [...].

Die martis quarto mensis marcii, anno a Nativitate Domini .M.CCCC.LXXXVIII. En Pere Artús, tronpeta públich, féu relació que a tres del present mes de març, ab sos companyons, havia publicat la preinserta crida per la dita ciutat e los lochs acostumats de aquella».

DOC. 1488.2 (balls i entremesos dels officis):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 52-53, núm. 11-12); cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 94-95, npp. 91).

«LA ENTRADA DEL PRÍncep DON JOHAN. Dimarts, ha quatre de març any .M.CCCC. huytanta [-huyt³⁴], hora de la oratió, entraren los reys de Castela, ço és, lo rey don Ferando e sa muller la senyora reyna, e aposentà's en lo monestir de Sent Bernat. E al vespre, com dit és, entrà. Hisqueren a resebir-los los jurats e tota la Ciutat, e los canonges ab lo vedel. Y feren la cerca de la processó del *Corpus Christi*. No s'i féu altra solemnitat, ne los jurats portaren pali per al rey, ne la sglésia hisqué ab proseqó, ne tocam les campanes, car no és *de more* tocar-les sinó la primera vegada que entren de nou los reys e prínceps, de què la reyna fon molt descontenta perquè no li tocaren les campanes.

Digous après, que comtàvem sis de març, entrà lo príncep, ha dos hores après migjorn, per lo portal dels Serans, per on era entrat lo pare e mare; e après per lo carer dels Cavallers. E anà al Mercat, on era lo cadafal que li avien aparellat, tot de brocat.

E davant ell, estant en lo cadafal, **vengueren tots los officis ab sos balls e entramesos a fer-li festa**. Tantost que ell començà entrar tocaren totes les campanes del campanar e lo Michalet. Los jurats, a peu, portaven lo pali de brocat.

[...]

JURAMENT DEL PRÍncep DON JUAN. Digous après, que contàvem tretze dies de març, a les dotze hores de migjorn, vench a jurar lo príncep a la Seu, on fon fet un cadafal, *ut moris est* [...].».

1493: Festes pel recobrament de la salut del rei (València).

DOC. 1493.1 (balls dels officis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-47, 55r-56v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 181-182, doc. XLI.a).

³⁴ Al text s'apunta la data «.M.CCCC. huytanta» (MARTÍ MESTRE 1994: 52, núm. 11), amb tota probabilitat errònia, ja que el 4 de març de 1480 els reis estaven a Toledo presidint unes importants corts per al regne de Castella. Més concretament, segons RUMEU DE ARMAS (1974: 433), els reis Catòlics estigueren a València el 1479 (del 5 al 13 d'octubre), el 1481 (del 25 de novembre al 27 de desembre), el 1488 (del 4 de març al 14 d'abril) i el 1507 (25 de juliol i del 27 de juliol a l'11 d'agost). Sembla raonable pensar que l'entrada del 4 de març a què es refereix el *Libre de Antiquitats* correspon a la de l'any 1488.

«[Acord del 23 de gener de 1493] Die mercurii .XXIII. januarii, anno .M.CCCC.LXXXX. tercio. Los magnífichs [...].

Ítem més, proveïxen que lo dit dia de disapte sia feta festa solepne per tota la ciutat.

Ítem més, proveïxen que tots los oficis traguén totes les banderes lo dit dia, **ballant** per la dita ciutat, alegrant-se de tant grandíssima nova, ço és, que la magestat sua és guarida.

Ítem més, proveïxen que totes les banderes sien posades en les finestres per on pasará la dita procesó.

Ítem més, proveïxen que totes les corts sien tanquades, e los obradors dels notaris, lo dit dia de disapte.

Ítem més, proveïxen que dimenge **ballen los dits oficis** e facen la volta de la procesó, **ab sons e ballant per la ciutat**, anant a la Seu fent oració e, de aquí, la volta de la dita procesó».

1498: Noces de Lucrecia Borja amb Alfons d'Aragó (Ciutat del Vaticà).

DOC. 1498.1 (balls; momos aristocràtics; altes i baixes; dansa a tres; invencions i motes):

Carta de Sança d'Aragó, dirigida a un noble no identificat; *apud* LAURENCÍN (1916: 81-98).³⁵

«RELACIÓN DE LAS BODAS DE LUCRECIA BORJA. Muy noble y virtuoso señor:

Porque sé que vuestra merced tomará placer con todas las señoras y damas de ese palacio en saber las fiestas que en estos días pasados se hicieron en el oír de la misa y bodas de don Alonso, mi hermano, con la señora doña Lucrecia, he determinado escribirle, aunque ya por otras cartas creo tendrán aviso, pero non assí tan especificadamente del todo como passó, y por esta razón me soy tanto tardado en escribir.

[...]

Nos hallamos a su santidad en una sala grande que se dice de los Pontífices, y allí su santidad se asentó en una cadira muy alta y rica, y a sus pies del señor don Alonso, la señora doña Lucrecia y el señor príncipe y yo. En una escalera más bajosa estaban el cardenal de Monreal y el cardenal de Perusa, a la parte de la señora doña Lucrecia. Estando de aquesta manera su santidad e infinita gente en la sala, mandó su santidad **dansar aquellos caballeros con las doncellas de la señora doña Lucrecia y con las mías**. Después que ellas hubieron **danzado**, mandó su santidad **danzar a la señora doña Lucrecia** y así las dos juntas. Después de haber pasado hasta las tres horas de aquesta manera, vino la cena para su santidad [...] Después, su santidad, con todos nosotros de la fiesta y toda la gente, se fue a una sala de las estancias nuevas que se dicen, muy más grandes que las en que estábamos, donde tenía el señor cardenal de Valencia aparejada una montería, la que, señor, si hubiédeses visto, terníades [*sic*] mucho más que loar que en lo que hoy e yo, por letra, no puedo tanto alabar como fue, la cual era de aquesta manera: estaba puesta en la misma sala donde su santidad estaba asentado una fuente muy rica e grande labrada, dentro de la cual estaban muchas culebras y otras serpientes ponzoñosas, y en otra cámara de la que estaba su santidad estaba toda hecha de manera de bosque y andaban por él siete animales, los cuales eran estos: **Barleta**, en forma de **raposo**; don **Ángel Corella**, en forma de **girafila**; el señor **príncipe**, en forma de **ganso marino**; el **prior de Santa Efumia, hermano del cardenal de Borja**, en forma de **orifante**; don Juan Caños, en forma de **ciervo**; Noghe, en forma de **león**; el señor cardenal de Valencia, último de todos, en forma de **unicornio**, los cuales animales eran vestidos de aquesta manera: todos de raso según la color de los animales; el unicornio iba de raso amarillo con unos adornos encima de raso carmesí. De aquesta manera entraron todos, unos

³⁵ El manuscrit pertanyia al pintor i col·leccionista Valentín Cardedera, però fou adquirit pel marquès de Laurencín. Segons el marquès Wenceslao VILLA-URRUTIA (1922: 111), la carta remesa per Sança d'Aragó, doblement cunyada de Lucrecia Borja i filla ilegítima d'Alfons II de Nàpols, anava dirigida a son tio, el rei Frederic III de Nàpols.

después de otros, **bailando delante de su santidad**. Después, **ansí bailando**, iban todos de uno en uno por querer beber en la fuente, hasta que vino el unicornio, que era postrero de todos, y vino a la fuente y puso el cuerno en la frente, según es de su naturaleza, y entonces todos los sudichos animales fueron a beber de ella. Se levantaron con un **baile todos juntos** y salieron en la forma que estaban de animales. Sacábalos Barleta, que era el lobo, de uno en uno. Iban todos vestidos de jubones de carmesí, todos cortados; y la camisa sacada; y encima, sayetes cortos hasta la cinta, de raso de amarillo y carmesí, con las mangas luengas fechas a puntas fasta en tierra; las calzas, de la misma manera; cabellera de oro, todos; el señor cardenal iba con un jubón de raso carmesí e reysillas [*sic*] de oro, fechos a manera de escaques, un sayico ansí de la manera de los otros, mas era rico de oro y raso carmesí, trepado todo, y las trepas ligadas con cordones de plata y oro, sacada la camisa por ellas, su cabellera de cabellos y un bonete de terciopelo carmesí con torzales de oro y un penacho blanco, y con medalla de oro y las calzas de la misma manera de su jubón. Todos aquestos vestidos eran a la francesa. Bailaron todos diversos **bailes de momos**. Acabados que hubieron de bailar los **bailes de momos**, el señor cardenal demandó a su santidad que pudiese **danzar con la señora doña Lucrecia una baixa y una alta**, para lo que su señoría se vistió un capuz de raso negro enhorrado de terciopelo negro bordado muy rico de martillo de oro y se calzó unos borcegués blancos y se puso una espada muy rica. Después de haber **danzado** con la señora doña Lucrecia, nos separamos y **fuimos a danzar otro tanto**. Después de esto, su señoría se sentó en mis faldas y el señor príncipe, que estaba en las de la señora doña Lucrecia, se levantó y fue a danzar con doña Jerónima, hermana del cardenal de Borja, el cual se tomó para **danzar** la misma ropa que aquel día había traído. Después, todos estos otros que eran de los **momos**, **danzaron** uno a uno con las doncellas de doña Lucrecia y cada cual con la que le parecía. De aquella manera estuvo su santidad viendo danzar fasta que amaneció. Cuando vido que ya amanecía, vino la collación con los mismos del servicio de la cena. Traía yo por semejante la copa a su santidad; servíame de sotacoperos el señor cardenal y el señor príncipe, de traer el pañizuelo. Acabada la collación, su santidad se levantó y despidió al duque y a la señora doña Lucrecia que se fuese a su casa. Fuimos con ellos cuantos en la fiesta éramos estado, con muchos sones y ya salido el sol, ecepto el señor cardenal, que quedó con su santidad [...] Esto es, señor, todo lo que el domingo pasó. Y, el lunes, todo el día se gastó en dormir. Y cuando todos los de la fiesta acordamos ya era la misma hora en el martes que en el domingo, nos acostamos.

El martes se hizo la fiesta [...] la fiesta fue en Belveder [...] Asentose su santidad en el cadalso. El señor cardenal, la señora doña Lucrecia y yo fuimos a **danzar**. Después llamó su santidad a la señora doña Lucrecia y el señor cardenal y yo fuímosnosnos a asentar a nuestro lugar, y así comenzaron a **danzar otros gentiles hombres con aquellas nuestras doncellas** [...] De aquesta manera, desde las ocho horas fasta las cuatro, acabado de cenar, fuimos la señora doña Lucrecia y todos al cadalso de su santidad. Allí estuvimos mirando algunos **truhanes** que estaban haciendo muchos **juegos**. Después de haber pasado algunas horas mirando los juegos, mandó su santidad **empezasen a danzar** aquellas doncellas de la señora doña Lucrecia y mías con aquellos caballeros y gentiles hombres que allí estaban. Después, mandó el señor cardenal **danzase una baja y un alta** con la señora doña Lucrecia; después de esto, danzó otro tanto conmigo; después, **tornaron otra vez a danzar** aquellos caballeros con aquellas doncellas; después, su santidad mandó que el señor cardenal y la señora doña Lucrecia y yo **danzásemos una danza que es de tres**. Con aquel baile acabamos de danzar y su santidad se levantó y se fue para una cámara del señor cardenal [...] La collación fue esta: cien platos grandes de confites con diversas maneras de confecciones y confituras; y trajeron delante de su santidad diez platos con diversas y muy lindas **invenciones y motes**, todos de muy galana fantasía. Los cuatro eran dirigidos a su santidad; los otros a cada uno de los otros, como era: uno para la señora doña Lucrecia, otro para el señor don Alonso, otro para el señor príncipe, otro para el cardenal de Perusa, otro para el señor cardenal, otro para mí, las cuales invenciones y motes que en ellos había son los siguientes que aquí veréis [*descripció dels emblemes i invencions i versos dels motes...*] lo que se hizo el domingo siguiente, doce del presente mes, y fue la cosa que mejor me pareció; y es que el se-

ñor cardenal me convidó a ver una corrida de toros que su señoría hacía en una plaza muy linda que le decían el parque de monseñor Ascanio, adonde estaban pasadas diez mil personas para mirar [...].

El martes siguiente, que fue víspera de Nuestra Señora de Agosto, cabalgó la señora doña Lucrecia, el señor duque, el señor príncipe y yo, y fuimos a casa de un romano por ver pasar la procesión [...].».

1501: Entrada de Joana de Nàpols (València).

DOC. 1501.1 (ajornament dels entremesos de Corpus):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 449; BM, ms. 1172, f. 326rv; també a BUV, BH ms. 197, f. 131r; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 719-720).

«ENTRADA DE LA SENYORA REINA DE NÀPOLS, PER LOCHTINENT GENERAL. Disapte, a 23 [26] de juny, dit any [1501], a les quatre hores après migjorn, entrà la senyora reyna de Nàpols, viuda del senyor rey don Ferrando per lo portal de Sent Vicent [...].

FESTA DELS ENTREMESOS ALLARGADA PER DITA SENYORA. Per dita senyora se **diferí la festa dels entremesos del Corpus Christi** lo dumenge après Sent Juan, que los jurats sols feren la processó lo dia del Corpus».

DOC. 1501.2 (ajornament dels entremesos de Corpus):

BUV, BH ms. 255, *Dietari de Guillem Mir* (de la família bibliogràfica del *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*), f. 89rv.

«Dijous a .X. de juny, dit any [1501], se féu solemne profesó de la festa del *Corpus Christ*, ab gran solemnitat. No y anaren entremesos perquè la senyora reyna de Nàpols, germana del rey nostre senyor, [*demanà ajornar la processó*], emperò la proffesó de huy és molt solemne, a Déu sien fetes moltes gràcies.

Disapte, que comtam a .XVIII. de juny .M.D. hu, entrà en la ciutat de València la exel·lent senyora dona Joana de Aragó, filla del molt alt senyor don Joan, rey de Aragó, de immortal memòria, muller qui fonch de l'alt rey don Ferrando, rey del realme de Nàpols [...].

Dumenge, a .XXVIII. del mes de juny .M.D. y hu, la ciutat de València féu fer **solemne profesó del Corpus** per la ciutat, **ab tots los entremesos** e les òrdens e lo clero ab totes les relíquies de tota la ciutat. Fonch molt bella professó [...].».

1507: Entrada de la reina Germana de Foix (València).

DOC. 1507.1 (davallament dels àngels):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 475-478; BM, ms. 1172, f. 338v-340r; també a BUV, BH ms. 197, f. 138r-139v; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 750-753).

«DESENBARCACIÓ DEL SENYOR REY DON FERRANDO Y REYNA GERMANA EN LO GRAU DE VALÈNCIA. A 20 del mes de juliol dit any, lo cathòlich rey don Ferrando nostre senyor, y la senyora reyna dona Germana, sa muller, arribaren de Nàpols al Guerau de València [...] y desembarcaren ses majestats, en la vesprada, en lo pont, lo qual los jurats de València havien fet molt ben guarnir ab molts archs triümfals de molta teleria blanca, pintada de blan[c] y negre a la romana, ab moltes banderes de les armes de València y ab tots los sons, tabals, trompetes y menestrils [...].

VENGUDA DELS DITS SENYORS REYS DEL GUERAU FINS AL REAL. E lo endemà [...] estaven tots los **officis de València** ab les banderes dels dits officis, de trast en trast, y esent sa magestat davant la bandera de cascun offici, exien los majorals y clavari y los prohòmens del dit offici a besar les mans dels senyors rey y reyna, ab tants sons com se podien haver. Arribaren al Real, hon hi havia un offici junt a la porta del Real ab sa bandera. Y aquella nit la ciutat féu fer alimares de la torre de l'Esperó fins a la torre de Santa Catalina, y per tots los portals, [com] s'acostumaven fer. Y en lo campanar de la Seu y en lo Real les féu lo bal·le general.

A 25 dels dits mes y any, dia de Sent Jaume, partí del Real lo senyor rey don Ferrando ab la senyora reyna dona Germana, y anaren fins al cap del pont de Serrans y pujaren per lo pont fins al portal, ahon estava molt ben enpaliat y ab un arch triümfal. Devallaren **dos àngels de dalt del portal ab ser[t] giny** fins a hon estava la senyora reyna y **li donaren les claus** del dit portal ab un rètul que portaven dits àngels dient que per manament dels jurats li donaven les claus a sa alteza [...] *The Deum Laudamus* ab l'orgue [...] bell joch de canyes [...] rench [...]».

DOC. 1507.2 (davallament dels àngels):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. qui fuit civitatis Valentiae et nunc est in posse comitis Concentaynae, in quo continentur electiones juratorum et justicia criminalis et determinaciones consiliorum et plura alia ab anno 1306 usque ad annum 156*), p. 257; cf. DIAGO (1946: II: 99).

«1507. El rey don Hernando y la reyna doña Germana, su muger, llegan al Grao de Valencia en 20 de julio con diez y seis galeras y desembarcan en el puente, que estava hecho un cielo, con muchos arcos triunfales, y quedan allí aquella noche. Y el día siguiente, después de comer, parten para el Real y todo el camino estava lleno de las **banderas de los officios**, y los oficiales mayores de cada qual officio quando passavan el rey y la reyna por delante salían y les besavan las manos. Y aquella noche hubo grandes luces. En 25 de dicho mes van el rey y la reyna a entrar por el portal de Serranos y dánseles las **llaves por dos ángeles** que baxan por un arco triunfal y pasean por Valencia hasta entrar en la Seo, donde se canta el *Te Deum laudamus*. No quiso el rey ir baxo del palio, sino que fuesse sola la reyna, y él fue entre dos jurados. El domingo siguiente hubo justas en el Mercado y ganó la priz Francisco de Artés».

DOC. 1507.3 (oficis):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 79r.

«[...] E après, dimecres, a .XXI. del mes de juliol, any .M.D.VII., dematí la ciutat féu crida que tots los officis, per a les quatre ores après de dinar, fosen ab les banderes en les estàncies que tenien fetes en lo camí del Guerau per a la venguda del rey don Ferrando e de la reyna, sa muller, los quals, ab les **banderes e sons**, foren a les estàncies a la dita hora per a veure ses alteses, los quals partiren a les dos hores après de dinar. E anaren al Real aquell dia. E, en la nit, la ciutat féu molts farons per la muralla [...]».

CARLES I, TAMBÉ ANOMENAT EMPERADOR CARLES V (1516-1556)

1522: Festes per l'arribada de Carles I a Laredo (València).

DOC. 1522.1 (balls):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 108v.

«VENGUDA DEL SENYOR EMPERADOR EN LAREDO. Diluns a .XXI. del mes de juliol de l'any mil .D.XXII. vingué la nova com lo senyor emperador e rey nostre senyor arribà en Laredo, en Espanya, a les sis ores après de dinar. E féu-se huna bella professó e-s cantà lo *Te Deum laudamus* e moltes alimares e festes de lums e de **falles e bals per les careres**, segons més larch se conté en lo quèrn que en lo present està e lo que s'és seguit en la ciutat de València per los del poble».

1525: Festes per celebrar la victòria de Pavia (València).

DOC. 1525.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-61, f. 190v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 206, doc. XLIX).

«[Acord del 14 de març de 1525] PRESA DEL REY DE FRANÇA. PROVISIÓ QUE SIEN FETES ALIMARES PER LA PRESA DEL REY DE FRANÇA. *Die martis .XIII. mensis martii, anno a Nativitate Domini .M.D.XXV.* Los magnífichs [...] provehexen que per la felesíssima y gloriosíssima nova de la presa del rey de França y victòria del camp que los capitans de la cesàrea real magestat han obtesa de la dita presa y victòria, sien fetes tres dies de festes y los tribunals y corts sien tancats com si fossen festes solemnes y que les nits dels tres dies sien fetes alimares en la Sala, en lo campanar, portals y torres y en la Longa, y per los carrers, **fochs y balls**. E que, dijous que comptarem setze, sia feta una solemne y devota processó ab tot lo clero y monestirs a la Verge Maria de Gràcia [...]».

1526: La festa del Corpus s'ajorna al dia de Sant Lluc a causa de les revoltes de la serra d'Espadà (València).

DOC. 1526.1 (absència de roques i entremesos):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 114-115, núm. 66).³⁶

«LA FESTA DEL CORPUS FETA LO DIA DE SENT LUCH, .M.D.XXVI. Per a dijous, dia de Sent Luch, .XVIII. de octubre .M.D.XXVI. fon del-liberat per lo reverent Capítol, a petició de la Ciutat,

³⁶ Consulteu també les entrades del *Libre de Antiquitats* relacionades amb la revolta dels moriscos de la serra d'Espadà (MARTÍ MESTRE 1994: 98-112, núm. 54-64) i especialment les referides al robatori de les formes de Xilxes (*Ib.* núm. 55 i 56) i al seu retrobament (*Ib.* núm. 63 i 64).

que-s fes la professó y solemnitat del Corpus, puix no s'era poguda fer son propri dia per causa dels moros de Spatan, com havem dit atrás.

[...] **Entramesos ni roques, no n'i hagué**, per la necessitat de la ciutat».

DOC. 1526.2 (robatori de les hòsties consagrades del lloc de Xilxes):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 47v-50v; cf. SÒRIA (1960: 100-106).

«[f. 47v] PRESA DEL CORPUS DEL LOCH DE CHINCHES, PROP ALMENARA, PER LOS MOROS DE LA MUNTANYA D'ESPADÀ. Dimarts, a 29 de maig, 1526, a les .X. hores dematí tingueren capítol tots los mestres en Taulegia en lo capítol de la Seu de València sobre huna nova que vingué de Honda dient que los moros de la muntanya d'Espadà avien saquejat hun loch entre Almenara e Nules, lo qual [h]a nom Chinchés, e s'enportaren **sis òsties consagrades** ab lo sacrari de argent a la dita muntanya. E axí, tingueren per bé que l'asglésia ne fes memòria e dol. E, de fet, cobriren tots los altars de negre e deyen los ofiçis baxos. E aquell any **no feren lo dia del Corpus la profesó per València com tots anys se sol fer**.

BANDERA DE VALÈNCIA AL PORTAL DELS SERRANS [...].

[f. 48r] PARTIDA DEL GOVERNADOR PER A ENBAXADA A ESPADÀ [...].

[f. 49r] BANDERA DE VALÈNCIA PARTÍ A LA MUNTANYA D'ESPADÀ [...].

PRESA DE AHİM E L'ALCÚDIA DE VEO [...].

CRIDA A FOCH E A SANCH [...].

[f. 49v] TANCADA DE LES CORTS DE VALÈNCIA [...].

PRESA DE DITA SERRA D'ESPADÀ. Digous dematí, a .XX. de setembre, 1526, entre sinch e sis ores vengué hun correu als jurats de València com la serra d'Espadà era presa per los crestians y exèrcit de València, ensems ab quatre mília alamanys que vingueren de Perpinyà, de hon feren gran matança de molts moros [f. 50r] e prengueren moltes dones e moltes criatures e molta roba, que no-s pot estimar la vàlua del sacco. E tanbé prengueren les sinch formes consagrades, les quals avien pres dits moros de la església de Chilches, e tots los morets e dones que prengueren foren catius e axí-ls venien per tot lo regne, els s'enportaven allà hon cascú li plahia e-n vengueren molts a València. E vista tal nova, repicà la Seu de València e totes les esglésies, e descobriren los altars. E l'endemà, que fonch divendres, dia de Sent Mateu, feren profesó a la gloriosa Verge Maria de Gràcia, fent gràcies de tal vichtòria.

TORNADA LA BANDERA A VALÈNCIA. Dimecres dematí, a .VIII. hores a .XXV. de setembre, 1526, entrà la bandera a València del ratpenat, ab los alamanys e lo governador e gurats, e portant-la lo jostícia creminal mosén Françés Beneyto, cavaller. E vengué sense los del Sentenar de la ploma de sent Jordi, per sarta divisió [que] hi avia entre ells. E axí tornaren a hobrir les cortis. [...]

[f. 50v] PROFESÓ DE *CORPUS CRIST*. Digous, dia de Sent Luch, a .XVIII. de octubre, 1526, feren la profesó de *Corpus Crist* ab tota la solemnitat que-s sol fer cad-any, septo que **no [h]y agué roques**. E feren-la est dia a causa que en lo seu dia no-s pogué fer per lo fet de la serra d'Espadan, segons més largament conte arere en altre capítol, fet a 29 de maig, any 1526».

DOC. 1526.3 (canvi de data de la processó de Corpus):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 122v.

«LO *CORPUS CHRISTI*. Digous, a .XVIII. de octubre, any mil .D.XXVI., per causa de la rebel·lió de Espadan **feren lo *Corpus Christi* lo dit dia que era dia de Sent Luch**».

1527: Naixement del príncep Felip, fill de l'emperador Carles (València).

DOC. 1527.1 (balls i farses; baralles per l'ordre d'actuació dels ofiçis):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 118-119, núm. 69).

«LA NATIVITAT DEL PRÍncep DON FELIP, FILL DE L'EMPERADOR KARLES, NOSTRE REY. Dimarts, a .XXI. de maig .M.D.XXVII., a quatre hores y mija après migjorn, parí la senyora nostra reyna e princessa y emperatriu, filla del rey de Portugal y muller de l'emperador don Karlos, nostre rey e senyor, en Valladolid, al príncep don Ffelip Johan.

E arribà ací la primera nova divendres a .XXIII. de maig .D.XXVII., a les cinch hores après dinar [...].

Y la ciutat ordenà grans festes; ço és, alimares lo dia de la Assenció, y lo divendres, disabte y diumenge, als vespres, en lo campanar, y lo sembori, y lochs acostumats, y tot lo mur de la torre de l'Speró fins al portal dels Serrans.

E lo dia de la Assenció, après vespres, feren professó a la Verge Maria de Gràcia, ab tots los órdenes mendicants y tots los officis, qui anaven primers ab ses banderes y sons. Y los tabals del dit virey ab ses bèsties anaven après dels officis. Davant les creus y davant lo pali anaven les **trompetes y ministrés del virey**. E lo dit duch de Calàbria posà's davall lo pali, al costat dret del senyor bisbe, en lo gremial, entre lo bisbe e lo diaca, *set non bene nec secundum legem divi-nam*. E tornà la professó a la oració del vespre.

E feren festes lo divendres y lo disabte, y tots los quatre dies, **ab molts balls y farces que feren los officis**. Y lo diumenge la reyna Germana sobredita anà a mirar al Mercat, a la part hon gunyen. Y tots los officis ab ses **banderes y moltes farces** que portaven, arplegaren-se en la plaça de la Seu, y passaren per son orde davant la reyna, encara que a l'entrar de la Seu per la porta del Campanar ranyiren los barretés y obrés de vila malament per qui entraria primer [...].»

DOC. 1527.2 (balls i disfresses):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 52v-53r; cf. SÒRIA (1960: 111-112).

«NOVA DEL PART DE LA EMPERATRÍS. Divendres, a 24 de maig, 1527, a deu hores de la nit, arribà hun correu de l'emperador e rey nostre senyor don Carlos als jurats e deputats de València, notificant-los com la emperatrís, muller sua, avia parit hun fill, lo qual parí dimarts a .XXI. de dit, a les 4 hores deprés dinar, e posaren-li nom don Felip, e axí feren crida los jurats fesen 4 festes de alegries. Començaren digous après següent e de la forma següent:

Digous, a 30 de dit, dia de l'Asenció, feren profesó de la Seu a la Verge Maria de Gràcia ab tots los ofiçis de València, ab les banderes y estandarts reals, exint de la Seu per la porta del Campanar e per la Tapineria a l'Argenteria [e] al Mercat, per la plasa dels Alls al carrer de la Verge Maria de Gràcia e, per dins Sent Agostí, al carer de Sent Viçent fins a la plaça Senta Tecla, al carer de les Avellanes e a la Seu. E tostemps, lo duch de Calàbria ab la profesó dins lo palis al costat del bisbe de Gràcia. E no [h]y anaven los jurats sinó lo governador, e açò perquè los jurats prenen que lo governador, esent-hi virey en València, que no té loch. E també feren festa divendres après següent; e disapte e diumenge feren festes; e los dies de fayner dengú no obrí les portes ni feren faena, e posaren moltes lums per los terrats, de farons, e portals, e **per los carrés grans balls los ofiçis**.

Diumenge, a 2 de juny, 1527, darer dia de les dites 4 festes feren que·ls ofiçis anasen ab les banderes reals grans a la Seu, e de allí hixquesen per lo carrer de Cavallers e per la Boseria al Mercat, e **casquí ab sa envenció de balls y desfresos**, e quant pasava cada ofiçi ab sa bandera davant la reyna ahon mirava, que era al Mercat, feyen sa reverència ab la bandera y **après cada farça o desfrés feyen son desfrés e après l'altre ofiçi, e axí pasaren tots**. E, quant foren passats, juguaren a canyes lo duch de Calàbria e molts cavallers, e hixqueren molt ríchs».

DOC. 1527.3 (balls i invencions dels ofiçis):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 124r-125v.

«[f. 124r] LA NATIVITAT DEL SENYOR PRÍNSEP, FILL DELS SENYORS EMPERADOR E ENPERADRIU, NOMENAT DO[N] FELIP, FILL DE LOS CATÒLICHS DON CARLOS E DONA YSABELL. FONCH BATEJAT A SINCH DE JUNY. A .XXI. de maig de l'any mil .D.XXVII., que era dimarts, a les quatre ores après dinar, parí la senyora enperadriu hun fill en la villa de Valadolit. Sabé's la nova lo divendres après per letra tramesa a la senyora reyna dona Germana [...].

E après, a .XXVI. del dit, vingué nova e letres a la senyora reyna de part del senyor emperador, e a la ciutat. E féu-se huna crida e festes per lo senyor duch de Calàbria a .XXVIII. de maig, ab la qual sa excel·lència manava que se féu quatre dies de festa e que **ballasen per la ciutat** e hordenaren que per al dia de la Esenció, que era digous, a .XXVIII. [hauria de dir: .XXX.] de maig, anaren les banderes e los offisis a la profesó a la Verge Maria de Gràcia, ab sons, e **que balaren tots los quatre dies**.

[f. 124v] Digous, dia de la Assenció, que contàvem .XXX. de maig, après dinar, dites vespres, hanà la possessó a la Verge Maria de Gràcia ha fer gràcies de la tan bona [...].

[f. 125r] E en la nit mateixa, feren grans alimares e lums en los portals, torres e campanar e sambori, e en la muralla de València [...] e **tota la ciutat balant, tots los offisis**, tota la nit [...].

[f. 125v] Diumenge a dos de juny, any mil .D.XXVII., après dinar anà la senyora reyna dona Germana, ab lo senyor duch, continent al Mercat. Deprés dinar, se anaren totes les banderes dels officis a la plasa de la Seu, e per lo carer dels Cavallers anaren arreglades al Mercat, hon estaven los dos senyors. E feren davant ells **tres reverències ab les banderes e, ab los balls e envensions, ballant anaren per tota València**. E après, en la nit, feren la darrera festa de la luminaària e farós, e **balaren tota la nit**. E après jugaren a canyes tots los cavallers e lo duch e los officials realls [sic]. Fonch huna molt bella festa e ben arreglada.

Lo disapte, a dos de juny [1 de juny], en la nit, **los argenters feren huna farsa** de nit, de la emperadriu e de molts galants e demés, ataviats molt ricament, e lo príncep, que portava huna marlota molt ben vestidora. E dia la letra que portaren:

Mundo y mundos merecería
esta por aver parido
príncipe, de quien s'espera
recobrar lo que s'perdido».

1528: Entrada, festa del Corpus, jurament i sarau al Real que es féu a l'emperador Carles (València).

DOC. 1528.1 (entremesos; balls; àngels, oficis):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-62, f. 444r-452r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 212-217, doc. LII.b,f).

«[Acord del 17 d'abril de 1528, f. 444r-447r] ACTES FAHEDORES EN LA CELEBÈRIMA ENTRADA DE L'EMPERADOR REY NOSTRE SENYOR EN LA PRESENT CIUTAT DE VALÈNCIA. *Die veneris .XVII. aprilis, anno a Nativitate Domini .M.D.XXVIII.*

Los magnífichs [...].

E més, provehexen que en lo dia de la dita entrada de sa cesàrea real Majestat lo portal per hon entrarà sia entalamat e més en punt de banquals, rama, canyes e totes altres coses necessàries per festivar la dita entrada e que en lo dit portal sia fet **alguns entramessos** en honor de la ciutat y en festivitat de tan celebèrma entrada. E axí matex, lo portal del Real sia ornat de draps de ras y de canyes per ahon té a exir sa cessàrea Magestat.

Ítem, proveexen que sia feta la **festa de Corpore Christi**, ço és, acostumat en les entrades dels senyors reys pasats.

Ítem, que tots los officis de la present ciutat sien amprats per festejar e fer **diverses maneres de festes, balls e altres alegries** en la dita entrada, segons antigament és stat acostumat fer.

[...]

Die lune .XX. aprilis.

[...]

E més, provehexen, com ja és stat proveït, que la **festa del Corpus** sia feta ab **.VIII. roques**, ço és: **Adam y Eva, Sant Jeroni, lo Devallament de la Creu ab Infern, Sepulcre, Juhí, lo Çacrifici de Abram, Sent Sabastià, la Cena**, administrador de la qual elegexen al magnífich síndich, les despeses de la qual festa seran pagades per lo clavari comú [37].

[...]

Dicto die. Los dits magnífichs jurats, racional, advocats y síndich provehexen que los **tres àngels que tenen a devallar** de les barres del portal de Quart, los quals devallen cantant, portant en la mà lo ceptre, l'altre la corona y l'altre les claus, sien vestits: la hu, de una roba ab ses mànegues fronsides de setí groch; l'altre, de setí carmesí de la terra, y lo d'enmig, de setí blanch, les quals tres robes, pasada la dita festa, serveixquen per coses necessàries per a la capella dels senyors de jurats, a coneguda del magnífich racional.

[...]

[*Acord de l'1 de maig de 1528, f. 449v-452r*] *Die veneris prima maii, .M.D.XXVIII.* Los magnífichs [...].

Disapte a .II. de maig, any .M.D.XXVIII.

Los oficis que s preparen per a la entrada de la c[esàrea] r[eal] m[agestat].

Los que són venguts:

Perayres, baratés, asaunadors, sartres, argentés, tintorés de seda, fustés, abaxadors, velés, botés, cardés, tapinés, pellers, vanovers, traginés, pedrapiqués, armés, corredors d'orella, blanqués, spartés, ferrés y ma[n]yàs, cintés y coregés, molinés, cordés, texidors, çabaters, aluders, sombre-rés y pasamaners y aluders.

Los que no són venguts:

Vellutés, corredors de coll, flaqués, peixadors, obrés de vila, lauradors, de los quartés, Benimaclet, tiratés y bosés, calçatés, matalafers, calderés, Rusafa.

[...]».

DOC. 1528.2 (balls i momeries):

AH MV, *Manual de Consells*, sign. A-62, f. 455r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 218, doc. LII.f).

«[*Crida del 4 de maig de 1528*] Ara hojats què us fan a saber los magnífichs justícia e jurats de la ciutat de València:

E com sia stat delliberat que demà dimarts que contarem .V. del corent mes de maig [*en blanc*], totes les banderes dels oficis y mesters vagen al Real, fora los murs de la present ciutat, on sa cesàrea real magestat, posat a les finestres del qual, veurà sa cesàrea magestat les dites banderes y oficis. Per ço, exorten y requerixen y manen a tots los dits oficis y mestés vagen demà en dita ora al dit Real, ab totes ses **banderes, balls, jochs, momeries e altres cosses** per mostrar aquella celebèri[m]a y alegria que tota la ciutat y los pobles han tengut de la benaventurada venguda, y açò, sens falta y sens fallir cossa alguna, segons bé an acostumat».

DOC. 1528.3 (àngels; processó del Corpus; balls; sarau de dames):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 518-523; BM, ms. 1172, f. 354r-356r; també a BUV, BH ms. 197, f. 148v-149r, però amb un text diferent i menys detallat; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 810-814).

«ENTRADA DE L'EMPERADOR EN VALÈNCIA. A 3 del mes de mayg de l'any 1528, dia de Senta Creu, entrà en València lo emperador y rey nostre senyor don Carlos per lo portal de

³⁷ Al marge esquerre s'enumeren en una glossa les dites roques: «Adam; S. Jeroni; lo Devallament; Infern; Sepulcre; Juhí; Çacrifici de Abram; Sent Sabastià, la Cena».

Quart, hon li fon fet un bell arch triümfal de molta teleria feta al romano, de fora del portal. Y, com fon sa magestat junt al portal, **devallaren dos àngels a dar-li les claus de la ciutat** [...].

Entrant per lo portal se posà davall lo pali y lo conte de Almenara y lo visconte de Gelva, que havia amprat la ciutat perquè portà-se'n los banchs del fre del cavall de sa magestat, no hi foren [...] Com fon a la placeta de Palomar, la processó ab les creus, bisbe y canonjes lo esperaven, y, enmich, parat un altar o sitial molt rich, ab lo *Lignum crucis*. Y sa magestat descavalcà y anà a adorar y a besar lo *Lignum crucis*; y la procesó se'n tornà per lo carrer de Cavallers y sa magestat devallà per la Boseria, y a l'entrar del Mercat havien fet fer los jurats un altre arch triümfal. Y féu la **volta de la processó del Corpus**, y a la plaça dels Caxers hi havia un altre arch triümfal [...] Y, entretant, lo bisbe fon a la porta, ab totes les creus, revestit. Li donà aygua beneÿta e fon cantat lo *Te Deum laudamus*. Y, feta [la] volta per la Seu, anà a fer oració a l'altar major; y après, per la porta dels Apòstols anà a descavalcar al Real, ahon la senyora reyna donya Germana lo esperava ab moltes senyores de València.

ALEGRIES. E no-m vull olvidar que la nit que entrà sa magestat y dos nits après, Murs y Valls féu encendre lo campanar de la Seu y les torres dels portals; y de la torre de l'Esperó fins a la torre de Senta Cathalina estava tot ple de farons, que era cossa molt de veure. Y tocaren les campanes de la Seu y de les parròchies, y per la ciutat havia molta multitut de **sons y balls**. Y una nit de les tres, Murs y Valls ynvià [*sic*] a sa magestat molts plats de pastes reals y de marçapans y de coses de sucre, fetes de bulto, y de citronat y carabaçat, y plats de torrons y molts cabases pintats de les armes de València plens de torrat y de cohets; que après sa magestat ne envià partida de açò a la emperatriu, nostra senyora.

Pochs dies après que fon entrat, la ciutat li féu fer la **fiesta del Corpus y processó molt solemne** [...].

JUSTES Y MANTENEDORS LOS JURATS [...].

JUSTÀ LO DUCH DE CALÀBRIA [...].

JOCH DE CANYES [...].

JURAMENT. Ans de venir sa magestat havia convocat Corts en València per a que-l jurasen com a rey y senyor y ell juràs furs y privilegis [...] Y acabat de fer lo jurament, sa magestat devallà de[1] cadafal y cavalcà y tornà al Real a la **sala que la senyora reyna donya Germana li tenia concertada de les dames y senyores de València**, que fon cossa de molta admiració per a l'emperador y cortesans, que pasaren xexanta gonelles de brocat, y la senyora reyna donà una bella col·lació de molta diversitat de coses de menjar, e durà la festa fins a les dos ores, pasada mijanit».

DOC. 1528.4 (àngels; processó del Corpus; roques, entremesos i farses; ajust de dames):

ARSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 57r-60r; cf. SÒRIA (1960: 119-124).

«[f. 57r] ENTRADA DE L'EMPERADOR DON CARLOS E REY NOSTRE EN VALÈNCIA. Diumenge, a 3 de maig, 1528, deprés dinar, entre 4 e 5 hores, entrà la magestat de l'emperador don Carlos e rey nostre per lo portal de Quart, perquè venia de Madrit, dexant allí la emperatris prenyada de 7 mesos, segons se deya, de què-s féu gran reçeblement, on feren hun portal de tela al portal de Quart, pintat al roma, fins a l'abeurador. E dos chichs dels deputats de la Seu, **revestits com àngels, devallaven del sel del dit portal**: la hu ab huna corona e l'altre, les claus del portal, e devallaven cantant; de hon ixqué lo clero de la Seu a resebir a Sent Sabastià. E les parròquies e monestirs ab les creus en profesó e los jurats lo prengueren davall [f. 57v] de hun palis de brocat molt rich, a peu, y ell dins lo palis a cavall ab hun cavall; e hanà per lo camí de Quart fins a la Carneseria del Tosal, e girà per la Boseria y, al cap de la Boseria, devés lo Mercat, feren altre portal de tela al roma; e anà per lo Mercat e a la Mercé, e los frares de la Merçè li feren hun portal de brocat al roma; e anà per los Flasaders e girà per la plasa dels Caxers y, en dita plasa, li feren hun portal de tela pintada al roma; e anà per Sent Martí e a la Bareteria e a la Coregeria, e girà a la porta de la Seu del Campanar, e quant fon a la porta de la Seu descavalcà; e lo clero en

profesó ixqué e lo bisbe Cardador, ab lo *Lignum Cruçis*, a resebir fins a la porta. E, llavós, los jurats dexaren lo palis que portaven als alabarders de l'emperador per estrenes y ell entrà en la Seu dins altre palis que tragué lo clero, de què la Seu avia fet hun portal a la porta de la Seu de brocats e sedes ab les armes de l'emperador, molt rich. E, axí, entrà dins la capella de l'altar major e sols adorà lo *Lignum Cruçis*, molt devotament, e de allí se n'anà al Real; de què los jurats portaven gramalles de vellut de grana, forrades de tafetà de grana, e les ales [*'mànegues'*] de setí carmesí e los verguers portaven les cotes de 24é de pell de grana ab les ales de chamellot de grana, e los advocats de València e raçional e altres ofeçials de la Sala, axí escrivans com altres, portaven capes lombardes, qui de setí negre, qui de vellut negre, e lo jostíçia de .CCC. sous, qu'és notari, qui era Melchior Bort, notari, huna capa de setí negre. E après de ser aposentat sa magestat en lo Real, feren crida que fesen **tres dies festes**, ço és, lo dia de huy e dilluns e dimarts, e cada nit lums a les finestres e **tocant botsines e fent moltes alegries**; de hon lo dimarts, a 5 del present, los ofiçis anaren al Real, cascú ab sa bandera, ab sos [*f. 59r*] sons; de hon **los barreTERS tragueren huna torre feta de canya e cuberta de tarongers**, e quant foren davant la finestra on mirava l'emperador obriren la torre e **ixqué hun corp e sis miloches e trenta hosos** [*gossos*] d'aquells que van per la rambla; e **altres ofiçis ab altres entramesos e farses**; e los quatre quarters dels lauradors tragueren huna bandera de domàs blanch e les roses de or fi, lo qual domàs era vengut de Florència. E axí fon acabada la festa.

CREMA DE CONVERSOS [...].

JOCH DE CANYES [...].

[*f. 59v*] CORPUS, ÇO ÉS, LA PROFESÓ ACOSTUMADA. Divendres, a .XV. de maig, 1528, feren la **profesó acostumada del Corpus ab roques e molts altres entramesos**, e profesó, sols lo *Lignum Cruçis*, e quant fon al cantó de la plasa Calatrava girà la profesó e tornà-se'n a la Seu. Com sa magestat miràs a la Diputació e pux ell [h]o veu, no curaren de fer la volta costumada.

JURAMENT DE L'EMPERADOR EN LA SEU. Disapte, a .XVI. de dit, juraren a sa magestat en la Seu, e feren-li hun cadafal davant lo cor [...] e acabat de jurar féu molts cavallers, e après tornà al Real hon féu **sala de dames**, hon se **ajustaren / 200 / dames** ab gonelles de brocat e de carmesí y or tirat, e **féu-les dançar** fins a les dos ores après mijanit. Els donà colaçió molt rica e fruyta.

[*f. 60r*] JUSTES REALS EN LO MERCAT. Diumenge, a 17 de maig, 1528 [...].

PARTIDA DE SA MAGESTAT PER A BARCELONA E, DE ALLÍ, PER A GÈNOVA. Dimecres, a 20 de maig, 1528 [...]».

DOC. 1528.5 (àngels):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 121-122, núm. 72).

«LA VENGUDA DE L'EMPERADOR Y REY NOSTRE SENYOR DON CARLOS, FILL DEL REY FELIP. Dilluns a .XXVII. de abril .M.D.XXVIII., vingué nova com lo dit emperador y rey nostre senyor venia, y era ja al Campillo.

[...]

Al portal de Quart, per hon entrà, féu la Ciutat un casalici larch, fins a l'abeurador, de tela pintada al romano, ab hun cel enmig que s'obria, per hon **avallaren tres deputats vestits com a àngels**. Lo hu ab hun camís de cetí groch a la dreita, ab les claus; l'altre ab hun camís de cetí carmesí, enmig, ab la corona; l'altre ab hun camís de cetí blau, a la esquerre, ab lo ceptre, qui **avallaren cantant ab hun artifici** fins a l'emperador, cantant. Y les vestidures restaren per als fadrins [...]».

DOC. 1528.6 (accident al riu per l'afluència de gent):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 127, núm. 79).

«Diumenge, a vespre, dilluns y dimarts, feren grans alimares y farons al campanar y torres, y tot lo mur frontier del Real, y lums per totes les cases de València. Lo dimarts, après dinar, anaren tots los **officis** ab los standarts y banderes al Real. Encara que·s seguí hun gran desastre, que ab la multitud de la gent, per mirar hun fadrí que s'offegava en lo riu, romperen quasi tota la baranda de la una part del pont del Real, y **caygué molta gent del pont avall**, y reberen molt dany, e alguns ne moriren après [...]».

DOC. 1528.7 (roques i entremesos del Corpus):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 130, núm. 83).

«FESTA DEL CORPUS QUE·S FÉU A L'EMPERADOR NOSTRE SENYOR. Divendres, a .XV. de maig, **li feren la festa del Corpus, nou roques**. Y de matí, après de missa, feren en la Seu tots los **entramesos**, com se acostuma. Y a les dos hores lo emperador fon vengut a mirar a la Diputació. Y los jurats miraven en les finestres de l'estudi de la Diputació. Y aquí feren los primers **entramesos ab les roques**. Y los deputats donaren una col·lació molt superba de més de .LXX. plats.

Entre sis y set hores, partí la professó acostumada del Corpus, molt solemne, y en la custòdia, en loch del Corpus, anava-y lo *Lignum Crucis* gran del rey [...]».

DOC. 1528.8 (sarau de dames):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 134, núm. 91).

«SARAU DEL REAL. E, fet açò, [*els juraments*] desapararen les trompetes y ministrés, y tornàsse'n al Real, hon hi hagué aquella nit **gran ajust de dames**, fins a mijanit».

DOC. 1528.9 (acte de fe, sarau de dames):

Carta del doctor Francisco de Villalobos, metge de l'emperador Carles V a l'arquebisbe de Toledo, Don Alfonso de Fonseca, datada a València el 17 de maig de 1528; *apud* ALENDA I MIRA (1903: 22-23, núm. 43).

«Illmo. S.^r, después que el otro día screví a V. S.^a, se halló esta ciudad preñada de tantos juegos y fiestas que no cabiéndole en el vientre unos ha parido a pares y aun a diezes y otros ha movido, echados antes de su tiempo.

El primer juego de los principales fue el jueves .XIII.º deste mes, en que por la mañana se quemaron .XIII. hombres y mugeres con otra multitud de statuas, y ubo muchos reconçiliados. Aquí pagan muy bien a los oficiales que se introduzen en los actos de los juegos, mas yo, de mala gana, fuera persona en esta scena.

En este mismo día a la tarde ubo un gran juego de cañas en que su Mag.^d salió el más esmerado jugador de todos y el más gentil hombre, no falta sino que le adoren todas las damas de Valencia, que son tantas y tan gentiles como adelante verá V. S.^a *Quid quid dicant alterius partis assentatores*.

A otro día, viernes, se hizo **aborso** [*'aborto'*] **de la processión y fiesta del Corpore Christi** en que ubo tantas *representaciones* y tan bien hechas que no se podrían screvir. En acabando de comer se començaron los juegos. Su Mag.^d y la reyna miravan de una ventana y todas las otras ventanas miravan a esta, la cosa más adornada y más pomposa que nunca los vivos vieron.

En la processión yba innumerable número de personas y muy gran cosa de reliquias, y muy gran riqueza de cosas sagradas de oro y de plata y de piedras preciosas. Acabose de entrar toda la processión en la Seu de noche, donde se cree que estarían cien mill [*sic*] personas y dos millones de candelas encendidas, que si no se mirara con tanta apretura pareciera cosa del cielo.

El sábado adelante fue la **fiesta de las damas de Valencia**, que si no la escureçiera la nueva de Italia que llegó entonces, fuera cosa preclaríssima. Serían más de ciento y ochenta damas de

la ciudad las que se juntaron en la sala, que como grandes avenidas de ríos se sorbieron y derribaron a las de la Reyna. Habría entre ellas çiento y çinquenta ropas de brocado pelo y de oro tirado, y dellas avía tan hermosas que no se puede más decir y todas a una mano tan dulçes para tractar con ellas que no parecen cosa humana, sino más adelante. **Dañarian** por maravilla setenta dellas, y duró la fiesta desde las çinco de la tarde hasta la media noche y mée quien pudiere.

Deste maravilloso espectáculo no tomó mucho gusto el emperador, porque estava muy sentido de la muerte de tantos y tales criados. De esto no podemos dezir, sino que es *yra et vltio domini in transgressores et vtiam non scutat in consentientes*.

Allá sabrá más por stenso V. S.^a cómo pasó todo en la mar.

A lo que V. S.^a dize en el fin de su carta, *in quo et festiuus et elegantes sentis quod tam melius vales, quando nos absumus; mihi V.^a huius orationis partes et recte videntur et verae sunt, si tamen perperam non assumerentur. Nos absumus quando melius vales, alioqui non descensuri etiam si in reddenda valetudine nobis moriendum esset. Gratulor ergo et saluti tuae a qua vita dependet nostra, et indulgentissimi patris celestis erga te dilectioni, qui te morbo non afficiat nise presentem habere possis medicinam*.

De Valencia, domingo de mañana 17 mayo, en presencia del secretario y de Pedro González. Illmo. Sr. —Las manos de V. S.^a besa.— El doctor de Villalobos».

DOC. 1528.10 (Corpus i col·lació):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. qui fuit civitatis Valentiae et nunc est in posse comitis Concentaynae, in quo continentur electiones juratorum et justicia criminalis et determinaciones consiliorum et plura alia ab anno 1306 usque ad annum 156*), p. 259; cf. DIAGO (1946: II: 101-102).

«1528. Entra el emperador en Valencia por el portal de Quarte en 3 de mayo, día de Santa Cruz, donde se le haze el recibimiento que su magestad pide; **vio la procesión del Corpus y diósele gran colación**. Huvo justas pocos días después en el Mercado, y justó el duque de Calabria muy bien y salió riquísimamente aderezado. Pidió el emperador que huviessen cañas un día porque quería verlas jugar a los valencianos y dixo que él quería tomar un puesto con los [*ratllat: valencianos*] de su corte y que los de la ciudad tomassen otro, y assí se hizo».

DOC. 1528.11 (processó de Corpus):

ACV, Ms. 405 (sign. ant. ms. 70), *Consueta de la Catedral de Valencia. Año 1527*, f. LXXV (al marge inferior); seguim l'edició de MARTÍ MESTRE & SERRA ESTELLÉS (2009: II: 150, npp. 657).

«En l'any MDXXVIII, vingué novament lo emperador don Karlos y rey nostre senyor a jurar en lo mes de maig, y feren-li lo Corpus lo divendres ans de la Assensió, ço és, lo(s) **entramesos** y la professó ab lo *Lignum Crucis* gran, del rey, en loch del Corpus. **E lo día del Corpus no feren sinó la professó ab lo Corpus**. Y en la una professó y en l'altra donaren a tots los acostumats de la Seu albarans de guants y sabates. La qual festa stà continuada en lo *Libre de Antiquitats*, ab tota la entrada».

DOC. 1528.12 (davallament dels àngels, invencions dels oficis, acte de fe, processó de Corpus):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 130v-135r.

«[f. 130v-132r] LA ENTRADA DEL SENYOR EMPERADOR DON CARLOS EN VALÈNCIA DE L'ANY .M.D.XXVIII. [*al marge esquerre, en castellà, d'una mà diferent i més recent: LA ENTRADA DEL EMPERADOR CARLOS V EN VALENCIA*] Diumenge, a tres de maig, día de la Vera Creu, a les dos ores après migorn, casi tantost prop les tres ores, entrà lo senyor emperador don Carlos

en València, acompanyat de molta gent de honor e infinit poble per lo portal de Quart, hon avien fet hun arch trihünfal e ab hun **sell que s'hobria e devalaven tres àngells ab les claus e pom e corona** [descripció de l'acompanyament, de l'itinerari i dels guarniments d'arcs i portals...].

E la senyora reyna Germana ab les donseles lo hixqué a rebre al cap de la escala. Los senyors de jurats lo dia enans, que era disapte, feren huna crida de matí [...] manant que per lo camí que sa magestat havia de passar que posasen les banderes los hofisis, ab sons e ab molta alegria, e que lo diluns e dimarts no s'hobrisen les corts ni taules dels dies ans lo diumenge en la nit e lo diluns e lo dimarts se féu moltes **alegries e balls** e que les torres e campanars fosen ensesos de lums e les torres. E que lo diluns e dimarts tots los hoffissis, ab ses banderes, deprés dinar, sien al Mercat, hon serà lo senyor emperador, **ab lurs envensions**, com és acostumat en semblans entrades de reys, e abilats com milor poran, per alegria de la benaventurada entrada del dit senyor emperador.

[f. 132v] PRIMERA PREPOSICIÓ DE LES CORTS [ratllat: ~~LO JURAMENT~~]. Ítem, diluns, a quatre del mes de maig, a les quatre o sinch ores après migjorn lo senyor emperador don Carlos anà a la Seu per a jurar; e anà al capítol per a fer la preposició de les corts als tres brasos.

Ítem, dimarts, a sinch del dit mes de maig los senyors de jurats feren fer huna crida per la ciutat que tots los hoffissis, per a les dos hores après migjorn, fosen aparellats ab les banderes per anar al real palau de sa magestat [...].

Ítem, divendres, a huy[t] del dit mes de mag, al vespre [...] justes de guerra [...].

[f. 133r] PARAREN LA CIUTAT. Ítem, disapte, a nou del mes de maig pararen la ciutat e entalamaren-la per hon havia de passar lo senyor emperador [...] que havia pus de quaranta anys que tant bella parada se havia feta en València après de la que feren quant entrà en València la senyora reyna dona Ysabell, que vingué en l'any mil .CCCC.LXXXI.

ACTE DELS INQUISIDORS. Digous, a .XIII. del mes de maig de l'any mil .D. e .XXVIII., dematí, los senyors inquisidors [per sobre, inicialment: ynquisidors] feren hun acte molt gran hon cremaren dotze presones [sic] vives e demons pus de cent; e [foren] penentensiatos molts, los més, hòmens de molt béns e de manera.

E après dinar, lo senyor emperador anà al Mercat. Davant Magdalen[e]s jugà a canyes ab més de do-sens cavallers [...].

[f. 133v] CORPUS. Divendres, a .XV. del dit mes de maig del dit any mil .D.XXVIII. feren la festa del Corpus; e fonch molt bella, acompanyada de molta gent, e ben consertats los **jochs e entramesos** e la profesó molt ben consertada. E tragueren lo *Lignum Crusis* del rey, molt rich [...].

[f. 134r] LO JURAMENT DEL SENYOR EMPERADOR. Disapte, a .XVI. del mes de maig del dit any mil .D. e .XXVIII., a les tres ores après migjorn vingué lo senyor emperador a la Seu [...] sa magestat jurà los furs e privilegis de la ciutat, com és acostumat. E, fet lo jurament per sa magestat, après juraren los estamens [...].

[f. 134v] LES JUSTES REALS. Ítem, diumenge, a .XVII. del mes de maig de l'any mil .D. e .XXVIII. justaren en lo Mercat los jurats e tres altres cavallers [...].

JUSTES DE GUERRA. Ítem, dimarts, a .XIX. de maig del dit any mil .D. e .XXVIII. justaren en lo Mercat de justes de guerra [...].

[f. 135r] LA PARTIDA DEL SENYOR EMPERADOR PER A MONSÓ, A LES CORTS. Dimecres, a .XX. de maig de l'any mil .D. e .XXVIII., que era vespra de l'Asensió, partí dematí lo senyor emperador —per a les Corts de Monsó— a Monsó e dormí aquell dia en Morvedre. Lo digous, que era dia de l'Asensió, estigué en la dita villa de Morvedre tot lo dia fins al divendres, que anà a Villa-real».

DOC. 1528.13 (davallament de l'àngel; *zambra* de moriscos; danses i balls):

Triumpho Receptorio Valentino sobre la triunphante entrada del invictíssimo Carlo Quinto, emperador semper agusto en la ínclita ciudad de Valencia. Trobado por Vasco Díaz de Frexenal. Ende-reçado al ilustríssimo señor don Fernando de Cardona, duque de Cardona, marqués de Pallarés y conde de Pradas etc., DÍAZ TANCO (1945 [1535?]: f. 25r-30v).

«[...] Andava Valencia lasciva y serena, / muy ramificada con mil invenciones / do assaz epita-
fios, por plaças, cantones, / mostravan qu'estava de gloria muy llena, / do por sus jardines con
música amena / cantava y dezía: Carolo, ya ven, / pues has de ganarnos a Hierusalén / y al que
la posee darás grave pena.

[...]

Do yo que notava la práctica tal, / miré vacilando la puerta de Quarte / e vi estar un ángel e a
Carlo imperante / con una corona de divo metal / y dos llaves de oro diziendo: tú ygal, / pues
nunco fue visto; no hay resistencia, / rescibe estas llaves y entra en Valencia, / que en el hemis-
ferio es una especial.

[...]

Do luego, salléndose fuera al Real, / do estava guarnido muy bien su aposento, / el quallo
veyendo fue más que contento, / porqu'es una casa que no tiene ygal. / Allí, **los officios y todo
official / con mil instrumentos, vanderas, pendones, / moriscos la zambra haciendo e mil
sones,** / honraron la fiesta, que fue imperial.

[...]

Tres noches y días fue el sueño ausente / de todos, por causa del grande plazer / por ver a Ca-
rolo de tal merescer, / qual nunca se vido entre toda la gente. / Y porque le vían allí de presente,
/ ser noble y humano y tan santo varón, / tenían las gentes tal alteración, / con **danças y juegos**
sin inconveniente.

Las noches claras hizieron / con el muy gran resplandor de las lumbres que encendieron, / **do
los bayles assaz fueron / y danças con gran furor.** / Los sonetos, de primor, / con tácito modo,
estavan que no tenían vigor / por ser tanto el estridor de bacías que callavan.

[...]».

1529: Festes per les paus amb França (València).

DOC. 1529.1 (balls):

BPP, Peralada, ms. 98-IVS, 091 Notícies (*Notícies de València y altres curiositats. Es comensa este tros de llibre des de 23 de octubre de l'any 1406 hasta lo any 1537* [dietari de Jaume d'Anglesola]), f. 142r-143v.

«COM APLEGÀ LO SENYOR EMPERADOR EN GÈNOVA AB TOTA LA ARMADA E LA NOVA DE LA
PAU DEL REY DE FRANÇA E LO SENYOR EMPERADOR, FETA EN CAMBRAY. PAU AB FRANSA.
Diumenge, a sis de *setembre* [*entre línies, ratllat: agost*] de l'any mil cin-sens e vint-e-nou, a les
sinch hores après dinar vingué hun criat del senyor duch don Ferrando de Aragó de Gènova ab
la nova com lo senyor emperador era aribat en Gènova, a .XII. de agost, ab molt bon senys, e
que sa magestat l'envià nova com la pau del rey de Fransa s'era feta en Cambray [...].

LO *TE DEHUM LAUDAMUS* PER LA PAU. Lo dit dia de diumenge, a les huyt ores après la ura-
ció, vingué la senyora reyna dona Germana ab lo senyor duch, son marit, a la Seu, ab molta gent
de honor e ab la ciutat e molt poble. E digueren lo *Te Deum laudamus*, molt solemne, ab molta
alegria e ab molts sons e ab molta gent que anaven per la ciutat ab molts sons e ab molta alegria.
E per al dimecres après següent, que era huyt de setembre, après dinar hordenaren huna bella
professó a la Verge Maria de Gràcia per a fer gràcies de la tan bona nova a la Verge Maria.

LA NOVA DE LA PAU DEL SENYOR EMPERADOR, EL PAPA, LO REY DE FRANSA, REY DE AN-
GLATERRA E REY DE HONGRIA. A nou del mes de setembre de l'any mil cin-sens e vint-y-nou, a
les honze ores [*ratllat: après*] ans de migjorn, vingué lo correu del senyor emperador de Gènova
ab letres del senyor emperador fetes a .XXVIII. de agost en Gènova al duch don Ferrando de
Aragó e a la reyna dona Germana, signada de la mà de sa magestat, confirmant-li la pau e bona
nova fermada [...] la qual, per sa exsel·lència del senyor duch e reyna e per part de sa magestat,
fonch publicada lo dit dia de nou de setembre, digous a les [*ratllat: sis*] sinch hores après dinar.
E manaren fer tres festes, ço és, divendres, disapte e diumenge. E que en les tres nits se fesen

alimares per les torres e campanàs e, per la ciutat, moltes alegries de sons e festes; e que los hoficis traguen les banderes a casa dels clavaris, a les finestres, **e balen e fassen festa e alegria de balls** e festes per la ciutat, mostrant senyals de molta alegria per la tan bona nova [...].

Divendres, a deu de setembre, a les quatre hores après vespres, vingué la senyora reyna dona Germana e lo senyor duch don Ferrando a la Seu e digueren lo *Te Deum laudamus* per la pau. E après, a la horació de nit, los jurats feren fer crida que, per al diumenge a les dos hores après migjorn, tots los hoficis, ab les banderes, fosen a la plasa de la Seu per acompanyar la professó de les gràcies de la pau per a la Verge Maria de la Pau, en Senta Catalina la Màrtir, la qual, lo dit dia del diumenge, que era a .XII. del mes de setembre, fonch feta ab molta devoció e consert e molta gent, axí de poble com de cavallers e molta altra gent de manera. Plàcia a la divina bonat de Nostre Senyor [e] la persevere per a molts anys. Amén».

1532: Anècdota sobre un ballador genovés (València).

DOC. 1532.1 (ballador genovés):

Joan TIMONEDA (1569: f. 7r), *Memoria valentina*.

«EL BAYLADOR. Año de mil quinientos y treynta y dos, a veynte y nueve de junio, el provisor del arçobispo sacó a la vergüença un hombre genovés, porque **de contino baylava** y dezía que le quedó porque, yendo baylando con otros compañeros, **passó el Sanctíssimo Sacramento y no se arrodillaron, y por milagro se quedaron baylando. Y, por ser maldad, lo açotaron por Valencia y después jamás bayló**».

1533: Arribada de l'emperador Carles a Barcelona (València).

DOC. 1533.1 (roques de Corpus):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-65, f. 269rv.

«[Acord del dijous 17 d'abril de 1533, f. 269r] *Die jovis decimaseptima mensis aprilis, anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo trigesimo tercio*. Los magnífichs mossén Miquel Noffre Claramunt, generós, en Agostí Johan Albert, en Jeroni Tagell e en Gaspar Johan de Sanctpere, ciutadans, quatre dels magnífichs jurats en lo any present de la insigne ciutat de València, en Nicholau Benet del Pont, ciutadà, racional, e en Ffrancesch Luýs Dassió, síndich de la dita ciutat, ajustats en la cambra de Consell secret, provehexen que sien fetes **set roques per a la festa del Corpus Domini** primervinent, ço és: **La roqua de Adam y Eva, La roqua del Juhí, La roqua de Sanct Jeroni, La roqua de la Cena, La roqua de l'Infern, La roqua del Devallament de la Creu e La roqua del Sanct Sepulcre, e tots los ministeris [sic] eo entramesos de peu**, los que cascan any acostumen anar en la dita festa.

Testimonis foren presents a les dites coses los honorables en Johan Rius e Anthoni de la Torre, verguers dels dits magnífichs jurats, habitants de València.

[Acord del dissabte 19 d'abril de 1533, f. 269v] *Die sabbati decimanona mensis aprilis, anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo trigesimo tercio*. Los magnífichs mossén Miquel Pelegrí Català, generós, en Agostí Johan Albert, ciutadà, mossén Miquel Noffre Claramunt, generós, en Hierony Tagell e en Gaspar Joan de Sanctpere, ciutadans, cinch dels magnífichs jurats en lo any present de la insigne ciutat de València, en Nicholau Benet del Pont, ciutadà, racional, e en Thomàs Dassió, síndich de la dita ciutat, ajustats en la cambra de Consell secret, provehexen que per lo honorable en Hierony Masqueffa, clavari comú de la dita ciutat, sien donades a bestreta quinze lliures, moneda reals de València, a mestre Melchor Andrés, fuster, per ops de **adobar les roques** que fan adobar per a la festa del Corpus.

Testimonis foren presents a les dites coses los magnífichs micer Dymas de Aguilar, doctor en cascun dret e en Miquel Hieroni Berenguer, ciutadà, habitants de València».

DOC. 1533.2 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-65, f. 272r-273v.³⁸

«[Crida del 25 d'abril de 1533, f. 272r-273v] CRIDA DE PROCESSÓ E FESTES PER LA BENAVENTURADA VENGINUDA DE SA MAGESTAT. A lahor, honor e glòria [...].

Ara ojats què us fan a saber los molt magnífichs justícia, jurats, racional e síndich de la dita ciutat:

Que com per letra de l'excel·lentíssimo senyor dit don Ferrando de Aragó, loctinent general de sa magestat, dada en Barcelona a .XXII. del present mes de abril, dirigida als dits magnífichs jurats, se haja sabut que en lo dit dia de .XXII. del present, que era dimarts prop passat, la magestat de l'emperador y rey nostre senyor arribà en la dita ciutat de Barchelona [...] És stat deliberat ab lo reverend capítol de la Seu de la present ciutat que demà que serà dissabte, que comptarem .XXVI. del present mes de abril, après de dinar, dites vespres, se faça una molt solemne e devota processó a Nostra Senyora de Gràcia [*itinerari...*] perquè los dits magnífichs justícia, jurats, racional e síndich preguen, exorten, encarreguen e manen a tot feel cristià e christiana que en lo dit dia de demà, a les dos hores après migjorn, sien en la dita Seu, ab llums en les mans e com més devotament poran, e als officis ab sos ciris, per acompanyar la dita processó [...].

E més avant manen que tots los officis posen ses banderes y standarts en les finestres per los carrers hon deu passar la dita processó, per mostrar alegria de tant jocundíssima nova [...].

E per lo semblant manen e ordenen que en lo dia de huy y demà y despús demà se facen per tota la ciutat grans alimares e alegries e sien sonats sons de trompetes, tabals e altres instruments, conques, bacins e altres coses y que **tot hom balle** e s'alegre e facen altres senyals e demostracions de gran jubilació e alegria, de tant pròspera e jocundíssima nova de la benaventurada venguda de sa magestat, tant desijada en aquestos seus regnes de Hespunya.

Die veneris vicesima quinta mensis aprilis, anno .M.D.XXXIII. En Pere Timor, àlies Borja, per son fill; Christòfol Artús, trompeta públich de la dita ciutat, que en lo dia de huy havia publicat, ensemps ab sos companys, la preinserta crida per la dita ciutat de València e lochs acostumats de aquella».

1538: Festes per les paus amb França (València).

DOC. 1538.1 (balls):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 98r; cf. SÒRIA (1960: 186).

«ENBARCADA DE L'EMPERADOR PER A NISA. Fon a 24 de abril, 1538. S'enbarcà l'emperador don Carlos y rey nostre senyor en Barselona, ab .XXXII. galeres, per anar a Nisa de Vilafranca, per a veure's ab lo sant pare que és huy, que és papa [*en blanc*], y ab lo rey de França per a comunicar la pau dels dos reys, ço és, lo nostre emperador y lo dit rey de França.

A [*en blanc*] de [*en blanc*], 1538, vengué nova que era arribat en Palamós.

Disapte, a .XXVII. de juliol, 1538, feren crida de la pau del nostre rey y del rey de França y com era desenbarcat l'emperador a 20 de dit en Barçelona, y feren profesó a la Verge Maria de la Pau e de Gràcia, ab les banderes reals dels ofiçis, y feren dos dies de festes **ab molts balls** y moltes altres alegries».

³⁸ Vegeu CARRERES ZACARÉS (1930: 821), encara que no aporta la transcripció del fragment.

1538: Tercer centenari de la conquesta de la ciutat i el regne de València (València).

DOC. 1538.A1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-70, s.f.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 232, doc. LV.a).

«[*Crida del divendres 4 d'octubre de 1538*] CRIDA DE LA PROCESSÓ DE LA FESTA DEL GLORIÓS SANCT DIONÍS. CENTENAR. A lahor, honor e glòria [...].

Ara hojats què us fan a saber los molt magnífichs justícia e jurats de la dita ciutat:

Com en lo dimecres primervinent, que·s comptarà nou del present mes de octubre de l'any de la Nativitat de nostre senyor Déu Jesuchrist, mil cinch-cents trenta-huyt, dia del gloriós y benaventurat bisbe y màrtir mosènyer sanct Dionís, e en lo dia après següent, en recordació de la felicíssima felicíssima [*sic*] entrada del victoriós e sereníssimo rey don Jaume, de eterna memòria, que fonch en semblant dia reduhít a la fe de nostre senyor Déu Jesuchrist, redemptor nostre [...] los dits magnífichs justícia e jurats han provehít, delliberat y ordenat [que] se fassen e solemnicen les processons, festes e alegries següents, a saber: que en lo dit dia de sanct Dionís, dematí, se portarà la senyera de la dita ciutat a la sglésia catredal de la Seu de la dita ciutat, en la qual se farà e selebrarà lo offici divinal ab molta solemnitat y ab lo sermó de la conquesta de la dita ciutat, exortant e amonestant a tot hom en general y a cascú en special que en lo dit dia, après dinar, facen moltes e **grans alegries ab senyal y demostracions y ab balls** y com millor poran per honra de la dita festa.

[...]

E encara exorten e amonesten als dits officis y a tot lo altre poble de la dita ciutat que en los dits dies **ballen y fassen moltes alimares**, com millor y més alegrement poran, ab senyals y demostracions de molta alegria per honor de la dita ciutat.

[...]

En Joan Andreu y en Pere Timor, àlies Borja, trompeta públich de la dita ciutat [...].»

DOC. 1538.A2 (entrada dels oficis a la Seu; Centenar de la ploma):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 543-545...; BM, ms. 1172, f. 366r-367v...; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 837-838).

«TERCER CENTENAR DE LA CONQUISTA DE VALÈNCIA. A 9 del mes de octubre, dimecres y dia de Sent Dionís, fon cumplit lo tercer centenar que la ciutat de València fon conquistada de moros per lo gloriós senyor rey en Jaume, de bona memòria [...].

PROCESSÓ QUE·S FA DE CENT EN CENT ANYS PER LA CONQUISTA DE VALÈNCIA. Lo endemà, qui era dijous a 10 dies del dits mes y any, se féu la processó, ço és, per los magnífichs jurats e per lo síndich en Thomàs Dassió. Per aquells fon convidat lo excel·lentíssimo senyor duch de Calàbria e tots los senyors títols que·s trobaren en la present ciutat, e molts nobles cavallers e ciutadans per a acompanyar la procesó. Y comenzant vespres en la Seu, comenzaren a **entrar les banderes dels oficis** ab los estandarts per la porta dels Apòstols, acompanyades les dites banderes y estandarts dels mestres y jóvens de cascun offici, molt ben vestits, ab moltes trompes y tamborins y altra manera de sons. E, feta volta per tota la Seu, entraven per la porta del cor que dona a Sent Pere, venien davant lo altar major a fer tres reverències ab les banderes e, après de ésser exides les banderes, anava lo **Centenar de la ploma**, ab ballestes y arcabuços y ab les insígnies de sent Jordi, ab la bandera del Centenar, ab pífanos y atambors a modo de guerra [...].»

DOC. 1538.A3 (invencions en la processó):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 149-150, núm. 107).

«LA FESTA DEL CENTENAR DE SANT DIONÍS. Dimecres, a .VIII. de octubre .M.D.XXXVIII., se compliren tres-cents anys que lo rey En Jaume, de bona memòria, prengué y conquistà la ciutat de València de poder dels infels.

[...]

Enaprés, l'endemà, après dinar, feren una professó molt solempne, ab totes les banderes y estandarts de tots los **officis**, cascun **ab sos sons y moltes invencions** [...].»

DOC. 1538.A4 (carro dels fusters amb figurant del rei en Jaume; ministrers, moros presos; Centenar de la ploma):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 99v; cf. SÒRIA (1960: 189-190).

«LA PROFEÇÓ GENERAL EN MEMÒRIA DE LA CONQUISTA DE VALÈNCIA. Digous, a .X. de octubre, 1538, l'endemà de Sent Dionís, feren profesó general de la Seu a Sent Viçent Martre, fora del portal, ab totes les banderes reals dels ofiçis, de què **l'ofiçi dels fusters** portà hun **carro tri-üñfal** ab 4 pilars a la romana damunt ab hun sel tot de brocat y **hun home molt ben ataviat**, segut en huna cadira, **figurant lo rey en Jaume**, de bona memòria, ab **molts ministrés e tronpetes e sacabuichs** y, davant ell, en lo dit carro, hun arnés blanch de guerra y moltes rodelles y dos adzenbles que tiraven lo carro y davant dit carro anaven tres cavallers, cascú ab son cavall, ab huns títols a les espatles dient: la hun, don Guillem Ramon Blasco; l'altre, don Blasco d'Aragó; l'altre, mosén Bernat d'Entensa. Aquest portava lo penó real del rey, ab molts patges davant los cavallers y **molts moros presos**. Y après, los del **Sentenar de sent Jordi de la ploma** y lo estandart de València del rat penat, lo qual portava mosén Miquel Pelegrí Català, generós, justíçia creminal de València en lo present any, y los jurats ab ell, ab gramalles de vellut de grana, forrades les ales de setí morat, los quals eren los següents: primo, mosén Tomàs Roig, ciutadà; mosén Agostí Joan Albert, ciutadà; mosén Gaspar Antist, cavaller; mosén Pedro Exarch, cavaller; mosén Damià Ferrer, ciutadà; mosén Jeroni Collar, çitadà; racional és Joan Garçia, çitadà [*interlineat*: òlim notari], que ara sinch anys era notari de València, y, ab ells, lo echselent duch de Calàbria, don Ferrando de Aragó e virey del regne de València, y don Joan Lorens de Vilarasa, governador de València. Y, quant foren al portal de Sent Viçent, ans d'exir del portal, pujaren la bandera damunt lo portal e la devallaren per defora y après la tornà a pendre lo justíçia creminal y acabà de anar a Sent Visent ab tota la damunt dita gent. Y, tornant a València, la tornaren a pujar per lo portal y devallar per de dintre y tornà-la [a] pendre lo dit justíçia. Y acabaren de fer la profesó fins a la Seu y, de allí, cascú se n'anà a casa sua a sopar».

DOC. 1538.A5 (processó del centenar):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. qui fuit civitatis Valentiae et nunc est in posse comitis Concentaynae, in quo continentur electiones juratorum et justicia criminalis et determinaciones consiliorum et plura alia ab anno 1306 usque ad annum 156*), p. 262-263; cf. DIAGO (1946: II: 105).

«1538. Día de San Dionisio del año de 1538 se cumplió el tercer centenar desde que Valencia se ganó a los moros. Dixo missa de pontifical el obispo de Gracia Francisco Estaña y predicó el maestro Pedro Antonio Beuter, y trató de la conquista, y asistió el duque de Calabria y toda la nobleza y cavallería, y el día siguiente se hizo una **famossísima processión de todos los officios y de los del Centenar de la pluma con sus ballesteros** [...].»

DOC. 1538.A6 (processó del centenar):

AMP, ms. 190.3 (*Còpia de la insigne y nunca vista professó de la mutatió de la bandera del sereníssim rey don Jaume, feta a 9 de octubre 1538 y fahedora en lo any 1638 en la noble ciutat de València*), f. 294r-295v; seguim l'edició d'ESCARTÍ (2018: 50-52).

«En après, dijous, que contàvem deu dias del mes de octubre de l'any 1538, los dits molt magnífichs justíçia e jurats de la insigne ciutat de València, ensemps ab lo clero reverent de la

dita ciutat, e en la altre noble gent que devall se nomenaran, feren la professó per ses magnificències ordenade e manade publicar, ab veu de pública crida, en lo dia del gloriós Sent Francesch, que's comptava quatre dels dits mes y any, per aver complit e finit en lo dia de ahir, que fonch dia [del] gloriós bisbe e màrtir sent Dionís, lo tercer centenar de anys de la conquesta de la dita ciutat, feta per lo sereníssim rey don Jaume, de eterna memòria, reduhint aquella de infells en poder de fells christians, en la qual per tot lo dit temps se és lloat e beneït lo nom de nostre senyor Déu Jesuchrist e de la santíssima Verge Maria, mare sua, e de tots los sancts e santes de la eterna glòria, la qual dita professó procehí e fonch acompanyada en la forma següent.

Primerament **anaven tots los officis y mestres de la dita ciutat, ab les banderes y estandarts, ab sons; y ben vestits y ataviats.** E après, lo centenar del gloriós sent Jordi, ab la bandera del dit centenar, ab ballestes y arcabuzos, y vestits ab les insígnies del dit gloriós sent Jordi, ab atambors, a modo de guerra. E après, los frares [*relació dels assistents a la processó...*] Après de tots los dessus dits nomenats anave la senyera de la dita ciutat, la qual aportave lo molt magnífich mossén Joan Guillem Pelegrí Català, generós, justítia en lo criminal de la dita ciutat [*continua la relació...*] La qual dita professó fent lo més ab la dessus dita chalendada crida assignat, arribà al portal vulgarment dit de Sent Vicent, en la torre del qual portal estaven alguns del dit centenar de Sent Jordi y **tirant moltes bombardes y archabusos reberen la dita senyera, inseguint la antiguetat y costum; e avallaren una corda de cànem y lligaren aquella, la qual pujaren per damunt la dita torre, y per la part de fora la avallaren, hon la tornà a cobrar lo dit magnífich justícia criminal.** Y en lo modo sobredit arribaren a Sent Vicent la dita professó, la qual, tornant del monestir del gloriós Sent Vicent, quant fonch al portal dessus dit de Sent Vicent, feren la mateixa **cerimònia de pujar y avallar la dita senyera** per la dita torre en la forma desús dita. E après, com fonch la professó devant lo monestir de la Merçé, fonch fet vespre, en lo qual lloch se encengueren moltes entorches en gran número. Ab la dita llumenària tornà la dita professó en la Seu cathedral de la dita ciutat, de a hon era aixida. De allí se'n tornà la dita senyera en la casa de la sala de la dita ciutat.

De totes les quals coses, en la manera desús dita especificada fetas, lo magnífich en Francesch Lluís Dassió, síndich de la dita ciutat, de totes les [quals] ensemps y assoles, ab lo dit magnífich en Thomàs Lluís Dassió, pare de aquell, requirí a mi, dit Martí Alfonso, notari, llochtinent de escrivà de la sala dels magnífichs jurats e consell de la dita ciutat, que per lo interès de la dita ciutat e perquè en lo sdevenidor memòria se'n puxa aver, li'n rebés carta pública, la qual per mi, dit notari, encontinet fonch rebuda. Foren fetes les dites cartes, en la dita ciutat de València, lo dit mes [e] any dessus dits.

[*D'una altra mà*] Gastà la present ciutat en la sobredita festa, com consta en lo compte llarguer, entre tot, setze mília lliures ben gastades, fora las gramalles dels senyors jurats, que són 50 lliures per magnífich».

1541: Entrada del duc de Calàbria i de la seua muller, Mencía de Mendoza (València).

DOC. 1541.1 (dances; lladriolades):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Jeroni Sòria*, f. 112r; cf. SÒRIA (1960: 203).

«ENTRADA DE LA MARQUESA, SA MULLER DEL DUCH DE CALÀBRIA. Digous, a .XIII. de giner, 1541, vespra dels tres reys de Orient, deprés dinar, entrà lo duch de Calàbria, don Ferrando de Aragó, virey de València, ab dona Mensia de Mendosa, marquesa de Adzaneta y esposada de dit duch, la qual s'esposaren en Ayora, terra de la dita marquesa, la qual és filla de don Rodrigo de Mendosa, *quondam* marqués de Atzaneta.

Disapte, a .XV. de dit mes e any, hohí misa de matinada en la església del Real de València.

Diumente, a .XVI. de dit, deprés dinar, **moltes dames y cavallers de València** anaren a fer vesita a dita senyora, y **ab moltes danses**; y, al vespre, lo almirant don Sancho de Cardona ab molts cavallers jugaren a **lladriolades** al Real, ab moltes antorches, que parexia lo dia.

Dimecres, a .II. de febrer, 1541, dia de Nostra Senyora Candelera, deprés dinar, feren corro de bous al Real. Dit dia, après dels bous, juguà a **canyes** lo dit duch de Calàbria ab molts cavallers molt ben ataviats».

1542: Entrada de l'emperador Carles i del príncep Felip (València).

DOC. 1542.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-72, f. 200r-200^{bis}v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 247-248, doc. LVI.c).³⁹

«[Crida del 4 de desembre de 1542] CRIDA SOBRE LA DITA ENTRADA. Ara hojats què us fan a saber [...] en tots los quals tres dies sien fetes **grans alegries e balls** per la dita ciutat e davant lo spectacle de les prefates magestat e alteza dels dits emperador e príncep nostres senyors [...].

Die quarta mensis decembris, anno millesimo quingentesimo quadragésimo secundo. En Joan Balaguer, trompeta [...].»

DOC. 1542.2 (oficis i banderes):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 168, núm. 130).

«FESTA DE LES BANDERES DELS OFFICIS. Les festes que-s feren a causa del príncep són les següents, so és, lo dimecres, après que fonch aribat, ixqueren tots los **oficis ab ses banderes**, cascú en son orde y loch. Y, axí, anaren al Real, y allí passaren tots davant lo príncep».

DOC. 1542.3 (ajust de dames):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 168, núm. 131).

«**SARAU DE DAMES EN LO REAL**. Lo digous après, en lo Real y agué **grans ajusts de dames**, les quals anaren molt ataviades, y allí **feren sala**».

1555. Festes pel primer centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1555.1 (roca de sant Vicent amb personatges moros i jueus):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 204-205, núm. 164).

«LO COMPLIMENT DELS CENT ANYS DE LA CANONISACIÓ DEL GLORIÓS SANT VICENT FERRER. Disapte, que contàvem .XXVIII. de juny, dia de Sant Pere y de Sant Pau, de .M.D.LV., se compliren los cent anys que lo gloriós sant Vicente Ferrer fonch canonisat.

³⁹ Hi ha una equivocació en la foliació aràbiga moderna, feta a llapis, d'aquest volum. Entre els folis 200 i 201 hi ha un altre de no numerat on precisament trobem la informació que volem destacar. Per facilitar la consulta del text, l'hem indicat com a 200bis. Cal advertir que la conservació d'aquest *manual* (com molts altres d'aquesta època) és crítica, a causa de l'oxidació provocada pel tipus de tinta utilitzat. Alguns fragments del paper s'han perdut irremeiablement, factor que en dificulta la lectura.

[...]

Anaren-hi tots los officis ab ses banderes y estandarts. Cascun **offici** portava **sa manera de sons**. L'offici dels fustés portaren **com una roca**, la qual tiraven dos mules, y dalt lo imatge del gloriós sanct posat en una trona, com qui predicava. Y baix, en lo pla de la dita roca, molts **personatges**, axí de **moros** com de **jueus**, etc. Fonch cosa ben imaginada y devota [...].

DOC. 1555.2 (roca de sant Vicent):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro memoriarium ms. recondito in sacristia sedis Valentiae*), p. 278-279; cf. DIAGO (1946: II: 124).

«Cúmplense los primeros cien años de la canonización de San Vicente Ferrer en 29 de junio, día de San Pedro y San Pablo del año de 1555, y para esse día se ordena una solemníssima processión que vaya a la casa donde el santo avía nacido y al convento de Predicadores, y como llueve aquel día, difiérese y házese en 2 de julio, día de la Visitación; y el oficio de carpinteros hace **una roca** y en ella, en un púlpito, pone al **santo predicando a moros y judíos**, cuyos bultos están en la roca, y llévasse por la ciudad en dicha processión».

FELIP I D'ARAGÓ I II DE CASTELLA EL PRUDENT O EL DIMONI DEL MIGDIA (1556-1598)

1556: Festes per l'entrada del rei Felip (València).

DOC. 1556.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-81, f. 141r-142r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 269-270, doc. LXII.a).

«[Crida del 8 d'octubre de 1556] A llaor, honor e glòria [...].

Ara hojats què us fan a saber los molt magnífichs justícia e jurats d'esta insigne ciutat de València:

Com la sereníssima cesàrea catòlica e real magestat de l'emperador e rey nostre senyor és desembarcat en lo port del Aredo [*sic*], dia del gloriós Sent Miquel, a hora de vespres, d'Espanya, e per solemnizar una tan bona, felicíssima e dezijada nova de la venguda de sa magestat los dits magnífichs jurats han provehüt que sien fetes **festes, alimares e lumenàries, regozijos e balls ab diversos instruments e múziques** per tots los habitants de la present ciutat de València lo divendres primer vinent que comptarán a nou del present mes de octubre, dia del gloriós sanct Dionís, disapte y diumenge, en los quals dies tinguen tots les portes tancades com si fos festa manada.

[...]

Die .VIII. octobris, anno a Nativitate Domini .M.D.LVI. En Miquel Jerònim Timor, àlies Borja, trompeta públich de la dita ciutat de València, ell emsemps ab los trompetes e tabalers de dita ciutat, haver publicat la present crida en lo dia de hir en la dita ciutat e lochs acostumats e carers covinguts en dia dictat».

1564: Festes per l'entrada del rei Felip (València).

DOC. 1564.1 (dances al sarau):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 580-582; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 879-881).

«VENGUDA DE SA MAGESTAT EN VALÈNCIA. A 14 del mes de abril de l'any 1564 fon la gloriosa venguda y benaventurada entrada de la s[acra] c[atòlica] r[eial] m[agestat] del rey don Felip nostre senyor en la present ciutat de València, lo qual entrà per lo portal de Serrans y allí lo prengueren davall lo pali y vingué fins a la plaça de Sent Berthomeu, per lo carrer de Cavallers a la Boseria y al Mercat, hon li havien fet un bell arch triümfal [*recorregut, actes a la Seu i processó...*]

Tota la volta per hon sa magestat anà estava molt ben empaliada y ab molts retratos y diverses invencions de edificis, fonts y bultos que representaven diverses històries y victòries de sa magestat. Aquella nit y tres altres nits hi hagué en la present ciutat de **alimares, falles y cohets** y gran regozijo del poble. En après, en diversos dies se li feren diverses festes, ço és, la processó ab totes les banderes dels officis, bous y canyes en lo Mercat, alcancies en lo pla del Real. Y sa magestat anà a missa a la Seu lo dumenge après de sa venguda y altre dia anà a missa al monestir de Predicadors. A 23 dels dits mes y any, la ciutat lo convidà a la Llonja, al **sarau**, hon hi hagué gran regocijo de diverses **danzes**. E, poc après de les oracions, comenzà un bell tornejo davant la porta major de la Llonja [...] E, acabat que fon lo sopar, que serien quatre ores de la matinada poch més o menys, que ya contaven 24 dels dits mes y any, sa magestat yxqué de la Llonja e pujà a cavall e se n'anà camí de Castella».

DOC. 1564.2 (roques):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-88, f. 272rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 288, doc. LXVII.c).⁴⁰

«[Acord del 20 de març de 1564] ENTRADA. *Dictis die et anno*. Los magnífichs jurats de la ciutat de València, *excepto* lo magnífich en Hieroni Tagell, ciutadà, lo qual és mort, ajustats en la cambra de Consell secret, proveheixen que per a la entrada de sa magestat en la present ciutat sien fetes les **roques** següents:

Primo, la roqua de *Adam y Eva*.

Ítem, la *Josephina*.

Ítem, la del *Fill Pròdich*.

Ítem, la de *Senct Hieroni*.

Ítem, la de *Job*.

Ítem, la dels *Diables de l'Infern*.

[*segueixen les quantitats proposades pels premis o joies...*].»

DOC. 1564.3 (sarau):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-88, f. 337r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 292, doc. LXVII.c).

«[Acord del 18 de maig de 1564] ENTRADA. CLIMENT, S. CLIMENT. *Dictis die et anno*. Los magnífichs jurats, racional e síndich de la ciutat de València, *excepto* lo magnífich Hieroni Tagell, ciutadà, lo qual és mort, ajustats en la cambra de Consell secret, atés que per lo compte donat per los discrets en Dionís Hieroni Climent y en Hieroni Senctcliment, notaris, de les nou-centes setze lliures y deu sous que aquells respectivament han rebut per a pagar les despeses del **sarau** y sopar que·s féu a sa magestat en la Lonja de la present ciutat a .XXIII. del propassat mes de abril y per a strenar als criats de la casa de sa magestat, ço és, lo dit Dionís Hieroni Climent quatre-centes setze lliures y deu sous y lo dit Hieroni Senctcliment cinch-centes lliures [...].»

DOC. 1564.4 (roques; Orfeu):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-88, f. 345v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 293, doc. LXVII.c).

«[Acord del 20 de maig de 1564] S. PERE. ENTRADA. *Dictis die et anno*. Los magnífichs jurats e síndich de la ciutat de València, *excepto* lo magnífich en Hierony Tagell, qui és mort, ajustats *ut supra* proveheixen que per lo honorable en Hieroni Salvador, mercader, clavari comú de la dita ciutat, dels diners de la entrada sien donades e pagades a l'honorable en Hieroni Senctpere, mercader, cinch lliures, sis sous y sis diners, moneda reals de València, per los epita-fis y paper per a les **roques**, e vint sous a hun home que **sonà la arpa per lo Orfeo** e dotze sous per hun corderó que comprà per a la trofa [*'medalló ornamental'*].»

DOC. 1564.5 (oficis):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro memoriarium ms. recondito in sacristia sedis Valentiae*), p. 280; cf. DIAGO (1946: II: 125-126).

«[...] Vase [el rey] al Puche y de allí a San Miguel de los Reyes, donde, a instancia de la ciudad, se detiene dos días; entran en ella en 14 de marzo de 1564 los príncipes de Bohemia,

⁴⁰ Als folis 333v-334r del mateix volum (sign. A-88), després d'un acord del Consell (f. 333v) que atorgava al mestre de l'Estudi General «Lorens Palmerino» uns pagaments per a realitzar un compendi de Retòrica i una comèdia, hom pot trobar un espai buit que, previsiblement, anava destinat a descriure temes relacionats amb les «Roques», com ho testimonia la rúbrica del marge esquerre del verso del primer foli esmentat. Malauradament, sembla que l'escrivà no completà la dita informació.

hijos de don Maximiliano de Austria, rey de Bohemia y electo rey de romanos. Y el rey entra después en el mismo día con grandíssima magestad y pompa y va a la Seo y jura en presencia de los estamentos. El domingo siguiente, a 16, va a missa mayor a la Seo, y aquella tarde, estando su magestad a una ventana en el Real, van todos los **oficios de la ciudad con ricas banderas, música y invenciones de mucho ingenio y regocijo**».

1566: Festes pel naixement de la infanta Isabel Eugènia Clara (València).

DOC. 1566.1 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-91, f. 123rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 302-303, doc. LXIX.a).

«[Crida del 7 de setembre de 1566] DEL PART DE LA SERENÍSSIMA REYNA. A lahor, honor e glòria [...].

Ara ojats què us fan a saber [...].

E per solemnizar una tan bona y agradable nova, los dits magnífichs justícia e jurats han provehit que sien fetes **festes, alimares y luminàries, regosijos y balls ab diversos instruments de músiques** per tots los habitants de la present ciutat en los dies de dijous, divendres y disapte de la setmana que ve, en los quals dies de dijous, divendres e disapte tinguen tots les portes de ses cases, botigues e obradors axí com en festes manades [...].

Die .VII. septembris .M.D.LXVI. retulit Honorat Joan Borja, trompeta públich de la ciutat de València, ell, ensemps ab los altres trompetes e atabals de la dita ciutat, haver fet e presentat la present pública crida en la dita ciutat e per los lochs acostumats de aquella en lo dia de huy».

DOC. 1566.2 (dolçainer i cobla):

AHMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-146, s.f.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 303, doc. LXIX.a).

«[Registre del 16 de setembre de 1566] Dilluns, a .XVI. de setembre .M.D.LXVI. [...].

Ítem, paguí a **Joan Çavall, dolçayner**, y a la sua cobla per sonar la primera nit per rahó de les **alegries del bon part de la nostra reyna** en la Sala de la present ciutat, quinze sous.

Ítem, paguí als mateixos, per la segona nit, quinze sous.

Ítem, paguí als mateixos, per la tercera nit, quinze sous».

1567: Festes pel naixement de la infanta Caterina (València).

DOC. 1567.1 (dolçainer i cobla):

AHMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-147, s.f.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 306, doc. LXIX.b).

«Dimecres, a .XXVIII. de dits mes e any [*octubre de 1537*] [...].

Ítem, paguí a **Joan Çavall, dolçayner**, y a la sua cobla per sonar la primera nit de dites **alegries del part de la reyna** en la Sala de la present ciutat, .XV. sous.

Ítem, paguí al dit Joan Çavall y a la sua cobla per sonar la segona nit, quinze sous.

Ítem, al mateix y a la sua cobla per sonar la terçera nit, [quinze sous]».

1571: Festes per la victòria contra el «gran Turch» a la batalla de Lepant (València).

DOC. 1571.1 (dances i balls; màscares; invencions):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 593; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 893).

«PROCESSÓ AB BANDERES PER LA VITÒRIA NAVAL. A 7 del mes de nohembre, dit any, en la present ciutat de València se féu processó general ab totes les banderes y estandarts de tots los officis; la qual anà per la volta acostumada al monestir de Sent Agustí y visità la capella de la Verge Maria de Gràcia, fent-li gràcies per la merced que nostre senyor Jesuchrist, per medi de aquella, havia fet a la magestat del rey don Felip nostre senyor en donar-li **vitòria** [sic] **contra lo gran Turch**, enemich de nostra santa fee [sic] cathòlica; y, per dita rahó, se feren llavós moltes festes en la present ciutat: de **alimàries, danzes, balls, màixqueres y altres invencions**».

DOC. 1571.2 (balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-96, f. 202rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 310, doc. LXX).

«[Crida del dimecres 27 de novembre de 1571] CRIDA SOBRE LES GRÀCIES Y ALEGRIES DE LA VICTÒRIA CONTRA LA ARMADA DEL TURCH, LA QUAL SE FÉU AB TROMPETES, ATABALS Y MINISTRILS. A lahor, honor e glòria [...] Ara ojats què us fan a saber de part dels molt magnífichs justícia e jurats de la dita ciutat:

Com per solemnizar lo pròspero y bon succés y felicíssima nova de la victòria que la divina magestat és stat servit donar a sa magestat y armada christiana contra la flota y armada del Turch, enemich comú de la christiandat, prenint-li aquella ab gran multitut de gent turquesca e infel, libertant molt gran número de catius christians y havent-li destruhit, mort, devastat y desbaratat lo resto de la sua gent y armada, de la qual cosa resulta a tota la christiandat molt gran y notable benefici [...] Per ço, los dits molt magnífichs justícia e jurats han provehüt que sien fetes **festes, alimares y lumenàries, regosijos y balls ab diversos instruments de músiques** per tots los habitants de la present ciutat en los dies de dijous, divendres, dissapte e diumenge primer vinents que·s comptaran .XXVIII. y .XXX. del present mes de nohembre y lo primer y segon de dehembre primer vinent [...].

Die .XXVIII. novembris, anno a Nativitate Domini .M.D.LXXI. En Honorat Joan Borja, trompeta públich, relació féu ell en lo dia de ayr, ensemps ab los altres trompetes e atabals e ab los ministrils de la dita ciutat, haver fet e publicat la preinserta pública crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella».⁴¹

1571: Festes pel naixement de l'infant Ferran (València).

DOC. 1571.A1 (balls, etc.):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-96, f. 218rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 307, doc. LXIX.c).

«[Crida de l'11 de desembre de 1571] CRIDA DE LES FESTES DEL PART DE LA MAGESTAT DE LA SERENÍSSIMA REYNA. A lahor, honor e glòria [...] Ara ojats què us fan a saber [...] Per ço, los dits molt magnífichs justícia e jurats han provehüt que sien fetes **festes, alimares y lumenàries, regosijos y balls ab diversos instruments de música** per tots los habitants de la present ciutat en los dies de diumenge, dilluns, dimarts y dimecres primer vinents, que·s comptaran .XVI., .XVII., .XVIII. e .XVIII. del present [...].

Die .XI. mensis decembris, anno a Nativitate Domini .M.D. septuagesimo primo. En Honorat Joan Borja, trompeta públich de la dita ciutat, relació féu ell en lo dia de huy, ensemps ab los al-

⁴¹ La crida fou publicada el 27 de novembre però la relació s'hi féu el 28 del dit mes.

tres trompetes e atabalers e ab los ministrils de la dita ciutat, havén fet e publicat la preinserta pública crida per la dita ciutat e lochs acostumats de aquella».

DOC. 1571.A2 (alimares; danses i balls; màscares; invencions):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 594; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 894).

«PROCESÓ AB BANDERES PER LA NAGENSA DEL PRÍncep. A [16] del mes de dehembre, dit any, en la present ciutat de València se féu processó general ab totes les banderes y estandarts de tots los officis, la qual anà per la volta acostumada al monestir de Sent Agustí y visità la capella de la Verge Maria de Gràcia, fent-li gràcies per la merced que nostre senyor Jesuchrist, per medi de aquella, nos havia fet en donar-nos príncep y successor en los regnes de Espanya. E, per dita rahó, se feren en la present ciutat moltes festes de **alimàries, dançes, balls, màixqueres y altres invencions**».

1575: Carnestoltes (València)

DOC. 1575.1 (carro triomfant, ministrils transvestits, torneig burlesc de cavallers):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Miquel Jeroni Llopis Sòria* (lligat a continuació del *Dietari de Jeroni Sòria*), f. 5r-6r; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1995: 28-29, núm. 6-9).

«[f. 5r] MOSTRA ANY 1575. Mostra general feta en València, lo primer de febrer, per lo marqués de Mondéxar. Yxqueren totes les paròquies y ofisis, l'Anquisisió, la Ceca, a les 8 hores de dematí. Y a la una hora d'en aver dinat, yxqueren més cavallers harmats en blanc [...].

ESTAFERMO [...].

GOC DE CAÑES [...].

TORNEU [...].

[f. 6r] Les matexes nits, ixqué don Ximén Peres de Calatallut en un **caro trunfant**, en un doser de brocat y tres escuts que pengaven del doser, y tres cavalers armats en blanc, don Ximén Peres de Caròs, y més aval los **menestrís** [sic] vestits **com a dones**, y el caro lo tiraven molts hòmens en capuchos en vels negres a les càrers, en barets vermeis. I anaren al cadafal, y descavalcaren, y **tornearen**, y tornaren a cavalcar, y anaren-se'n. A 15 de febrer any 1575».

1578: Carnestoltes (València)

DOC. 1578.1 (lladriolades, carros triomfants, torneig):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Miquel Jeroni Llopis Sòria* (lligat a continuació del *Dietari de Jeroni Sòria*), f. 7r; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1995: 31-32, núm. 14).

«LLADRIOLADES. Dia de Carnestoltes, a la nit, que fon a 11 de febrer 1578, **chugaren a lladriolades los cavallers** per los carrers de València, cada u a on festejava. Y en lo carrer de Serans mataren un ome, que fien la festa per la filla de don Chilabert de Castellví, que avia oyt missa aquell dia en don Chuan de Silva, a 11 de febrer 1578.

La matexa nit, anaven dos **caros trunfants**, en cavallers armats, que **torneaven en los matexos caros**. Y fia la festa don Fransisco Boil, señor de la Daya [sic], que festejava a dona Juan[a] Ausina, señora de Planes, qu'estava al carer de Vaydigna, a 11 de febrer any 1578».

1580: Festes per la recuperació del rei Felip (València).

DOC. 1580.1 (dances i invencions dels oficis):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 219-220, núm. 174).

«MEMÒRIA DE LA MALATIA DE LA MAGESTAT DEL REY DON PHELIP, REY Y SEÑOR NOSTRE, Y DE LA MILLORIA. A 18 de setembre 1580, lo excel·lentísimo duch de Nàjera, visrey y capità general en la present ciutat y regne de València, rebé lletres de Sa Magestat, ab les quals li escriu estava molt mal de febra contínua, y manava en ella se fessen processons y pregàries, com se acostuma [...].

Déu, per sa misericòrdia y per les tantes pregàries que per tota part se han fet, y per la necessitat gran que tots sos regnes tenen de la sua vida y salut, és estat servit dar-la-y; la qual li plàcia conservar per molts anys; lo qual correu arribà a 4 de octubre, y fon tan gran la alegria que tota la ciutat sentí que no·s pot encarir, perquè lo dia enans se havia dit seria mort.

[...]

Y lo diumenge après següent, que fon a 9, dia de Sant Dionys, després dinar, se féu una processó general ab totes les banderes, **portant alguns oficis dances y invencions diverses**, havent-se fet quatre dies hans arreu grans llumenàries per tota la ciutat, ab grans alegries y demostració de plaer que tota la ciutat tingué. Al qual señor rey Nostre Señor guarde y·l tinga de sa mà, com sos regnes han menester».

DOC. 1580.2 (màscares; oficis; confraria dels negres):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 620-622; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 918-920).

«FESTES PER DITA SALUT. A 3 del mes de octubre, dit any, per mostrar la alegria y goig que en la present ciutat de València tingueren per la salut de la magestat del rey don Felip nostre senyor se publicaren festes, ço és, per a dit dia y 4, 5, 6, dels dits mes y any, les quals se celebraren ab fèries, alimàries, encesses, lluminàries, cohets, música, **màixqueres** y ab corro de bous en la plaça del Mercat y ab altres diversitats y gèneros de alegries que per tal nova se feren.

PROCESSÓ AB BANDERES. A 9 del mes de octubre, dit any, per fer gràcies a Nostre Senyor de la merçé que ens havia fet en donar salut a la magestat del rey don Felip nostre senyor, se féu en la present ciutat de València procesó general, la qual anà al monestir de Sent Agustí y visità la capella de la Verge Maria de Gràcia, hon se féu a Nostre Senyor les gràcies acostumades per tan senyalada mercé, y **acompan[y]aven dita processó tots los oficis** de la present ciutat de València ab ses banderes y estandarts, per lo orde següent:

Primo, la **confraria del[s] negres** ab sa bandera.

Lo ofici de traginers ab sa bandera.

Lo ofici de calderers ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de matalafers ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de carders ab sa bandera.

Lo ofici de corredors de coll ab sa bandera.

Lo ofici de pellers ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de pasamaners ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de guanters ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de tintorers ab sa bandera.

Lo ofici de vel·lers ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de carnicers ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de moliners ab sa bandera.

Lo ofici de obrers de vila ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de peixcadors ab ses dos banderes.

Lo ofici de esparters ab sa bandera y estandart.

Lo ofici de boters ab sa bandera.

Lo offici de asahonadors ab sa bandera y estandart.
Lo offici de tapiners ab sa bandera y estandart.
Lo offici de corredors de orella ab sa bandera.
Lo offici de corders ab sa bandera y estandart.
Lo offici de correjers ab sa bandera.
Lo offici de calceters ab sa bandera y estandart.
Lo offici de texidors ab sa bandera y estandart.
Lo offici de texidors de llana ab sa bandera y estandart.
Lo offici de ferrers ab sa bandera y estandart.
Lo offici de barreters ab sa bandera.
Lo offici de armers ab sa bandera y estandart.
Lo offici de fusters ab sa bandera y estandart.
Lo offici de sabaters ab sa bandera y estandart.
Lo offici de abaxadors ab sa bandera y estandart.
Lo offici de velluters ab sa bandera.
Lo offici de sastres ab sa bandera y estandart.
Lo offici de blanquers ab sa bandera y estandart.
Lo offici de argenters ab sa bandera.
Lo offici de perayres ab sa bandera.

Sols faltà lo offici de pellicers, los quals per ser tan pochos com són dexaren de anar, lo lloch del qual és entre lo offici de [*en blanc*] y lo offici de [*en blanc*]; y vissitat que hagueren dita capella per lo carrer de Sent Vicent se'n tornaren a la Seu».

DOC. 1580.3 (dolçainer, cap de cobla):

AH MV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, sign. d³-158, s.f.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 316, doc. LXXI).

«Ítem, paguí a l'honorable **Gaspar Savall, dolçayner**, y a la sua cobleta tres liures re[al]s a ell degudes per lo salari de haver sonat en lo salari [*sic, hauria de dir* la Sala] de la present ciutat, ço és, quaranta-cinch sous per tres nits de les **alegries de la salut del nostre rey don Phelip** y los restants quinze sous per la nit de Sent Dionís, a rahó de quinze sous cada nit. E haví àpoca a .XIII. de octubre, .M.D.LXXX.».

1586: Festes i saraus en honor del rei Felip i la seua família (València).

DOC. 1586.1 (naumàquia de moros/turcs i cristians; folies; cobles provinents de Tarragona; dolçainers; saraus):

AH MV, *Manual de Consells*, sign. A-110, 275r i seg. (ENTRADA DE SA MAGESTAT) i següents; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 320-345, doc. LXXII.b-e).⁴²

«[*Acord del dimecres, 4 de desembre de 1585, f. 312v-313r*] *Dictis die et anno*. Los molt il-lustres senyors jurats [...] provehexen que per a més solempnizar y festejar la benaventurada

⁴² Són molts nombroses i sovint extenses les entrades del *Manual de Consells de l'any MDLXXXV en VI* (sign. A-110) relacionades amb els preparatius d'aquest esdeveniment regi festivat per la ciutat de València. S'hi inclouen, fins i tot, esquemes aprovats pel Consell de l'escenografia que havia d'adornar llocs emblemàtics de la ciutat: «Portal dels Serrans; a la part de fora» (f. 316v-317r); «A les dos parts; portal del Real» (f. 317v-318r); «Miquel Andreu, notari; Vicent Ferrer: Invenció de la ylla tercera de Portugal en el pla del Real, y en après fonch mudada a la ylla de Malta y en la plaça de Prehcadors» (entre els folis 327 i 328); representació d'un dels àngels que havia de protagonitzar una trofa del revestiment ornamental del portal dels Serrans (f. 385v), i la invenció del Mercat, per Francesc Ayala (f. 395r).

entrada que sa magestat ha de fer en la present ciutat ab los sereníssims senyors príncep e infanta, sia feta una demostració de la **victòria naval que s'obtingué en lo golf de Lepanto de la armada del Turch**, enemich nostre y de la sancta fe catòlica, essent general lo senyor don Juan d'Àustria, la qual demostració sia feta ab **galeres y galeases** representant al viu lo dia que sa magestat entre en la present ciutat la dita batalla naval, fent en aquella **dotze galeres y dos galeases** en esta forma: que se ha de fer un cadafal en lo lloch que assignaran los dits senyors jurats, ab **dos torreons o castells**, hu a cada part, grans, gentils y de bona invenció, y damunt dit cadafal se han de armar les dites dotze galeres y dos galeases, cada una de les quals ha de tenir de llarch dotze o quatorze palms, hi han de estar armades per a que al temps que sa magestat passe per davant ahon estarà dita invenció hajen de afrenellar-se unes ab altres y pelear los hòmens que staran dins [...].

[*Ídem*, ...f. 320r...] *Dicto die*. Los molt il·lustres senyors jurats [...] atés que los honorables Joan Gregori, fuster, y Balthazar Masparrota, boter, han offert a ses senyories que, donant-los la present ciutat dos-centes quaranta lliures, aquells a totes ses despeses per al dia que sa magestat entrarà en la present ciutat ab los sereníssims príncep e infanta, hauran fet y fabricat en la plaça dels Serrans de dita ciutat, per solempnisar la dita entrada, un ediffici de fusta y teles a semblança de la **ciutat de Veles**, ab les fochs del **Penyó**, ahon **staran vint-y-cinch o trenta hòmens adresats com a turchs** a hús de guerra, ab sa artilleria per les muralles, y lo Pinyó ab quatre torreons y sa artilleria, y més amunt lo fort ab sos turchs ben adreçats y la armada de sa magestat, que seran quatre naus y quatre galeres molt ben armades y adreçades ab ses veles steses, les quals baxaran de les torres del portal de Serrans fins a la dita força; y seran les galeres y naus de llargària de deu palms i milloria. E com la dita invenció represente una de les victòries que ha obtés sa magestat contra ls infels enemichs nostres y de la sancta fe catòlica [...].

[*Acord del dijous, 5 de desembre de 1585, ... f. 323r ...*] *Dicto die*. Los molt il·lustres senyors jurats [...] per quant Juan Luís Ferosa, argenter, habitant de la present ciutat de València, ha offert a ses senyories que per al dia de la benaventurada entrada que s'espera faran en la present ciutat [...] un ediffici de fusta y tela a semblança de la **ciutat de Lisbona**, regne de Portugal, ab cinch collados y ab moltes persones vestides com a hòmens y dones, blanchs i negres, al trage y usansa de Portugal, **sonant follies y guitarres y cantant**, ab que per dita rahó li sien donades per la present ciutat cent cinquanta lliures [...].

[*Acord del diumenge, 5 de gener de 1586, ... f. 389r ...*] *Die dominica .v. mensis januarii, anno a Nativitate Domini .M.D.LXXX.VI*. Los molt il·lustres senyors jurats [...] provehexen que [...] sien donades y pagades a l'honorable mestre Vicent Ferrer, fuster, cinquanta lliures, moneda reals de València, en part del que aquell ha de haver per lo que stava concertat que havia de fer [...] la dita yslla [*sic*] Tercera en lo **socorro de Malta** [...].

[*Acord del dimecres, 8 de gener de 1586, ... f. 392v-393r ...*] *Die mercurii .VIII. mensis januarii, anno a nativitate Domini .M.D.LXXX.VI*. Per y entre los molt il·lustres senyors jurats [...] lo dit Juan Babtiste Cabrerizo haja de fer y faça en lo Toçal de la present ciutat per al dia que sa magestat y los sereníssims príncep e infanta entraran en la present ciutat una portalada guarnida de murta ab fruytes de taronges y llimes a contentament del dit molt il·lustre en Miquel Nofre de Cas, ciutadà, hu de ses senyories, y **una font de vi ab dos salvages**, la qual font haja de colar fins en suma de sexanta cànters de vi [...].

[*Acord del dijous, 23 de gener de 1586, ... f. 410v-411r ...*] *Dictis die et anno*. Tots los molt il·lustres jurats [...] provehexen que per lo discret Hieroni Montanyens [*Montanyés*], notari, clavari comú de la present ciutat en lo any corrent [...] sien donades y pagades a la **cobla dels Balanyans de la Spluga de Francolí**, en altra manera dits juglars o menestrils, qui són Anthoni Balanyà, Arnau Balanyà, Nicholau Navarro y Berthomeu Giner, nou lliures, onze sous y huit diners, moneda reals de València, valents cent reals castellans, per dos dies que han sonat en servici de la present ciutat, ço és, lo dia de la entrada de sa magestat y dels sereníssims príncep e infanta en dita ciutat y lo dia après següent [...].

[*Acord del dimarts, 28 de gener de 1586, ... f. 417v ...*] *Dictis die et anno*. Tots los molt il·lustres jurats [...] Ítem, provehexen que per lo dit clavari comú de la present ciutat [...] sien

donades y pagades a **Hieroní Ortís**, spardenyer, **dolçayner** de la present ciutat, tres lliures, moneda reals de València, per quatre nits que ha sonat en la Casa de la present ciutat per les alegries de la venguda de sa magestat, per aquell y la sua cobla [...].

[Acord del dimecres, 5 de febrer de 1586, ... f. 421v ...] *Dictis die et anno*. Los molt il·lustres jurats [...] provehexen que [...] sien donades y [ratllat: pagades] lliurades a l'honorable mestre Stheve Ravanals, fuster de la present ciutat, cinquanta lliures, moneda reals, en bestreta del que ha de haver per lo fer los cadafals en lo Mercat de la present ciutat per al corro de bous y joch de canyes que se ha de fer a sa magestat y, en la Lonja, per al **sarau** que se ha de fer en aquella [...].

[Acord del dimarts, 11 de febrer de 1586, ... f. 427rv ...] *Dictis die et anno*. Los molt il·lustres senyors jurats [...] provehexen que [...] sien donades y pagades a l'honorable Bernat Bosuda, hostaler, set lliures, moneda reals de València, en part de paga del que ha de haver per la posada e llits que dona y ha donat des de huyt de janer proposat als **menestrils** eo a la **cobla dels Gisquerols**, qui són Damià Vinyes Perelló, **de Valls**, Andreu Perelló, **de Valls**, y Jaume Sannahüxa, de **Vallmole** [Vallmoll], y Pere Talavera, de **Sareals** [Sarral], qui són los qui estan conduhits per la ciutat per a sonar en lo pla del Real, ahon està sa magestat, fins tant parega a ses senyories [...].

[Acord del dissabte, 22 de febrer de 1586, ... f. 430r...] *Die sabbati .XXII. mensis februarii, anno a Nativitate Domini .M.D.LXXX.VI*. Tots los molt il·lustres jurats [...] provehexen [...] sien donats y pagats a Damià Vinyes, Andreu Perelló, Jaume Sanahüxa y a Pere Talavera, qui són la **copla dels Gisquerols de Taragona**, mil quatre-cents cinquanta reals castellans a d'aquells deguts per vint-y-nou dies que sa magestat és stat en la present ciutat, a rahó de cinquanta reals cascun dia, per haver sonat davant lo Real de sa magestat en los dits dènou dies [...].

[Acord del dissabte, 1 de març de 1586, ...f. 435v...] *Dictis die et anno*. Tots los molt il·lustres jurats e racional [...] sien donades y pagades, ab albarà fermat de la mà dels mestre racional y síndich de dita ciutat, a l'honorable Luís Càrdenes, mercader, huytanta-sis lliures, nou sous y dos diners, moneda reals de València, ço és, setanta-dos lliures, un sou y vint diners per les flors, vins y ports de aquells y neu, y per fer empaliar tota la Lonja per al dia del **sarau** que-s féu a sa magestat [...].

[Acord del dimarts, 4 de març de 1586, ...f. 437r...] *Die martis .III. mensis martii, anno a Nativitate Domini .M.D.LXXX.VI*. Tots los molt il·lustres [...] sien donades y pagades a l'honorable Hieroní Olleta, batiffulla, quaranta reals castellans, valents tres lliures, setze sous y huyt diners, moneda reals de València, per haver daurat huytanta palletes per a les antorges que-s posaren en la Lonja nova de dita ciutat per a que no caygués la sera a les dames y cavallers que estaven en aquella en lo **sarau** que-s féu a sa magestat y als sereníssims príncep e infantia [...].

[Acord del dimarts, 18 de març de 1586, ... f. 467v...] *Dictis die et anno*. Lo il·lustríssim en Nofre Martorell [...] sien donades y pagades al dit Gaspar Juan Bonaventura Çabata, notari, noranta-quatre lliures, cinch sous, moneda reals de València, per lo preu de cent quaranta-cinch alnes de llens, lo qual serví per a fer tovalloles per rahó de la colació que se'n tenia donar per la dita ciutat, per manament de sa magestat, a les dames que vingueren al **sarau y festa** que la present ciutat féu a sa magestat en la Lonja nova, a rahó de tretze sous per alna».

DOC. 1586.2 (menestrils; sarau; música baixa; mestre de dançar):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-111, f. 114rv; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 346, doc. LXXII.e).

«[Acord del dijous, 24 de juliol de 1586] *Dictis die et anno*. Tots los molt magnífichs senyors jurats de la insigne ciutat de València ajustats en la Sala daurada, provehexen [...] sien donats y pagats cent y setanta reals castellans als **menestrils de la present ciutat**, valents setze lliures, cinch sous y deu diners, moneda reals de València, per los quatre servicis que han fet en la vinguda de sa magestat, ço és, **sarau, bous, joch de canyes y lladriolades**, com en lo cervici

de les lladriolades se'ls paguen tan solament vint reals castellans per lo lloguer de les cavalcadures que tenien llogades encara que no serviren.

Ítem, [ratllat: ~~a la música baixa~~] provehexen que per lo dit clavari comú, en la forma sobredita, sien donades y pagades a l'honorable Dimas Aguilar set lliures, tretze sous y quatre diners, moneda reals de València, per lo valor de huytanta reals castellans que ha de haver per a repartir aquells a sa voluntat en les persones que sonaren la **música baixa en lo sarau** que's féu en servici de sa magestat en la Lonja nova de dita ciutat, que són quatre, ço és, **túmpano y flauta, viola d'arch, dolçayna y arpa**.

Ítem, provehexen que per lo dit clavari comú, en la forma sobredita, sien donats y pagats a l'honorable **mestre Ferrando Sanchiz**, calceter, trenta-un real castellà, valents dos lliures, dènou sous y cinch diners, **per haver servit de mestre-sala de dançar en lo sarau que's féu en la Lonja** de la present ciutat en servici de sa magestat».

DOC. 1586.3 (naumàquia de moros i cristians; processó de banderes; balls dels oficis; alta i baixa; saraus):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos sucesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 660-686; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 966-988).

«ENTRADA DE LA MAGESTAT DEL SENYOR REY EN VALÈNCIA. A 19 del mes de giner de l'any 1586, dumenge, a les 12 ores de migjorn fon la benaventurada venguda y gloriosa entrada de la cathòlica reial magestat del rey don Felip nostre senyor, juntament ab lo molt alt senyor príncep de Espanya don Felip de Àustria e ab la sereníssima senyora infanta donya Isabel Eugènia Clara, fills de aquell, en la present ciutat de València [*descripció de les figures de bulto que representaven dos grandíssims àngels, el propi rei, cinc nimfes i Romo, Publi Cipi, el Cid i el rei en Jaume; poesies laudatòries i al·legòriques...*]

Y en la plaça dels Serrans hi havia un bell edifici de tela pintada que representava lo **Penyó de los Vélez** y sa conquesta y lo socorro de naus y galeres que baxaven de les torres del dit portal, ab molts artificis; y a la que sa magestat font davant dit edifici, se mogué la **escaramuza** y's representà la victòria que en aquella jornada se alcansà, en lo qual edifici estaven afixades les següents dos octaves [*poesies...*]

Pasà per lo Mercat y davant lo monestir de les Madalenes hi havia un grandíssim cadafal, y en aquell se representava la **batalla naval ab gran multitud de galeres, axí de moros com de christians**, y les galeazes; y al pasar sa magestat **se mogué la pelea** y totes les galeres, dins les quals hi havia hòmens armats en cada una de aquelles, corrien per lo dit cadafal ab cert artifici que verdaderament parexia que corrien per la mar; y al millor de la pelea, caygué per desastre gran part del cadafal y moltes de les dites galeres ab los hòmens que dins elles estaven caigueren, que verdaderament parexia que per pelea les havien llanzades a fondo, lo qual donà molt gran gust a sa magestat y als senyors príncep e ynfanta; y en lo cantó del dit cadafal estava lo **fort de Lepanto**, en lo qual estaven afixes les següents octaves [*poesies...*]

De allí anà sa magestat per los Flasers al carrer de Sent Vicent y per la plaça dels Caixers, en lo qual estava la representació de la **ciutat de Sent Quintín**, en lo qual edifici estaven posades les següents octaves [*poesies...*]

Anà sa magestat per lo dit carrer de Sent Vicent, per davant Sent Martí, la plaça de Senta Catharina Martre, per davant Senta Tecla, per davant Sent Christòfol y per tot lo carrer de la Mar fins a la plaça de Predicadors, hon estava la **representació de la ciutat de Malta, ab moltes galeres**; y al pasar sa magestat se representà la **escaramuza y socorro** de la dita ciutat de Malta [*poesies...*]

[*Diverses descripcions, inscripcions poètiques i actes festius...*]

PROCESSÓ DE BANDERES. Dit dia [3 de febrer], a les dos hores après migjorn, se juntaren en la plaça de Predicadors totes les banderes y estandarts dels oficis de la present ciutat de València per a fer la acostumada **processó de banderes** per la venguda de sa magestat per l'orde que en lo present llibre en cartes està mencionada [...].

Anaven los officials dels dits officis molt ben adereçats y acompanyades ses banderes y estandarts **ab gran diversitat de mússica, dances e invencions** y, en especial, lo offici dels peixcadors portà una barca molt bé en orde, la qual representava la **barca de la Església ab les figures de Jesuchrist**, salvador nostre, y dels dotze apòstols, los quals eren hòmens del dit offici, vestit cada hu segons la figura del que representava, en la qual barca portaven molt peix, lo qual llanzaren al poble, y ab lo cap de la entena donaren a sa magestat un mornell lligat ab seda de colors, ple de llagostes vives y altres peixos, ab lo qual se regosijà molt la alteza del senyor príncep. Lo offici dels fusters portava un carro triümfal en lo qual representaven lo jurament que prestaren los estaments al senyor príncep en les propasades Corts de Monzó [...].

SA MAGESTAT ANÀ AL GUERAU [...].

SA MAGESTAT ANÀ A LA ALBUFERA [...].

BOUS Y CANYES EN LO MERCAT [...].

SA MAGESTAT ANÀ A MISA A SENT AGUSTÍ [...].

SARAU GENERAL EN LA LLONJA DE VALÈNCIA. A 8 del mes de febrer, dit any, dia de dijous llarder, la ciutat de València, per festejar a sa magestat y als senyors príncep e infanta, convocaren **sarau general de totes les dames de la present ciutat**, lo qual dit dia se tingué en la Llonja de la present ciutat, al qual vingué sa magestat, ab los senyors príncep e infanta y ab totes ses dames, en públich y ab gran acompanyament [...].

Llavós, sa magestat donà orde que dita col·lació, lo dia après del **sarau**, se enviàs a les dames que serien vengudes de festa al dit **sarau**, ço és, un plat a cada una de aquelles [...].

E sa magestat y alteza pasaren a posar-se davall lo doser que estava arrimat a la altra porta de la Llonja que dona a la plaça de la Llonja de l'Oli, davall del qual hi havia un cadafalet de tres palms de altura ahon hi havia tres cadires guarnides de brocat, ço és, dos cadires grans y una chica, on se seguieren sa magestat ab la senyora infanta a la mà dreta ab les dos cadires grans, e lo senyor príncep en la cadira chica, davant dels dos, y les dames de la senyora infanta estaven en dos cadafalets chichs de un palm de altària que estaven als costats de[1] cadafal de sa magestat, y encontinent que foren seïts **començaren les dances. Y qui primer danzà** fon lo il·lustísimo senyor don Francisco de Rojas y de Sandoval, marqués de Dénia, ab la senyora donya Francisca de Pròxida y de Cabanyelles, los quals **danzaren una alta y una baixa**; après **danzà** lo dit don Jaume Ferrer, lochtinent de general governador, ab la senyora donya Francisca Ferrer, filla de aquell; après **danzà** don Ginés Rabaza de Perellós ab donya Hipòlita Centelles y de Mercader, muller de don Gaspar Mercader, y après molts altres cavallers y dames que eren vengudes de festa, que serien com setanta dames, poch més o menys. Fon **bellíssim sarau**, en lo qual hi hagué moltíssima gent, e la dita Llonja estava rodada de cadafals, los quals estaven plens de dames e senyores que eren vengudes a veure la festa, de la qual sa magestat y altezes mostraren restar molts servits [...]».

DOC. 1586.4 (naumàquia; màscares; danses):

ARCSCCV, sense sign., *Dietari de Miquel Jeroni Llopis Sòria* (lligat a continuació del *Dietari de Jeroni Sòria*), f. 12rv; cf. MARTÍ MESTRE (1995: 34-35, núm. 25).

«[f. 12r] A 18 de jiner [de 1586], dumenche, a les quatre-ores de après michorn, entrà la real machestat[t] del rey don Felip, en lo serenísim prinsep don [en blanc, però amb tinta més clara que la resta de l'original es distingeix: Aujènia Clara; a la còpia de *Predicadors* (ms. 49, p. 198), per error: don Eugenio Claro] y la serenísima prinsesa dona Júlia Clara y de Àustria, per lo portal de Serans, acompanyat de tot[s] los cavallers de València, en moltes lliurees molt costoses. Y donà volta per lo carer de Cavallers, la Boseria avall, al Mercat, a on li feren la **guera naval del señor don Juan de Àustria**, per la Mersé, a la plasa dels Caxers, lo carer de la Mar avall. En la plasa de Pricadors li feren **Tunis y la Goleta**, y cha en lo portal de Serans estava **lo Peñó**. Y yxqué per lo portal del Real.

Y al sendemà, a les dots-ore[s] de michorn, y güit dies areu a la matexa hora, y a les oracions de l'Ave Maria, desparaven del baluart del portal de la Mar moltes peses d'artilleria, una darere

altra y una machor que altra, qu'era cosa de veure. Y los carers estaven enfaronats, y [h]y agué moltes **màxqueres de dia y de nit** [...].

[f. 12v] Y après, a 28 de jiner dit any, chugaren a cañes los cavaller[s] de València davant la magestat real, en lo Mercat de València. Y ixqueren mol costosos, en marlotes y capes de vellut de colors chapades d'archent. Y ans coregeren bous. Y après cada dia [h]y avia **ynvensions de màxqueres**. Any 1586 [...].

Y après, a 30 del dit, [h]y agué **sarau** en la lloncha de València. Y **dansaren moltes dames galanes. I·ls cavallers tingueren llisència de cobril-se [sic] dansant**. Està el rey en un cadafal fet a grades, costat la prinsesa, y el príncep als peus».

DOC. 1586.5 (sarau):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 247, núm. 195).

«LO FOCH DE LA SALA Y CASA DE LA CIUTAT. Disapte, a les set ores del vespre, a 15 de febrer 1586, estant encara en València la magestat del rey don Phelip ab lo príncep y infanta, al punt que·s volia començar un torneo molt solemne que los cavallers avien concertat après de moltes festes y **sarau**, per a dar regosijo a Sa Magestat y príncep y infanta, que no estaven poch contents en València, lo qual se avia de fer en lo pla del Real, a on y avia molts cadafals y molta lumenària, y estava tot ple de gent, que casi no restava gent dins València.

Y, estant en est regosijo, se pegà foch en la Sala y Casa de la present Ciutat [...]».

DOC. 1586.6 (sarau):

AHMV, *Llotja Nova*, sign. e³-92, s. f.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 355, doc. LXXII.e).

«[Àpoca de 28 de març de 1586; segons una provisió de 27 de març] Ítem, paguí a Guillem del Rey, pedrapiquer, nou lliures, dotze sous y sis diners reals degudes per los jornals dels pedrapiquers que feren fahena en la dita Llonja per al dia del **sarau** que·s féu a sa magestat y altres coses que·s feren, segons se conté en una provisió feta a .XXVII. del present, e haví àpoca a .XXVIII. de març, .M.D.LXXXVI.».

DOC. 1586.7 (Batallas navals de moros i cristians; balls i danses):

BNF, ms. Espagnol 272 (ancienne cote: Supplément français 1126), *Anales del año ochenta y cinco, en el qual el Rei Cathólico de España Don Philipe con el Príncipe Don Philipe su hijo se fue a Monçón a tener las cortes del Reino de Aragón. Compuestas por Henrique Cock, notario apostólico y archero de la guardia del cuerpo real* (COCK 1876: 222-256).

«[...] Martes, a siete de enero, yendo Su Majestad otra vez adelante, después de comer fue dos leguas hasta la muy insigne villa de San Matheo [...] Los vecinos de San Matheo se holgaron con la venida de Su Majestad sacando **danças y otros espectáculos públicos** con alegría de todos. Ansimismo sacaron al día siguiente dos toros para alegrar algún tanto a Su Majestad con triumphos, que por entonces tenía unas cámaras.

[Itinerari per tot el regne de València fins arribar al cap i casal...]

Entre tanto, el rey don Filipe difirió la entrada de Valencia hasta el domingo, y fue muy bien recibido del virey y otros muchos caballeros. Los de Valencia procuraban con toda diligencia que no faltase nada en este recibimiento que no fuese en alabança, dignidad y mostrar la excelencia y grandeça de la çiudad.

[Descripció de la partida del monestir de Sant Miquel dels Reis, de l'arribada a les portes de València i del seguici que acompanyava la cort reial...]

En el frontispicio del portal de los Serranos, que es el primero que se ofrescía, estaba hecho un arco triunfal de yedra entre dos torres que tenían las armas reales pintadas, que **dos ángeles** sustentaban. En el remate del arco estaba una figura que representaba a Su Majestad, y más abaxo **çinco ninfas** representaban las çinco más principales victorias dél que tuvo su ejército, y

cada figura dellas tenía una octava junto a sí en lengua vulgar castellana, que aquí frontero trasladamos en latín.

A los pies de la figura estaba: “Al tiempo de Túbal, Híspalo y Brigo [...]”.

Encima de la cabeza de la ninfa que representaba la **victoria de San Quintín**, estaba: “A la potencia del famoso Henrique [...]”.

Sobre la cabeza que representaba el **Peñón de Vélez** estaban estos versos: “Al africano bárbaro importuno [...]”.

Sobre la ninfa que representaba a **Malta**: “Cuando por la continua batería [...]”.

A la imagen que representaba a **Granada**: “Levántaseme el reino de Granada [...]”.

Sobre la ninfa que representaba la **batalla naval**: “Cuando levanta luminarias y arcos [...]”.

Estaban debaxo destas çinco ninfas [...] Romo [...] Publio Scipión [...] Cid Rodrigo Días [...] rey don Jaime [...].

Entrados que fuimos el portal de los Serranos, se ofrescía, en un cadahalso hecho para ello, la figura de la terrible peña llamada el **Peñón de Vélez**, a mano izquierda, la cual peña fue tomada de la gente del rey, y se guarda hasta hoy con buena munición contra la furia de los moros y injuria de los turcos. Estaban allí hechas **seis galeras** que, con cordeles con que las tiraban, volaban por el aire hasta la peña, junto a la cual se veían pintados unos moros que se maravillaban de la victoria. A este espectáculo estaban fixadas las siguientes dos octavas: “Visto que Solimán se desmandaba [...] Mas ni el mar que le cerca a la redonda [...]”.

De allí, yendo camino derecho, pasando a San Batolomé, volvimos a mano derecha por la calle de los Caballeros hasta un arco triunfal lleno de verdura y fruta [...] fuente de vino [...] altar, junto al cual algunos músicos recreaban a los pasajeros.

En el mismo mercado, delante de Santa María Magdalena, estaba hecho un tablado grande, y en él puestas muchas galeras que representaban la batalla naval y la insigne victoria que el señor don Juan de Austria tuvo año de 1571, a siete de octubre, lo cual daban bien a entender las siguientes dos octavas: “Fue Cypre un tiempo al Cairo tributario [...] Mas, domingo, que fue a siete de octubre [...]”.

Habiendo pasado la plaça grande [...] altar [...] dos figuras de dos religiosos [...].

Demás, habiendo pasado la Merced, volvimos a mano izquierda por un camino que nos llevó a una plaçuela pequeña que se dice de los Caxeros. Allí estaba la **representación de San Quintín** en un tablado, y en ella fixadas las siguientes dos octavas: “Llegado a San Quintín el condestable [...] A la ciudad le da el postrer asalto [...]”.

De allí va al camino hacia al norte, y pasado que hubimos la grande iglesia de San Martín, cuya imagen muy grande está encima del portal, fuimos otra vez a mano derecha por una larga y ancha calle, y venimos a la plaça de los Predicadores, donde en un cadahalso estaba el **sitio y defensión de Malta representada**, y tenía ansimismo fixado las dos siguientes octavas: “Quiriendo Solimán tomar vengança [...] Puso el baxá su pretensión por obra [...]”.

[*Continua la descripció de l'itinerari...*]

Esta noche y otras tres siguientes mandaron los jurados hacer fiestas.

[*Apuntaments sobre la història de València, passejos, processons, misses, visites...*]

Lunes, a tres días de hebrero [*sic*], en que cae la fiesta de San Blas [...]⁴³

El rey, después de haber visto el monasterio, se retiró al Real para comer. Por la tarde desfilaron en procesión, ante el rey y su séquito, las cofradías de los oficios mecánicos. Algunas de ellas representaron **cuadros vivos** [*a l'original: exhibant spectacula*], distinguiéndose, sobre todas, la de los pescadores. Estos tiraban de una barca fijada sobre ruedas por medio de cuerdas, y representaban los **santos pescadores Pedro, Andrés y Juan echando sus redes en la mar**. Mientras el rey y el príncipe estaban ocupados en mirarlos, después de haber recogido las velas,

⁴³ A partir d'aquest punt el manuscrit només presenta el text original en llatí i s'omet la traducció al castellà. No obstant això, nosaltres aportem la traducció que ofereixen els editors Morel Fatio y Rodríguez Villa. L'original no fou acabat per Cock i finalitza, abruptament, quan començava a explicar l'incendi de grans proporcions que esclatà al palau de la ciutat la nit del 15 de febrer.

le enviaron, por medio de una especie de cable, al príncipe, a la galería del Real, un canastillo lleno de pescados vivos.

Otra cofradía representaba en un **carro triunfal lo sucedido en Monzón al tiempo de prestar juramento de fidelidad al príncipe. Este espectáculo burlesco pareció ridículo e indigno de ser representado ante la Majestad Real**. Pasadas que fueron todas las cofradías, el rey se retiró, porque ya la noche se aproximaba. ¡Tan grande fue el número de los oficios mecánicos que desfilaron toda la tarde por delante del Real con las banderas o enseñas desplegadas, que abatían tres veces en señal de obediencia!

[*Visita al Grau, exercicis eqüestres, visita a l'Albufera, bous, visites a monestirs i misses...*]

El jueves siguiente, 13 [*de febrer de 1586*], las damas de Valencia, invitadas a un **baile** [*a l'original: choreas*] **en el palacio de los mercaderes**, recibieron galantemente al rey, que asistió a él con su comitiva. Este palacio estaba muy bien dispuesto, habiéndose colocado en él un trono para el rey, desde donde **se veían con toda comodidad los pies y las cadencias de los que danzaban**, a quienes examinaba con gran atención. **Abrió la danza el marqués de Denia con una de las damas**, siendo seguido bien pronto de muchos otros que sucesivamente fueron entrando. La fiesta duró hasta las ocho de la noche. El municipio había hecho preparar para el rey y su séquito, en una vasta sala, a la izquierda de la entrada del palacio, una espléndida cena compuesta de noventa y seis platos con toda clase de alimentos diversamente condimentados. Al comenzar la noche entraron más de cincuenta antorchas encendidas para disipar las tinieblas.

Además, todas las guardias del rey salieron cargadas de regalos hechos por el municipio. Cálculase que los gastos satisfechos por diversos conceptos para esta fiesta ascendieron a más de tres mil ducados. Después de las ocho el rey puso fin al **sarao** [*a l'original: festis*], retirándose al palacio acompañado de la luz de las antorchas y de todos los señores [...]

DOC. 1586.8 (Batalles navals de moros i cristians; processó de banderes; danses; invencions; confraria de negres; sarau; alta i baixa):

Transcrivim el text a partir de: ARCPV, ms. 53, p. 329-350 (cob., *Varias noticias de cosas curiosas, de venidas de reyes a esta ciudad, etc.*); una còpia pràcticament idèntica a: ARCPV, ms. 49, p. 201-211 («Relación de la entrada y mansión en Valencia del rey don Felipe 2º», dins la secció «Copia de algunos manuscritos anónimos existentes en el Archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia», teix. *Varia I, Dietari*), que correspon a la versió editada per ESCARTÍ (1998: 125-137).

«AÑO 1580 [1586!] ENTRADA DE SA MAGESTAT EL REY PHELIP .2. EN VALÈNCIA ___ Y LO QUE HIZO EN LOS DÍAS QUE ESTUVO EN ELLA Y LAS DEMOSTRACIONES QUE LA CIUDAD HIZO PARA DIVERTIR A SU MAGESTAD, CON OTRAS NOTICIAS CURIOSAS. A 19 del mes de janer 1586, dumenge, a les 12 hores de migjorn, entrà en València el sereníssim senyor rey don Phelip 2, juntament ab lo senyor príncep don Felip 3 y la sereníssima infanta donya Ysabel Eugènia, sos fills, havent partit aquell dia del convent de Sant Miguel de los Reyes, a hon a 16 del dit mes y any havien aplegat. Arribaren al portal de Serrans, lo qual a la part de fora estava mol ben aderesat, de aquesta manera: [*descripció del portal i de la comitiva...*] Y en la plaça de Serrans [hi] havia un bell edifici de **tela pintada que representava lo penyó de Vélez, y la conquista y lo socorro de naus y galeres que baixaven de les torres del dit portal, ab molts artificis**. Y a la que sa magestat fonc davant dit edifici, se mogué la **escaramusa y es representà la victòria** que en aquella jornada se alcansà.

Aprés anà sa magestat per lo carrer de Serrans fins a la plaza de Sent Berthomeu y girà per lo carrer de Cavallers fins lo Tosal, a hon hi havia a la part del carrer de Quart un bell arch de verdura ab molta fruyta agra y mols arbres de altres fruites, que·ls guardaven **dos salvaches** y una font de vi. Girà per la Bolseria, y a la entrada del Mercat hi havia un cimbori de fusta, ab un Christo crucificat de bulto, y altres imàgens, tot mol ben pintat, lo qual estava a modo de un humilladero. Pasà per lo Mercat, y davant lo monestir de les Madalenes hi havia un grandíssim cadafal, y en aquell **se representava la batalla naval, ab gran multitud de galeres, així de**

moros com de cristians. Y al pasar sa magestat se mogué la pelea, y totes les galeres, dins les quals hi havia hòmens armats en cada una de aquelles, **corrien per lo dit cadafal ab certs artificis, que verdaderament pareixia que corrien per la mar.** Y al millor de la pelea, caygué per desastre gran part del cadafal, y moltes de les dites galeres, ab los hòmens que dins d'elles estaven, que verdaderament pareixia que per pelea les havien llansades a fondo, lo que donà molt gran gust a sa magestat y als senyor[s] príncep y ynfanta. Y en lo cantó de dit cadafal estava **lo fort de Lepanto** [...].

De allí anà sa magestat per los Flasers al carrer de Sent Vicent y per la plaza dels Caixers, en la qual estava la **representació de la ciutat de Sent Quintín.** Anà sa magestat per lo dit carrer de Sent Vicent, per davant Sent Martí, la plaza de Senta Catarina Màrtir, per davant Senta Tecla, a Sent Christòfol, y per tot lo carrer de la Mar fins la plaza de Predicadors, a hon estava la **representació de la ciutat de Malta,** ab moltes galeres. Y al pasar sa magestat **se representà la escaramusa y socorro de la dita ciutat** [...].

Aquella nit hi hagué **luminàries** per tota la ciutat y la muralla y torres, que del real palàcio es podien descobrir, y, en particular, la Diputació se avantajà molt en dita ensesa, perquè fonc molt de veure, per la gran multitut de cohets que tiraven de la torre de dita casa. Duraren les llumenàries quatre nits contínues.

[*Misses, passejos, visites a palaus, jardins, monuments i esglésies, processons, etc.*]

Dit dia [3 de febrer], a les dos hores après migjorn, se juntaren en la plaça de Predicadors totes les banderes y estandarts dels officis de la present ciutat de València per a fer la acostumada **procesó de banderes** per la venguda de sa magestat, la qual féu la acostumada volta [*descripció del recorregut...*]

Y en ser dins la ciutat, cada offici prengué el camí de sa confraria. Anaven los officials de dits officis molt ben aderesats, y acompanyaven les banderes y estandarts ab **gran diversitat de música, dances y invencions,** y en especial lo **offici dels peixcadors** portava una bandera molt bé en orde, la qual representava la **nau de la yglésia,** ab les figures de Jesuchrist, salvador nostre, y dels dotse apòstols, los quals eren hòmens del dit offici, vestit cada hu segons la figura del que representava, en la qual nau portaven molt peix, lo qual llansaren al poble. Y en lo cap de la entena donaren a sa magestat un mornell ligat ab seda de colors, ple de llagostes vives, y altres peixos, ab lo qual se regosijà molt lo senyor príncep. Lo **offici de els fusters portava un carro triümfal en lo qual representaven lo jurament que prestaren los estaments al senyor príncep en les propasades Corts de Monsó,** lo que així mateix donà gran gust a sa magestat y a sos fills, per ço que lo chich que representava la figura de el senyor príncep féu tan bé son paper y ab tanta gràcia y autoritat donà a besar la mà als grans, que lo príncep, ynfanta y rey foren vists riure allí en públic. En aquesta jornada lo **offici de velluters** donà als andadors del seu offici robes de setí tenat y barrets de vellut del mateix color, y davall de dites robes portaven unes túniques de tafetà blanc. La **confraria dels negres** ixqué també en aquesta jornada, ab sa bandera nova, que per a este efecte havien fet, ab un dau en aquella, pintada la Mare de Déu de la Misericòrdia y venguda del Spirit Sant, los quals així mateix anaren a fer obediència a sa magestat primer que les banderes dels officis, y **per altre camí, fora de l'orde de la procesó,** los quals no foren meins mirats que los demés, per ço que per a dita funció se havien fet molt galans.

[*Visita al Grau, cacera a l'Albufera, bous, joc de canyes, missa i processó al monestir de Sant Agustí...*]

A 10 de dit mes de febrer, la ciutat de València, per festejar a sa magestat y a sos fills, convocaren **sarau general de totes les dames de la present ciutat,** lo qual dia es tingué en la Llonja de la present ciutat [*descripció de la decoració, la col·lació...*] Llavós sa magestat donà orde que dita col·lació, lo dia après del sarau, se enviàs a les dames que serien vengudes de festa al dit sarau, ço és, un plat a cada una de aquelles [*besamans, descripció dels llocs...*]

Y encontinent que foren seists [*sic*], començaren les **dames a danzar.** Y lo primer que danzà fonc lo excel·lentíssim senyor don Francisco de Rojas, marqués de Dénia, ab la senyora donya Francisca de Pròixita y de Cabanilles, los quals **danzaren una alta y baixa.** Après danzà lo dit don Jaume Ferrer, lochtinent de governador, ab dona Francisca Ferrer, sa filla. Após danzà don

Giner Rabaça de Perellós ab donya Ypòlita Centelles y de Mercader, muller de don Gaspar Mercader, y après molts altres cavallers y dames que eren vengudes de festa, que serien asta setanta poc més o meins. Fonc bellíssim **sarau**, en lo qual hi hagué moltíssima gent.

[*Finalització de la festa...*]

A 16 de dit mes de febrer, anà sa magestat ab ses altezes y totes ses dames, en públich, a missa al monestir del Carme, ahon fonch rebut ab solemne prosesó. Y acabada la missa se'n tornà a palàcio.

A 17 de dit mes de febrer, vespra de Carnestoltes, a les 9 hores ans de migjorn, sa magestat ab ses alteses, dames y demás família partí en públich de la present ciutat de València per a Castella.

[...]

Y de aquest viatge anà sa magestat a Algemesí, Alzira, a Sent Geroni de la Murta i a Sent Geroni de Gandia, y a Gandia, ahon sa magestat volgué veure los ingenis del sucre, los quals en aquella jornada desapararen ab certes càrregues de canyamels que per a aquella ocasió estaven reservades, lo que sa magestat gustà molt de veure. Y de allí se'n anà a Xàtiva, en totes les quals parts y lloc[s] per ahon sa magestat pasava fonc rrebut ab moltes festes, y en particular en la ciutat de Xàtiva, que li fonc fet molt solemne recibiment, ab molts archs, y tragneren un bell pali de brocat per a la entrada de sa magestat, per ço que may era entrat en dita ciutat com a rey [...] E de la dita ciutat de Xàtiva partí sa magestat per a Castella, y lo senyor archebisbe de València lo acompanyà totstemp mentre sa magestat estigué en lo regne, servint-lo de mestre de cerimònies, per tocar-li com a prelat de aquesta ciutat y reyne de València».

1587: Personatges de les roques, els entremesos i els misteris de la festa del Corpus (València).

DOC. 1587.1 (roques):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-111, f. 427r-432v.

«[f. 427r] LA FESTA DEL *CORPUS CHRISTI*. REVOCADA AB PROVISIÓ FETA A .XXVI. DE MAIG M.D.LXXXVII. *Dictis die et anno [divendres, 8 de maig de 1587]*. Los molt magnífichs senyors jurats, racional e Joan Nofre Dasió, síndich de la insigne ciutat de València, excepto lo molt magnífich mossén Balthazar Català, generós, lo qual és mort, ajustats en la Sala daurada [...] proveheixen que, de huy avant, en les festes faedores per honor y reverència del sanctíssim cors de nostre senyor Jesucrist, no sia donada alguna porció de guants y çabates, sinó que dites porcions se hajen de donar en diners, y que cascuna porció haja de ser y sia de sis sous y tres diners, mon[eda] re[als] de València, e proveheixen que en la dita festa de *Corpus Cristi* pròxime venidora, sien fets los **misteris y roques següents**, y pagades les porcions y quantitats que davall se diran a les persones infra scrites:

Primo, lo **Misteri del rey Erodes ab los tres reys de Orient**, en lo qual se han de donar sexanta-y-sis porcions a les persones següents:

Lo rey Erodes	.I.	La reyna	.I.
[f. 427v] Los tres reys	.III.	[<i>ratllat: la dolsayna</i>]	
La dolsayna	.I.	Porters de la porta, dos	.II.
Lo tabal	.I.	Alguazir	.I.
Sis dides	.VI.	Dida del rey	.I.
Tres gamells	.III.	Faldera de la reyna	.I.
Tres cavalls	.III.	Abram lo vell	.I.
Sis cavallers del rey Erodes	.VI.	Abramet	.I.
		Armats del rey, quatre	.III.

Standart	.I.	Jueus del rey, dos	.II.
Macers, dos	.II.	Jueus de la reyna, dos	.II.
Al que fa la crida	.I.	Patjes del rey, tres	.III.
Alabarders, quatre	.III.	Patjes del rey Gaspar, tres	.III.
Savis del rey, quatre	.IV.	Patjes del rey Baltazar, tres	.III.
Misatjers, dos	.II.	Patjes del rey Melchor, tres	.III.

Ítem, lo *Misteri de Nostra Senyora quant fugia a Egipte*, en lo qual se han de donar vint-y-set porcions a les persones següents [...] quatre jueus [...] quatre egipsianes [...].

Ítem, lo *Misteri de sanct Cristòfol*, en lo qual se han de donar vint-i-quatre porcions a les persones següents [...].

[f. 428r] Ítem, lo *Misteri de sanct Miquel ab la ànima salvada*, en lo qual se han de donar vint-y-huyt porcions als personatjes següents [...].

Ítem, *Lo drach ab sancta Marta y sancta Margarita*, en lo qual se han de donar tretze porcions als personatjes següents:

Lo drach	.I.	Dos ventadors del drach	.II.
Dos ajudants del drach	.II.	Lo que porta la banqueta	.I.
		Lo que porta la tovallola	.I.
[f. 428v] Al que porta la cadena	.I.	La reyna	.I.
Santa Marta	.I.	Lo rey	.I.
Santa Margarida	.I.	La filla del rey	.I.

Ítem, *la àguila y sos ajudants*, en lo qual se han de donar nou porcions als personajes següents:

Al que porta l'àguila, dos porcions	.II.	Al que porta la banqueta	.I.
Als que porten les tovalloles, quatre	.III.	Als dos hòmens que vensen l'àguila	.II.

Ítem, la *Roca de Adam y Eva*, en la qual roca se han de donar quatorze porcions als personajes següents: [...] La Mort [...].

Ítem, la *Roca dels diables dels inferns*, en lo qual se han de donar dènou porcions als personajes següents:

Jucifer	.I.	Diablesa	.I.
[f. 429r] Onze diables	.XI.	Patje de Jusifer	.I.
Standart	.I.	Al que alça la gola	.I.
Lo que sona lo tabal gros	.I.	Al que alça la cadira major	.I.
Lo que sona lo tabal chich	.I.		

Ítem, la *Roca del sacrifici de Abraham*, en la qual se han de donar trenta-una porció als personajes següents [...] Lo autor, dos porcions [...] **Als quatre pastors que ballen** [...].

Ítem, la *Roca de la càtedra de sanct [f. 429v] Pere*, se han de donar trenta-una porcions als personajes següents: Lo hautor .I. [...].

Ítem, la *Roca dels sancts [f. 430r] pares*, en la qual se han de donar trenta-huyt porcions als personajes següents [...] al que alça la boca de la roca.

Ítem, la *Roca del sepulcre*, en la qual se han de donar dotze porcions als personajes següents [...].

[f. 430v] Ítem, la *Roca dels diables del juhí*, en la qual se han de donar vint porcions als personajes següents:

Primo, lo diable major	.I.	Al que alça la gola	.I.
Diablesa	.I.	Al que sona lo tabal chich	.I.
Onze diables	.XI.	Patjes del diable major, dos	.II.
Standart	.I.	Al que alça la cadira	.I.
Al que sona lo tabal gros	.I.		

Ítem, la *Roca del juhí final*, en la qual se han de donar quaranta-una porcions als personajes següents: Primo, la Cibí·lia; sant Vicent Ferrer; sant Joan Babtiste [...] la Mort [...] sis ànimes salvades; set ànimes dampnades.

[f. 431r] Ítem, la *Roca del The Deum*, en la qual se han de donar quaranta-y-cinch porcions als personajes següents [...].

Ítem, als vint-y-quatre **reys** [...].

Ítem, als quatorze **trompetes y tabalers** [...].

Ítem, als **menestrils** y conjunts, que són setze [...].

Ítem, als **verguers** [...].

Ítem, als **personajes que van en la professó**, que són vint-y-tres, vint-y-tres porcions, los quals són los següents: Primo, als ganfanons, dos porcions [...] [f. 431v] lo **capellà** que té lo càrrech de dita festa .I.

Ítem, les porcions que se han de donar a la **Seu**, que són cent setanta-quatre [...].

[f. 432v] Als quatorze menestrils .XIV.

Ítem, als mestre racional y síndich y scrivà de la Sala y als dos ajudants de racional per los treballs [...].

Ítem, al sub-síndich [...]».

1595: Processó de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1595.1 (gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 25).

«PROCESSÓ DE SENT VICENT FERRER. Y COMENÇÀ'S A CELEBRAR *FERIA 2A IN ALBIS* EN LO AÑY 1595, A 25 DE ABRIL. Dimats, a 25 de abril 1595, dia de sent March, se féu la processó de sent Vicent Ferrer per ser estat lo temps de aygües. Y fonch la primera volta que-s féu ab tots los **officis y banderes, y estandarts y jagants**.

Y aquest any se començà a celebrar la dita festa, y la processó *fèria 2a post dominicam in albis*, per <a> un breu que obtingué la ciutat per a celebrar-la. Perquè de ordinari lo seu dia, a sinch de abril, cahía en les fèries de la semana santa ocupades, y celebrà's octava».

1596: Processó de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1596.1 (falles a l'estil de Barcelona; dansa pastoril; caretes; dansa turquesca; gegants i nanos):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 34).

«FESTA DE SENT VICENT FERRER. Y A 19 DE ABRIL, 1599, SE FÉU UNA CONSEMBLANT PROCESSÓ (*Vide infra*). A 20 de abril 1596, que fonch dilluns *post dominica in albis*, se féu la processó de sent Vicent Ferrer. Y en aquest dia començaren a **fer falles en unes graelles de ferro y és**

a hús de Barcelona. Anava-y lo dit virey, don Francisco Sandoval y de Royes, marqués de Dénya, y portà la relíquia don Christòfol Frígola, degà de Morvedre, per estar lo bisbe mal y lo archebisbe en Sevilla.

Les **banderes y officis** que anaven en la desús dita processó de sent Vicent eren les següents:

1. Negres. Primerament anava la bandera dels negres, de color groch y carmesí de tafatà, y ab sons: un **tamborino y flauta**.

2. Traginers. Los traginers ab bandera blanca de tafatà, ab una **dansa pastoril**.

3. Calderers. Calderers ab bandera de tafatà carmesí y ab so de cambra.

4. Matalafers. Matalafers ab standart y bandera de tafatà, groch y carmesí a barres, ab dos cegos y dos hòmens, **ab caretes**, sonant.

5. Corredors de coll. Corredors de coll ab bandera de tafatà carmesí, ab dolsayna y tamborino.

6. Pellers. Pellers ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab dolsayna y so de cambra.

7. Pasamaners. Passamaners ab standart y bandera de domàs blau ab fresos de or, ab cegos y dolsayna.

8. Guanters. Guanters ab standart y bandera de tafatà carmesí, ab dolsayna a soles.

9. Tintorers. Tintorers ab bandera de domàs vert y, sonant, dos cegos.

10. Velers. Velers ab bandera de domàs blanch ab fresos de or, y so de cegos.

11. Carnicers. Carnicers ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab dolsayna y **dansa turquesca**, y so de cambra.

12. Moliners. Moliners ab bandera de domàs carmesí, ab juglars catalans.

13. Obrers de vila. Obrers de vila ab standart y bandera nova de domàs carmesí, ab dolsayna y cegos.

14. Peixcadors. Peixcadors ab bandera de domàs carmesí nova ab fresos de or, y dolsayna y trompetes.

15. Spardenyers. Spardenyers ab standart y bandera de domàs carmesí, y dolsayna y trompetes, y dos llaüts.

16. Boters. Boters ab bandera nova de domàs carmesí ab fresos de or, y dos cegos.

17. Asaunadors. Asaunadors ab standart y bandera de domàs carmesí, ab dolsayna y trompetes.

18. Tapiners. Tapiners ab standart y bandera de domàs carmesí, sens música.

19. Corredors de orella. Corredors de orella ab bandera de domàs blau ab fresos de or, tambor y flauta.

20. Corders. Corders ab standart y bandera de domàs vert, ab cegos y dolsayna y tamborino.

21. Corregers. Corregers ab bandera de tafatà groch y carmesí a teles, ab so de cambra.

22. Calceters. Calceters ab standart y bandera de domàs vert, ab sons de cambra.

23. Texidors de lli. Texidors de lli ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab tamborino y flautas, y so de cambra.

24. Texidors de llana. Teixidors de llana, ab bandera de groch y vermell, barrada, ab citra y llaüt.

25. Ferrers. Ferrers ab bandera de domàs carmesí ab fresos de argent, ab menestrils.

26. Armers. Armers ab bandera de domàs blau y atambors de guerra, ab dos hòmens armats seguint los atambors.

27. Fusters. Fusters ab standart y bandera de domàs carmesí, ab dolsayna y tamborino.

28. Sabaters. Sabaters ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab trompetes, dolsayna, tamborino y so de cambra.

29. Abaxadors. Abaxadors ab bandera de domàs carmesí ab fresos de or, y argent y rabeu y llaüt.

30. Velluters. Velluters ab bandera nova de domàs carmesí y fresos de or, sens sons.

31. Sastres. Sastres ab standart y bandera de domàs morat, y fresos de or com a creu llarga, ab arpes y menestrils.

32.Blanquers. Blanquers ab standart y bandera de domàs morat, sens sons.

33.Argenters. Argenters ab bandera de tafatà carmesí y groch, a teles, sens sons.

34.Perayres. Perayres ab bandera de domàs carmesí ab fresos de or, y so de cambra.

Y no vingueren los flaquers, ni picadors de tapins, que en lo ainy pasat ixqueren.

Aprés los **chagants. Primer los dos nanos y dos spanyols, y dos gitans y dos turcs y dos negres.** Y aprés la creu gica de la Seu y aprés los frares descalsos de Sent Felip, de la Orde del Carme. Aprés sebastians, aprés trinitaris, aprés mercenaris, aprés carmelites, aprés augustinos, aprés franciscanos descalsos y observants y aprés les creus Sent Miquel, Rusafa, etts.».

FELIP II D'ARAGÓ I III DE CASTELLA EL PIETÓS (1598-1621)

1599: Festes pel casament del rei Felip amb Margarida d'Àustria (València, Gandia i Dénia).

DOC. 1599.1 (premis/joies a la millor dansa, ball, màscara o momeria):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-125, f. 510v-512r; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 356-357, doc. LXXIII.b).

«[Crida del dimarts, 12 de gener de 1599] Ajustats en la Sala daurada, per quant la sacra cathòlica y real magestat del rey nostre senyor s'espera dins pochos dies entrar en la present ciutat e per solempnizar e festejar la dita benaventurada entrada se hajen de fer en la present ciutat moltes festes y regosijos, llumenàries, fochs y altres demostracions de gran jubilació y alegria, axí en lo dia de la dita benaventurada entrada com en los dies que seran notificats y senyalats en la forma en semblants ocasions acostumada [...] fan a saber que los dits jurats han delliberat, provehüt e ordenat lo que·s segueix, a saber és: que **a la millor invenció y traça de ediffici, ystòria o altra qualsevol manera de inventió de art** de primor y de valor que·s farà, axí en lo dia de la dita benaventurada entrada com altres que·s senyalaran per a dites festes, se donen cinquanta lliures, moneda reals de València, y a la segona millor, quaranta lliures, y a la tercera millor, trenta lliures de la dita moneda, y no-res-menys; que, **a la millor dança, ball, màixquera o momeria** que·s farà en los dits dies y durant dites alegries, se donen vint-y-cinch lliures, y a la segon millor, quinze lliures de la dita moneda; y **a la millor música y cant**, deu lliures de la dita moneda; e axí mateix, que **a la millor parada de caça y bolateria** se donen huyt lliures.

Ítem, que, a la millor parada, empal·liada e aparato de ornament que·s farà en cascú dels carrers per hon sa magestat ha de pasar lo dia de la dita benaventurada entrada, se donen sis lliures de dita moneda per cascun carrer, emperò per cascú dels carrers o puestos de la Bosseria y del Mercat, se donen deu lliures de la dita moneda [...].

Advertint que en lo dit dia de la dita benaventurada entrada no·s façen ni desprenen fochs, tronadors, masclets, ni altra manera o invenció de fochs o pólvora, ni altra cosa semblant, perquè encorreran en les penes que sobre açò seran imposades. E, perquè les dites coses vinguen a notícia de tots, manen sia feta e publicada pública crida per la present ciutat y llochs acostumats de aquella».

DOC. 1599.2 (dolçainer; dansaires de Mislata):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-125, f. 642v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 358-359, doc. LXXIII.c).

«[Acord del 3 de març de 1599] Die mercurii .III. mensis marcii, 1599 [...] provehexen que, ab albarà de Melchior Çabata, notari, fermat de la mà del dit racional de dita ciutat, sien donades y pagades a **Hieroní Ortiz, dolçayner**, sinch lliures, moneda reals de València, per cinch nits que ha vacat [*ha dedicat*] en la Casa de la present ciutat, sonant en aquella per les festes y lluminàries que·s feren en dita casa per la venguda de sa magestat.

[...] sien donades y pagades a **Miquel Corts, del lloch de Mislata, [ratllat: dolçayner]**, per a ell y sa companyia, cinch lliures, moneda reals de València, per la dança que feren lo dia de la entrada de sa magestat».

DOC. 1599.3 (roques; ministrils; ministeri de dansa; sarau; dolçainer):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-125, f. 753v i seg.; cf. CARRERES ZACARÉS (1925b: 363-370, doc. LXXIII.g).⁴⁴

«[Acord del 17 d'abril de 1599, f. 754v-755r] *Dicto die* [...] sien donades y lliurades a **March Ruiz de Bàrcena**, ciutadà, tres-centes lliures, moneda reals de València, per a pagar la despesa que se ha fet y farà en **fer posar les roques** per ahon ha de pasar la reyna nostra senyora en la entrada que en lo dia de demà ha de fer en la present ciutat, al qual dit Bàrcena està comés lo dit negoci de fer adreçar les dites roques per a dita jornada, per ço que se han despés y despenen moltes cantitats en lo fer adreçar aquelles.

[Acord del 21 d'abril de 1599, f. 756v-757r] *Dicto die* [...] sien donats y pagats a **Jaume Giner, menestril**, quaranta reals castellans per los treballs que aquell y **sa cople** han tengut en sonar a la entrada de la reyna nostra senyora.

[*Ibidem*] *Dicto die* [...] sien donats y pagats a **Joan Tudó, menestril, y a la sua cople**, seixanta reals castellans per los servicis fets per aquells, per compte de la present ciutat en la entrada de sa magestat.

Ítem, proveheixen [...] sien pagats a **Andreu Perelló, menestril, y a la sua cople**, huitanta reals castellans per los servicis fets per compte de la present ciutat en la entrada de sa magestat.

[Acord del 29 d'abril de 1599, f. 758v-759r] Ítem, provehexen que [...] sien donats y pagats a **Hieroní Olzina, menestril de Xàtiva**, per a ell y a sa cople, .C.XII. reals castellans, ço és, .C. reals, per lo que han sonat en la venguda de la senyora reyna, y al dit Olzina dotze reals per haver sonat lo dia que-s féu lo **sarau** a sas [*sic*] magestats en la Llonja Nova de la present ciutat.

[Acord del 5 de maig de 1599, f. 769v] Ítem, provehexen [...] sien donades y pagades a **Hieroní Ortiz, dolçayner**, quatre lliures, deu sous, per los treballs sustentats per aquell y la sua cople en sonar quatre nits que feren ensesas eo lluminàries per la venguda de la reyna nostra senyora.

[Acord del 8 de maig de 1599, f. 794r] Ítem, proveheixen [...] sien donats y pagats a **Dimes Aguilar**, menestril de la present ciutat, setanta reals castellans per a repartir entre aquell y altres **menestrils que sonaren lo dia del sarao** que-s féu a ses magestats en la Llonja Nova de la present ciutat.

[Acord del 14 de maig de 1599, f. 811v] [...] sien pagats a **mestre [de dansa] Ferrando Sanchiz** sexanta reals castellans per lo **ministeri que féu en assistir en lo sarau de la Llonja** que se a fet en servey de sa magestat.

[Acord del 27 de maig de 1599, f. 832v] [...] sien donades y pagades als **menestrils de la present ciutat** cent quatre lliures y sis sous, moneda reals de València, per los servicis fets per aquells, per conte de la present ciutat, en la venguda de ses magestats, des de tretze de janer proposat fins a .XXV. de abril après següent de present any».

DOC. 1599.4 (traces, regoçijos, arcs triomfals, torneig, etc.):

Bernat Guillem Català de Valeriola, *Autobiografia*; seguim l'edició d'ESCARTÍ (1998: 141, 167-173).

«ENTRADA DEL REY. A 20 de dit, dumenge, fonch la entrada del rey. Y donada la volta, apeà en lo Real.

[...]

ANADA A DÉNIA PER LA VENGUDA DEL REY. Dijous a 7 de jener 1599, partí de València per a Dénia, a on aní perquè lo rey nostre senyor vol venir a casar-se a esta ciutat y de camí vol arribar-se a Dénia, per donar contento al marquès, son gran privat, lo qual à donat orde y comisió a mon cosín germà don Juan Vives de Canemàs per a que ab altres cavallers anàs a prevenir la

⁴⁴ El nombre de provisions d'aquesta entrada reial és realment abrumador. Hem fet una selecció d'aquelles que ens semblen més rellevants, segons el focus de la nostra recerca. El lector interessat pot consultar una revisió més exhaustiva, tant d'aquestes provisions de despeses com dels acords del Consell o de les crides a la població al regest documental de CARRERES ZACARÉS (1925b: 356-391, doc. LXXIII.a-i).

anada de sa magestad y tot lo que convingués per al **regoçijo** de la sua venguda. Y axí, repartint-nos les coses que s'avien de fer, uns en la mar y altres en la marina, altres en lo castell, etc., anàrem los següents: don Juan Vives, don Christòfol Çanoguera, senyor de Alcàçer; don Viçent d'Íxer y Eximén Pérez Fachs; los tres comanadors de Sent Juan, los capitans Galçeran de Monsoriu y Geroni Vives y yo.

Divendres a 8 arribàrem a Gandia, a on visitàrem a la senyora duquesa dona Artemisa, don Juan, don Christòfol, don Viçent y yo. Y l'endemà arribàrem a Dénia, a on se traçaren uns aposentos en lo castell y s'feren certes **traces y aparells de regocijo**, y concertats los oficials que i avien de entendre, dexàrem al capità Vives per superintendent y tornàrem-nos a València. Y yo me detinguí en Gandia, per a **conçertar uns archs triüfnals**. Y aquella nit torní a visitar a la senyora duquesa y lo endemà me'n vinguí a València, a on é arribat ab salut, gràçies a nostre Senyor.

PADRÍ DEL TORNEO DEL REY. Per a la venguda del rey se fa un **torneo** a costes de la Generalitat. Y estant yo en Dénia, los elets me nomenaren en padrí, y venint me dix don Diego Milà de Aragó y altres, que'ls avien dit que yo no volia tornear, y per ço me avien fet padrí. Yo'ls o agraïxch, la bona memòria que de mi tingueren.

2 ANADA A DÉNIA PER A LA VENGDUDA DEL REY. Dia de nostra Senyora Candelària, dimats, a 2 de febrer 1599, torní devés Dénia a proseguir y donar conclusió en les coses que aviem començat per a la venguda del rey nostre senyor. Lo endemà arribí a Dénia, yo y don Viçent d'Íxer y'l comador Fax. Y trobí fetes ya moltes coses de les que dexàrem conçertades. Entrà lo rey en Dénia dijous, a 11 de febrer. Lo divendres se enbarcà lo rey de matí, y après dinar anà per mar fins a la cova Tallada. Y yo, en dos barques que avien vengut de Alacant, anàrem mija ora en ans, fent escolta y a descobrir les cales, perquè si y avia moros. Anàrem fins al cap d'En Martí y tornàrem après y trobàrem al rey prop de la cova, a on y avia un gran berenar, etc.

BESAR LA MÀ AL REY DON FELIP 2 DE VALÈNCIA 3 DE CASTELLA. Y lo disapte, a 13 de febrer 1599, entràrem alguns cavallers valencians a besar la mà al rey [...].

ENTRADA DEL REY FELIP 2. Divendres, a les tres hores de la vesprada, entrà en la ciutat de València lo rey nostre senyor en pali de brocat. Féu-se la entrada ab molta solemnitat. Ve a casar-se así.

[...]

BODA DEL REY EN VALÈNCIA, Y DE SA GERMANA LA INFANTA DONA ISABEL. Diumenge, a 18 de abril 1599, fonch la entrada de la reyna dona Margarita de Àustria en la present ciutat de València. Y en lo dit dia se'ls digué la missa de nòvios en la Seu, a on esperava ya sa magestad [...].

Fonch una jornada de **molt regocijo**. Agué-y més de quinze Grans de Espanya, fen-se tot ab molta solemnitat. Yo me folguí molt de que fos en lo dia de güi que mon fill don Othger fa un any. Molts li'n conte a serviçi de Déu!».

DOC. 1599.5 (saraus):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 105).

«PHELIP 3, REY Y SEÑOR NOSTRE, ENTRA EN VALÈNTIA. Divendres, a 19 de dit mes de febrer e any 1599, a les tres y quatre hores de la vesprada entrà, ab gran magestat, la catòlica real magestat de don Phelip de Àustria tercer, rey nostre, fill de don Phelip segon y nét de don Carlos quint, emperador.

Entrà per lo portal de Sent Vicent, y entre deu hores y onse de la matinada aposentà en lo convent de Jesús, de la Orde de Sent Francés. Y hallí dinà y oý missa juntament ab sa germana, doña Eugènia Clara, a l'altar mayor.

Y en tota la missa [no] estigué en peus, sinó tan solament a l'evangeli. Y tostemp estigué en los dos genols agenollat en terra.

Entrà dit señor rey a cavall, ab un cavall de color vajo, y de les regnes del fre penchaven uns cordons de or y seda vermelles, ab moltes borles de or. Lo qual portaven los prohòmens de la ciutat, y que tenien càrrech, los de la mà esquerra, y altres señors portaven lo de la dreta, tots cavallers y señors de títol de Valèntia.

Anava la magestat entre un pali de catorse bastons daurats, y lo pali era de brocat. Los bastons portaven-los los señors jurats de Valèntia e altres señors de govern de la terra.

Los jurats anaven ab gramalles de tela de or molt gentil. Lo mustasaf anava ab una cota de vellut negre, guarnida de tela de or verda, y lo mateix portava lo justítia civil, que·s deya Blanes, y lo mustasaf, que·s deya Steve Ros. Y lo justítia criminal, que·s deya Granada, anava a cavall, davant de tots, ab la verga alta, cubert lo cap.

Y après quatre macers reals, ab maces de or, y als caps unes com a corones. Après seguïen los quatre reys de armes. Y après venia, ab lo stoch, lo marquès de Dénya, don Francisco de Sandoval y de Royas, cubert lo cap, y après la magestat del rey don Phelip 3.

Al portal, ans de entrar, ab artifici, baxaren dos diputadets revestits, la hu en figura de sent Vincent martre y l'altre ab figura de sent Vincent Ferrer. Y donaren dos claus de argent sobre-daurades, ab una cadena de or fi, lligades, y les donaren a la magestat real. Y la sacra magestat, les claus y los dos plats de present y confitura, que eren de or fi, ne féu mercé a les señores monjes de Hyerusalem.

Anant dita magestat, ab molt gran content y pausa, per los carrers de la ciutat, arribà a la plaça de la Seu y entrà en la Llongeta de dita Seu y se agenollà en dita Llongeta y adorà lo (*l*)*lignum crucis*, que lo benemérit perlat don Joan de Ribera, vestit de pontifical assistia tenint aquell, ab molta assistència de dignitats ecclesiàstices. Y·l portà fins a l'altar major de dita cathedral.

E en après, fetes les solemnitats acostumades, se n'anà tocases les oracions, bon rato havia, al palàcio Real. Y se n'entrà per la porta dels Lleons nova, ab lo pali y la il·lustríssima infanta.

Y llavors feren senyal, del pla del Real, com les magestats estaven dins. Y lo Baluart féu senyal ab una pesa<r> de artilleria. Y los argeros [*arquers*], que la magestat portava, desapararen ses pistoles, y lo Baluart respongué ab molt gran moltitud de mosquets y de masclets y disparà tota la artilleria.

Y esta matexa salva se féu quatre dies arreu, és a saber, lo disapte y diumenge y dilluns següents: a l'alba, migjorn y a la nit. Y totes les muralles enfront del Real estaven ab farons.

Y la magestat del nostre rey y señor nos volgué festejar la nostra festa, en què **disfraçat ab careta** corregué per moltes voltes y pasechà la nostra ciutat, ab grandíssim content de la nostra pàtria.

Y anà als **saraus** que lo il·lustríssim compte de Benavent féu en casa de don Lluís de Calatayú, perquè hallí aposentava per no poder estar en lo Real, a hon acostumava estar. Y també al **sarau** del señor balle, don Gaspar Mercader, señor de Bunyol.

Y també pasechà de nit Valèntia, per a alegrar-se de les grans lluminàries que dites quatre nits dita ciutat féu».

DOC. 1599.6 (oficis i gegants; saraus):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 113-114).

«ENTRADA DE LA REYNA. Y A 9 DE OCTUBRE, 1611, AL MATÍ, VINGUÉ NOVA QUE MORÍ EN MADRID, 3 DE OCTUBRE, 1611. Y A 29 DE OCTUBRE, 1611, FEREN LO CAPELL ARDENT EN VALÈNTIA. Diumenge, a 18 de abril 1599, a les onse hores de migjorn entrà la sereníssima doña Margarita de Àustria, reyna y señora nostra [...] Y a la nit y agué **alcansies** al Real [...].

OFICIS. Dilluns a 19. Dilluns, a 19 de abril 1599, dia del gloriós sent Vincent Ferrer, patró nostre, se féu la sua processó del modo següent:

Primerament anava la bandera dels negres, de color de grog y vermell; après los traginers, ab bandera blanca; après los calderers, ab bandera vermella; après matalafers, ab standart y bandera

de grog y vermell; après corredors de coll, ab bandera de domàs carmesí; après los pellers, ab standart y bandera de domàs vermell; après sombreroers y pasamaners, ab standart y bandera de domàs blanch; après corders, ab bandera de domàs vermell; après guanters, ab standart y bandera de domàs vermell; après tintorers de seda, ab bandera de domàs groch; après velers, ab bandera de domàs blanch; carnicers, ab standart y bandera de domàs vermell; moliners, ab bandera de domàs vermell; obrers de vila, standart y bandera de domàs carmesí; peixcadors, bandera de domàs carmesí; spardenyers, standart y bandera de domàs carmesí; boters, bandera de domàs carmesí; asaunadors, bandera de domàs carmesí; tapiners, standart y bandera de domàs carmesí; corredors de orella, bandera de domàs blanch; corders, standart y bandera de domàs vert; corretgers, bandera de tafatà de grog y de vermell; calceters, standart y bandera de domàs vert; texidors de lli, standart y bandera de domàs carmesí; texidors de llana, bandera de domàs carmesí; ferrers, standart y bandera de domàs carmesí; arme[r]s, standart y bandera de domàs blau; fusters, bandera de domàs vermell; çabaters, standart y bandera de domàs carmesí; abaxadors, bandera de domàs carmesí; velluters, bandera de domàs carmesí; sastres, standart y bandera de domàs morat; blanquers, standart y bandera de domàs morat; argenters, bandera de domàs carmesí; perayres, bandera de domàs carmesí. Après venien los **chagants**, és a saber: **primers los dos nanos, après los spañols, après los gitanos, après los turcs, après los negres.**

Aprés venien los tabals de la ciutat [...].

Y ixqué la processó a les quatre hores per la porta del campanar de la Seu [...].

Y lo patriarcha portava en relíquia lo hàbit de sent Vincent. Y esta nit foren les alcansies en lo Real. Y cada dia après, consecuti, feren sa manera de festa different. Y la darrera festa, que fonch lo diumenge a la nit, fonch lo **sarau** en la Llonja Nova y durà fins a les onse hores de la nit. Y dien que Sa Magestat se n'anava lo dilluns següent y per esta causa se atropellaren les festes».

DOC. 1599.7 (orde del Toisó d'Or; saraus):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 116).

«TUSON A L'ARCHIDUCH DE ÀUSTRIA. Diumenge, a 25 de abril, [el rei] féu del Tuson a l'archiduch, son cunyat, al duch de Tursis y a l'almirant de Castella. Y aquest dia li féu la ciutat un **gran sarao** en la Llonja Nova. A la ciutat nostra no sabem fins ara la mercé que ha fet a persona alguna, sinó sols celebrar les sues bodes».

1599: Processó per les relíquies de sant Mauro (València).

DOC. 1599.A1 (oficis i gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 145).

«SENT MAURO. Diumenge, a 12 de dehembre 1599, feren solemne processó en València al cos del gloriós sent Mauro, martre de Roma, que-l portà lo cardenal don Ferrando Ninyo de Guevara, inquisidor general, lo qual estava depositat en lo monastir dels frares Capugins, fóra lo portal de la Trinitat.

[...]

Y en dita processó anaren tots los **oficis ab ses banderes, y los chagants com en la processó de sent Vincent Ferrer o com en la entrada del rey.** Y aquesta nit y agué moltes lluminàries, com dels patrons.

Començaren la processó a les onse hores, perquè avançaren lo rellonge y tot lo dia anà desbarat. Les vespres se comencaren casi a les deu hores, encara que lo rellonge tocà dotse. Depositaren lo cos en la sacrestia, ab acte de traslladar-lo al col·legi del dit señor il·lustríssim. Estava,

en lo frontispici del llit o arch que havien fet en lo portal, un títol que dia: «*Maurus Martyr Roma*», scrit ab lletres de argent».

1600: Festes per l'entrada d'una relíquia de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1600.1 (dances i invencions):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 149).

«RELÍQUIA DE SENT VINCENT FERRER. ALTRA A 3 DE AGOST 1611. COMTE DE BENAVENT PORTAVA LO BASTÓ DEL PALI DE MIG DE LA MÀ DRETA. Divendres, a 7 de abril 1600, a les tres hores de la vesprada entrà en València una relíquia del gloriós patró nostre, sent Vincent Ferrer. Y feren gran festa de campanes y músices, y la depositaren en la sala de València. Y a l'endemà, que fonch disapte, fonch feriat en honor de tan sancta relíquia [...].

Y feren-se algunes **dances** dins estos dies. Y lo diumenge après següent, a 16 de dit abril, que fonch dins de la octava, que contaven ha setse del dit mes de abril, y agué justes en la plaça la Seu, y guanyà la una joya de aquelles don Francisco Roca, fill de don Pedro Roca, del carrer dels Exarchs [...].

Y dexada la sancta relíquia en la Seu, se féu solemnísim offici y predicà lo señor il·lustríssim patriarcha. Y après, a vespres, lo mateix dia, se féu solemnísim processó, y ab tots los **officis y banderes y estandarts, y ab algunes inventions**, y ab moltíssims cavallers, molt ben vestits, ab aches blanques enseses, que anaven entre los capellans de la Seu, a part de fora [...]».

1601: Entrada d'una relíquia de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1601.1 (oficis i gegants):

ARCPV, ms. 61 (*Ex libro magno m.s. annalium qui est in posse gubernatoris Regni Valentiae D. Jacobi Ferrer*), p. 202; cf. DIAGO (1946: II: 40-41).

«En 28 de octubre entra la canilla de la pierna de San Vicente Ferrer, que embía la reyna de Francia al patriarca don Juan de Ribera, y éntrala él en processión general con las banderas de los officios y con los **gigantes**, y llévala a la Seo, y de allí la passó después a su seminario».

1603: Processó de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1603.1 (oficis i gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 202).

«Dilluns, a 7 de abril 1603, dia de sent Vicent Ferrer, plugué un poch y allargaren la processó per al diumenge següent, que fonch a 13, **ab jagants, y ls officis ab les banderes**».

1603: Sarau aristocràtic de Cap d'any amb l'assistència del rei (València).

DOC. 1603.A1 (sarau):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 238).

«SARAU. Dimecres, a 31 de dehembre 1603, anà lo señor rey al **sarau** a casa lo marqués de Guadalest, don Phelip de Cardona, al carrer de Morvedre, a la nit».

1605: Processó de gràcies pel naixement de l'infant Felip, fill de la reina Margarida d'Àustria i del rei Felip (València).

DOC. 1605.1 (gegants):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 276, núm. 235).

«NATIVITAT Y FESTES DEL PRÍncep DON PHELIP 4. Divendres Sanct, a 8 de abril 1605, naixqué lo molt alt y molt poderós señor don Phelip 4t, príncep d'Espanya, fill de nostre rey y señor don Phelip 3r y de doña Margarita de Àustria, reyna y señora nostra. Nomenaren-lo don Phelip quart Domingo Vitorio.

Y lo primer de maig 1605 se féu processó solemne a Nostra Señora de Gràcia, **ab les banderes de tots los officis y jagants de la ciutat**, y totes les invencions que-s pogueren fer, y empaliades y altars. Y feren 4 dies de luminàries. Y feren-se molt grans gastos y excessius per la Ciutat, per tenir letres de Sa Magestat de la dita naxença.

Havia d'estar atràs a cartes 145».

DOC. 1605.2 (oficis; àngels; roca com a castell; gegants; comèdia; danses):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 322-324).

«CRIDA PER LO NAXIMENT DEL SEÑOR PRÍncep FELIP. Dimats, a 26 de abril 1605, la ciutat féu solemne crida manant quatre festes per lo naximent del nostre señor y príncep, fahedores diumenge següent, primer dia de maig, fins al dimecres.

[...]

[323] Diumenge, lo primer de maig 1605, se féu processó general de gràcies per lo naximent de nostre señor y príncep. Anà per lo carrer de Cavallers a Calatrava, a la Corretgeria, y per lo carrer d'En Bou a la porta Nova, per davant la Mercé al carrer de Verge Maria de Gràcia y hallí es féu la estació.

Y se'n tornaren per lo carrer de Sent Vicent a Sent Martí, a Senta Tecla, a la Seu. Anava la señor virey y·l señor patriarcha, y a Sent Agostí restà y vestí's lo bisbe. Y tornà lo bisbe, y los jurats, ab les robes forrades de tela de or.

Anaven les banderes:

1 negres/ Primo. Los negres ab bandera de tafatà vermell y groch.

2 traginers/ 2º. Traginers, ab bandera de domàs carmesí.

3 calderers/ 3º. Calderers, ab bandera de tafatà carmesí.

4 matalafers/ 4º. Matalafers, ab bandera de domàs groch y carmesí.

5 corders/ 5º. Corders, ab bandera de domàs carmesí.

6 corredors de coll/ 6º. Corredors de coll, ab bandera de tafatà carmesí.

7 pellers/ 7º. Pellers, ab bandera y estandart de domàs carmesí.

8 sombreroers/ 8º. Sombreroers y pasamaners, ab standart y bandera de domàs carmesí.

9 guanteres/ 9. Guanteres, ab estandart y bandera de domàs carmesí.

10 tintorers/ 10. Tintorers, ab bandera de domàs groch.

11 velers/ 11. Velers, ab bandera de domàs blanch.

12 carnicers/ 12. Carnicers, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
13 moliners/ 13. Moliners, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
14 obrers de vila/ 14. Obrers de vila, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
15 peixcadors/ 15. Peixcadors, ab dos banderes de domàs carmesí y uns gichs **vestits com a àngels**, y ab unes vergues com de consellers, y al cap ab ramellets de murta y uns pexos que penchaven.
16 spardenyers/ 16. Spardenyers, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
17 boters/ 17. Boters, ab bandera de domàs carmesí.
18 asaunadors/ 18. Asaunadors, ab bandera de domàs carmesí.
19 tapiners/ 19. Tapiners, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
20 corredors de orella/ 20. Corredors de orella, ab bandera de domàs vert.
21 corders/ 21. Corders, ab estandart y bandera de domàs vert.
22 corretgers/ 22. Corretgers, ab bandera de tafatà groch y carmesí.
23 calceters/ 23. Calceters, ab estandart y bandera de domàs vert.
24 teixidors de lli/ 24. Teixidors de lli, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
25 teixidors de llana/ 25. Teixidors de llana, ab estandart y bandera de domàs carmesí.
26 ferrers/ 26. Ferrers, ab estandart y bandera de domàs carmesí y una roca ab quatre evangelistes. Y cada evangeliste una font, y a cada cantó de la roca un rogle ab ses campanetes y uns àngels que ls toquen. Y en lo més alt de la roca, en lo chapitell, sent Vicent Ferrer. Cert que estava curiosa.
27 armers/ 27. Armers, ab estandart y bandera de domàs blau.
28 fuster/ 28. Fusters, ab bandera de domàs carmesí y ab **una roca com a castell**.
29 çabaters/ 29. Çabaters, ab bandera de domàs carmesí.
30 abaxadors/ 30. Abaxadors, ab bandera de domàs carmesí.
31 velluters/ 31. Velluters, ab bandera de domàs carmesí.
32 sastres/ 32. Sastres, ab estandart y bandera de domàs morat, ab una roca ab invenció del bateig de nostre señor príncep. Estava molt curiosa.
33 blanquers/ 33. Blanquers, ab estandart y bandera morada.
34 argenters/ 34. Argenters, ab bandera de domàs carmesí.
35 perayres/ 35. Perayres, ab bandera de domàs carmesí.
Y ls **chagants** après venien. Y après los frares.
[...]
Aquesta nit se féu gran festa en lo Micalet de la Seu, y per tota València, ab grans lluminàries.
[324] Dilluns, a 2 de maig 1605, se féu gran festa de fochs en lo pla del Real. Y en Palàcio y hagué **comèdia y moltes danses**. Dimats, perquè plougué molt, se porrogaren les demés, ab crida pública per al disapte y diumenge següents».

1605: Processó del Corpus (València).

DOC. 1605.A1 (roques; ball de gitanos):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 336).

«Dijous, a 9 de juny 1605, dia del Corpus, se féu la processó acostumada. Y anaren **tres roques per la processó**, lo que molts anys ha que no se ha vist, y uns **gitans ballant** per aquella. Y acabà molt tart».

1607: Processó de gràcies pel naixement de l'infant Carles, fill de la reina Margarida d'Àustria i del rei Felip (València).

DOC. 1607.1 (gegants):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 266, núm. 218).

«PROCESSÓ DE GRÀCIES DEL PART DE LA REYNA DE L'INFANT 2^{on}. A 4 de octubre 1607, dia de Sant Francés, a les tres hores de la vesprada, acabades completes, se féu processó de gràcies a Nostra Señora la Verge Maria de Gràcia a Sant Augustí, per les gràcies del part del dit infant.

Anaren tots los officis ab ses banderes y músiques differentes, los jagants y totes les órdenes dels frares y parròchies, pali. Y portà lo hu dels assistents del señor bisbe de gràcia lo ymatge renovat de argent de Nostra Señora. Y lo señor patriarcha anà ab roba de chor fins a Sant Augustí. Y la professó tornà per les claustes de Sant Francés, a hon féu també estació. Pagà's a raó de 1 sou a cascun beneficiat, y als señors canonges doble».

DOC. 1607.2 (gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 483).

«NATALICI INFANT. Dimats, a 2 de octubre 1607, feren crida los señors jurats de tres dies de festa per lo part del señor infant, que fosen dijous, divendres y disapte. Y lo dijous, dia de sent Francés, processó de gràcies a Nostra Señora de Gràcia a Sent Augustí.

Fa advertir que la primera crida dix a Sent Augustí y l'altra crida, que a Sent Francés. Y dimecres altra crida a Sent Agostí.

Y primer anarem a Sent Agostí, y après, de tornada, a Sent Francés. Anaven tots los officis, ab les **banderes y standarts y jagants**; y ls jurats ab lo señor virey y lo señor bisbe. Y feren-se aquella nit grans lluminàries.

Aquest se dix Carlos Felip y començà a reynar a 31 de març 1621, que fonch dimecres, que morí son pare Felip 3».

1608: Processó per la beatificació de sant Lluís Bertran (València).

DOC. 1608.1 (gegants):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 268, núm. 223).

«*TE DEUM LAUDAMUS* Y PROCESSÓ DE LA BEATIFICACIÓ DEL SANCT LUÍS BERTRAN, FILL DE VALÈNCIA. Diumenge, a 30 de agost 1608, se féu la processó claustral, y no y agué sermó.

[...]

En la vesprada, acabades completes, se féu processó general per gràcies de dita beatificació a Predicadors, **ab tots los officis, banderes, jagants** y també anà vestit de pontifical lo dit señor archebisbe y patriarcha fins Predicadors. Y de allí tornà lo señor bisbe Espinosa en la processó».

DOC. 1608.2 (dansa d'espases i broquers; dansa catalana):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-135, f. 220v-223r.⁴⁵

«JOYES DE LES FESTES DE LA BEATIFICACIÓ DE SEN LUÍS BERTRAN. *Die mercurii .x. mensis septembris, anno a Nativitate Domini .M.DC.VIII.*

⁴⁵ Teresa FERRER VALLS (2002 [1984]: 157, npp. 663) fa referència a aquestes joies en un estudi seu sobre les festes que se celebraren el 1608 a València amb motiu de la beatificació de sant Lluís Bertran, encara que no hi transcriu el text que aportem.

Tot los jurats y Francisco March, ciutadà, sindich de València, ajustats en la Sala daurada per execució y compliment de la crida feta de provisió dels dits senyors jurats en .XVII. de agost propassat, ab la qual se offeriren premis a les persones que farien y festejarien les festes y dies senyalats per a festejar la beatificació del benaventurat Lluís Bertran, ab **millors lluminàries, invencions, adornos de creus, altars, empaliades y danses en la profesó** y dies senyalats per a dit effecte. Juxta [*'segons'*] la dita crida e presehint jujes experts, provehexen sien donades en joyes a les persones y en les quantitats següents:

Primo, a Pere Àvila, sastre, trenta lliures per la millor joya de lluminàries: per haver fet la millor lluminària les quatre nits assignades per a fer lluminàries, la qual lluminària féu en lo Tossal.

Ítem, a Pau Roselló, vint lliures per la segona joya de lluminàries, que féu en lo campanar de Sen Joan dites quatre nits, la qual fonch judicada per millor en segon lloch.

Ítem, a Francés Bruguent, dotze lliures per la tercera joya de lluminàries, que féu davant la yglésia del monestir de Sent Christòfol totes les dites quatre nits, la qual és stada per millor en tercer lloch.

Ítem, a Jaume Campredó, verguer, quinze lliures per tantes a donat als pares de la Companyia de Jesús en lloch de joya, per ajuda de pagar la lluminària y gastos fets en lo altar que feren en la volta de la profesó, en lo carrer de la Stamenyeria lo dia que-s féu la processó de gràcies per la beatificació del benaventurat Luís Bertran, lo qual altar fonch adjudicat per lo millor de tots los de la volta.

Ítem, a Vicent del Camp, fuster, deu lliures per la segona joya, de haver fet en dita volta, en la plaça de l'Almodí, un altar, lo qual fonch adjudicat per millor en segon lloch.

Ítem, a Vicent Adrià, student en medicina, sis lliures per la tercera joya, de haver fet un altar en dita volta davant lo monestir de Sent Christòfol, lo qual fonch adjudicat per millor en tercer lloch.

Ítem, a Jaume Ferrer, huyt lliures per la primera joya per les empaliades, per haver fet una empaliada en dita volta, davant la casa del conte de Real, la qual fonch adjudicada per millor empaliada de les de la volta de dita profesó.

Ítem, a Hierony [*en blanc*], quatre lliures per la segona joya de les empaliades, per haver fet una empaliada al cap del carrer de la Corregeria, en dita volta, la qual fonch adjudicada per millor en segon lloch.

Ítem, a Dionís Angelergués, guanter, dos lliures per la empaliada que féu davant Senta Tecla, de les millors en tercer lloch.

Ítem, a Domingo Morata, scolà de la parrochial de Sent Stheve, quatre lliures per la primera joya de adorno de creus.

Ítem, a Joseph Pastor, escolà de la parrochial de Sent Joan, tres lliures per la segona joya de l'adorno de les creus.

Ítem, a Lluch Pons, scolà de Sent Nicholau, dos lliures per la tercera joya de adorno de creus.

Ítem, a Guillem Aurís, sis lliures y la primera joya de les fonts que-s feren en la volta de la profesó, per haver fet una font davant Sent Chistòfol, la qual fonch judicada per millor en primer lloch.

Ítem, a mestre Christòfol Domingues, fuster, vint-y-cinch lliures per la primera joya de les invencions que anaren en la profesó, per haver fet una invenció de la beatificació de dit sant.

Ítem, a Hierony Serrano, matalafer, quinze lliures per haver fet la segona millor invenció de les que anaven en la profesó, que fonch de la mort del dit benaventurat Lluís Bertran.

Ítem, a Francés Melendes, sastre, dotze lliures per la tercera joya de les invencions, que fonch dels miracles de dit benaventurat Luís Bertran, la qual anava en dita profesó.

Ítem, a **Francisco de Qüenca**, quinze lliures per la **joya de la primera dansa**, judicada per millor, que feren aquell y altres en dita profesó, **ab espases y broquers**.

Ítem, a **Francés Curto**, guadamasiler, cinch lliures per la **tercera joya de la dansa**, que aquell y altres feren en dita profesó.

Ítem, a Jaume Campredó, verguer, dos lliures, dèsat sous y sis diners per tantes a bestret y pagat a les tres persones que judicaren dites joyes en dits llochs de primer, segon y tercer grau.

Ítem, al mateix [*al marge esquerre*: Jaume Campredó, verguer], deu lliures per tantes a bestret y pagat als que feren la **dansa catalana** en dita profesó, que fonch judicada per millor en segon grau».

1609: Processó de gràcies pel naixement del tercer fill de la reina Margarida d'Àustria i del rei Felip (València).

DOC. 1609.1 (gegants):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 267, núm. 221).

«PROCESSÓ DEL PART DEL 3^r INFANT DON FERRANDO. Diumenge, a 31 de maig 1609, se féu processó general de **tots los officis ab ses banderes y jagants**, y frares de totes les religions y parròchies a Sant Augustí, a la Verge Maria de Gràcia, per gràcies del felicíssim part de la reyna nostra señora del tercer fill y infant, fill de nostre señor rey don Phelip 3^r y doña Margarita de Àustria.

[...]

Nomenà's don Ferrando de Àustria».

1609: Expulsió dels moriscos (diversos indrets).

DOC. 1609.A1 (cants, balls i danses de moriscos, bodes):

Jaume BLEDA (1618: 1002-1003), *Corónica de los moros de España*, libro octavo, cap. XXXII.

«A Alicante fueron a embarcarse los moriscos de Elda, Novelda, Petrel, Clevillente, Aspe, Monnóvar, Relleu y del marquesado de Elche, y llegavan con tanta alegría y alborozo como si fueran a las más alegres fiestas y bodas que hubo entre ellos. **Yvan cantando y tañendo con flautas, tamborines y dulçaynas y otros instrumentos** que solían tener, relinchando y diziendo: —¡Viva el Turco!, que nos ha de recibir en su tierra y nos ha de dexar vivir libremente en nuestra ley; ¡Y viva Mahoma!, que nos ha dexado ver estos tiempos tan felices, en los quales vamos a vivir a [la] tierra de donde vinieron nuestros passados. Muchos que por el camino se casaron contra leyes de la Iglesia, llegados a Alicante, **celebraron las bodas con mucho regozijo de bayles y danças y música de laudes y dulçaynas**, y las moriscas yvan vestidas lo mejor que podían. Estas fiestas hazían en la casa del rey de aquella ciudad, que es un edificio muy capaz, donde, los más dellos estavan albergados. Dezían que yvan con gusto adonde el rey los echava, más que presto bolverían y nos echarían a nosotros.

Quando llegavan de sus lugares, yvan a la mar y se arrojavan a la agua. Unos la besavan, otros bevían della, otros se lavavan las manos y la cara, levantando todos los ojos al cielo y diziendo a bozes: —¡Gracias a Alá y Mahoma!, que nos ha dexado llegar a ver libremente el agua por donde nuestros padres vinieron a España. Partieron antes de embarcarse algunas moriscas y, sin temor, se embarcaron luego. Circuncidaron allí muchos niños, y por el viaje los yvan curando».

DOC. 1609.A2 (costums dels moriscos):

Jaume BLEDA (1618: 1024), *Corónica de los moros de España*, libro octavo, cap. XXXVI.

«[...] Eran muy amigos de burlerías, cuentos y novelas. Y, sobre todo, amicíssimos de **bayles, danças**, solaces, cantarzillos, **alvadas**, paseos de huertas y fuentes, y de todos los entrete-

nimentos bestiales en que con descompuesto bullicio y gritería suelen yr los moços villanos vozinglando por las calles. Tenían comúnmente gaytas y dulçaynas, laúdes, sonajas, adufes. Vanagloriábanse de baylones, corredores de toros y de otros hechos semejantes de gañanes [...]».

1610: Processó de gràcies i festes per l'expulsió dels moriscos (València).

DOC. 1610.1 (processó):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 272-273, núm. 230).

«PROCESSÓ GENERAL DE GRÀCIES PER LA EXPULSIÓ DELS MOROS DEL PRESENT REGNE. Diumenge, a 7 de febrer 1610, acabades completes, entre tres y quatre hores de la vesprada, ixqué una **processó general** de la present església.

Anaven davant tots los **officis ab ses banderes y pendons, ab músiques diferents** [...]».

DOC. 1610.2 (balls i danses):

Gaspar Escolano, *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*. Segunda parte, libro décimo, capítulo último: De los trabajos que le han quedado a la ciudad y reyno de Valencia por la expulsión, cómo fueron, falsedad de moneda, soledad de lugares despoblados, imposibilidad de la bivienda por la cessación de los censos. De los remedios que se van tomando para su cura. De la muerte del Patriarcha y de las memorias que la ciudad ha puesto en lugares públicos para que la haya eternamente de la expulsión de los moros (ESCOLANO 1611: 2003).

«[...] En reconocimiento de tan universal beneficio, la ciudad de Valencia, por cumplir con su obligación, ha acordado de hazer una **processión general a Nuestra Señora de Gracia**, en hazimiento dellas (a donde suele acudir a hazerlas por semejantes ocasiones) y ansí mesmo, en demostración de alegría, celebrar los tres días antes de la processión muy grande fiesta, con luminarias y altares de noche y de día, dando **premios** a los que se aventajaren en esto y en **inventar músicas, bayles y danças**; y que en la processión salgan todos los officios con sus van-deras y estandartes. Y no menos, para immortal recuerdo de tan importante victoria, ha determinado que quede para siempre decretada una processión que se haga en su proprio día, que fue el de la Presentación de Nuestra Señora a veynte y uno de noviembre, en el qual se le celebrava y celebra fiesta perpetuamente en la parrochia de San Estevan desta ciudad, so título de las Virtudes, por estar en ella su imagen desde tiempo del Cid Ruy Díaz, que según la tradición y historia de España, fue el que traxo esta devoción de San Pedro de Cardeña [*Castrillo del Val, Burgos*] a Valencia y la puso en la dicha parroquia, por ser la de su casa [...]».

1610: Processó i octavari per la vinguda de les relíquies de sant Vicent Màrtir i sant Andreu (València).

DOC. 1610.A1 (danses):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 582).

«PROCESSÓ GENERAL DE LES RELÍQUIES DE SENT ANDREU Y SENT VICENT MARTRE. Dijous, a 20 de maig 1610, feren la processó general de les relíquies dels gloriosos sent Andreu y sent Vicent martre. Ixqué per la porta dels Apòstols a la plaça de la Herba, a la plaça dels Crespins, per davant la Inquisició a Sent Llorens, al Bañy y a la plaça dels Serrans, a hon estava en dit

portal fet com a capella; a hon estaven dictes relíquies ab uns reliquiariis engastats de argent, ab vidrieres passades damunt les andes de argent, que havien fet per al señor sent Vicent Ferrer.

Anà la processó per lo carrer de Serrans al carrer de Cavallers, tota la volta del Corpus, y entrà la processó per la porta dels Apòstols. Y agué **grans danses y solemne processó, com la del Corpus, ab tots los officis.**

Y divendres, y disapte següent, foren feriat, per no haver-i negocis; y agué octava de les sanctes relíquies. Y dien que lo señor comte de Benavent les havia enviades per lo gran amor que tenia a esta terra».

DOC. 1610.A2 (danses):

Gaspar Escolano, *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*. Primera parte, libro quinto, capítulo III: Que prosigue con la relación de las reliquias de la iglesia mayor y se averigua que San Christóval fue gigante, y que es suya la muela que se muestra en Valencia (ESCOLANO 1610: 907).

«[...] Ítem, dos huessos de San Andrés Apóstol y de nuestro San Vincente [*sic*] Mátyr, que en el año mil seyscientos y diez imbió el conde de Benavente, don Juan Alfonso Herrera de Pimentel, desde Nápoles, donde era virrey, en don a esta iglesia, que fueron recebidas con solemne processión, en veynte de mayo, y trahidas a ella, donde se les celebró un famoso ochavario con músicas, **danças**, poesía y sermones, de que me cupo un día sin merecerlo. Todas estas reliquias referidas están con engastes y guarniciones de oro y plata, piedras preciosas y perlas, que, de por sí, la materia y primor de sus hechuras merecían un tratado».

1611: Processó de gràcies per haver preconitzat la canonització de sant Lluís Bertran (València).

DOC. 1611.1 (gegants):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 276-277, núm. 236-237).

«*TE DEUM LAUDAMUS* PER LO BEATO FRA LUÍS BERTRAN. Dijous, a 3 de febrer 1611, acabada nona, se féu *Te Deum laudamus* per la merced que Sa Santedad de nostre sant pare pappá Paulo V havia fet al present regne de València, de haver preconizat la canonizació del beato fra Lluís Bertran, de l'orde de Predicadors, fill y natural de la present ciutat. Assistiren los señors jurats y son germà Jaume Bertran.

PROCESSÓ DE GRÀCIES PER SANT LUÍS BERTRAN. Dit dia acabades completes, se féu processó general ab tots los pendons y banderes de **tots los officis** de la present ciutat, totes les religions, y parròchies y **jagants**. De la matexa manera y bolta que fa lo dia de Sant Vicent Ferrer, patró nostre, de gràcies, per dita rahó y causa [...]».

1612: Festes per mossén Francesc Jeroni Simó (València).

DOC. 1612.1 (soldadesca de cavallers; màscares; música catalana):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 282-286, núm. 239).

«HONRRES Y GENERAL PER LO GRAN SERVENT DE DÉU MOSSÉN FRANCÉS HIERONY SIMÓ, PREVERE, BENEFICIAT EN SANT ANDREU. Disapte, a cinch de maig mil sis-cents y dotze, lo molt il·lustre Capítol y canonges de la Seu de València celebrà les honrres y remembrança general per mossén Francés Hieroni Simó, prevere, beneficiat que fonch de la església parrochial de

Sant Andreu de la present ciutat de València; lo qual morí dimecres a .XXV. de abril 1612, dia de Sant March.

[...]

Disapte, a 21 de juliol 1612, de matí, ixqué veu que lo señor don Ysidoro Aliaga, archebisbe de València, estant en lo lloch del Villar, eo son official y vicari general, volien fer publicar un edicte de que no poguesen tenir los retratos del pare mossén Francés Gerony Simó, prevere, ni meñys encendre-li lums y altres cosses.

Y entenent-ho lo molt il·lustre Capítol, com a cap del bras ecclesiàstich, se juntà Capítol, y juntament los tres estaments y braços del present regne, y nomenaren elets per a fer embaxada al dit señor official del señor archebisbe, per a saber la veritat de lo que passava. Y, anant, trobaren que respongué lo señor doctor Vitòria, vicari general, que no havia tal cossa de nenguna manera, si que alguns frares de Sant Domingo y de Sant Francés dels que tendrien poch temor de Déu, o altres per ells, haurien inventat semblant novel·la y fictió, que·s quietasen (perquè estava tot lo poble molt mogut y casi amotinat), y que fessen les festes que volguesen en honrra de Nostre Señor y de sos sants, com santament havien acostumat, y en particular de nostre venerable mossén Simó, que aqueix era son gust y del señor archebisbe.

Y ab aquesta resposta se'n tornaren molt alegres. Y ab veus molt altes digueren al poble, qu'estaven junt dins la Seu de València, la resposta havia donat dit señor official, y que ans ell tenia particular devoció al dit pare mossén Simó, y havia rebut informació de sa vida santa y de dihuyt miracles molt calificats.

En virtut de lo qual y per evitar molts escàndels y motins del poble, que se havien començat a moure contra dits frares, los señors de jurats, com a pares de república, en punt de les dotze hores de migdia, se preconizà una crida ab tabals y trompetes de dita ciutat, dient la resposta havia donat dit señor official als dits tres estaments y Capítol.

[...]

Que dins breus hores se compongué tal y tan gran luminària, ab tan gran multitud de figures del pare mossén Simó per les parets y casses que en nenguna de les festes passades se haja fet. Y ab tan gran aplauso y contento del poble y concurs per les carreres, y a sant Andreu, al sepulchre de dit mossén Simó, y aclamacions del poble: "Vixca mossén Simó, a pesar del frare motiló!". Y **huyt cavallers vestits de gala y moltes plomes ab moltes aches alegraren la festa y regozijaren tota la ciutat, ab molts tabals, dolçaynes, música catalana, ministrils, arcabuços**, desparant en moltes parts, y algun **a modo de compañyes de soldats ab banderes y màsqueres**, que era cossa de gran admiració veure que en un matex dia, quant pensaven estava sumergit lo nom, fama y miracles de mossén Simó.

[...] Permetent Nostre Señor que en totes les tres nits, havent tan gran concurs de gent casi per tota la nit, anant com anaven molts desparant alcabuços, no se haja seguit ningun dañi ni cosses deshonestes, trobant-se tan gran número de dones en dites festes».

DOC. 1612.2 (àngels; galeres; ministrils; ofrenes; danses; dansa a la gitanesca; carros triomfants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 693-726).

«[693] Diumenge, a 10 de juny 1612, dia de Pascua del Sperit Sant, a la vesprada, un forner del forn de Sent Joan portava en un plat vint-y-sinch o 27 lliures eo coronas en moneda, de 7 càrregues de pa, que al matí pasechà per València, molt bo. Y lo diner portà a la església de Sent Andreu, per a ajudar a la obra de sent Simó.

Y a les sinch hores de la vesprada, los corders portaren, ab sinquanta-tres gichs, moltes cordes de cànem torçudes, de diferents colors y totes enramades, ab molts plats de argent, ab tambors de guerra y soldats ab arcabusos, y la bandera de camp y de la festa de l'offici. Y portaven ab unes andes una maroma ab moltes flors, y quatre **àngels**. Y la portaven als muscles huyt o deu hòmens de l'offici.

Y dit dia, al matí, a les deu hores, embià lo señor duch de Lerma dos seus capellans a vissitar lo sant. Y la hu de aquells dix missa en la sua capella, prop de la una hora, y dien que portaven quatre cartes: la una per al señor virey y l'altra per als señors jurats y l'altra per a frare Sobrino, y l'altra per al vicari general. Y dits capellans portaven molts criats.

Y a la vesprada, los señors canonges de la Seu los pasecharen per València, ab la carroça del canonge Gilabert.

Y en estos dies vingué un colom blanch que yamay se'n partí de la església.

[694] Dilluns, a 11 de juny 1612, segon dia de Pascua d'Esperit Sant, al matí, portaren del lloch de Gestalcamp setanta-sinch càrregues, entre ragola, espart y trenella, a Sent Andreu. Y a migjorn entraren 35 o 36 carros carregats de reble de la plaça de Predicadors, y altres carros de forasters.

Y a les tres hores de la vesprada vingueren los del lloch de Torrent, ab grandíssim content y alegria, ab una **galera de menestrils y una galera ab una bóta de vi vermell**, ab una font, y ab cent trenta-huyt càrregues de cals —que y havia tres forns de cent cafisos— ab grans standarts y ab moltes madexes de seda. Y totes les càrregues ben adresades de flors y rames.

Y poch enans vingueren tres carros carregat[s] ab pedra de Ribarroja, per a paymentar Y los llauradors de la partida de Melilla portaren quinse càrregues de ragola. Y açò fonch a les sinch hores. Y après vingueren dos carros grans de Pedro Beltran, carregats ab pedra de reble.

Y los familiars de la Secca tot aquest dia feren fahena, y tots ben vestits de festa, ab una muda al coll de dit sant. Y davant son asiento, cascú ab un paper de la figura de mosén Simó, y tot lo jornal de aquest dia, de tot lo col·legi, havien de portar per a la obra de dit sant, que pujaria cent cinquanta a cent quaranta coronas, y altres diuhen que cent vint-y-sinch.

[695] Dimats, a 12 de juny 1612, tercer dia de Pascua, los de Payporta portaren 52 càrregues de cals a les deu hores y de Alcàcer 42 o 43 càrregues de rajoles. Y·ls llauradors de la partida de Melilla portaren quinse càrregues de ragoles, a la vesprada. Y·ls llauradors de les Tavernes, ab los de Almàsera, portaren quaranta-y-huyt càrregues de ragoles. Y·ls llauradors de Benicalap portaren dènou càrregues de ragoles; y·ls carros portaren trenta carretades de pedra, a la vesprada. Y·ls moliners portaren 38 cavalcadures ab forment, que serien 24 o 25 cafisos. Y·ls llauradors de Be[ni]maclet portaren —uns contaren— 102 madexes de seda y altres contaren 97. Los llauradors de Patraix portaren 133 càrregues de ragoles y una galera gran, tota rodejada de donzelles, y ab moltes madexes de seda, y portaren en les càrregues també algunes madexes. Y, més, portaren dos galeres: la una ab menestrils y l'altra ab fadrins y madexes de seda. Y tots los sobredits, ab grandíssim content y vestits molt bé y adresats, y ab músiques [*músiques*].

[696] Y huy, dimats, a 12 de juny 1612, dia tercer de Pascua del Sperit Sant, fa onse dies que sempre està un colom blanch migà, ab un encontre en l'ala esquerra, negre, en la obra. Que may se'n partix de hallí, sinó molt poch, y per molts coloms que li han soltat yamay ne ha fet cas.

Y tots estos tres dies de Pascua, los gichs, ab grans festes y alegries, han fet gran accapte, axí de sera com de diners, que cert no·s pot creure lo que·s veu, ni·s pot scriure lo terç del que fan les gents per dit sent Simó.

Ell pregue per nosaltres.

[697] Dimecres, a 13 de juny 1612, a les onse hores ans de migjorn, los carnicers feren una **grandíssima festa ab atabals de la ciutat, trompetes y geremies**. Portaven davant un **bou manso, tot rodejat de campanetes y flors, y les banyes entravesades ab un llista ab campanetes**. Após vingueren tretse galeres: dotse ab moltons, y la una ab cabrits, y entre galera y galera portaven una vedella entravesada ab un rosí, ben adresada de flors, y anaven sis vedelles. Após venia un carro triüfant, ab lo qual venien **menestrils y uns àngels**, y la figura de nostre Señor ab la Creu y mosén Simó ab manteu y sotana, vestit y descubert lo cap. Y ans de aquest carro triümfal, portaven una vacca gica bragada, ben adresada de flors y campanetes, y un gich vestit al pastoril, a cavall en ella, y un cordero entravesat en la sinta.

Fonch cosa de veure y de admiració, y fonch plovent, però en tot feren gran servici al sant, lo qual està pregant per ells.

[...]

[706] Dit dia de divendres, a 22 de juny 1612, los **carnicers**, ab grandíssim acompanyament y ab **trompetes y dolsaynes**, portaren en una gàbia de ferro, o de fil ferro, moltíssims reals castellans per al sent Simó, y portaven davant un **bou ab cascabells en lo coll**. Y anaren al Real.

[...]

[708] PRESENT AL PARE SIMÓ DELS GANADEROS. PROCESSÓ DEL CORPUS, Y ANÀ PER SENT CHRISTÒFOL. Diumenge, a 1 de juliol 1612, a les onse hores del matí entraren los ganaderos ab una gabieta de ferro damunt de un ase, dos mil reals castellans per al sent Simó. Y quatre ganaderos portaven quatre mansos, tots pintats, y adresats ab unes campanetes.

Y aquest dia feren la processó del Corpus, y anà per Sent Christòfol, perquè a l'entrar del carrer de les Avellanes y avia una casa apuntalada. Y publicà lo doctor Baltasar Victòria, official y vicari general, excomunió late sentencie contra·ls que portasen carroces y colchos per la volta de la processó.

Y dit dia de diumenge, lo primer de juliol 1612, a migjorn, entraren de **Albal** trenta-una càrrega ab ragoles y ab madexes de seda. Y **anaven ab una dansa y una galera y un carro triüfal, ab la ymatge de mosén Simó**.

[...]

[717] Dit dia de dijous, a 26 de juliol 1612, a les sinch hores de la vesprada portaren los texidors de lli, ab dotse fadrinets vestits com a àngels, en dotse plats de argent al cap, moltes peses de tovalles y gran inventió, en una carroça, com Nostra Señora texia y lo ninyo Jesús fia canonets, y una **dansà a la gitanesca**. Era cosa de veure.

[...]

[724] Diumenge, a 2 de setembre 1612, los llauradors de la vila de **Llýria**, a les deu hores del matí portaren, entre algeps y llata, més de do-centes càrregues per present a sent Simó, ab **danses y un carro triüfhal**, pintat lo esponsalici de dit sant ab Nostra Señora, y·ls quatre doctors de la Església.

[...]

[726] PRESENT QUE FEREN LOS COLCHEROS AL PARE SIMÓ, DE UNA LLÀNTIA. Dijous, a 6 de setembre 1612, a la vesprada, los colcheros portaren una llàntia de argent gran a presentar a sent Simó. Anaven ab grandíssima magestat dels a cavall y dels a peu. Y·ls qui anaven a peu portaven cascú un siri blanch en la mà, y·ls que anaven a cavall casi tots portaven o banderes o penons o standarts, que era cosa de veure. Y la **galera eo carro triüfhal**, que portava la llàntia, portava huyt cavalls y la regia lo cogero del señor virey. Y anava una altra **galera**, ab sis cavalls, y la regia lo cogero del señor archebisbe. Y **portava molts instruments de música**. Y lo primer de tot portaven los attabals de la ciutat. Y més, que carregaren cent lliures per renda per a oli a cremar·i la llàntia, que pesava cent coronas de argent».

1614: Festes per mossén Francesc Jeroni Simó (València).

DOC. 1614.1 (dansa amb cobles procedent de Montcada):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 1036).

«PRESENT DE MOSÉN SIMÓ, DE MONCADA. DESPEDIT LO EMBAXADOR DE SABOYA DE LA CORT. Dilluns, a 24 de noembre 1614, a la una hora, en havent dinat, portaren los llauradors del lloch de Moncada xexanta càrregues de teules grans, y ab galeres y carros moltes. Y **ab una galera venia una dansa ben adresada. Y dansaren davant lo Real en presència del señor virey**, que estava en un balcó mirant, y son gendre, lo marqués de Frómista. Y enmig dels dos estava un frare de Predicadors, y a la altra part lo canonge Gil. Y **cadahú de la dansa dia sa copla davant de la dama, en alabansa del venerable mosén Francés Geroni Simó**.

Y portaven una bandera de camp davant dit present, y après una altra, ab la figura del dit venerable Simó, y ab una trompeta davant, que avisava la gent a veure lo espectable. Y **dansaren**

davant la casa lo señor regent Mayor y pasecharen València. Y portaren lo present a la església de Sent Andreu.

Y dien la gent que lo dia enans, que era diumenge, havien anat a demanar llicència per a portar dit present, y que no·ls la volgué donar Y axí dien, los qui·l portaven, que ya sabien ells fer de un dia de faena fer festa. Y axí se n'anaven rient y mofant.

Y aquest dia y agué nova a Madrid que lo rey havia fet exir de la sua Cort a l'embaxador del duch de Saboya, perquè lo de Saboya havia despedit lo del rey, de Saboya».

1616: Festes pel casament de l'infant Felip amb la infanta Isabel de França (València).

DOC. 1616.1 (gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 1220).

«PROCESSÓ GENERAL DE GRÀCIES, PER LOS CASAMENTS DELS REYS DE FRÀNCIA Y SPANYA. Diumenge, a 17 de giner 1616, dia de sent Antoni gloriós, feren los señors jurats processó general de tots los **officis, banderes, chagants** y monastirs. Y anà a Sent Agostí a Nostra Señora de Gràcia. Y no vingueren en la processó los frares de Sent Agostí, per anar a sa casa. Anà lo il·lustríssim y reverendíssim señor archebisbe a la processó, vestit de pontifical, ab sos ordinaris assistents, y tornà ab ella.

Anà lo il·lustríssim y excel·lentíssim señor virey, duch de Fèria, ab son grandíssim content y aplauso. Y quant foren a la capella de sent Simó, a la tornada de la Seu, per la Corregeria Vella, ensengueren aches blanques per als señors jurats y virey. Y de la Seu ixqueren huyt pages del señor reverendíssim, ab huyt aches blanques, y sis capellans de la Seu ne portaren altres sis més.

Nostre Señor los done content y alegria y gràcia, y la sua santa glòria. Amén.

Y donaren, de caritat, a cascun capellà, quatre sous en Sent Martí, de la bosa comuna.

Aquesta parí, a 25 de nohembre 1623, la princesa doña Margarita Maria Catalina, primogènita».

1618: Festa per la consagració de l'abadessa del monestir de la Saïdia (València).

DOC. 1618.1 (sarau de dames):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 1528).

«CONSEGRACIÓ DE LA ABBADESA DE LA ZAYDIA. Dilluns, a 28 de maig 1618, consagrà en abbadesa de la Zaydia lo reverendíssim don Thomàs de Espinosa, bisbe de Marruecos, a doña N. Monsoriu. Y hagué grandíssim **sarau de dames**».

1619: Beatificació de sant Tomàs de Vilanova (València).

DOC. 1619.1 (mascarada, cascavellada, sarau i comèdia):

Àlvar Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 7-10. Cf. VICH & VICH (1921: 11-13).

«[p. 7] Domingo, a 28 [d'abril de 1619], se hizo una solemne procesión que fue de la Seo al convento del *Socós* [...].

[p. 8] Dicho lunes, a 29, hubo una solemne **máscara de 20 cavalleros, vestidos de franceses, a la brida**. Comieron en la plaza de Palacio y cayó al parar don Manuel Belvís, y quiso Dios y el santo que no recibiese daño.

[...]

Lunes, a 6 [de maig de 1619], hubo toros en la plaza del Mercado [...].

Miércoles, a 15, hubo un vistoso torneo en la plaza de la Seo a honrra del santo fray Thomás de Villanueva. Le representaron 12 cavalleros y fueron mucho de ver sus raras invenciones y vestidos.

[...]

[p. 10] Dicho día [diumenge, 26 de maig de 1619], hizo el conde de Ana una **cascabelada** a honrra y gloria del santo don Thomás de Villanueva. Sacó en su compañía 8 cavalleros. Fueron, entre todos, 24. Y por la noche **tuvo en su casa sarao y comedia**».

1619: Conflicte entre el justícia criminal i alguns pescadors per culpa de la duració d'uns balls (València).

DOC. 1619.A1 (balls de pescadors):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerna (PORCAR 2012: núm. 1665).

«NAFRAT LO JUSTÍCIA CRIMINAL. Diumenge, a 30 de juny 1619, en la nit, nafraren al justícia criminal als Peixcadors. Y tancaren los portals a l'endemà, y sols obriren lo del Real a les set hores del matí. Y fins a dimecres a 3 de juliol, a les nou hores, los tingueren tancats. Y no sabien qui era lo que-l nafrà y feren mala obra a moltíssima gent que tenia que negociar.

Y és gran plaga d'esta terra que no sabent, ni conexent, qui fa lo cas, a cada pas tanquen los portals. Y posaren casi tots los peixcadors, gichs y dones, en la presó. Sent lo cas a l'entrar del carrer de les Granotes, y extint lo justícia a les onse de la nit, de veure com **ballaven los peixcadors, y-ls féu que prou avien ballat**, per ser tant tart».

1619: Saraus de la nit de Cap d'any (València).

DOC. 1619.B1 (saraus i comèdies):

Àlvar Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 38; cf. VICH & VICH (1921: 34).

«[...] Entre los **festines, saraos y comedias** se acabó este año 1619 como es costumbre y cosa muy precisa, para que se consuman los muchos manzapanes, conservas y calabazates con que las señoras monjas y confiteros favorecen a sus compatriotas sin más interés que sacarles la moneda.

Se ha de advertir en este año que, en medio de tanta tragedia y competencias, no faltaron las comedias, pues entre la compañía de Riquelme y la de Olmedo tuvieron divertida a esta ciudad casi todo el año».

FELIP III D'ARAGÓ I IV DE CASTELLA EL PASMADO (1621-1665)

1621: Processó de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1621.1 (processó sense música ni gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 1961).

«PROCESSÓ DE SENT VICENT FERRER. Diumenge, a 9 de maig 1621, feren la processó de sent Vicent Ferrer. Anaren tots los **officis ab ses banderes, sens sons —a la sorda y no y hagué chagants—**, ab totes les òrdens y parròchies, y ab quatre jurats vestits ab dol, perquè los altres dos eren a Madrit. Y anava lo señor virey enmig dels primers dos jurats, y·l governador, don Lluís Ferrer, enmig dels altres dos».

1622: Festes per la canonització de sant Ignasi de Loiola (València).

DOC. 1622.1 (gegants, drac amb pirotècnia):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2178-2181).

«[2178] CRIDA PER A LES FESTES DE SENT IGNASI. Dijous, a 21 de juliol 1622, al matí féu crida la ciutat de València per a les festes que se havien de fer per la canonització del pare Ignati, fundador de la Companya de Jesús, que se havien de començar lo diumenge següent, que seria a 24 de dit y dilluns y dimats següents. Y que dit diumenge, en havent dinat, se havia de fer solemníssima processó ab tots los **officis, banderes y jagants, conforme la de sent Vicent Ferrer.**

[2179] Disapte, a 23 de dit, a la nit, y hagué grans lluminàries.

[2180] Diumenge, a 24 de juliol 1622, al matí, ans de les nou hores, lo[s] señors reverents jesuïtes, que n'i anaven xexanta-tres o quatre, sols ells, sens altre convent o parròchies, vestits tots ab uns sobrepellissos castellans, ab sos barrets de quatre cantons, cuberts los caps y sens cantar, portaren en processó a sent Ignasi, fundador de la sua Companya, y a sent Xavierri, també de la Companya.

Anava en gran manera adornat sent Ignasi, y també ben adresat sent Xavierri. Anava la cantoria de la Seu a soles, cantant ab alguns menestrils. Portava en companya tota la noblea de València, cascú ab sa acha. Y anaven tre-centes aches; quatre menys, segons alguns. Era cosa de veure tal processó.

Yxqueren per la porta principal a la plaça de les Panses, a la Estamenyeria, plaça de Calatrava, carrer de Cavallers, Deputació y a la Seu, a hon estava lo vigilantíssim perlat vestit de pontifical, y encesa als sancts. Y·ls pujaren a l'altar mayor. Y a sent Ignasi lo posaren a la mà dreta de l'altar y al sent Xavierri al de la epístola.

Dix la missa lo degà Frígola y predicà don Francisco López de Mendoza, canonge de la Seu, y féu grandíssim sermó, si yamay lo ha fet fins ara. Y entre altres coses dix que d'esta santa Companya y havia quatre-cents auctors que han scrit de diverses coses.

Assistí lo señor virey y·ls jurats, y lo señor archebisbe al sermó, y en la trona del chor, ab dos coxins en terra, de vellut carmesí, y ab cadira guarnida de franges ab or.

Y acabaren lo offici a les dotse y miga, y·ls señors jesuïtes restaren alguns a la custòdia de dits sancts, y·ls altres se'n tornaren ab sos manteus. Y ampraren la creu de les monges de Madalenes per a la processó. Y, en havent dinat, feren la **solemne processó ab los officis [i] jagants.** Y yxqué per la porta dels Apòstols al carrer de Cavallers y estava lo virey aguardant en la Deputació, y baxà a acompanyar-la, que lo señor archebisbe no·y anava.

Y a la plaça del Comte de Oliva, en la qual los frares carmelites havien fet un galanísim altar y, al costat, un mont que era de veure. Y de hallí al Toçal, que a la paret de les monges y havia un altar molt curiós, ab una ymatge de Nostra Señora dels Àngels, molt curiosísimament pintada. Y dien que la havia feta lo pintor Castanyeda. Y de hallí al cap de la Bolseria, que y havia un altar fet fer per los pares dominicos, tan curiós quant sumptuós. Y de hallí, mercat avall y enfront de la forca, davant de la botiga òlim dita Aguilar, estava fet lo theatro de les Adrogues — per a fer lo mitridat, que era cosa de veure-[i] al foçar de Senta Catalina. A hon y havia un altre altar magnífich, que los pares trinitaris havien fet. Y en esta ocasió no s·i mostraren en res, ni per res, los pares mercedaris. Y dien perquè no·ls havien donat sermó los jesuïtes en la octava que havia de haver. Y de hallí als Matalafers, a la plaça dels Caxers, a hon y havia un altar galant fet per los pares franciscans. Y de hallí al campanar vell de Sent Martí. Travesaren per la Pelleria Vella a la Llonja de l'Oli. Y en la plaça de les Panses y havia un grandíssim altar, y molt curiós, que havien fet los pares augustinos. Y de hallí anaren a la porta principal dels Jesuïtes y entràrem per dita església, y giràrem a mà dreta, a la porteria, y yxquérem als Estamenyers, a la Corregeria, als Brodadors y a la Seu.

Y lo señor virey se returà als Jesuïtes. Y sols tornaren los sis jurats, cascú ab sa acha. Y Bernardino Salsedo, racional, ab altra acha. Y Geroni Bayarri, síndich, ab altra acha, que casi eren ya les oracions. Y esta nit sols y hagué llums, y no altra festa.

[2181] Dilluns a 25, a la nit, **pegaren foch a un dragó** que avia fet **Colomer lo nigromàntich**, que anava ab una corda que estava posada des de lo Micalet de la Seu fins a un sambori que estava a casa dels Jesuïtes. Y fonch tal qual que ni donà content a la gent, ans bé gran disgust».

1622: Octava per la Puríssima Concepció (València).

DOC. 1622.A1 (carros triomfals, invencions, gegants i danses):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2228).

«Y EN TOTES ESTES FESTES [*Octava per la Puríssima Concepció*] NO Y POGUÉ ASSISTIR LO SEÑOR ARCHEBISBE PER ESTAR MALALT. Diumenge, a 13 de nohembre 1622, cantaren ab molta solemnitat. Assistiren los señors jurats y la noblea de València, y dix la missa lo degà Frígola y predicà lo canonge Pellicer. Y a la vesprada se féu una processó tan solemne qual los mortals no l'an vista. Anaven tots los **officis, ab grandíssims carros triümphals, cascú ab invenció diferent**, ab tan grandíssim content com se pot ymaginar y no·s pot scriure, ab los **chagants, danses y altres gèneros de gales**.

Y anava-y lo señor virey enmig de dos jurats en cap, y après don Lluís Ferrer, governador, y lo balle, don Francisco Carroç, enmig dels altres dos jurats, que eren tots los sis. Quant entrà en la Seu aguardava la señora vireyna, y posàs a la mà dreta de son marit.

Anava-y tota la noblea de València, tots ab aches blanques, cosa increïble y difícil de contar. Encara que alguns catalans, que veren la vireyna de aquella manera, murmuraren que en Catalunya no u hagueren suffrit, anar ella, però los valencians som més benignes.

Y la nit enans, que fonch disapte, y hagué grandíssimes lluminàries per València. Y·ls que més se senyalaren foren Barrera, lo notari, don Geroni Valleriola, y lo comte de Bunyol, y lo comte de Anna y molts altres.

Y als Campaners y havia un faró com a campana, que bé seria tre-centes xexanta y més llantietes, y damunt la porta de un campanar y havia feta, de murta, una M, ab moltíssimes llànties.

Y esta nit y hagué grandíssims coets en lo Micalet, ab grandíssimes mànegues. Y quatre nits duraren les llums.

Y en lo mercat feren una gran portalada de llens y fusta. Y·ls pellers, enmig del mercat, feren un castell ben provehýt de mànegues y piules, y·l desapararen.

Lo dijous següent, en la nit, y també los parrochians de Sent Juan, feren grans festes en lo cap de l'altar de la dita església y lo seu campanar, que era cosa de veure, y desapararen.

Disapte en la nit, en la replaceta de Sent Martí, feren los parrochians un altar ab tres de retaulle: lo d'enmig, de la Puríssima Concepció, que era de Bononi, y lo altre de sent Martí, que lo llens era de Ribalta, ab lo encaix de l'altar, era de sent Mena, y lo altre era de sent Jaume, que era de Rafel Darder; ab tanta relíquia en les grades que no-s podia ymaginar, ni s'havia vist en València consemblant altar.

Y en la Seu, los tres dies següents: dilluns, dimats y dimecres, poecies. Y'l diumenge següent los **premis**.

Y cascun dia d'estos exien los **officis ab ses invencions de archs triümphals y banderes y estandarts**; pasecharen València y anaven al Real.

Y dilluns a la nit anaren per València los argenters a cavall, ab moltíssimes aches blanques enceses, y anaren al Real. Y no-s pot scriure la gran alegria que-s tingué esta octava.

Y après lo diumenge, en la plaça de Predicadors, feren grans festes los vehins ab un castell, ben provehÿt de coets y mànegues. Y lo dilluns següent, que fonch a 21 de dit mes de nohembre, los frares de Predicadors feren grandíssima festa de desparar cohets y mànegues y lluminària».

1623: Carnestoltes (València).

DOC. 1623.1 (sarau):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2261).

«FESTES LOS DIES DE CARNESTOLTES. Diumenge a 26, y dilluns a 27, y dimats a 28 de febrer, y dia de Carnestoltes, en Sent Martí los tres dies estigué lo Santíssim Sacrament patent.

Y agué cascun dia sermó. Lo primer féu la festa N. Calbet, mercader, y predicà frare Grau, de Sent Miquel dels Reys; lo segon dia féu la festa Artés, lo velluter, lo Roig, y predicà un frare de Sent Agustí; lo 3r féu la festa Fuster, corredor de orella, y predicà lo canonge de Oriola, Garcia, que tenia la Quaresma en Sent Andreu.

Y en la nit del diumenge y hagué gran **sarau** en casa de don Juan Cabanelles».

1623: Entrada de la nora de Pere Bellví, comanador de l'orde de sant Jaume (València).

DOC. 1623.A1 (sarau):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2264).

«NORA DE PEDRO BELLVÍS. Dijous, a 9 de dit, a la vesprada, lo fill de don Pedro Bellví portà sa muller de Çaragoça ab gran acompanyament. Y entrà per lo portal dels Serrans y tingué gran **sarau** en sa casa aquella nit».

1623: Processó del Sant Calze de la Seu (València).

DOC. 1623.B1 (absència de danses i gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2359).

«PROCESSÓ DEL SANTÍSSIM CÀLCER DE LA SEU. Dijous, a 14 de setembre 1623, al matí, lo il·lustríssim y reverendíssim señor don fray Isidoro Aliaga, meritíssim prelat de l'archebisbat de València, estant vestit de pontifical dins de la sagrestia de la Seu de València, ab ses pròpies mans va traure en processó lo santíssim Càlcer, que estava en la sagrestia.

Lo qual se té per certa tradició ser aquell que nostre mestre Jhesús, la nit de la sua sancta Cena, que féu ab los seus amats dexebles, consagrà la seua preciosíssima sanch, instituhint lo Santíssim Sacrament.

Anaven per assistents, a la mà dreta, lo degà Frígola, y a la mà esquerra lo cabiscol, don Leonardo de Borja. Y en la processó acompanyaren sis donzelles òrfenes, ab mantos vermells, y ab caritat, segons dien, de vint y sinch lliures cascuna. Y posà dita santa relíquia en una custòdia, feta aposta per a dit efecte, en lo altar major.

A la vesprada feren processó per la volta del Corpus sols los capellans de la Seu y·ls frares dels monastirs. Y no anà ninguna creu ni capellà de parròchia. Y anaven sols los jurats, sens perlat, ni virrey, ni governador, ni oficial real. Anava per assistent lo degà Frígola y portaven la custòdia capellans de la Seu. Y davant dita custòdia portaven dotse aches dotse capellans d·ella. Anaven alguns officis ab siris, y·ls **chagants, ni altre gènere de dances**, sinó los tabals de la ciutat ab los trompetés.

Y esta és la primera processó que se ha fet en València ab lo santíssim Càlcer. Y també que no y anava parent algú del dit canonge Figuerola. Havent·n·i tants com n·i à; com y van en l'altra processó, que·s fa de la Puríssima Concepció a Sent Francés, que sempre va parent, enmig de dos jurats, que sia dels Borjes».

1623: Festes pel naixement de la infanta Maria Eugènia (València).

DOC. 1623.C1 (gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2405).

«PROCESSÓ PER LA PRINCESA DOÑA MARGARITA MARIA CATALINA. DIMECRES, DIJOUS, DIVENDRES, FOCHS Y LLUMINÀREIS [...] Dimecres, a 27 de dehembre, any 1623, acabades vespres, se féu una solemne processó a Nostra Señora de Gràcia per lo part de la senyora reyna d'Espanya, francesa, doña Isabel de Borbon, muller del nostre señor y rey, don Felip de Àustria 4.

Anaren tots los **officis ab ses banderes, jagants** y totes les religions i parròchies. Anaren per lo carrer de Cavallers a Calatrava, a la Corretgeria, al carrer d'En Bou, a la porta Nova, per davant los Llegumers al carrer de Cotamallers, al carrer de Nostra Señora de Gràcia, a Sent Agustí [...]».

1624: Festes de sant Agustí (Benimaclet).

DOC. 1624.1 (balls):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2498).

«DEL SEÑOR VIRREY ALS BALLS. Dimats, a 28 de agost 1624, dia de sent Agustí, **en Benimaclet y hagué balls**. Y assistí lo señor virrey seyt en lo banch de dita plaça, y al costat lo señor regent, y al costat del regent lo señor don Lluís Carroç, pagador de la Costa».

1625: Corpus (València).

DOC. 1625.1 (roques):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2609).

«PROCESSÓ DEL CORPUS. Dit dia de dijous se féu la processó acostumada del Corpus y ixqué a la Seu més tard que lo any pasat, que eren més de les huyt hores de la nit. Y al tornar, estant davant les finestres del vicari general, tocaren les nou hores y acabaren prop de les deu, cosa cansada.

Anaven los señors virey y archebisbe, y a la una hora après migjorn, ans de la processó, los il·lustríssims señors inquisidor major y archebisbe anaren los dos a casa lo doctor micer Morlà, de la Audiència, al cantó de Governació. Y hallí, de la finestra de la Sala, veren les **festes de les Roques**. Y, essent hora, lo señor archebisbe se n'anà a vestir a la Seu y lo il·lustríssim inquisidor restà hallí y veu la solemne processó».

1626: Processó del Sant Calze de la Seu (València).

DOC. 1626.1 (absència de gegants):

Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*; seguim l'edició de Lozano Lerma (PORCAR 2012: núm. 2845).

«PROCESSÓ DEL SANTÍSSIM CÀLCER, COM HAN USSAT. Dilluns, a 14 de setembre 1626, dia de la exaltació de la santíssima Vera Creu, acabades completes en la Seu feren los senyors canonges la sua acostumada processó del santíssim Càlcer, per la volta de la del Corpus.

Y no y anava ninguna creu, ni capellà de parròchia, sols los frares dels convents y los capellans de la Seu. Y ans de la custòdia anaven dotse capellans de la Seu, ab dotse aches blanques; y après la custòdia; y après dos capes y diaches, ab assistent, lo canonge Pellicer; y après anaven los dos macers ordinaris del governador, y lo governador, don Lluís Ferrer, a mà dreta, y a la esquerra don Bernaldino Zanoguera, mestre racional, y enmig dels dos don Melchior Figuerola, nebot del canonge Honorat Figuerola y inquisidor de València. **Y no y anaven ningun offici, ni chagants**, ni virrey, ni jurats, **sols los attabals de la ciutat**, que tots tenien que murmurar, tenint tanta renta dita administració.

Y esta és la 4ª processó que se ha fet; com la 1ª fonch en setembre, any 1623».

1627: Carnestoltes (València).

DOC. 1627.1 (taronjades, saraus i comèdies):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 77-80. El mateix fragment de text, lleugerament diferent, es troba a: BSM, núm. 7042, p. 12 i seg.; cf. VICH & VICH (1921: 76, 79).

«[p. 77] En estos días [*principis de febrer de 1627*], en medio que se estaban haciendo solemnes rogativas por la gran falta de agua, determinó don Vicente Valterra de hacer una **función de cañas** para la qual conbidaron al virrey, a la virreyna y a muchas damas principales. Y quando ya estaban en vísperas de la función, y previniendo y aliñando galas las damas para tan solemne día, salieron de rogativa los padres de San Juan de la Ribera, día de San Blas, todos con solas las túnicas, atados con sogas y cadenas, cubiertos de ceniza, cada uno con un christo en las manos y con güesos de muertos atravesados por la boca y atados con cordeles atrás, cosa que

puso notable terror y que obligó al virrey a mandar no se tratase de cañas ni diversiones de Carnestolendas.

[...]

[p. 79] Este lunes de **Carnestolendas** [22 de març de 1627], entre tantas afflicciones por la gran falta de agua, hubo señoras conbidadas en casa del conde de [p. 80] Sinarcas. Huvo **naranjas, sarao y comedia** hasta la una de la noche».

1627: Mort d'un pescador per un conflicte familiar ocasionat pel ball (València).

DOC. 1627.A1 (el ball com a font de conflicte):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 91; cf. VICH & VICH (1921: 95).

«Martes, a 21 [de setembre de 1627], **mataron a un pezcador porque, estando baylando su muger**, le dixo se entrase en casa y, no queriéndolo hacer ella, **le dio un porrazo**, y, viéndolo el hermano de esta, le dio al cuñado con un machinete y le cortó la cabeza».

1628: Carnestoltes (València).

DOC. 1628.1 (mascarades estudiantils, taronjades, saraus i comèdies):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 7042, p. 28-29 i BSM, núm. 6570, p. 103; cf. VICH & VICH (1921: 109-111).

«[BSM, núm. 7042, p. 28] Miércoles, a 23 [de febrer de 1628], salió la **máscara de los estudiantes en forma de tercio**. Ubo muchísima gente y raras invenciones.

[BSM, núm. 6570, p. 103] Domingo, a 5 [de març de 1628] y de Carnestolendas, huvo en casa de don Valero Milán **regocijo de naranjas, sarao y comedia**. Estas funciones de casa de don Valero se hizieron escotando [‘pagant conjuntament’] los cavalleros a cien reales.

«[BSM, núm. 7042, p. 29] Después del día 7 de marzo, martes, que dice se hizo la procesión de santo Tomás de Aquino en San Domingo, fiesta de las escuelas, y los estudiantes pidieron salir en ella cavalleros con hachas, pues ellos hacían lo mismo en la Soledad, el Jueves Santo, y así se hizo, aunque fueron pocos por ser día de Carnestolendas».

1629: Carnestoltes (València).

DOC. 1629.1 (serenates nocturnes, mascarades dels estudiants):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 131-133. Vegeu també, per a la notícia del 26 de febrer: BSM, núm. 7042, p. 46; cf. VICH & VICH (1921: 148-150).

«[p. 131] Lunes, a 12 [de febrer de 1629], quasi a la media noche, en las esquinas de la calle de Zaragoza, don Arnaldo Llansol, señor del Gilet, se [p. 132] desavino con unos **hombres que estaban dando una música** y fue herido de una estocada en el pecho, que por topar en un güeso no le dejó allí muerto.

Miércoles, a 14, salió la **máscara de los estudiantes en forma de tercio**, en cantidad y en invenciones no inferior a la de otros años, ni en el aplauso común y concurso de gentes.

[...]

[p. 133] Lunes, a 26 y de Carnestolendas, bolvió a salir la **máscara de los estudiantes**, no menos copiosa y regozijada que la de esotro día. Salió porque el virrey mostró gusto de festejar con ella a sus huéspedes [*els ducs d'Alcalà*], que se fueron a 31 de marzo».

1629: Festes pel naixement de l'infant Baltasar Carles d'Habsburg (València).

DOC. 1629.A1 (comèdies, encamisades, saraus, botargues i tornejants burlescos):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 150-152; BSM, núm. 7042, quadern 3, s. p.; cf. VICH & VICH (1921: 167-169).

«[BSM, núm. 6570, p. 150] Esta noche [21 d'octubre de 1629] llegó la nueva de que el jueves, a 18 [d'octubre de 1629], a las 7 de la mañana, día de San Lucas, parió la reyna un hijo, y a las diez horas hizo señal la cathedral con repique de campanas y de fiesta; no al buelo, las campanas, con que sospecharon algunos que era hija. Y el lunes, a 22, fue el virrey muy galán a la Seo y el arzobispo entonó el *Tedeum laudamus*.

[Només a BSM, núm. 7042, quadern 3, s. p.] El sábado, ayer, a 3 [de novembre de 1629], ubo en el segundo patio del Real una **comedia** con muchas señoras convidadas para este efecto, ciudad y consejo, arzobispo y inquisidores. Representó Romero la comedia de *Palmerín de Oliva*, con todas las tramoyas que se habían hecho en el Corral.

[BSM, núm. 6570, p. 151] Domingo, a 4, se hizo procesión general desde la Seo a San Agustín en hacimiento de gracias por el parto de la reyna. Fueron virrey y arzobispo, y a la noche hubo luminarias en todo Valencia.

Lunes, a 5 en la noche, ubo **encamisada**, fiesta lucidísima de galas y de luces [...].

[p. 152] Martes, a 6, en el Real hubo **comedia y sarao**. [Només a: BSM, núm. 7042, quadern 3, s. p.] Representó la Romero y fue la del *Príncipe de los montes*.

[BSM, núm. 7042, quadern 3, s. p.; fragment menys complet a: BSM, num. 6570, p. 152] Miércoles, a 7, hizo la ciudad comedia en la plaza de la Seo y ella asistió en público, en su tablado, cosa poca. Entraron los representantes con menestres, a cavallo, y ellas en coches descubiertos, vestidas lucidísimamente. **Comedia** como ha de ser, *El buen rey* [*Del cielo viene el buen rey: comedia famosa, de Rodrigo de Herrera*], vieja ya y mala. A la noche, en el Micalete, fuegos limitadísimos, y una **mascarada de botargas y figuras torneando a lo burlesco**, con muchas hachas muchísimos cavalleros, con que se remató el justo regocijo de estos días, los quales quatro fueron feriados, y en todos ellos, luminarias, que quando lo sepa el rey, se le dará bien poco».

1629: Sarau cavalleresc (València).

DOC. 1629.B1 (sarau):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 153; cf. VICH & VICH (1921: 170).

«Domingo, a 11 [de novembre de 1629] en la noche, hubo en el Real **sarao y torneo**, en el salón de los alabarderos. Mantúvole el conde de Real con ayuda de muchos cavalleros, que salieron con **raras invenciones**».

1630: Carnestoltes (València).

DOC. 1630.1 (mascarades dels estudiants):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 156-157; cf. VICH & VICH (1921: 175).

«Sábado, a 2 [*de febrer de 1630*], salió y se puso en ejecución el amasijo de la ciudad, aunque ya el día de San Vicente Mártir comenzaron a venderse panes por su cuenta. Y en este día, en el Mercado llegó a una mesa Vicente Miralles, y partiendo un pan, blasfemó de él y de los ju-rados, descompuestamente, y tanto que fue preso.

Lunes, a 4, salió el acostumbrado **tercio de los estudiantes de máscara**, que ha llegado a ser el día más solemne de Valencia; y este lo fue mucho por las **raras invenciones de los enmas-carados** y el concurso de los que les salieron a ver.

Martes, a 5, en el Mercado le fue dado trato de cuerda a Vicente Miralles por la descompos-tura que usó el día de San Vicente, con los ministros que vendían el pan de la ciudad. Le senten-ciaron a seis años de galeras, aunque él se los ahorró muriéndose en la cárcel».

1630: Processó de Corpus (València).

DOC. 1630.A1 (gegants):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 161; cf. VICH & VICH (1921: 182).

«Jueves, a 30 [*maig de 1630*], que lo fue del **Corpus**, se hizo la ordinaria procesión, con no-vedad de haver vestido a los reyes que llevan los cirios, de nuevo, con albas, coronas y bolzas de terciopelo con oro, donde restríballos. Y los **gigantes** con golillas y balonas y otras cosas dignas de la vigilancia del mayordomo Casanova».

1631: Festes per celebrar els vots d'una monja al convent de Magdalenes (València).

DOC. 1631.1 (rebuig a les festes pels vots eclesiàstics):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia* (VICH & VICH 1921: 184-185).

«En Madalenas, a **ocasión de haber profesado** una hija de don Francisco Artés de Villarra-sa y de doña Beatriz Muñoz, **ubo comedia y baylaron y danzaron, primera cosa que yo evi-taré si llego a ser arzobispo**».

1631: Carnestoltes (València).

DOC. 1631.A1 (mascarades dels estudiants, saraus i altres diversions carnestoltesques):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 172; cf. (VICH & VICH 1921: 196-197).

«Jueves, a 20 [*de febrer de 1631*], salió la **mascarada ordinaria de los estudiantes, con muy buenas invenciones**.

[...]

Concluyose este mes con **saraos, cañas y otras diversiones que trahen consigo las Carnestolendas**».

1631: Sarau en honor a Manuel de Moura, marqués de Castel Rodrigo i comte de Lumières (València).

DOC. 1631.B1 (sarau):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 7042, quadern 3, s. p.; cf. VICH & VICH (1921: 209).

«Domingo, a 19 de octubre del año 1631, llegó a Valencia y a posar en el Real don Manuel de Moura Corte Real, marqués de Castellrodrigo, conde de Lumières, comendador mayor de Christus de la Cámara del Consejo de Estado, grande de España. Pasaba a embarcarse a Vinaròs a ser embajador ordinario en Roma. Venía con él su muger, doña Leonor de Melo.

Martes se le hizo un **sarao** en palacio. Y la **danza de los cavalleros** que hizieron las Carnestolendas pasadas fuese el miércoles, con mucho gusto de los señores virreyes y no con menos de toda esta tierra».

1632: Carnestoltes (València).

DOC. 1632.1 (mascarades dels estudiants):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*: BSM, núm. 6570, p. 191; cf. VICH & VICH (1921: 221).

«Jueves, a 19 [de febrer de 1632] y de Comadres, salió **el tercio ordinario de los estudiantes de máscara**, y fue día de mucho bullicio».

1632: Entrada del rei Felip IV (València).

DOC. 1632.A1 (canvis simbòlics en l'entrada reial; danses; nanos i gegants; aguiletes; encamisada):

ARCPV, ms. 78, *Libre de memòries de diversos succesos ... de la ciutat e regne de València*, p. 817-832...; cf. CARRERES ZACARÉS (1930: 1105-1117).

«1632. ENTRADA DEL REY DON FELIP 4 EN VALÈNCIA. En 31 dies del mes de mars 1632, los jurats, per medi del marqués de los Vélez, virrey de esta ciutat, reberen una real lletra de 25 del mateix ab la qual sa magestat avisa a la ciutat de que la volia visitar entrant en ella de pas per a Catalunya. Havent entés los jurats esta resolució y que també sa magestat entenia de entrar en son coche, repararen en que los sereníssims rey[s], sos predecessors, havien honrrat a la ciutat en totes les sues entrades y vengudes entrant en ella a cavall, y, desconsolant-se de que sa magestat no fes en esta ocasió la mateixa honrra a la ciutat, li escrigueren significant, per una part, lo general contento y alegria que havia causat la nova de la sua r[eial] venguda y, per altra, la afflicció que a tots redundava de que la **entrada no fos tan pública com les que en esta ciutat havien fet sos reals pregenitors** [...].

A 19 de dits mes y any, dilluns, día del gloriós Sent Vicent Ferrer, dematí apeà lo rey nostre senyor en lo convent de Sent Sebastià, de la orde de Sent Francisco de Paula, constituït fora y prop los murs de dita ciutat, fronter de dit portal de Quart. Dinà allí sa magestat y manà que en

haver dinat lo ixqués a rebre la ciutat y que des de aquell puesto començàs a dispondre lo acompanyament y entrada [...] en la forma y orde següent:

Tabals; trompetes; menestrils [*continua la descripció de l'acompanyament...*]

Y en esta forma arribaren al portal de Quart, ahon estava feta la portalada que se ha dit desús, y **baxant de dalt una magrana**, yxqué de ella un **diputadet** [*infant cantaire*] **de la Seu, representant la ciutat de València**, ab les dos claus daurades en les mans y les entregà als dos jurats en cap, donant-ne una a cascú y cantant una dècima que era del tenor següent:

—*Gran Filipo cuya ausencia [...]*.

De esta manera entraren y anaren per lo portal y carrer de Quart al de Cavallers y de allí a la plaça de la Seu, hon hi havia un cadafal molt ben adornat de cortines, quadros y pintures; y en ell, los representants, mentres pasava sa magestat y lo acompanyament, **feren diverses dances y altres jochs [...]**.

Ab lo mateix orde, per lo carrer de Cavallers dret a la Boseria, al Mercat, ahon los representants, en un altre cadafal ab llensos pintats, **feren també dances y altres jochs [...]**.

Dijous, a 22 de dit mes de abril, se féu la processó del gloriós sent Vicent Ferrer. Sa magestat la véu en lo balcó de la Diputació, ahon la solen veure los virreys. Féu-se ab gran solemnitat y acompanyament. Yxqueren tots los officis ab ses banderes, molt lluídes y costoses, totes les religions y clerecia, **los nanos y los jagants molt ben adreçats y la àguila que es sol traure en la processó del Corpus, juntament ab set** [*sic*⁴⁶] **aguiletas fetes aposta per a esta ocasió [...]**.

Divendres, a 23 de dit mes de abril, se féu en lo pla del Real, a les nou hores de la nit, se féu [*sic*] una molt vistosa y alegre **encamisada**, en la qual ixqueren quaranta cavallers molt ben adreçats y corregeren davant del rey moltes parelles, estant sa magestat y los sereníssims infants don Carlos y don Fernando en un balcó que cau damunt de la porta per hon entren los del Consell. Fonch una festa molt regozijada y féu de ella particular estimació sa magestat y se divertí molt en veure-la [...]

DOC. 1632.A2 (representacions i balls):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-158, f. 515v; cf. CARRERES ZACARÉS (1925a: 182, npp. 183).

«[Acord del 26 d'abril de 1632] Die lune .XXVI. mensis aprilis, anno a Nativitate Domini .M.DC.XXX.II. Los senyors jurats [...] sien donades y pagades a Christòfol de Abendaño, auctor de comèdies, quatre-centes quaranta liures, reals de València, a d'aquell degudes per tres actes de **representacions y balls** que féu lo dia de la felisíssima entrada de sa magestat en la present ciutat, ço és, la primera, en la plaça de la Seu, la segona, en lo Mercat, y la tercera, en la plasa de Predicadors [...]

DOC. 1632.A3 (encamisada):

ACV, Ms. 68, *Libre de Antiquitats de la Seu de València*; seguim l'edició de MARTÍ MESTRE (1994: 316, núm. 273).

«[...] En 23 de abril 1632, se féu la processó de Sant Jordi. Y lo Sentenar anà al Real. A la nit se feren fochs en la postera del Micalet. Vogué Déu no fon de consideració. Esta nit se féu **encamisada**. En semblant ocació, en lo any 1586, se pegà foch a la presó».

DOC. 1632.A4 (magrana, balls de comedians, comèdies, cerimònia de les florerer, saraus, encamisada, etc.):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 6570, p. 193-200; cf. VICH & VICH (1921: 225-231).

⁴⁶ El copista del manuscrit de l'arxiu del convent de Predicadors anota «set aguiletas» tot i que fa més sentit que l'original digués «ses aguiletas». La documentació escrita i iconogràfica posterior corrobora l'existència d'una parella d'aguiles menudes que acompanyaven la gran àguila (*vid.*, per exemple, DOC. 1638.1).

«[p. 193] Lunes, a 19 [d'abril de 1632], llegó el rey al convento de San Sebastián, a las 11 del día, en coche. Había dormido en Cuart aquella noche. Venían con él sus hermanos, los infantes: Carlos y el cardenal Fernando. El vestido era de lama de oro y pardo, con alamares bordados de oro, sombrero poco menos que blanco y una toquilla de tafetán pardo con plumas pardas. Assí hizo su entrada a las tres de la tarde, debajo el palio [...] a la [p. 194] puerta de Cuart se hizo un guarnimento de madera cubierto de ramas verdes, rematando con unos pirámides pintados, y de en medio bajó, como es de costumbre, una **granada, y en ella un niño**, y ofreció y entregó al rey las llaves de la ciudad. En esta calle, un hombre, prometiéndose grandes premios, hizo otra invención, conque tras una esquina en cierta tramoya salió un hijuelo suyo y entregó al rey un plato de flores, diciéndole cómo su padre no tenía otro que darle. El rey no las tocó y, sonriéndose, pasó adelante [...].

En ella [en el recorregut processional] había tres tabladados, uno en la plaza de la Seo, otro en el Mercado y otro en la plaza de Predicadores, donde **la compañía de Avendaño, mientras el rey pasava, hacía diferentes bayles**, aunque buenos y bien vistos, fue invención poco luzida, pues el rey apenas los mirava, ni nadie, y costó inútilmente 400 libras. Llegó, con la noche, al Real [...].

[p. 198] Martes, a les tres de la tarde, quiso oyr una salve en los Desamparados [...] y dando la buelta por el tras altar, se salió por la longeta y se fue al convento de Predicadores y a casa. Tuvo **comedia** y después fuegos, menos buenos que los primeros.

Miércoles, a la mañana, a San Miguel de los Reyes, bolvió a comer al Real, de allí a la Albufera [...] y comedia en casa de micer Mora, donde fueron poquísimas señoras, y no fue el rey, según pensaron.

Jueves, por la mañana, a las once al Colegio [...] [p. 199] cantaron, mientras oya misa, dos motetes en el coro y un villancico. Bajaron los capellanes a cerrar a Dios con las **ceremonias de las floreras** [...] A la tarde fue a la Diputación a ver la procesión de San Vicente [...] A la noche, **sarao** en casa de micer Mora.

Viernes, a 23 a la mañana, dio audiencia [...] A la noche pocos fuegos en el Micalete porque se quemó parte de la cubierta de la campana del reloj. Huvo **encamisada de muchos caballeros**, luzidísima. Juntáronse en casa del virrey y salieron de allí acompañándolos delante de todos hasta el Real [...] [p. 200] y corrieron por el Real, [en] casa del arzobispo y [en] casa de micer Mora.

Sábado por la mañana, fue el rey a San Francisco, al Remedio, a la Compañía y a la Trinidad. Huvo comedia en el Real y en casa de micer Mora.

Domingo, a missa a San Agustín y de allí subió al Micalete. A la tarde se fue al Grao y después a la Diputación, donde vio tras unas celosías azules y cortinas carmesíes una **comedia y un sarao** para el qual conbidaron a muchas señoras y caballeros que baylaron con luzimiento [⁴⁷].

Lunes, a missa a los Desamparados, de allí al Real y, a las 4 de la tarde, se fue al Puig a rezar y a dormir a Murviedro.

Jueves, a 29, bolvió el virrey de acompañar al rey hasta la raya [...]».

1632: Noces de Joan Brizuela i Anna Escrivà (València).

⁴⁷ «[dames que participaren en el sarau...] un sarao para el qual convidaron la marquesa de Guadalest, la de la Casta, doña Madalena Granullas y doña María Vique. Huvo artas señoras y bien vestidas. **Las que danzaron** fueron doña Madalena Milán, que comenzó con el conde del Real, vestido una saya aún querada no querada con flor de lises de oro, doña Ana Mora, doña María Cavanillas, doña Ysabel Ferrer, doña Juana Zanoquera, doña Leonor Granulles; cavalleros: el conde del Real, don Carlos Juan, don Francisco Carrós, don Ramón Sans y don Diego Sans. Con el candelero salieron otras muchas y fueron sacando a los forasteros. Y, sobre esconderse el conde de Cocentayna y porfiar don Valero Milán a que le sacasen, pasaron pala y fue forzoso hacelles firmar paz» VICH & VICH (1921: 225-231).

DOC. 1632.B1 (sarau i comèdia):

Dídac Vich, *Dietario o noticias de lo que iba sucediendo en Valencia*, BSM, núm. 7042, p. 80; cf. VICH & VICH (1921: 238).

«Este día [1 de setembre de 1632], en San Martín se velaron don Juan Brizuela con doña Ana Scrivá, y el viernes siguiente ubo en casa del nobio **sarao y comedia**».

1638: Quart centenari de la conquesta (València).

DOC. 1638.1 (dances, diableres, àngels, àguiles):

BUV, BH ms. 13 (*Memorias curiosas que dexó escritas mosén Vicente Torralba, beneficiado en la parroquia de Santa Catalina Virgen y Mártir, de Valencia*), p. 296-299; seguim l'edició de FERRANDO FRANCÉS (1995: 53-54, núm. 450-452).

«[SEGÚN EL DÍA, MES Y AÑO, LA PROCESSION QUE REFIERE EN DOS IDIOMAS ES DEL CUARTO CENTENAR DE LA CONQUISTA DE VALENCIA]. Dia de sant Donís, a 9 de octubre, 1638, se varen fer grans festes y professó en València [*referències als altars festius i a la rivalitat competitiva entre diferents institucions eclesiàstiques, així com a la processó i la volta que donà...*].

[SACARON MUCHOS CARROS TRIUNFALES, DANZAS, ROCAS, ANGELOTES, ÁGUILA Y AGUILUCHOS]. Si sa avia de dir la diversidad de carros triüfnals que ixqueren, seria escomençar y no acabar. *Porque no hubo oficio, por pobre que fuesse, que no sacasse su carro. Yvan con **dol-saynas**, como en la de San Vicente. Las **rocas** salieron con una **invención que fueron toda la buelta representando**. Salieron **muchas danzas y diableras** et reliqua, hasta los **angelotes del Corpus**, la **águila grande con los dos aguiluchos** [...].*

[ACUDIÓ GRAN NÚMERO DE GENTE A LA CIUDAD, Y LA MUCHA CARNE QUE SE MATÓ] *No se ha visto Valencia con tanta gente como aora se vio, pues afirman que passaron de más de doscientas mil personas, porque se mataron en tres días, domingo, lunes y martes, a mil y quinientos carneros cada día, y mataron vedellas y cabritos sense cuenta. Un carnizero solo mató veinte y ocho vacas el primer día de los tres, que fue domingo; truxo las otras catorze y las mató, y toda la carne vendió. No se hallava pan ni vino ni frutas ni possadas ni yerva ni garrofas a peso de dinero. La seda, en aquella ocación, yva muy barata, pues todos traían seda para vender. Fueron cosas maravillosas las que se vieron en estas fiestas».*

1644: Festes per la presa de Lleida per part de les tropes reials durant la Guerra de Catalunya (València).

DOC. 1644.1 (balls, invencions, màscares i encamisades):

BUV, BH ms. 13 (*Memorias curiosas que dexó escritas mosén Vicente Torralba, beneficiado en la parroquia de Santa Catalina Virgen y Mártir, de Valencia*), p. 293-294; seguim l'edició de FERRANDO FRANCÉS (1995: 49-51, núm. 445).

«[HIZIERON GRAN[DES] EXPRESSIONES DE ALEGRÍA QUANDO LLEGÓ LA NOTICIA, Y DE REPENTE CANTARON EL *TE DEUM*]. Arribà la nova de la dita entrada de nostre rey en Lleyda a 5 de agost, dia de la Mare de Déu de les Neus, a les nou hores del matí, per lo qual fonch tan gran lo contento que no s'a vist, ni es vorà, lo gran terremot de campanes y tots **ballant** de alegria. Vingué el senyor duc de Arcos, visorey d'esta terra, que ha estad la restauració de aquest Reyne contra el[s] bandos dels Angresoles; vingué també el señor archebisbe y canonges, y la Ciutat, y les demás parròquies, y tan de repent se féu un *Te Deum laudamus* que vingué a tal extrem que, per a passar la professó —que per al *Te Deum* sa avia juntad en la Seu— a Nostra Señora dels

Desamparats, avien de anar d'en u en u, y lo visorey anava rodat de gichs dient: «¡Víctor, victor! ¡Viva el rey!».

[PREGONARON LUMINARIAS, PREMIOS, MÁSCARAS Y UNA ENCAMISADA MUY CUMPLIDA]. Durà la funció del *Te Deum* y professó hasta la una hora del dia. Començà encontinent la ciutat de València a fer crides, y hui mateix, en lo espay de dos hores, en feren quatre: la una publicant lluminàries; l'altra, **premis per a aquells que fessen algunes invencions** que fosen a gust del poble, que manifestava tan de contento per la entrada del nostre rey en Lleyda; l'altra foren **màixqueres**, y no señalaren dies determinats, suponent que no passarien de huit dies; l'altra fonch de toros reals ab totes les circumstàncies que devien fer per a tal gran festa —de estos no pregonaren més dies que·ls acostumats en altres anys—. Avisaren també al poble que·s faria una **encamisada** en què es donaria una gran nit a la Ciutat. Tot era pensar en festes y alegries la gent, puix, quan més retirassen al francés a dins de Catalunya, estaven més segurs en lo Regne».

DOC. 1644.2 (encamisada de farsa):

BUV, BH ms. 13 (*Memorias curiosas que dexó escritas mosén Vicente Torralba, beneficiado en la parroquia de Santa Catalina Virgen y Mártir, de Valencia*), p. 295-296; seguim l'edició de FERRANDO FRANCÉS (1995: 51-52, núm. 447).

«[SE REFIEREN LAS DEMOSTRACIONES GRANDES DE ALEGRÍA QUE SE HIZIERON HASTA SOLTAR PRESSOS DE LA CÁRCEL]. Pareixia que tots estaven horats de contento. En cada carrer oï(ri)en **dolsaynes y atambors**. Corrien per València bous en corda, y dels que corregeren no pagaren sisa. Y soltaren los pressos que no tenien causa de mort ni part que contradigués. Tot era per manifestar el goig tan gran que tenien.

[SE EXPLICA UNA ENCAMISSADA DE FARSA QUE HIZIERON EN ESTAS FIESTAS]. Don Valero Milà, hu dels cavallers que més solen y acostumen per Carnestoltes regositjar a la Ciutat, féu tals Carnestoltes per este mes que serà començar y may acabar de contar la diversitat, hasta traure una nit, anant a cavall en burros, cordes de cànem alquitranades en lloch de atjes, perquè no se'n trobaven, y anaven cuberts de llansols; y **fonch llansolada més que encamissada**, y fonch molta la diversió: tal cosa no la avien vista, y sols la pogué pensar aquell cavaller.

[SALÍA UNA GRAN ENCAMISSADA CON CARROS TRIUNFALES; EL VIRREY SALIÓ DE NOCHE CON MÁS DE 300 CAVALLEROS]. Una nit varen fer la encamisada que es publicà, y fonch de gran número de gent: tragueren **galeres fetes com a carros triüfals: pareixia cosa de locos**. Lo señor visorey yxqué de nit a cavall en més de tre-sens cavallers; per a esta eixida y encamisada no avia en la Ciutat prou cavalls, y aixís sa agueren de valdre de rosins de l'horta, y tots los dels soldats de la guarda, e yxqueren ab los vestits com se trobaven seus ab capes de grana, capots de vayeta vermella y teles de bolant, pues tot se bolà; per tans que ixqueren, atjes no·s trobaven. Y pasaren de trenta mil les caneles per a farons y cresoletes de terra que es feren per orde del seyyor visorey. Féu les nits tan apacibles que pareixia milachre, pues no corria res de ayre y les llums totes eixien molt bé, y les invencions que avia.

[SE EXPLICA QUAN COPIOSAS FUERON LAS LUMINARIAS, Y QUE SE LOGRARON TODAS]. Cada hu, segons més podia, procurava fer les lluminàries, y així foren moltes y bones: era un aturdiment la molta gent que anava per los carrers de nit y de dia per la molta que venia de fora a veure estes festes.

[NO EXPLICA EN DÓNDE NI A QUÉ SANTO]. No tot fonch festes de plazes y car[r]ers; també n'i agué de iglésia, pues se va fer una güitava ab los millors predicadors que·s trobaven. Sia tot en honra y glòria de Déu».

1648: Postergació de la processó del Corpus per la pesta (València).

DOC. 1648.1 (processó de gràcies, processó del Corpus):

Memoria de los sucessos particulares de Valencia y su Reino. En los años mil seiscientos quarenta y siete, y quarenta y ocho, tiempo de peste, Francesc GAVALDÀ (1651: cap. XXXII).

«PUBLÍCASE LA SALUD DE VALENCIA, Y DANSE A DIOS LAS GRACIAS EN UNA PROCESIÓN GENERAL. Días avía que Valencia gozava entera salud, la qual por lutos del Santíssimo no se avía festejado hasta aora. En el tiempo que la justicia iva ocupada persiguiendo los bandoleros, la ciudad trabajava en purificar sus casas. Avían quedado muchas destas vacías y llenas de trastos viejos y ropas de empestados. Cuidose primeramente que los carros recogiesen toda la ropa, después, a cuenta de la ciudad, las perfumaron todas con romero y enebro, y después las enxalugaron, repartiéndose en esta ocupación los jurados. Para onze de octubre [*de 1648*], que fue domingo, se publicó **procesión de gracias**, la qual se hizo con mucha alegría y alborozo; fue acompañando la imagen devotíssima de Nuestra Señora de los Desamparados [...].

El día siguiente se hizo en todas las iglesias universal conmemoración de todos los difuntos, con la misma solemnidad que el día de las Almas [...].

A diez y ocho de octubre, día del evangelista San Lucas, se hizo la **procesión del Santísimo Sacramento**, y fue con la mayor grandeza que ha tenido desde su fundación. Salió toda la nobleza de gala y el pueblo la regozijó con muchos altares ricos y vistosos fuegos».

1652: Festes per la capitulació de Barcelona durant la Guerra dels Segadors (València).

DOC. 1652.1 (encamisada):

Onofre Esquerdo, *Llibre on estan continuats els noms i cognoms de tots els justícies, jurats i altres oficis majors de la Casa de la ciutat de València* (BUV, BH ms. 19, f. 37v).

«En aquest any [*1652*], en 13 de octubre, se entregà Barsezona a mersé del rey nuestro [*sic*] senyor, después de aver-la tenguda sitiada catorse mesos. Y es rendí per fam. Y agué en la present ciutat grans festes. En particular, foren les lluminàries —les mechor que en dita ciutat jamás se avian fet fer a la ciutat— des de 16 de octubre fins Tots Sans. Y gran **encamisada**».

1655: Segon centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1655.1 (processó general centenària; danses; roques; tortuga; salvatges; lleó; gegants i nanos; col·loquis; soldadesques, etc.):

ACV, *Pahoner*, vol. X, sign. 386, f. 231r-237v (Vicent Gil, *Relació del segon centenar de la canonització de sant Vicent Ferrer*); seguim l'edició d'ESCARTÍ (1998: 227-236).

«Havent la santetat de Calixto III, de bona memòria, canonisat y posat en lo catàlego dels sants confesors al gloriós pare sent Vicent Ferrer, fill y patró de estat ciutat y regne —y beneficiat que fonch del benifet instituhit en la Seu de València per Ramon de Botrenich, prebere, sots invocació de sent Gargori, ans de pendre el hàbit del patriarcha sent Domingo—, en 29 dies del mes de juny, dia dels benaventurats apòstols sent Pere y sent Pau de l'any 1455; y havent atrobat una memòria en la sacristia de la Seu de València en què es relatava com en 29 de juny 1555 la insigne ciutat de València y el molt il·lustre capítol feren una procesó general centenària, ab molta festa, per a honrra y glòria de dit sant: y volent la ciutat de València mostrar-se agraida a les moltes gràcies y mercés que ha alcansat de Déu nostre Senyor per medi del gloriós sant, son fill y patró, en maig de 1655 determinà de fer molt cèlebres festes, y en particular una procesó molt ostentosa, ab totes les banderes dels oficis, carros triümphals, tres nits de lluminàries y

molts altars y parades y premis per a tot. Y féu per a assò una embaixada al molt il·lustre capítol, donant-li rahó de lo que havien determinat, y com tenien acordat de fer una cèlebre festa y gastar mil ducats en ella.

Lo primer era tres dies de lluminàries: la vespra de sent Pere, lo dia y lo endemà: y per assò havien determinat premis. La procesó, general, ab tots los **oficis y banderes y carros triümp-hals, algunes roques, tres danzes**, tots lo monastirs y parròquies [...] bous [...] grans fochs [...].

Feta la dita embaixada, el molt il·lustre capítol se juntà a 1 de juny 1655 y determinaren qu'esta església fes tota la festa posible en honrra y glòria del gloriós sant. Primerament [...] lluminàries [...] Lo dia de sent Pere [...] missa votiva [...].

Después determinaren de fer una grandiosa processó [...].

En après, dilluns, a 28 de juny, hagué gran festa en València. Ixqué lo ofici de sastres a guardar lo Grau, y fonch la **companyia** més vistosa que pogué ser, per les gales tan grans que tragueren. Perquè, a més dels grans vestits del capità don Vicent Mercader, fill de don Luýs Mercader, senyor de Gest y jurat de València, y dels caps, y hagué 18 fileres, unes millors que altres [...].

Dia de sent Pere, 29 de juny 1655, de matí, donaren la bolta de la procesó, a cavall, los jurats de València, conforme lo dia del Corpus [...].

A la vesprada, acabades completes, comensà a eixir la procesó per la porta dels Apòstols en la forma següent:

Primerament anaven davant **les roques de la Ciutat, ab les dançes**; y en una tots los **chiquets de Sent Vicent** ab unes cotetes blanques com a sotanes y una beca negra per dalt del coll de cosa mitg pam de ample. Y portaren este vestit los huit dies de les festes, per ser lo vestit en què el gloriós sant los instituhí. Après, la companyia de l'ofici dels sastres ab molta gala, que fonch de admirar.

En après, tots los oficis ab ses banderes y estandart. El ofici de tapiners portava davant una burreta molt ben enjaezada, ab la Mare de Déu que fugia a Egipte y sent Josep y sent Vicent Ferrer. El ofici de moliners portava un carro triümp-hal ab un molí que molia farina molt bé, y el sant pintat en ell; y tingué joya. El ofici de teixidors de lli tragué un carro molt ben adornat, ab un fadrí com la Mare de Déu que teixia filempua y el Ninyo Jesús que feya canonets, y sent Antoni llegint allí un llibre, que és lo patró de dit ofici; y també tingué joya. El **ofici de obrers de vila** portaven, los fadrins, la **tortuga**, y los mestres un carro molt ben fet, ab lo Micalet de València y ses campanes, y sent Vicent dalt de la pastereta. Y tocaven les campanes y de quant en quant tirava algunes **mànegues de cohets**; y anava dins, tocant, una **copla de menistrils**. Y portà joya. Lo ofici de fusters portà altre carro molt ben fet, a modo de tabernacle, y sent Josep treballant en ell; y no tingué joya. El **ofici de blanquers** portava els **salvages**, y el **lleó** enmitg de una creu, que són ses armes.

Acabades les banderes, los **gagants y nanos**, molt ben adornats [*descripció de la resta dels elements de la processó i de l'itinerari...*]

Arribant a Sent Martí, estava tota aquella testera molt ben adornada de llums, cortines y quadros; y en la placeta del Campanar, un altar ben adornat de basses, cornisa y definició, ab tres nichos, y en ell tres quadros de tres miracles de sent Vicent Ferrer; y en lo pla de dit altar, quatre chics de bona veu, vestits molt ricament, que **representaven un coloqui a la dita festa** [*continua la descripció de la processó: altars, parades, capelles, miracles, figures de bulto, castells de focs, villancets...*]

Tot assò se escrigué **en memòria per a el esdevenidor**, per a que es tinga notícia en lo tercer centenar de lo que [es] féu en lo segon. Fet hui, a 26 de juliol de 1655».

1659: Festes per la canonització de sant Tomàs de Vilanova (València).

DOC. 1659.1 (gegants, carrors triomfals, companyia del Centenar, folls de l'Hospital):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 24-25).

«En 11 del mes de mayo [*de 1659*] se hizo una grande y sumptuosa procesión a la deseada canonización del santo lymosnero, arçobispo de esta ciudad, don fray Thomás de Villanueva, concedida por Alexandro papa séptimo. Predicó el primero día del ochavario el doctor Melchor Fuster, canónigo magis[tral]. Para aquel día **hizo la Ciudad dos gigantes nuevos**. Salió la procesión al convento del Socorro y se hizieron grandes altares y **invenciones de carros triumphales**. Delante la procesión ivan quatrocientos pobres, todos con estampas del santo en los pechos. Detrás los pobres seguía la **compañía del Centenar**, disparando con mucha visaría. Después ivan dos carros muy adornados, y en ellos los **locos del Hospital**, siendo clavario Matheo Moliner. Después iba un carro con los niños de San Vicente vestidos de cardenales. Detrás del santo ivan tres sobrinas suyas, la una de diez, la otra de siete y la otra de cinco años. Se hizieron tres noches luminarias, con grandes salidas y castillos, dos días de cañas y toros en la plaça de Predicadores».

1661: Festes per la col·locació de relíquies portades des de Roma a l'església de Santa Caterina (València).

DOC. 1661.1 (models festius precedents, encamisada, gegants i nanos, danses, tornejo, toqueados —bastons—, momos):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 182-190, núm. 76-83).

«[núm. 76] FESTES DE LA COL·LOCACIÓ DELS SANTS MÀRTIRS DE SENTA CATHALINA MÀRTIR.

[*Descripció de l'adquisició i distribució de les relíquies...*] De modo que dels trenta-y-sis cosos sols ne quedaren vint-y-quatre, que són: *san Sepherino, Sixto, pontifices; Agapito* [...] resolgueren de col·locar-los y posar-los en la capella de la Comunió de dita iglésia de Senta Cathalina Màrtir, ahon està reservat lo Santíssim Sacrament de l'altar, que és una capella molt curiosa, nova y hermosa.

Per a dita col·locació determinaren fer, los parroquians y clero, festes [...].

Paregué a cert parroquià que, festa tan lloïda com se prevenia, no podia tenir el degut compliment sens intervenció de la iglésia machor, y después de algunes contradiccions de alguns que no miraven a bona llum matèria tan gran, es resolgué es fes una embaixada a l'il·lustre cabildo y canonches de la Seu per a que honrràs dita festa [...].

Resolgué el il·lustre cabildo que, a **imitació de cert exemplar** que se havia trobat en les **memòries antigues de dita iglésia**, es servís dita parròquia y clero de portar los cosos de dits sants la vespra del dia que determinasen fer dita festa a la iglésia machor, ahon, posats en lo altar machor, se'ls celebraria lo offici, y de vesprada ixiria de allí la processó, portant los dits cosos dels sants en processó general, de la iglésia machor a la de Senta Cathalina Màrtir, ab la solemnitat deguda, perquè no era desent lo anar lo il·lustre cabildo y clerecia de la Seu a Senta Cathalina, per molts inconvenients [...].

A 27 de dits [*octubre de 1661*], a migdia, tocaren les campanes de la Seu al bol, y a la nit, a la oració de les ànimes.

Dit dia, a la nit, portaren los cosos dels sants en coches a la iglésia machor, y aquella nit agué una gran **encamisada** de molts parroquians devots que, per regosichar la festa, **ixqueren des-**

fresats, a cavall y ab aches enseeses en les mans, fent diverses corregudes en diferents puestos de València.

[...]

[núm. 77] PRIMER DIA DE LA FESTA DELS SANTS DE SENTA CATHALINA MÀRTIR. A 29 [28] de dits, divendres, de matí, comensaren en la Seu los officis [...].

Dit dia, que havia de fer-se después de les vespres la processó general de la col·locació dels sants, fonch servit nostre Senyor, per intercessió dels sants màrtirs, de donar-nos aigua [...].

Plogué aquella nit molt, de tal manera que tots en València clamaven i dien que els sants màrtirs eren advocats de la aigua [...].

Disapte, a 29 de dits, estigueren los sants en dit altar y, después de haver celebrat los officis del dia, es digué la missa dels sants, ab molta solemnitat y música [...] A la vesprada, después de haver-se dit les vespres ab molta solemnitat de música, fent lo offici un canonge, **vingueren moltes dances que dansaren davant lo altar**, regosichant la festa, y el concurs de chent que agué fonch en gran manera.

A 30 de dits, dumenche, de matí, es digueren los officis de la dominica y después es digué la missa dels sants, ab molta solemnitat de música [...].

[núm. 78] *TE DEUM LAUDAMUS PER HAVER PLOGUT* [...].

[núm. 79] PROCESSÓ DELS SANTS MÀRTIRS DE SENTA CATHALINA MÀRTIR PER A LA COL·LOCACIÓ. Anaven, primer, tots los officis ab ciris, que la parròquia y clero els convocà. Después, un carro triünphant ab senta Cathalina Màrtir de masoneria, molt ben ataviada y vestida. Después anaven **los chagants y nanos de la ciutat**, y en lo discurs de la processó **moltes dances molt diferents**.⁴⁸ Después anaven les relicions [...].

Entre les **dances** que anaven en dita processó, ne anava **una de certs fadrins**, tots **vestits de negre ab botons de plata**, que **dansaven moltes y diferents dances**, y entre elles **un torneo al so de arpa y llaüt**; y altra **dansa de chitanes**, que eren **certs fadrins tepiners vestits de chitanes**, los quals, al so de tabalet y dolsaina **ballaven diferents balls de molta primor, ab diferents mudanses**; altra **dansa de toqueados, de fadrins llauradors, ab les robes de casaquetes vermelles y blanques de la ciutat**; altra **dansa, dels momos**, també **ab les robes de la ciutat**.

[...]

Yxqué la processó, después de haver dit les vespres [...].

El dijous en la nit, en lo terrat de Senta Cathalina Màrtir, es despararen moltes y molt lloïdes eixides de coets, així boladors com dels altres.

[...]

A 31 de dits, dilluns, comensaren les festes dels sants màrtirs en Senta Cahalina Màrtir, y aquell dia agué molta música y predicà lo pavordre Grau. En aver dinat se digueren les vespres, ab la mateixa música de la Seu, y después, en un taulat que havia prevengut, **dansaren les dances del torneo, les chitanes, toqueados y momos**, que fonch una vesprada molt entretenguda.

NOHEMBRE 1661.

[núm. 80] A 1 de nohembre 1661, en Senta Cathalina Màrtir se digueren los officis, ab la mateixa música.

[...]

[núm. 83] PROCESSÓ DE LA COL·LOCACIÓ DELS SANTS MÀRTIRS EN LA CAPPELLA DE LA COMUNIO [*Descripció de la processó del dia 3, realitzada per l'interior de l'església...*]

Feta dita processó y col·locació, se acabà la festa y comensaren a desalinyar los altars.

⁴⁸ Escartí, en l'edició del dietari d'AIERDI (1999: 187, npp. 178), afegeix una nota a peu de pàgina que proporciona informacions complementàries a la notícia provinents de dues fonts coetànies: «seis danças, los gigantes y los enanos», del manuscrit de Domènec Alegre, *Parte segunda de la Historia de las cosas más notables del convento de Predicadores de Valencia. Prosíguela el padre maestro fray Domingo Alegre, hijo del mismo convento, desde el año 1640* (BUV, ms. 158, f. 23r), i la provisió dels jurats valencians que permetia deixar «les banderoles, jagans, enanos y la roca del Santíssim» a la parròquia de Santa Caterina (AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-193, f. 176r).

Per a dita festa estava prevenguda una justa pohètica [...] sucsehí altre inconvenient, per lo qual no es pogué fer per entonces dita justa pohètica [...]».

1661: Festes pel naixement del príncep Carles (València).

DOC. 1661.A1 (*màixqueres*, falles, encamisades, orats, justa poètica, danses de *toqueados* i gitanes, galeres, orats de l'Hospital, carros triomfals, companyia del Centenar, gegants i nanos):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 193-199, núm. 93-122).

«[núm. 93] NAIXENSA DEL SENYOR PRÍncep, FILL TERCER DEL SENYOR REY DE ESPANYA, PERÒ EL PRIMochènIT. A 9 de dits [novembre de 1661] vingué a València el correu de Madrit de com la reyna nostra senyora havia parit un príncep.

[...]

Dit dia, a la oració de les ànimes, tornà a tocar lo Micalet al bol y totes les campanes de València. Y tota aquella vesprada anaren **màixqueres per València**, regosichant-la.

[...]

Aquella nit agué per València **moltes falles per los carrers**, y regosicho sinse llumenàries. Anaren per València dos **esquadres de encamisades** diferents fent diverses corregudes.

[núm. 94] *TE DEUM LAUDAMUS* PER LO NAXIMENT DEL PRÍncep. A 10 de dits [...].

Aquella vesprada anaren per València moltes **màixqueres** regosichant la ciutat. Los **orats y orades de l'Espital**, dit dia anaren per tota la ciutat, a peu, tots desfresats y molt engalanats, que era cosa de veure.

A 11 de dits, de vesprada, ixqueren per València també moltes **màixqueres** que alegraren la ciutat.

A 12 de dits també ixqueren per València **màixqueres**. Dit dia, vent que de cada dia anaven creixent les **màixqueres** y que no havia per entonces altres festes, perquè la ciutat no les havia publicades per no tenir encara la carta de sa machestat, la Real Audiència féu **pregó públich de que ningú es pogués desfresar**, ab què pararen.

[...]

[núm. 97] A 20 de dits, per no haver-se pogut fer la **justa pohètica** de la festa de Senta Cathalina per la mort del príncep, per no poder eixir los jurats ab gramalles en públich, no volent lo senyor arquebisbe es fes en la iglésia per les moltes rialles y indesències que sol aver en semblants actes, se féu en la Lloncha dels Mercaders, y assistiren los jurats ab gramalles y fonch secretari don Juan de Balda —asò se entén que lligué per don Francisco de la Torre, de qui era tota la conpostura de la introducció.

Dit dia tingué la ciutat la carta de sa machestat [...].

[núm. 98] *PREGÓ DE LES FESTES DEL PRÍncep* [...].

[núm. 99] *VA LA DIPUTACIÓ A DONAR LA NORABONA AL VIRREY* [...].

[núm. 100] *VA LA CIUTAT A DONAR LA NORABONA AL VIRREY* [...] Y portaven més de setanta aches blanques y moltíssim concurs de chent, ab los tabals, menestrils, clarins y trompetes; y los masers ab ses robes y mases.

[núm. 101] *LA REAL AUDIÈNCIA VA A DONAR LA NORABONA AL VIRREY* [...].

[núm. 102] *CABILDO DE LA SEU DÓNA LA NORABONA AL VIRREY* [...].

[núm. 103] *LOS ESTAMENTS VAN A DONAR LA NORABONA AL VIRREY* [...].

[núm. 104] *FESTA DE GRÀCIES EN SENT DOMINGO, PER LO VIRREY Y REAL AUDIÈNCIA* [...].

[núm. 105] *ALINYO DE LA IGLÉSIA DE SENT DOMINGO EN LA FESTA DE GRÀCIES, PER LO PRÍncep, FETA PER LO VIRREY Y REAL AUDIÈNCIA* [...].

[núm. 106] *ENTRADA EN SENT DOMINGO DEL VIRREY Y REAL AUDIÈNCIA* [...].

[núm. 107] CASTELL DE FOCH A LA PLASA DE SENT DOMINGO PER ORDE DE LA REAL AUDIÈNCIA [...].

[núm. 108] LLUMINÀRIES EN VALÈNCIA, PER LO PRÍNCEP [...].

[núm. 110] COMÈDIA EN LO MERCAT [...].

[núm. 111] LLUMENÀRIES [...].

[núm. 112] ENCAMISADA EN VALÈNCIA, PER LO PRÍNCEP. Dit dia, en la nit, agué en València una **encamisada de 24 cavallers ab aches blanques, tots vestits de chitanes**, molt ricament, que regosicharen molt la ciutat, fent moltes **corregudes**, així en lo Real com en moltes parts de València. Dita nit tocà la Seu al bol, y totes les iglésies de València.

[...]

[núm. 114] BOUS EN CORDA Y DANSES PER VALÈNCIA. A 29 de dits agué tot lo dia, per València, **danses de toqueados**, y es corregueren per València bous en corda.

[núm. 115] COMÈDIA DE LA DIPUTACIÓ EN LO MERCAT, A LA PARET DE MADALENES, Y UN QÜENTO QUE SUCSEHÍ [...].

[núm. 116] FESTA DE GRÀCIES EN LA DIPUTACIÓ [...].

[núm. 117] CASTELL DE FOCH EN LO MERCAT, PER LA DIPUTACIÓ [...].

[núm. 118] LLUMENÀRIES EN VALÈNCIA PER LO PRÍNCEP [...].

[núm. 119] FOCHS EN LO MICALET PER CONTE DE LA CIUTAT [...].

[núm. 120] FESTA DE GRÀCIES EN LA SEU PER LO PRÍNCEP RECIÉN NAT. A 30 de dits, dia de l'apòstol Sent Andreu, es féu la festa de gràcies en la Seu de València en esta conformitat.

Dit dia entraren en la Seu [...].

Después ixqueren en processó [...] además de tocar los dos òrguens y rogle, anaven en la processó **quatre danses: tres de toqueados y una de chitanes**.

[...]

A migdia tocaren les campanes de la Seu al bol y totes les de València. En aver dinat se comensaren les vespres, a la una y micha, y después de dites se tancà a nostre Senyor y después se digueren les completes.

[núm. 121] PROCESSÓ GENERAL DE GRÀCIES PER LO PRÍNCEP, A SENT AGOSTÍ. Después ixqué la processó [...].

La processó fonch en esta conformitat. Anava primer, y davant de tot, **lo Sentenar desparant**, ab les insígnies y banderes. Después tres galeres: una dels **orats de l'Espital General**; altra de diferents **màixqueres**, ab una **partera chitada en un llit y la criatura**, que representava a la reyna y príncep recién nat; altra ab tots los **bordets** [*'expòsits'*] **menchant en una taula**, y **sent Thomàs de Vilanova**, de pontifical, al cap de taula seit. Ixqué sols un **carro triüphant**, per ser lo tems tan curt, el qual era de l'offici dels peraires, el qual era un **molí batà** molt curiós y ben executat.

Después anaven totes les banderes y estandarts de tots los officis, ab dolsaines y tabalets. Después anaven los **jagants y nanos**, ab son tabal y dolsaina. Después anaven les relicions [...].

[núm. 122] ALINYO DE LA VOLTA DE LA PROCESÓ DE GRÀCIES PER LO SENYOR PRÍNCEP [...] no es pogueren fer altars [...] parades [...] cheroglífichs [...].

En la plasa de la Seu esperava a nostra Senyora el Sentenar —el qual, al pasar, desparà—, les tres galeres y el carro tirümpfal, que fonch molt de veure [...]».

1662: Festes per la declaració de la butlla de la Puríssima Concepció (València).

DOC. 1662.1 (estudiants, *màixqueres*, danses d'hòmens vestits de dones, romanços, i lloes, turcs, àngels, danses de gitanes, danses d'espases i broquers, dansa de la ba-

ieta dels peraires, nanos i gegants, Centenar i patge de geneta, dansa dels negres, tortuga, lleó, dracs, galeres de moros i cristians):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 201-252, núm. 143-340).⁴⁹

«[núm. 143] BUL·LA DE LA DECLARACIÓ DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ EN LO PRIMER INSTANT. Dit dia [16 de gener de 1662], per haver vengut avís de sa machestat de lo que sa sentedat havia declarat en lo negosi de la Puríssima Concepció de nostra Senyora —de que la festa que la iglésia fa a la Puríssima Concepció, s'entén, la fa al primer insta[n]t real de sa animació—, los **estudiants**, aquell matí, ixqueren per València, tots de muntó [...].

Dit dia, los frares de Sent Francés anaren ab molts estudiants també per València, en aches y les andes de la Puríssima, ab molta música de menestrils y tabals de guerra [...].

Aquella vesprada anaren per València los frares del convent de Jesús [...] Y anaven també **màixqueres** per València.

[núm. 144] CAMPANES AL BOL PER LA PURÍSSIMA [...].

[núm. 145] *TE DEUM LAUDAMUS* PER LA BUL·LA DE LA DECLARACIÓ DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 148] PUBLICACIÓ DE LA BUL·LA DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ QUE FÉU LO TRIBUNAL ECLESIASTIC PER VALÈNCIA. A 28 de dits [...].

[núm. 149] NOVENARI QUE FÉU LA SEU EN HONRRA DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ, Y PER LA BONA NOVA DE LA DECLARACIÓ DE[L] PRIMER YNSTANT. A 29 de dits [...].

[núm. 150] SEGON DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 153] TERCER DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 154] QUART DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 155] PUBLICACIÓ DE LES FESTES QUE EL CLAUSTRO DE LA HUNIVERSITAT DE VALÈNCIA FÉU A LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ Y A LA NOVA DE LA BUL·LA. Dit dia [1 de febrer de 1662] la Huniversitat de València publicà les festes que en dita huniversitat el claustro determinà fer. Y fonch este dia de molt regosicho per a València, per lo qual serà bé es refereixca lo que en ell agué.

Primerament, congregats y juntats en dita huniversitat tots los catredàtichs de totes les facultats y demés que anaven en dita publicació, ixqueren de aquella en esta conformitat.

Primerament, davant, anaren los tabals de la ciutat, com se acostuma en semblants festes. Después, grandíssim número de **màixqueres, tots a cavall, vestits de diferents maneres y figures ridícules y gracioses**.

Después, **set galeres**, totes enramades y molt ben apanyades, **ab taulats damunt**, en les quals, en la una anaven tots los chics de la escola de mestre Pedrasa, to[t]s **vestidets de màixqueres**. En altra anaven unes **danses de hòmens, vestits alguns com dones y ballant al so de dolsaina en diferents puestos**. En altra anava molta música cantant y tocant en diferents puestos de València, y la volta. En altra anaven **fadrinets**, molt ben apanyats, **representant diversos romansos y loes de nostra Senyora, y en alabansa de la Puríssima Concepció**. En altra anaven alguns **vestits de cardenals**, y en un trono el **sumo pontífice** en la bul·la que concedia en les mans. En altra anaven molts **vestits de turchs, ab rodelles y espases desenbainades, fent escaramuses**. En altra anaven molts **desfresats** de diferents modos y figures. Anava después la **roca dels Àngels de la Ciutat que ix al Chorpús**, ab la imatche de la Puríssima en un trono, molt hermosa, y tota la roca de chiquets vestidets de anchelets.

Ynterpolats en les galeres, anaven grandíssim número de **màixqueres a cavall**; y en seguida de dites galeres una grandíssima processó de màixqueres a cavall, tots de dos en dos.

Después anaven **tres carros triümphals** molt hermosos y de grandíssim artifici. En lo hu anava, a la popa, un trono ab la Puríssima Concepció y, en la proa, un cavall blanch de bulto,

⁴⁹ Encara referirà Aierdi notícies relacionades amb les festes de la Puríssima en altres poblacions, com ara Gandia (agost de 1662, núm. 436) i Lliria (8 de setembre de 1662, núm. 449).

que rodava, ab un home a cavall tocant un clarí, el qual era la **Fama**. En lo altre, lo **Paraís**, ab lo albre de la mansana, y en ell una àguila que feia un niu. Y en lo altre un quadro de la Puríssima y, davall, en un trono, el déu **Apolo y les Muses**.

Estos carros y galeres els feren a ses costes les facultats [...].

Darrere els carros triünpals y galeres anaven grandíssim número de **màixqueres, tots a cavall**.

Después anaven les trompetes y menestrils de la ciutat y el pregoner. Y en certs puestos publicava les festes a veu alta, com se acostuma en totes les crides. Después anava altra multitud de **màixqueres a caval**.

[*Descripció de la resta d'elements del seguici processional: llicenciats, mestres de la gramàtica, mestres d'arts, doctors en medicina, canonistes, llegistes, teòlegs, rector...*]

La Huniversitat publicà tres dies festes y senyalaren disapte a 11, 12 y 13.

[núm. 156] SISÉ DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ EN LA SEU [...].

[núm. 158] SETÉ DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ EN LA SEU [...].

[núm. 160] HUITÉ DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 163] NOVÉ DIA DEL NOVENARI DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ EN LA SEU [...].

[núm. 164] FESTA DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ DEL VIRREY Y REAL AUDIÈNCIA EN LA CAPPELLA DEL REAL [...].

[núm. 166] FOCHS DE LA HUNIVERSITAT [...].

[núm. 167] FOCHS EN LA HUNIVERSITAT [...].

[núm. 168] FOCHS EN LA HUNIVERSITAT [...].

[núm. 169] FESTES DE LA HUNIVERSITAT DE VALÈNCIA A LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ [...].

Dit dia [11 de febrer de 1662] anaven **dances de chitanes desfresades** per lo pati y plasa de l'Estudi y per lo restant de València. A la nit agué grans eixides de fochs en dita Huniversitat.

[...]

[núm. 170] ENCONTRE DELS CANONCHES DE VALÈNCIA Y LA HUNIVERSITAT, PER LOS ASI-
ENTOS [...].

[núm. 172] ADORN DE LA HUNIVERSITAT, EN LES FESTES DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ QUE
FÉU [...].

[núm. 173] DOCTORS EN MEDICINA [...].

[núm. 174] MESTRES DE ARTS [...].

[núm. 175] MESTRES DE GRAMÀTICA [...].

[*Continuen les descripcions de la festa, però Aierdi no hi inclou rúbriques introductòries...*]

[núm. 181] FESTES DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ QUE FÉU LO ESTAMENT MILITAR EN SENT
DOMINGO [...].

[núm. 182] DESGRÀCIA GRAN QUE AGUÉ EN LA IGLÉSIA, CREMANT-SE TOT LO ALTAR [...].

[núm. 183] ESTAFERMO PER LES FESTES DELS CAVALLERS A LA PURÍSSIMA, EN LO PLA DEL
REAL [...].

[...]

[núm. 200] FESTES A LA PURÍSSIMA EN LO TEMPLE PER LOS CAVALLERS DE DITA RELIHIÓ
[...].

[núm. 209] PUBLICACIÓ DE LES FESTES DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ QUE LA CIUTAT DE
VALÈNCIA FÉU. A 16 de dits [abril de 1662], dumenche [...].

Dit dia, de matí, anà el **Sentenar**, ab ses insígnies, tots desparant per València, y **quatre dances, tres de espases y broquerets y una, la de les vaietes, dels peraires**.

[...]

De vesprada, a les quatre ores, ixqué de la casa de la ciutat lo acompanyament, en esta con-
formitat.

Davant anava un clarí; después, una **roca de les del Chorpús**, ab lo Rat-penat dalt, damunt de tots; después, **una dansa de espases**; después, **dos dances de espases**; después, dos carros trunphants eo roques en los chiquets de Sent Vicent Ferrer, ab les tuniquetes de tafatà colorat, cabelleres, garlandes y pendonets de dos colors en les mans. Y en cada carro dels dos, un artifici

eo aparell de empremta, y anaven los ynpresors tirant eo inprimint estampes de la Puríssima Concepció a vista de tot lo poble. Después anaven los **peraires**, ab la **dansa de les vaietes**. Después anaven los **quatre nanos de la ciutat, ballant a so de dolsaina y tabalet**. Después anava el **Sentenar**, tots desparant, ab ses insígnies y ab sa bandera y el estandart, que portaven los ballesters. Y fonch cosa particular que no faltà ningú, perquè tots desichaven que la ciutat se lloïra.

[núm. 210] EXEMPLAR EN LO CAPITÀ DEL SENTENAR. Este dia es féu una **cosa que chamai se havia vist en València**. Y fonch que, eixint lo Sentenar desparant, ixqué ab capità davant desparant també, ab son **pache de chineta**. Y fonch lo capità que la ciutat nomenà Agostí Barrera, hu dels ynaculats. Y, no obstant que en si la cosa paregué bé a tots, la murmuraren molt, y sensuraren a la ciutat de que en una festa de tanta ostentació y tan lloïda, y en un exemplar que chamai se havia vist, posasen a un home tan humil com dit Agostí Barrera, que encara que era ynaculat, era fill de un picador de guadasils eo guadasiler, y actualment son pare era taverner al palau. Y tenint la ciutat tants de cavallers y títols ynaculats, podia encomanar acció de tant de lloïment a un home que per ses moltes parts poguera honrrar y desenpenyar a la ciutat. Y quant la ciutat no aguera nomenat a altri que al justícia criminal, que ya de sa naturalea y de dret és capità del Sentenar, aguera paregut millor, pués al present o era don Pedro Artés, cavaller tan principal com tot lo món sap, y cavaller chove, bisarro y de molts brios, y que havia ya tengut gramalla. Però, al fi, no totes les coses se poden asertar.

Después del Sentenar anaven los tabals de la ciutat, en sis rocins. Después, los menestrils y trompetes de la ciutat [...].

[núm. 217] FESTES QUE FEREN LOS BARBERS A LA PURÍSSIMA, EN LA MERCÉ. A 26 de dits [...] los fadrins barbers feren una **encamisada** aquella nit.

[núm. 223] FESTA DELS PARES CARMELITES DESCALSOS A LA PURÍSSIMA [...].

[núm. 229] FESTA A LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ DELS NOTARIS DE VALÈNCIA, EN LO CONVENT DE SENT FRANCÉS. A 7 de dits [*maig de 1662*] [...].

La festa fonch en la conformitat que es segueix. El dia avans de 6 dels dits anaren per València **dos danses**, la una de **chitanes** y la altra de **toqueados, y la bandera dels negres, ballant**, los quals eren uns fadrins sastres [...].

Dit dia de 7, de matí, que era dumenche, portaren los notaris a la imatche de la Puríssima Concepció, molt hermosa y ricament alinyada, del monestir de la Puritat a Sent Francés, tots en aches blanques, les dos **danses y la bandera dels negres**.

[...]

A la vesprada, después de haver dit les vespres, se féu la processó ab molta solemnitat [...].

Els comedians que entonces havia en València representaren una **comèdia** en la plasa de Sent Francés, **dalt de una roca, avans de eixir la processó**, y agué molt gran concurs de chent a oir-la.

Yxqué, pues, la processó, per la porta de la Sanch. Davant los tabals, la creu, y davant la creu, los **dos negres** que entonces servien en lo ort de dit convent, molt ben vestits y en cos, ab espases, bandes colorades, sombreros en plomes y bastons de generals en les mans, fent barretades a tots los coches y demás chent, cosa que donà molt que riure, perquè els negres eren de molt bon gust y molt figures, si bé molt cortesos y composts en les accions [...].

Anaven **tres danses de toqueados**, les **chitanes** —les quals no eren chitanes, sinó **hòmens vestits a modo de chitanes**—, la **bandera dels negres** —cosa que paregué molt mal, perquè **anaven ballant a modo de negres**, fent aquelles **accions tan desonestes y descompostes**, que escandalisaven a tots y no pareixia bé en un acte eclesiàstich, y a vista de tant de sant relichiós, fer aquelles coses tan desconformes a la festa, y més, que entre els que **anaven com a negres**, com anaven en les **cares tapades y desfressats**, anaven molts bandolers y chent de mala vida, y cavallers de àbits y capellans y frares, per poder gozar de la llibertat y soltura—; y era tan gran la **multitud de negres desfressats** que pasaven de **més de setanta o huitanta**.

[...]

[núm. 232] FESTA DE LA PURÍSSIMA DELS FRARES DE SENT FRANCÉS [...].

[núm. 234] FESTA DE LA PURÍSSIMA DE UN FRARE PARTICULAR QUE ES DIU FRARE SALINES [...].

[núm. 236] FESTA DE LA PURÍSSIMA EN SENT FRANCÉS, DE LA CONFRARIA DE LA CONCEPCIÓ [...].

[núm. 238] FESTA DE LA PURÍSSIMA DELS MESTRES DE LA SECA, EN SENT FRANCÉS. A 11 de dits [...] anà per València la **dansa de chitanes**, al viu [...].

[núm. 239] AMONESTACIÓ DELS INQUISIDORS ALS RETORS Y SUPERIORS, EN ORDE A LES FESTES DE LA PURÍSSIMA. Dit dia comensaren los feriat, que ferirà la ciutat per les festes de la Puríssima Concepció.

El dia avans cridà el Tribunal de la Inquisició a tots los retors de les parròquies y a tots los superiors dels convents, y els amonestà de que en ses iglésies es fesen festes de la Puríssima sinse escàndals [...].

[núm. 240] FESTES DE LA PURÍSSIMA CONCEPCIÓ DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA, EN LA SEU [...].

[núm. 241] BANCHS NOUS DE LA CIUTAT EN LA SEU [...].

[núm. 244] LLUMENÀRIES, Y CAIGUÉ UNA BOLA DE SENT JUAN DEL MERCAT [...].

[núm. 245] CIUTADANS QUE VELAREN EN LA SEU A LA VERCHE TOTA LA NIT [...].

[núm. 246] TRES MISES DE NOSTRA SENYORA EN UN DIA, EN LO ALTAR MACHOR DE LA SEU [...].

[núm. 247] DANSES PER VALÈNCIA. Este dia [13 de maig de 1662] anaren per València **quatre danses** regosichant la ciutat, y per conte de aquella.

[núm. 248] LLUMENÀRIES [...].

[núm. 249] FOCHS EN LO MICALET [...].

[núm. 250] TERCER DIA DE LES FESTES [...].

[núm. 251] CIUTADANS QUE VEL·LEN LA VERCHE [...].

[núm. 252] SENTENAR. Dit dia anà el Sentenar, de matí, desparant per València.

[núm. 253] CARROS TRIÛNPHALS DELS OFFICIS EN LA PLASA DE LA SEU [...].

[núm. 254-276] [*Descripció dels altars, castells de focs, arcs triomfals, guarniments d'esglésies i convents, parades de la processó, repenedides, etc...*]

[núm. 277] PROCESSÓ DE LA PURÍSSIM[A] QUE FÉU LA CIUTAT. A 14 de dits [maig de 1662], com se ha dit, féu la festa la ciutat a la Puríssima Concepció. Y de matí es feren los officis com més arrere se ha dit. Dit dia, de vesprada, después de haver dit les vespres ab gran solemniat de música en la Seu, yxqué la processó en esta conformitat y orde.

En punt de les dos hores, yxqueren los jurats al cadafal que solen posar damunt les barres de davant la Cort del governador, ahon se acostuma a posar el dia del Chorus, ab les cortines de vellut carmesí, cadires del mateix y una catifa. Y no obstant en la iglésia es deien les vespres, comensaren a eixir les banderes y carros. Y fonch en esta conformitat y disposició y orde.

Davant de tot anava lo **Sentenar**, desparant, sinse capità, sols ab lo alferis. Después, **dos carros de orats**, molt enramats, y ells molt ben vestits y ataviats. Después anaven les dos banderoles de la ciutat, ab los masips en ses túniques de tafatà encarnat y anteat, a barres, y ab barbes y coronas.

[núm. 278] BANDERES Y CARROS DELS OFFICIS. Después anaven les banderes y estandarts dels officis per son orde y antiguetat, en esta conformitat: que lo offici que portava carro o altra invenció, portava la bandera davant lo carro y lo estandart darrere y el carro enmig. Y en esta conformitat anaven tots.

[núm. 279] CARRO DELS MATALAFERS [...] trono ab un globo gran [...].

[núm. 280] CARRO DELS CORREDORS DE COLL [...] mar ab perpètu i contínuo moviment [...].

[núm. 281] CARRO DELS PELLERS Y UNA **DANSA DE CHITANES**. Los **pellers**, davant la bandera, portaven una **dansa de chitanes** y después, un carro molt hermós, el qual portava en la popa un trono ab la Puríssima y als peus un dragó ab set caps [...].

[núm. 282] CARRO DELS GUANTERS, LLANSANT GUANTS, TIRETES Y CONFITS [...] carro molt hermós, ab un trono y la Puríssima [...] un dragó que estava posat a la proa del carro, llansant foch per la boca [...].

[núm. 283] CARRO DELS VEL·LERS [...] es desplegava una magrana y apareixia dins de ella una Puríssima [...].

[núm. 284] CARRO DELS CARNISERS FADRINS [...] manada de moltons al viu, que menchaven de les herbes de la muntanya [...].

[núm. 285] CARRO DELS CARNISERS MESTRES [...] trono a modo de custòdia [...] lo pontífice ab una bul·la en la mà [...].

[núm. 286] CARRO DELS MOLINERS [...] dos molins [...].

[núm. 287] CARRO DELS OBRERS DE VILA. Los obrers de vila, después de la bandera, portaven la seua **ordinària tortuga**, molt renovada i nova, que movia molta bulla entre la chent forastera. Después portaven lo carro [...] rehedificació del temple de Salomó [...].

[núm. 288] CARRO DELS PEIXCADORS [...] gran galera molt perfecta [...] un chic vestit com a sirena [...].

[núm. 289] CARRO DELS ESPARDENYIERS [...] trono ab la Puríssima [...] muntanya molt ben imitada, ab molts conills [...].

[núm. 290] CORREDORS DE ORELLA, AB SON CARRO [...] casilisi ahon estava una doncella seita, molt ben vestida, llegint en un llibre [...].

[núm. 291] CALSETERS, AB ACHES Y SENTA CATHALINA DE SENA EN UNES ANDES [...].

[núm. 292] TEIXIDORS DE LLANA, AB 24 DONCELLETES, AB LA PURÍSSIMA [...].

[núm. 293] CARRO DELS FERRERS [...] A les espal·les del carro, un dragó que menechava contínuament los ulls [...].

[núm. 294] CARRO EO DRAGÓ DELS ARMERS. Los armers, en seguida de la sua bandera, portaven damunt de una escala de una galera, armat, un **dragó molt diforme**, tan gran ell a soles com podia ser qualsevol carro. La boca, molt diforme, que la obria y tancava llansant golades de foch y bramant grans bramits, menechant contínuament los ulls. Y totes les conches que el cubrien eren neules tenyides. Damunt del llom anava una Puríssima Concepció molt ben apanyada, y davant, un cavallet que rodava, y damunt, un chiquet armat en una espaseta en la mà, representant a sent Martí, y al costat, un pobre molt ben imitat. Y el dragó portava unes grans ales que les obria y tancava, que fonch cosa molt de veure. Y después portaven lo estandart.

[núm. 295] CARRO DELS FUSTERS [...] un molt gran **dragó** llansant foch per la boca contínuament, y menechant los ulls, ab unes ales obrint-se y tancant-se [...].

[núm. 296] CARRO DELS SABATERS. Los sabaters, davant, portaven una **dansa de chitanes** y la bandera y, después, son carro ab un trono en la Puríssima y als peus un gran **dragó** que contínuament llansava per la punta de la llengua un chorro de aigua. Y davant dels jurats soltaren un mar de coloms y pardalets [...].

[núm. 297] CARRO DELS VELLUTERS [...] trono ab la Verche [...] sent Geroni [...].

[núm. 298] CARRO DELS SASTRES, AB SEXANTA PARELLS AB ACHES Y LA BANDERA DELS NEGRES. Los sastres tiraren la barra més que tots, perquè después de la sua bandera anaven seixanta parells de sastres, de dos en dos, vestits de negre, ab aches blanques [...] Después portaven un carro que fonch lo millor de tots, de gran y polít. A la popa del carro havia un casilisi ab moltes colunes [...] un gran dragó, ab ses ales que se obrien y tancaven [...] **Y la bandera y dansa dels negres**. Y después, el seu estandart.

[núm. 299] CARROS DELS BLANQUERS, QUE EREN DOS GALERES, UNA DE CHRISTIANS Y ALTRA DE MOROS. Los blanquers, después de la sua bandera, no sols portaven un carro, però en portaven dos, a modo de galeres. Lo hu, una **galera de christians, ab un lleó**, y lo altre, una **galera de moros**, lo qual era la istòria de quant los moros saquecharen un lloch [*Torreblanca*] y se'n portaren lo Santíssim, y lo offici de blanquers ixqué en una galera a perseguir-los, y pelearen y els venseren, als moros, y rescataren lo Santíssim, encara que els mataren al capità, que era tal Pertusa, y tornaren a València vitoriosos. Y per regosichar la festa feren davant los jurats lo pas y la pelea, juntant les dos galeres, tirant-se de alcabusades y uns tirets chiquets que porta-

ven. Y quan abordaven, com estaven tan prop, travaven una pelea de coltellades, ab espases y rodelles. Y els christians sa[1]taven a la galera dels moros y allí peleaven. Y el lleó saltava, arremetent a tots, y cobraven lo Santíssim y se'n tornaven a la sua galera. De modo que movien una bulla temerària [...].

[núm. 300] CARRO DELS PERAIRES [...] trono ab la Verche y en lo pla del carro un molí batà [...].

[núm. 301] CARRO DELS CORDERS; NO ANÀ EN LA PROCESSÓ PER SER TAN ROÍN Y NO ESTAR ACABAT [...] Y feren posar en la presó al que el feia, y el feren veur y estimar. Y sols portaren en la processó sa bandera y estandart.

[núm. 302] **Los officis que no traguieren carro traguieren dances, uns de chitanes al viu, altres ymitades, altres de toqueados y altres de diferents modos.** Después, en seguida dels officis, carros y banderes, anaven los **huit chagants**, molt ben posats, ab los **quatre nanos, ab sa dolsaina** [...].

[núm. 303-311] [*Descripció dels grups de religiosos, fins que la pluja interrompé la processó...*]

[núm. 312] JUNTES DEL CABILDO Y DE LA CIUTAT, PER LA PROCESSÓ [...] es determinà el tornar a fer la processó el dia següent [...].

[núm. 313] LLUMENÀRIES [...].

[núm. 314] A 15 de dits, dilluns [...].

A la vesprada, después de dites les vespres, ixqué la processó en la mateixa conformitat que el dia avans, perquè tots los carros acudiren a la plasa ab gran puntualitat, perquè els officis anaren als jurats y els digueren que, si gustaven, tornarien a eixir. Per lo qual, vist lo bon affecte, los o agrairèn y pregaren. Y així **acudiren tots, menys lo dragó dels armers**, perquè, com era cubert tot de neules de pasta, se havia parat tal en la aigua que fonch inpusible el poder aprofitar més.

[...]

[núm. 315] PROCESSÓ, SEGONA VEGADA, PER LA AIGUA, EN LO DIA SEGÜENT [...].

[núm. 316-334] [*Continua la interrompuda descripció del seguici religiós...*]

[núm. 335] ENTRADA DE LA PROCESSÓ EN LA SEU. La entrada de la processó en la Seu fonch en la mateixa conformitat que la de la processó del Chorus. Tota la iglésia rodada de llums y de aches, **los òrguens y rogles tocant, los chagants y nanos ballant alrederor de la iglésia, y les danses per lo mateix.** Totes les relíchions y parròquies, areglats per son orde, a dos mans, per tot lo rededor de la iglésia. Rodà la processó, ab la Verche, y parà en lo altar machor, ahon se cantà un motet, después los versets, y después el senyor arquebisbe digué la oració, ab què se acabà la processó, y molt de dia.

En la Puritat y en Sent Francés també es cantà motet, versets y digué el senyor arquebisbe la oració.

[...]

[núm. 339-340] CANYES Y BOUS EN LA PLASA DE SENT DOMINGO PER LES FESTES DE LA PURÍSSIMA [...].

1662: Canonització de sant Lluís Bertran (València).

DOC. 1662.A1 (dansa de gitanes):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 269-271, núm. 455-465).

«[núm. 455] RÒTUL DE LA CANONISACIÓ DE SENT LOÍS BERTRAN. Dit dia [17 de setembre de 1662] vingué el ròtul de la canonisació de sent Lloís Bertran.

[...]

[núm. 461] CRIDA DE LA ENTRADA DE LA BUL·LA DE SENT LLOÍS BERTRAN. A 26 de dits feren crida per a la entrada de la bul·la de sent Lloís Bertran en públich.

[...]

[núm. 463] TOQUEN TOTES LES CAMPANES PER LO RÒTUL [...].

[núm. 464] PRESENTACIÓ DEL RÒTUL EN PALÀCIO AL SENYOR ARQUEBISBE Y DEMÉS BISBES [...].

[núm. 465] DISPOSICIÓ DE L'ACOMPANYAMENT DEL RÒTUL. Davant, una companyia de soldats, molt ben posats y lloïts y en gran número, tots mestres de aixà y ferrers de la plasa, y molts de València agregats a ells, ab son **capità** molt ben posat y de primer, el qual era Blay Traver, **alferis** y **sarchento**, tots de la plasa.

Después anava un carro trunphant, molt alt, curiós y ben executat, ab sent Lloís Bertran en lo més alt de tot; y les armes de la ciutat a les espal·les; y **en lo pla del carro una dansa de chitanes**, ab molts instruments de música.

Después anaven los tabals de la ciutat y trompetes, tots a cavall, ab les insígnies y capes colorades de la ciutat.

[Descripció de la resta del seguici processional...]

Esta nit agué llumenàries en València y a la oració de les ànimes tocà la Seu al bol, y totes les iglésies de València».

1664: Mascarades carnestoltesques (València).

DOC. 1664.1 (màixqueres, turcs —moros— i cristians):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 329-330, núm. 762, 764 i 767).

«[núm. 762] MÀIXQUERA MOLT DE VEURE EN VALÈNCIA. A 17 de dits [febrer de 1664], de vesprada, ixqué una **gran màixquera en València**, molt de veure, que fonch una **batalla**, y **turchs y cavallers de Malta**, en esta conformitat. Enmig del mercat havia un **gran castell ab molts turchs y la bandera**. Luego entraren en lo mercat més de cinquanta turchs, tots molt ben posats, a cavall, ab bons cavalls, en llanses y adargues y alfranches de fusta plateades, y **moltíssims moros de a peu**. Y entrant de dos en dos, a carrera huberta, aplegaren al castell. Y puchant lo **Gran Turch dalt**, es segué en un sitial y tots los turchs de a cavall rodaren lo castell, y els moros de a peu pucharen dalt del castell. Después entraren per lo mateix puesto més de cinquanta cavallers de Malta, ab ses creus, de dos en dos, a cavall, ab cavalls bons, ab ses llanses y adargues molt ben posats ab espases de fusta, ab sos maeses de campo, altres oficials y clarins. Y entrant de carrera huberta posaren siti al castell. Y donant la batalla, comensà la escaramusa, fent caragols y torns alrededor del castell, y vensent los cavallers de Sent Juan, después de molt gentils bastonades, los de Malta pucharen al castell y, llevant la bandera dels turchs, posaren la seua, y **fent llevar al Gran Turch del sitial, es segué en ell lo Gran Mestre**. Después se n'anaren tots de dos en dos, primer tota la chent de a peu, **un moro y un cristià**, y después los de a cavall, **un cavaller** y a la mà esquerra **un turch**. Y darrere, lo Gran Mestre ab lo Gran Turch a la mà esquerra. Y se n'anaren a la plasa de Sent Domingo, a la casa del governador, que servia la vacant de virrey, y allí feren moltes **escaramuses**. Y, en fi, fonch una festa molt de veure y que regosichà molt la ciutat. Y **los moros eren tot pellers, y els cristians, estudiants y altres fadrins**. Y lo que agué de bo fonch que avans se consertaren tots de no picar-se ni enuchar-se de res. Y, així, fonch servit nostre Senyor que, sobre haver agut tan bones bastonades, ningú se enuchà.

[...]

[núm. 764] TÈRCIO DE MÀIXQUERES EN VALÈNCIA, Y UN TINTORER MORÍ REBENTAT DE CANSAT DE TANT DE TIRAR. A 21 de dits, Dijous Llarder, agué en València **tèrcio de màixqueres tirant**, y fonch grandíssim lo concurs que agué de **màixqueres y fileres** boníssimes. Y un

tintorer ixqué tirant y fonch tant lo que tirà y es cansà, fins a michanit, que se n'anà a la casa y es chità y al dematí el trobaren mort en lo llit, rebentat del cansansi.

[...]

[*núm.* 767] MÀIXQUERES TIRANT EN VALÈNCIA. A 26 de dits, no obstant que havia agut tèrcio, tornà a aver **màixqueres tirant**, y ixqué moltíssima màixquera y molt concurs de chent, si bé de vesprada no agué tèrcio en forma, sinó moltes **fileres** y màixqueres tirant, y moltes **a cavall**».

CARLES II L'EMBRUIXAT (1665-1700)

1666: Fabricació d'una nova parella de *nanos* per a la processó de Corpus (València).

DOC. 1666.1 (nova parella de *nanos*):

AHMV, *Manual de Consells*, sign. A-197, f. 871v-872r.

«[Acord del 16 d'abril de 1666] *Dictis die et anno* [...].

QUE ES FASEN DOS NANOS. Los dits il·lustres senyors jurats, racional, síndich, junts *ut supra*, atés y considerat que sempre és molt de la devoció de la present ciutat el augment de regoçixo en lo dia que es celebra la festividad del cos preciós de Jesuchrist, e com al present sols hy haja quatre nanos per a exir en la professó de dit dia, per ço, ses senyories molt il·lustres, provehexen que donen facultat a Francés Joan Blanquer, ciutadà, administrador de dita festa en lo present any, per a que aquell **fasa fer dos nanos (ademés dels quatre que té la present ciutat), de llibrea turquesca** [...].»

1671: Prohibició de màscares i balls de Carnestoltes (València).

DOC. 1671.1 (prohibició de màscares i balls de Carnestoltes per la sequera):

Josep Agramunt, *Libro de casos sucedidos en la ciudad de Valencia, tanto antiguos como modernos, donde se hallarán muchas cosas curiosas y noticias de muchas fundaciones antiguas y noticia de todos los virreyes, obispos y arzobispos, desde el primero hasta el día de oy* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 169-172).

«El año 1671 hubo gran falta de agua, de tal manera que en todo el ynvierno no llovió gota de agua, por lo qual se hicieron grandes rogativas y plegarias, ya sacando la Virgen de los Desamparados desde su capilla a la cathedral, estando patente el Santíssimo Sacramento y puestas en el altar mayor las reliquias de más devoción [...] De esta manera se hizo, pero como nuestros pecados eran grande[s] tampoco su Divina Magestad nos quiso dar agua.

De esta manera llegose el tiempo de **Carnestolendas, y el señor conde de Paredes, virey y capitán general de este reyno de Valencia, por la necesidad urgente del agua, quitó todo género de máscaras y regozijos**. El señor arzobispo, viendo que todo el reyno clamaba por la necesidad que la ciudad y el reyno estaba padeciendo, para aplacar la ira de la justicia divina, que ya tenía desembaynada la espada de su justicia, determinó que todos los conventos saliesen en varias procesiones de rogativas por las calles. A diez de febrero, martes de Carnestolendas, salieron las **mismas procesiones que salen el Viernes Santo. Se hicieron tan devotas y de tanto exemplo que los corazones de todos estaban muy doloridos y compungidos de ver que en otros años, en tales días como éstos, todo es máscaras, bailes y regozijos y otras liviandades**, y este año, el último día de Carnestolendas, todo fue sangre, llantos y misericordia de ver andar por las calles de Valencia en días como éstos las procesiones de los pasos de la Pasión de Nuestro Señor Jesuchristo.

[...] Porque sábado a 21 de febrero salió la Universidad en procesión muy devota y exemplar, porque salieron en la procesión al pie de dos mil estudiantes, todos con cirios en las manos y cantando la letanía com mucha devoción. Cierito que fue esta procesión una de las más devotas de quantas salieron en todas las rogativas, porque era grande compasión para los ojos de todos el ver tantos penitentes como salieron en tanta variedad de penitencias. Unos con cadenas al cuello con sus argollas, y las cadenas arrastrando por el suelo. Otros ceñidos con unas cuerdas, ceñidas por el cuerpo y atadas al cuello, y detrás arrastrando unas barras de yerro. Otros iban

desnudos, y todos esterados con unas esteras o llatas nuevas que lastimaban las carnes. Otros iban metidos dentro de unos sacos de jergón muy basto y amortajados como a muertos. Otros con cruces muy pesadas en los hombros. Otros con disciplinas de sangres y otros con varias penitencias. Además de esto, iban muchos predicadores santos y buenos exhortando al pueblo a penitencia [...].

De esta manera fueron prosiguiendo las procesiones hasta la mitad de la Quaresma, de tal manera que no quedó congregación que no saliese en procesión por las calles [25 de febrer...] Y después, en la misma cofadría [sic] de la Soledad de la Virgen, tuvieron el Santísimo patente tres días, con mucha ostentación de luzes, música y sermones.

Viendo el señor arzobispo, el cabildo y la Ciudad que con tantas rogativas y con tantas procesiones como se hicieron jamás llovió y que todavía estaba irritado Nuestro Señor contra los pecadores, castigándonos con tanta seca y ayres tan tremendos, determinaron por segunda vez sacar la Virgen de los Desamparados en procesión por las calles [...] el último día de los seis que la Virgen estuvo en la *seu* llovió todo el día muy abundante. Cierto que fue caso particular el que sucedió, porque, bolviendo la Virgen Santísima de los Desamparados desde la *seu* en procesión a su capilla, ya la lluvia había cesado y no llovía. Y asina como entró la Virgen en su capilla bolvió a llover muy abundante [...] De esta manera se acabaron las rogativas del agua».

1671: Festes pel trasllat del Santíssim Sagrament a la nova església de la parròquia de sant Bertomeu (València).

DOC. 1671.A1 (dances, àguiles i nanos):

Josep Agramunt, *Libro de casos sucedidos en la ciudad de Valencia, tanto antiguos como modernos, donde se hallarán muchas cosas curiosas y noticias de muchas fundaciones antiguas y noticia de todos los virreyes, obispos y arzobispos, desde el primero hasta el día de oy* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 172).

«Domingo a 23 de agosto año 1671 la parroquia de San Bartholomé pasó el Santísimo a la yglesia nueva con grande ostentación y lucimiento de luminarias y fuegos por toda la parroquia por dos noches continuas. La procesión fue muy lucida, porque iban todos los oficios de Valencia con cirios, todas las parroquias, **danzas, las águilas y los nanos. Parecía fiesta del Corpus**».

1672: Prohibició de màscares i balls de Carnestoltes (València).

DOC. 1672.1 (prohibició de màscares i balls de Carnestoltes per l'excés de pluges):

Josep Agramunt, *Libro de casos sucedidos en la ciudad de Valencia, tanto antiguos como modernos, donde se hallarán muchas cosas curiosas y noticias de muchas fundaciones antiguas y noticia de todos los virreyes, obispos y arzobispos, desde el primero hasta el día de oy* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 174-175).

«En el año 1671, a los últimos del dicho año, contando desde miércoles a 11 de noviembre, día de san Martín, diciembre, enero y febrero del año 1672, fueron tantas las aguas que cayeron en Valencia que los nacidos tal no vieron. Empezó a llover a 11 de noviembre y llovió hasta diez de febrero del año 1672, sin haver havido no más de doce días buenos [...] Pero como nuestros pecados eran muchos, su Divina Magestad nos quiso castigar por este camino, porque en lugar de levantarse el tiempo más se encapotaban los cielos y más recias fueron las aguas, de tal manera que en todo el reyno de Valencia salieron los ríos y los barrancos haciendo muchos daños en los campos y poblados [...].

Viendo el señor don Luis Alfonso de los Cameros, arzobispo de Valencia, y los señores canónigos la necesidad tan grande que padecía la ciudad y reyno con las aguas, determinaron de hacer rogativas. Para eso, **el señor conde de Paredes, virey y capitán general del reyno de Valencia, quitó el bullicio y disfraces de las máscaras que en otros años suelen acostumar en tiempo de Carnestolendas y de porrates**, pues este año todos se hallaron con tantos lodos y aguas. Quizás lo permitió Dios así para que se evitasen muchos pecados que de los porrates suelen acontecer [...].»

1673-1674: Festes per sant Pere Pasqual (València).

DOC. 1673-1674.1 (roca; màscara):

ARCPV, ms. 83 (*Diario de Valencia*), p. 230-231 (p. 62-63 numeració secundària).

«[1673] A 5 de diciembre la santa Iglesia de Valencia hizo luces por toda la redondés de la iglesia y también hubo luces en el Michalete, a fin del nuevo rezo que la santa Iglesia había empezado a rezar de San Pedro Pasqual, canónigo, obispo, religioso de la Merced [...].

AÑO 1674. A 4 de febrero se publicaron las fiestas de San Pedro Pasqual, hijo de esta ciudad. Fue de esta manera: que **en una roca traían al santo**, y en ella **iban 5 mugeres bien aliñadas, que eran cinco niños, representando la Ciudad, Cabildo, la Parrochia de San Bartolomé**, adonde fue bautizado el santo, **la Religión de la Mercé y la Justicia**, y cantando. Y también iban en la roca algunos religiosos mercenarios echando papeles de la publicación y papeles de lo que se cantaba, y papeles de los milagros del santo. Fue **domingo de Carnestolendas. Hubo mucha máscara**».

1674: Consagració de la capella de la comunió de l'església de Sant Martí (València).

DOC. 1674.1 (dances):

ARCPV, ms. 49 (Copia de algunos manuscritos anónimos existentes en el Archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia, «Diario anónimo», teix. Varia 1, Dietari), p. 219-220.

«CAPILLA DE LA COMUNIÓN DE SAN MARTÍN. En dicho año [1669], a 13 de julio se puso la primera piedra en la capilla de la comunión de San Martín, y el año 1674, a 11 de noviembre, día de San Martín, pasaron el Santísimo a dicha capilla, la qual estava ya perfeccionada. Hízose una lucidísima **procesión con muchos fuegos y danzas**. Y duraron las fiestas 4 días. Y por toda la parroquia se hicieron grandes luminarias y altares».

1677: Informe entregat per la ciutat de València a Carles II, en contestació a la reial carta que instava a fer la processó del Corpus al matí (València).

DOC. 1677.1 (petició d'anulació de la reial ordre; descripció de la processó; roques; dances; nanos i gegants; misteris; àguiles):

Informe que la insigne ciudad de Valencia a puesto en manos del Rey nuestro señor, que Dios guarde, en orden a la Real Letra del primero de junio passado, en que fue servido mandar se va-

*riase la procesión del Corpus de la tarde a la mañana, essent jurats Romualdo TANSO DE CALAHORRA et al. (1677: 1-21).*⁵⁰

«[p. 1] Señor: La ciudad de Valencia dize que, habiendo recibido por medio del duque de Ciudad Real, virrey y capitán general desta ciudad y reino, una real letra del primero de junio en que Vuestra Magestad, en consideración de tener presentes las muchas y graves ofensas que se cometen contra la divina magestad en la processión que se celebra el día del Corpus por acabarse de noche, para remediarlas es servido ordenar se haga esta processión por la mañana, como generalmente se haze en todas partes, dexando las demostraciones de alegría que suelen hazerse antes de medio día, para la tarde, con que cesarán los pecados que se han experimentado por lo passado, por acabarse tan tarde, y las ofensas que se hacen a Nuestro Señor, en día que tanto deve ser honrado y alabado de todos los fieles.

[...]

[p. 2] Y aunque a la alta comprehensión de Vuestra Magestad no se esconderán muchos de los inconvenientes que impossibilitan la execución del Real Orden, con todo es preciso poner en ella algunos, para que en vista dellos tenga Vuestra Magestad por bien la suspensión deste Real Orden y le merezca esta ciudad el favorecerla con darse por bien servido dello.

Notorio es al mundo aquel prodigioso milagro que sucedió en este reyno, junto al lugar de Luchent, en el año 1239, donde Christo sacramentado quiso manifestar su verdadera existencia de carne y sangre en aquellas seys formas consagradas, rubricando los corporales con ella, que oy se veneran con religioso culto en la ciudad de Daroca [...].

[p. 3] Y para que se pueda hazer algún concepto de lo que se compone, se resume en esta forma. Mueven por principio della **seys carros triunfales** de admirable adorno y hechura, con **símbolos y metháforas del misterio**. En los primeros se executan las representaciones de los autos sacramentales; los demás les ocupan la **variedad de música y danças**. Siguen a ellos los reyes de armas con los pendones de la insignia de la ciudad, después, los gremios de los oficios, todos con velas de ocho libras de peso; a estos, **las danças de los gigantes y enanos**, que así por la magnitud y singular adorno (que cada año se varía con no pequeño gasto y lucimiento) y las luzes que llevan de proporcionado tamaño a la estatura, les haze singulares en España. Ha esto empieçan [p. 4] **doze danças bien vestidas, variadas en los trages y forma de su bayle**, que van esparcidas por el cuerpo de la procesión [...] cruz [...] comunidades regulares [...] catorze parroquias [...] clerecía [...] custodias, reliquiarios, tabernáculos y estatuas de imágenes de santos [...] [p. 5] **representaciones de misterios y símbolos deste soberano sacramento [...] tres águilas, la una de singular grandeza, todas vistosamente escamadas de oro; los cuatro animales que representan los evangelistas [...] veinte y quatro ancianos [...].**

Gasta la ciudad en todo, cada año, en esta procesión, más de quatro mil ducados de plata. Conclúyela el soberano sacramento en su custodia [...].

Sale de la iglesia mayor [...].

[p. 6] Buelve a ella tan numerosa procesión [...].

Entra el soberano sacramento y, hasta que llega para cerrarse el altar, dando entera buelta por medio de tan magestuoso aparato, es tal la **armonía confusa y el acorde estruendo que forman los órganos, campanas, clarines, menestriles, dulçaynas, tamboriles, castañetas y cascabeles de las danças**, que admira la atención, suspende la curiosidad, eleva los sentidos y mueve fervoroso el mayor afecto al más reverente culto deste altíssimo y soberano Señor.

[...]

[p. 20] Por todo lo cual, con el rendimiento devido, suplica a Vuestra Magestad esta ciudad tenga por bien favorecerla [...] lo que tendrá a singular honra y merced de la real mano de Vuestra Magestad».

⁵⁰ Reproduït també a *LA PROCESIÓN DEL CORPUS...* (1864: 5-27). La resposta del monarca, mitjançant una reial carta, datada el 5 de juliol de 1677, també es transcriu en el mateix opuscle (*LA PROCESIÓN DEL CORPUS...* 1864: 28-29).

1677: Canvis en les celebracions de Corpus (València).

DOC. 1677.A1 (dances, misteris, bous):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 366-367, núm. 883-888).

«[núm. 883] EMBIA RECADADO EL VIRREY A LA CIUTAT QUE NO LI EMBIEN LES FESTES AL REAL. Dit dia de 15 de juny [*de 1677*], **vespra del Corpus**, embià lo virrey un recaudo a la ciutat, dient que es servís de festejar la festa per dins de la ciutat quant volgués, però que **no li embiassen al Real dances, misteris ni bous**, ni que donasen lloch a que ixquessen fora de la ciutat, per a evitar el comers de la gent que a reboltes podia entrar de defora y causar algun dany a la ciutat, cosa que tots li tingueren a bé.

[núm. 884] A 15 de dits, vespra de la festa de Corpus, no ixqueren ni anaren al Real **dances, misteris ni bous**, com se acostumava, per lo que el virrey advertí a la ciutat per a evitar no entràs de defora chent contachiosa y fes mal a la ciutat.

[núm. 885] VESPRA DEL CORPUS; SE FA LA COMÈDIA DE VESPRADA Y ÉS LO PRIMER ANY. Dit dia, per a evitar la detenció de la eixida de la processó de Corpus —per quant sa magestad havia manat es fes de matí—, **es feren les representacions dels actes sacramentals de part de vesprada**, com se continuen tots los anys.

Portaren dit dia les roques, de matí, a la plaça de la Seu. Hacadí la ciutat al cadafalet ordinari que cada any es fa davant la cort del governador. El virrey, a la vesprada, també anà a la Diputació y es comensaren les representacions a les tres de la vesprada y duraren fins a les huit de la nit. Se continuava tots los anys de esta manera, y este temperament es prengué per los molts inconvenients que avia en fer la processó de matí.

[núm. 887] PRIMER ANY QUE LA BOLTA SE HAL·LIN[Y]A DE QUADROS Y TAPISERIES PER LOS CARRERS DE VALÈNCIA, QUE ANS POSAVEN A LES FINESTRES CORTINES [...].

[núm. 888] IX LA PROCESSÓ DEL CHORPUS A LES SINCH ORES Y TORNA DE DIA A LA IGLÈSSIA [...].».

1679: Festes pel casament de Carles II amb Maria Lluïsa d'Orleans (València).

DOC. 1679.1 (gegants i nanos, dances):

Joaquim Aierdi, *Notícies de València i son regne*; seguim l'edició d'Escartí (AIERDI 1999: 432-434, núm. 1185-1195).

«[núm. 1185] FERIAT PER LES FESTES DEL CASAMENT DEL REY. A 9 de dits [*setembre de 1679*], disapte, fonch feriat perquè comensaren les festes per lo casament del rey [...].

[núm. 1186] FESTA EN LA SEU Y MISSA DE PONTIFICAL. A 10 de dits, dumenche [...] Entraren a vespres a la ora acostumada, que eren les tres; digueren-se les vespres; anaren venint les banderes y estandarts dels ofisis. Y per ser tart, així com entraven en la Seu, els feien eixir y pasar avant; y fora cada hu es posava en son puesto. Ixqueren també els **chagants y nanos**. Vingué el virrey y baixà el senyor arquebisbe y es vestí de pontifical.

Y comensà a eixir la processó en **dos dances** [...].

[núm. 1187] LLUMENÀRIES [...].

[núm. 1188] BOUS EN LO MERCAT [...].

[núm. 1191] BOUS EN LO MERCAT [...].

[núm. 1193] BOUS [...].

[núm. 1195] DESPOSORI DEL REY DE ESPANYA [...].».

1684: Processó general de la Mare de Déu dels Desemparats (València)

DOC. 1684.1 (oficis, gegants i nanos):

«Fastos Valentins», *El Archivo* (Dénia), Roc Chabàs (dir.), tom III (quad. XIII), novembre de 1889, p. 407.

«En 2 de mars de 1684 deliberà el Consell general que es tocasen les campanes lo dia de nostre patró sant Vicent Màrtir, y així mateix lo dia de nostra senyora y patrona, la Verge dels Desamparats; y tots los anys en lo seu dia es féu **processó general, portant la Verge per la bolta del Corpus en oficis, banderes y jagants y nanos**».

1689: Festes per la finalització de les obres de l'església de la Santa Creu (València).

DOC. 1689.1 (gegants):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 48).

«En este año 1689, a 3 de mayo, por haverse acabado la obra de la iglesia de Santa Cruz, se hizieron tres días de fiestas, muchos fuegos y luminarias, con grande adorno por las calles. Costó dicha obra pasado de catorze mil ducados y acompañaron la procesión [*sic*] los **gigantes**, por ser hijos de la parroquia».

1690: Festes pel casament de Carles II amb Maria Anna de Neuburg (València).

DOC. 1690.1 (màscares, moixigangues, comèdies, encamisades i torneig):

ARCPV, ms. 53, p. 397 i seg. (cob., *Varias noticias de cosas curiosas, de venidas de reyes a esta ciudad, etc.*).

«FESTES QUE FÉU VALÈNCIA AL CASAMENT DEL REY. A la notícia que es tingué en la present ciutat de València del dit arribu de la reyna en Espanya, es celebraren diferents festes per los gremis, en particular de **màixqueres, moixigangues, comèdies, encamisades. Y, en particular, la noblea féu un torneio** en manifestació del goig que cascú tenia en lo seu cor, com a tan fels y leals vasalls de son rey, lo qual executaren en lo pla del Real el dia de Pasqua del Spirit Sant, a 14 de maig 1690, los noms dels quals foren los següents: [*enumeració dels noms dels nobles que hi participaren i descripció dels vestits, els mots, els premis...*]».

DOC. 1690.2 (màscares, moixigangues, comèdies, encamisades i torneig):

ARCPV, ms. 49 (*Copia de algunos manuscritos anónimos existentes en el Archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia*, «Diario anónimo», teix. Varia 1, Dietari), p. 225.

«1690. A la notícia que es tingué en la present ciutat de València de l'arribu de la reyna en Espanya, es celebraren diferents festes per los gremis, en particular de **màixqueres, moixigangues, comèdies y encamisades. Y, en particular, la noblea féu un torneio** en manifestació del goig que cascú tenia en lo seu cor, com a tan fels y leals vasalls de son rey, lo qual executaren en lo pla del Real el dia de Pasqua del Spirit Sant, a 14 de maig 1690 [...]».

DOC. 1690.3 (Canvi de la processó del Corpus a causa de fortes pluges):

ARCPV, ms. 53, p. 404 (cob., *Varias noticias de cosas curiosas, de venidas de reyes a esta ciudad, etc.*).

«LA PROSESÓ DEL CORPUS ES TRANSFERIX. Íttem, sia en memòria en lo esdevenidor com en lo any 1690 fonch lo dia del Corpus a 25 de maig y no es féu la prosesó general, per causa de les moltes aygües que repentinement plogueren. Y fonch forsa el transferir-la per a el dumenge següent, a 28, com ab tot efecte se executà».

DOC. 1690.4 (mascarades i jocs cavallerescos):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 50).

«En este año 1690, día de la Ascensión, a 4 de mayo, se celebró en Valladolid el feliz casamiento de nuestro rey Carlos Segundo con la princesa Mariana Palatina; habiendo tomado puerto, después de tan peligrosa navegación, en La Coruña, día de Pasqua de Flores, fue su entrada en Madrid a 22 de dicho mes. Y a esta tan deseada y alegre nueva hizieron los cavalleros un torneo en el Real, que fue mucho de ver, grandes **ynvenciones de máscaras y tercio**.

[...]

Domingo a 2 de julio se hizo una procesión general de gracias por el dichoso casamiento del rey. Huvo dos noches de luminarias y un castillo de luces con grande salida de cohetes, [y] dos días de toros que fueron muy valientes, pues se subían a los tablados.

[...]

En este año, a 6 de noviembre, en el llano del Real, se hizo un juego de alcancías que salieron 24 cavalleros a fin de festejar los años de su magestad».

1690: Dansador de la Vall d'Uixó, pres a Madrid i ajusticiat a València.

DOC. 1690.A1 (dansador):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 50).

«Sábado 29 de julio 1690 ahorcaron a Mauricio, **dançador de la Vall de Uxó**, haviéndole cogido dançando en Madrid, y a Tomás Miró, de Alboraya, por diferentes muertes y delitos».

1690: Constitució de la Il·lustre Acadèmia de València.

DOC. 1690.B1 (conreu de la dansa a les acadèmies):

ARCPV, ms. 5 (*Constituciones de la Illustre Academia de Valencia*), p. 5-40.

«[p. 5] CONSTITUCIONES DE LA ILLUSTRE ACADEMIA DE VALENCIA.

CONSTITUCIÓN .1ª. DE LOS PATRONOS DE LA ACADEMIA.

Serán perpetuos patronos de la Academia la Virgen Santíssima de los Desamparados y San Francisco Xavier.

[p. 6] CONSTITUCIÓN .2ª. DE LAS MATERIAS QUE SE HAN DE TRATAR EN LA ACADEMIA.

Las materias que se han de tratar por agora en la Academia serán:

1. Política.
2. Matemáticas.
3. Poesía.
4. Música y
5. **Dança.**

[...]

CONSTITUCIÓN .3ª. DEL NÚMERO Y EMPLEO DE LOS ACADÉMICOS.

[...]

[p. 7] § .5. Para la música, assí de voz como de cuerda, podrán ser admitidos los que tuvieren esta habilidad con las mismas circunstancias de los poetas, pero con la advertencia de que no pue[p. 8]den ser músicos de profesión; y podrán también alistarse para este empleo los que huvieren sido admitidos para otro.

§ .6. Para la **danza**, a más de los académicos que, entrando por otras habilidades, se quisieren aplicar a esta, podrán ser admitidos solo hasta seis, advirtiendo que estos han de ser caballeros y no han de llegar a la edad de ceñir espada, pero si dentro ya de la Academia llegassen a este estado o edad, no por esso serán excluidos, sino que quedarán en la misma ocupación, procurando se apliquen a alguna de las otras que se cuentan en la Academia por más precisas.

§ .7. Qualquier académico que quisiere passar de un empleo a otro podrá hazerlo con el consentimiento de la mayor parte de los que se hallaren alistados en el que dexa y en el que pretende entrar, solo que avrá de ser en principio de presidencia y advirtiendo que solo podrá ser entre los empleos de mathemática, poesía y música, que son los que se admiten con determinación, no la política, por ser general a todos, **ni la danza, porque es de los de menor edad**, bien que entre estos podrá hazerse la mudanza de danza a música o de música [p. 9] a danza, como a la Academia le pareciere más conveniente por quanto en estos que llamaremos **meninos**, tiene igual fuerza la constitución del empleo porque se admiten.

CONSTITUCIÓN .4ª. DE LAS CLASES DE LOS ACADÉMICOS.

Avrá en la Academia tres diferentes clases de académicos, es a saber: consejeros, académicos de habilidad o estudio y meninos.

[...]

[p. 11] ACADÉMICOS DE TERCERA CLASSE, LLAMADOS MENINOS.

§ .1º. La tercera y última clase es la de los meninos, los cuales serán admitidos del mismo modo [p. 12]do que los de la segunda. Y por no tener otros empleos que los de música y danza, serán propuestos solo por los dos superintendentes conforme el empleo, para que huvieren de entrar sin que dichos meninos tengan en la Academia voto activo ni passivo hasta que, en teniendo bastante edad o graduación, passen a la classe de académicos.

§ .2º. Los que fueren admitidos para esta classe se subdividirán en antiguos y modernos. Los modernos, siempre que huviere función de ejercicios, juntas o fiestas, se quitarán las capas y sombreros, assistiendo en cuerpo a las entradas del señor presidente y a lo que su señoría les mandare o, en su caso, los superintendentes, llevando la cerilla a los que huvieren de leer papeles, sin que puedan los dichos passar a la antigüedad y preeminencia de llevar capas y sombreros, sino quando, atendiendo a sus años, cuerpo y aprovechamiento, se les haga merced en la junta general de elección de señor presidente y demás oficios, que, entonces, la junta de gobierno que acaba propondrá los motivos que avrá para passarles al grado de antigüedad. Y lo mesmo será quando de meninos antiguos ayan de passar a ser académicos.

[p. 13] § .3º. En las funciones que tuvieren los meninos modernos, si faltare alguno o algunos de ellos para el cabal número de la execución, se suplirán de los antiguos, a conocimiento del **superintendente de la danza**, sin atender a años ni antigüedad, sino a la proporción del cuerpo o a la habilidad. Y si huvieren de suplir los meninos músicos, avrá de ser con el consentimiento de el superintendente de la música y, en dicho caso de suplir las faltas los antiguos, se diferenciarán en que estos y no los modernos lleven el sombrero en la mano.

CONSTITUCIÓN .5ª. DE LOS EJERCICIOS.

§ .1º. Para el estudio y mayor perfección de las sobredichas materias y aprovechamiento de los académicos referidos, se tendrán ejercicios los lunes de cada semana por el invierno [sic], y, por el verano, los de cada quinze días, escusando aquellos en que cayere alguna festividad que pueda ocupar notoriamente a los académicos, suprimiendo o transfiriendo el día, a discreción y voluntad del señor presidente.

§ .2º. Constarán los ejercicios de: una oración del señor [p. 14] presidente, papeles políticos, mathemáticos, poéticos serios y de chanza, **danças, bayles**, música de voz y de cuerda, de forma que esta vaya interpolándose con los papeles que se leyeren o relación si se dixere alguna.

§ .3º. De unos ejercicios para otros estarán repartidos los assumptos, los tonos y otros encargos, confiriendo primero los superintendentes las personas a quien huvieren de ocupar (según los que cada uno tuviere alistados) y, assí mesmo, la colocación de los que huvieren de **leer, cantar o danzar**, lo qual se dará por escrito al maestro de ceremonias para que vaya avisando, con un menino, el orden de el ejercicio.

§ .4º. En los ejercicios que se huvieren de tener en tiempo de Quaresma, se observará que los assumptos políticos y poéticos y letras de los tonos se proporcionarán lo más que se pueda con el tiempo, **sin que en la danza se puedan tocar castañetas**.

[...]

[p. 15] CONSTITUCIÓN .6ª. DEL SEÑOR PRESIDENTE Y SUBSTITUTO.

[...]

[p. 17] CONSTITUCIÓN .7ª. DE LOS CINCO SUPERINTENDENTES.

[...]

[p. 19] § .6º. Al **superintendente de la danza** le tocará la **disposición y nombramiento de los que huvieren de dançar en los días de ejercicios y fiestas**. Y en estas será con intervención del **superintendente de la poesía**, por ser quien las idea, procurando sean las danzas en el número y lucimiento que conformare a las funciones, para lo qual se le señala un maestro inteligente en ellas, para que las ajuste y asista en los ejercicios, fiestas y ensayos, quedando a cargo de dicho superintendente la educación y sosiego de los meninos que tuvieren [p. 20] en su superintendencia. Y arán los de la música en las ocasiones que entraren en las danças o huvieren de acompañar con achas al señor presidente, en cuyos casos será pidiendo su voluntad al superintendente de la música.

CONSTITUCIÓN .8ª. DEL SECRETARIO DE LA JUNTA. [...].

[p. 22] CONSTITUCIÓN .9ª. DE EL THESORERO. [...].

[p. 23] CONSTITUCIÓN .10ª. DE LA JUNTA DE EL GOBIERNO. [...].

[p. 25] CONSTITUCIÓN .11ª. DEL MAESTRO DE CEREMONIAS. [...].

[p. 26] CONSTITUCIÓN .12ª. DEL ALCAYDE. [...].

[p. 27] CONSTITUCIÓN .13ª. DE LOS ELETOS DE LAS FIESTAS. [...].

[p. 28] CONSTITUCIÓN .14ª. DE LA JUNTA GENERAL, NÚMERO Y CALIDAD DE VOTOS. [...].

[p. 30] CONSTITUCIÓN .15ª. DE LAS FIESTAS. [...].

[p. 32] CONSTITUCIÓN .16ª. DE LAS PAGAS. [...].

[p. 33] CONSTITUCIÓN .17ª. DE LAS PENAS. [...].

[p. 36] CONSTITUCIÓN .18ª. DE LAS PLAÇAS DE HABILIDAD QUE DEVE TENER LA ACADEMIA.

[...]

[p. 37] § .3. DEL **MAESTRO DE DANZAR**. Será admitido con aprobación del superintendente de la danza y los demás que estuvieren alistados en esta habilidad. Y las obligaciones de su officio serán también las que los mismos le impusieren. Y las que generalmente deverá observar son: asistir todas las noches de ejercicios para la dirección de las danzas, por lo cual, se le señalará lo que la junta de gobierno determinare; y en las fiestas de años de su magestad, posesión del señor presidente y ejercicios de los patronos, ajustará para cada función una danza, conforme pidiere la celebridad del assumpto, dándole como [p. 38] premio la Academia lo que se huviere proporcionado al trabajo y arte de las dos danzas de las fiestas principales, también a conocimiento de la misma junta.

CONSTITUCIÓN .19ª. DEL CONVOCADOR. [...].

CONSTITUCIÓN .20ª. DE LA INTELIGENCIA Y OBSERVANCIA DE LAS CONSTITUCIONES. [...].».

1691: Ball de Torrent per Carnestoltes (València).

DOC. 1691.1 (Ball de Torrent):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 51).

«[...] Y a los últimos de dicho mes [*febrer de 1691*] se hizo estafermo en el mercado por los cavalleros y el **bayle de Torrente** en la plaça de la Olivera».

1691: Festes per la canonització de sant Pasqual Bailon (València).

DOC. 1691.A1 (carros triomfals, oficis a la processó, tortuga, danses, gegants i nanos, roques, etc.):

ARCPV, ms. 53, p. 409-414 (cob., Varias noticias de cosas curiosas, de venidas de reyes a esta ciudad, etc.).

«PUBLICACIÓ DE LES FESTES DE LA CANONISACIÓ DE SENT PASQUAL BAYLON. Ítem, sia en memòria en lo esdevenidor com disapte, a 21 de abril 1691, se publicaren en València les festes de la canonisació de sent Pasqual Baylon, senyalant per a aquelles, ço es: los dies 16 de maig dit any, lumenàries; 17, lumenàries y prosesó general; 28 y 29, bous en la plaza de Predicadors, y 30, canyes en dita plaza, oferint grandiosos premis, així per a els millors altars com per a lums y **carros triümfals**. Des de dit dia asta el de 16 de maig senyalat per a lo primer de les lumenàries, tots los devots y comunitats gastaran lo temps mort en prevenir altars per la volta de la prosesó; altres en formar carros trihümfals; y altres en fer y [a]dornar tavernacles [...].

LUMENÀRIES. Foren molt luïdes les lumenàries que esta nit y agué en València [...].

BOLTA DE LA PROSESÓ. Amaneixé lo dia 17 de maig [de] 1691 molt clar, seré y apacible, en lo qual se descobrí tota la bolta per ahon en la vesprada havia de pasar la prosesó [*descripció dels altars i del recorregut de la processó...*]

PROSESÓ GENERAL [...].

Ixqué, lo primer, davant de les banderoles de la ciutat, la **companyia del Centenar** desparant, la qual portava per capità a Antoni Martines, ciutadà, molt ricament vestit. Seguien-se tots los oficis ab ses vanderes y aches, portant en andes los patrons respectius de cada ofici, molt curiosament adornats. Y alguns tragueren carros trihümfals, com foren: los armers; los ferrers; los obres de vila tragueren la **tortuga** ab un infant damunt, repartint mots; los fusters, ab quatre òrfenes en una carrosa del conde de Albaterra, ab sis caballs; los texidors de li, altres quatre òrfenes ab la carrosa del conde de la Villanueva, ab sis mules; y moltes **dances y invencions**, molt curioses y de bon gust. Seguiren-se los **jagants y enanos y demás antigalles de la ciutat, meins les roques, que no ixqueren** [...].»

1691: Festes per l'acte de presa de possessió del càrrec del president de la Il·lustre Acadèmia de València, Baltasar Escrivà d'Íxer (València)

DOC. 1691.B1 (conreu de la dansa a les acadèmies):

ARCPV, ms. 5 (inc.: «*Possesión de Señor Presidente que dio la Academia de Valencia al Illustre Don Baltasar de Íxar, Portugal, Escrivà, Monsoriu y Monpalau, Conde de la Alcudia y Gestalgar...*»), p. 45-163.

«[p. 48] POSSESIÓN DE SEÑOR PRESIDENTE QUE DIO LA ACADEMIA DE VALENCIA AL ILLUSTRE DON BALTASAR DE ÍXAR, PORTUGAL, ESCRIVÀ, MONSORIU Y MONPALAU, CONDE DE LA ALCUDIA Y GESTALGAR [...].

Y fiesta que se hizo en celebración de este assumpto, dispuesta por los señores de la junta de el gobierno, que fueron:

Don Joseph Ortí, señor presidente que era entonces y superintendente de la política.

Don Juan Almúnia, superintendente de las matemáticas.

Don Francisco Figuerola, superintendente de la poesía.

Don Antonio Escrivà, comendatario de la superintendencia de la música.

Don Pedro Vallterra, superintendente de la dança.

Y escrita e ideada, en todo lo general de lo enlazado de los papeles, por el superintendente de la poesía para el día 24 de febrero de 1691 y diferida para el día 7 de mayo, por enfermedad del señor presidente.

[p. 47] DISPOSICIÓN DEL SITIO DONDE SE EXECUTÓ LA FIESTA.

[*descripció de la festa amb la inclusió de les cobles cantades...*]

[p. 73] Prosiguió diciendo Don Pedro Vallterra, como superintendente de la danza:

La diestra agilidad de la danza llega, señor, la última a dar a vuestra ilustrísima la enhora-buena de su possessión y a celebrar la fortuna de tenelle por nuestro illustríssimo presidente. Digo que llega la última no porque en los que exercitan esta habilidad dexen de igualarse el afecto con los primeros de las demás ciencias, no tampoco porque ella sea inferior al garbo de un noble entre los muchos aciertos que le componen grande, sino solo porque la ingeniosa política de la Academia, proporcionándose a la discreta sucesión de los tiempos, colocó sus habilidades según la moderna regulación de los usos; que ay, tal vez, primores que pierden la gloriosa estimación de antiguos solo por la desgracia común de poco usados.

[*continua el discurs de Vallterra...*]

[...]

[p. 74] DANZA DE LOS 4.

[...]

[p. 75] Mientras se cantó la sobredicha copla, tomaron las achas y sombreros de plumas los mismos quatro meninos que assistieron a la entrada, hasta plantarse para empezar la danza, la qual executaron primorosamente al compás de la música del mismo coro que bolvió a repetir por el propio tono todas las mismas coplas hasta que, concluida la danza, y quedando los quatro meninos, dos a cada parte, dixo el señor presidente:

Alcúdia.— Reconocías a la noble / demostración del afecto [...].

[p. 79] PRINCIPIO DE LA FIESTA.

[...]

[p. 114] TOCARON LOS MÚSICOS UNA DANZA ALEGRE.

[...]

[p. 117] DANZÓ LA GALLARDA EL CONDE DE LA ALCUDIA.

[...]

[p. 118] DANÇÓ DON PEDRO VALLTERRA LA DANZA GALLEGA.

Y concluida, dixo Don Vicente Carroz.

Carroz.— ¡Qué ayroso y qué primor en las mudanzas!

Pallàs.— ¡Qué ay quien pueda gustar de tales danzas!

[...]

[p. 122] Almúnia.— Yo,

que, cada any día de el Corpus,
o veig en la processó,
puix sent grave a totes veres,
ha mesclat la discreció.

Momos, danzes y gitanes,

y si és grave tot asò,
quizà més de quatre graves
es farien danzadors.

Deixem-nos, señor, de cuentos,
de rondalles y cansons
y perquè vosenyoria
o puga saber millor,
puix ha dit ya, deixe'm dir,
y tinga paciència un poch,

senyor conde, que no negue
que lo grave sia bo
en sa ocasió y en son temps,
més hui ni és temps ni ocasió.
Sí és dia de enhorabona,
de festa, alegría y goig,
[p. 123] que pareixerà el estar
hui los acadèmichs tots
com dia dels bous estan
sentats los inquisidors.

[...]

[p. 150] **Empezose la danza dexando las sillas de dos en dos** y tomando **hachas** por su turno, con la uniformidad de llevar todos **sombreros de plumas y cabos de verdes y plata**, entrando al compás de las siguientes co[p. 151]plas que cantaron:

Don Antonio Pallàs, tenor.

El licenciado Paulino Omedes, contralto.

Don Joseph Vallterra, 2º tiple.

Mosén Vicente Blanquer, 1º tiple.

Mientras se cantó la primer copla, entraron en primer pareja:

El conde de la Alcúdia.

Don Pedro de Vallterra.

A la segunda copla, la segunda pareja:

El conde de Faura.

Don Antonio Escrivà.

A la tercer copla, la tercer pareja:

Don Joseph Ortí.

Don Juan Almúnia.

Y a la quarta copla, la quarta pareja:

El conde de el Castellar.

Don Francisco Arazil.

[...]

[*acotacions coreogràfiques al marge esquerre, apuntant les cobles poètiques...*]

Mús[ica] a t[res?] [...p. 152...] **Reverenc[ias] cortadas** [...] **Cruzdillas** [...p. 153...] **Vandos** [...p. 154...] **La cruz** [...] **Las t[res] frentes** [...].

[...p. 155...] Acabose la **danza de las hachas**, cessó la música de voces y prosiguiose con un **bayle** en que se executaron gran variedad de divertidas mudanzas, las quales concluidas se prosiguió la fiesta.

[p. 157] TOCARON EL ARPA, VIOLONES Y DEMÁS INSTRUMENTOS LA **DANZA DE MATACHINES** Y FUERON SALIENDO COMO DIZEN LOS VERSOS.

[...]

[p. 158] CONCLUYOSE LA **DANZA DE MATACHINES** DESPUÉS DE AVER EXECUTADO MUCHAS Y GRACIOSAS MUDANZAS.

[...]».

1692: Festes dels notaris a sant Vicent Ferrer (València).

DOC. 1692.1 (representació de la conversió al cristianisme del rei de Granada amb la intervenció de 12 turcs):

ARCPV, ms. 49 (Copia de algunos manuscritos anónimos existentes en el Archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia, «Diario anónimo», teix. Varia 1, Dietari), p. 228.

«1692. Ítem, sia en memòria com en [*en blanc*] de abril de 1692, dia del gloriós Sent Vicent Ferrer, sent majoral de la festa dels notaris que a dit sant li celebren en la present església de Sent Esteve (*) [⁵¹] Luís Rius, notari, los bultos que se havien de posar, com se acostuma, reme-dant algun milacre del sant, en este any lo executaren hòmens al viu, que **foren 12 vestits de turchs y el rey, y altre vestit de frare que feya el sant quant convertia al rey de Granada a la fe cathòlica**».

1692: Trasllat de la imatge del Santíssim a la nova església del Pilar (València).

DOC. 1692.A1 (dances dels oficis):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 55).

«A 12 del mes de octubre de 1692 se hizo la translación del Santísimo a la nueva yglesia del Pilar con una muy lucida procesión acompañada de quatrocientas achas y de los **estandar-tes de los officios y muchas danças**, solemnizada con un grande castillo en el mercado, luminarias y muchos fuegos, haviendo pasado bien serca de quarenta años que se empeçó sin haverse podido acabar, por falta de medios, hasta este año».

1693: Succés durant la festa del Corpus (València).

DOC. 1693.1 (dances del Corpus):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 57).

«A 21 de mayo 1693, día del *Corpus*, sucedió que por la mañana salieron los jurados por la buelta de la procesión como se acostumbra. Y a la plaça de Santa Cathalina Mártir encontraron al Señor que venía de un enfermo y desmontaron tomando las varas del palio. Y con todo el acompañamiento de **danças, mysterios y música**, le acompañaron a su casa y entonces le colocaron en el sagrario que se había hecho nuevo a expensas de don Chrisóstomo Périz».

1696: Processó per la troballa del cos de sant Agustí a Pavia (València).

DOC. 1696.1 (tarasca dels obrers de vila):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 63-64).

«En el año 1696, a 19 de febrero, se hizo en Valencia una sumptuosa procesión que salió del convento de San Agustín de gracias por el hallazgo de su cuerpo en la ciudad de Pavía. Salió la Universidad con todos los graduados de todas facultades con sus insignias de borlas y capirottes, que fue mucho de ver. Salieron todos los **officios con sus banderas, estandartes y tabernáculos, y los albañiles con su tarasca**. Havía por la buelta sinco castillos, que era un abismo tanto fuego. Sacaron muchas andas de santos de la religión. Duró la fiesta diez días y en cada uno tomó la fiesta por su cuenta una de las religiones y el clero de San Andrés y Cassa de San Antón. Para este día se acabó el campanario».

⁵¹ Nota del copista al marge dret: «(*) El autor de las memorias en lemosín, desde el año 1689, es un beneficiado de San Estevan».

1697: Processó per la finalització de les obres de la capella de la Comunió de la parròquia de sant Esteve (València).

DOC. 1697.1 (comediants tornejant):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 67).

«Domingo a 3 de febrero [*de 1697*], por haver hecho la capilla de [la] Comunió en la parroquia de San Estevan, se hizo una procesión muy luzida, con todos los officios y parroquias y asistencia de toda la nobleza. Huvo grande aliño por todas las calles y plaças de la buelta y duró la fiesta tres días. Salió la **compañía de comediantes torneando**. Y al salir el Señor de la yglesia empezó a nevar menudito».

PERÍODE DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ I ALTRES NOTÍCIES POSTERIORS (1700-...)

1701: Processó de sant Agustí i la Mare de Déu de Gràcia (València).

DOC. 1701.1 (màscars, nanos i gegants):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 77-78).

«Y a este tiempo vino la nueva de cómo el señor duque de Anjou, heredero de la corona de España, había entrado en estos reynos.

Y a un mismo tiempo se vio en Valencia rogativas, **máscaras** y luminarias y agua que las apagó, pues llovió veinte horas sin parar y la fiesta prevenida no se hizo. Y a mí, por hallarme consejero, me dieron veinte reales para velas y casi todas quedaron enteras. Y después, segundo domingo de Quaresma, se hizo procesión general a San Agustín, a la Virgen de Gracia, con banderas y estandartes de los officios, con **enanos y gigantes** y un grande castillo en el mercado que se disparó dos veces. Pero llevaron los dos Vicentes patrones de la ciudad y reyno con asistencia de virrey, jurados y nobleza y el señor arzobispo. Para este día se quitaron el luto y salieron todos de gala».

1702: Noces de Felip V amb la princesa de Savoia (València).

DOC. 1702.1 (gegants):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 80).

«El día de San Mathías, a 24 de febrero, se cantó el *Te Deum* de gracias por el feliz casamiento de nuestro rey Phelipe Quinto con la prinçesa de Saboya. Y a la tarde se hizo una solemne prosesión a San Agustín, se disparó un grande castillo en el mercado y los **gigantes**, al entrar en el mercado, por temor del ayre, que le hazía muy fuerte, se dexaron la procesión y se huyeron por la calle Nueva a la Platería y no pararon hasta su cassa. Se disparó un castillo muy grande dos veces. Huvo tres noches de luminarias harto pobres y desmayadas».

1702: Finalització de les obres de Sant Joan del Mercat (València).

DOC. 1702.A1 (gegants i nanos, danses, tarasca i soldadesca del gremi de sastres):

Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia* (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 81-82).

«Viernes a 23 de junio de 1702 se acabó la obra del magnífico templo de San Juan del Mercado, habiendo nueve años y medio que se puso mano a la obra. Siendo antes la yglessia a lo antiguo, agora es la admiración del mundo por dentro y fuera. Costó la obra setenta mil ducados [...].

Las luminarias de la víspera del santo y fuegos ingeniosos fueron tan grandes que en Valencia nunca se havían visto mayores, pues toda la yglessia con su torre era un mongibelo [*volcà sicilià, altrament dit Etna*], pues pasó de un hora el dispararse tanta máquina. La procesión fue tan grande y con tanto fausto que asistieron todas la parroquias y conventos sin un sin número de gremios y hermandades, que entre unos y otros sacaron más de cinquenta tabernáculos y custodias con más de mil achas, sin los cirios que trahían los religiosos y clerecía, que a todos la

dio la parrochia. Ivan los 24 ancianos con los cirios gordos, **los gigantes con sus antorchas, los enanos, muchísimas danças, con la tarasca de los albañiles, que dio mucho que reír**. Pero más dio que reír el officio de sastres, que salió tirando delante la procesión y quando se esperaba ver un grande lucimiento, por ser un officio tan numeroso, se vio que sino el alferez, que lo era Juan Pina, que salió muy galán, todos los demás eran quatro pobrecitos de la contribución y otros quatro de los de la ciudad que parece que les cahían las alas.

La buelta que dio la procesión fue tan grande que duró hasta medianoche. Los adornos de las calles y plaças fue un parayso, por las fuentes, altares y un jardín, que se cansava la vista de tanta variedad de cosas.

Por la mañana, a la missa mayor, asistió la illustre Ciudad y virrey. El segundo día hizo la fiesta y dixo la missa el señor arçobispo. El tercero corrió la fiesta por cuenta del cabildo y asistió al altar y choro como si estuvieran en la asseo. Los demás días del novenario corrieron por cuenta de diferentes particulares. Y toda esta grandeza y haver visto el fin a tan grande obra se le debe de justicia al egregio y noble don Thomás Cabanillas, señor de Benisanó y conde del Casal, por su continuo desvelo en cuydar y correr por su cuenta el dar calor y no salir de entre oficiales y peones continuamente, que sino por su cuydado no se huviera acabado la obra en toda la vida».

1724: Abdicació de Felip V en favor del seu fill, Lluís I (València).

DOC. 1724.1 (tarasca, lleó, nanos, etc.):

Anònim [incorporat al dietari d'Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia*] (BENAVENT & AGRAMUNT 2004: 89).

«Domingo 30 de henero vino la notisia de la renuncia de nuestro [rey] Felipe 5 de la corona de España en su ijo Luis 1, que Dios guarde. Y a esta [nueva] determinó la mui illustre Siudad aser un estandarte nuevo [con] la insina del *rat penat* que muchos años [ha] que estava escond[i]do. Y assimesmo mandó a todos los ofisios que para el día que se a de bendesir estuvieran todos los estandartes en la Casa de la mui ylustre Siudad. Y de allí les fueron poniendo por todo el contorno de la casa y plasa de los Apóstoles y balcones de la cap[illa] de Nuestra Señora de los Desamparados.

La bendición fue en [la] capilla de la misma Cassa de la Ciudad y el ofisiente fue el señor pavorde Dols de Castellar, por más antiguo. La bendición fue el día 23 de febrero, el 24 la proclamación y el día 25 la pro[ce]sion [...] Los albañiles sacaron la **tarasca** y los horneros yvan amasando y cosiendo pan y repartiéndole por la buelta en un famoso carro. Los herreros sacaron su carro con la forxa, ensensiendo el yierro y hechando chispa. Y el ofisio de blanqueros sacó el **león** que en fiestas reales acostumbran a sacar y sacaron un sumtuoso carro. Y los **henanos** sacaron vestidos nuevos».

***Annex documental 2:
Notícies festives en les cròniques
i els annals valencians del segle XV***

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LA DANSA METAFÒRICA EN LA FESTA VALENCIANA
Raül Sanchis Francés

Annex 2.1: *Crònica universal de 1427*

Transcripcions dels fragments seleccionats de la *Crònica universal de 1427* a partir del manuscrit: BNE, Madrid, MSS/17711.

Data	Transcripció del fragment (BNE, Madrid, MSS/17711)
1138	«Corrat fou emperador .xvi. anys, en lo .vii. any del qual, Patronilla, regina d'Aragó, filla de l'abat Remiro, ab asentiment e consell de tots los prelats, barons, ciutats e viles de tot lo regne, fou maridada ab lo ínclit en Ramon Berenguer, comte de Barchinona, en l'any de Nostre Senyor mil cent .xxxviii.» (f. 183r [156r]).
[1213-1276]	«En aquest temps començà a regnar lo bon rey en Jacme, rey d'Aragó. E regnà .LXIII. anys. Aquest fou molt fort e gran bataller, molt savi e molt prosperat. Aquest pres per muller la filla del rey de Castella, que hac nom Elionor [...] E après morta la reyna, pres per muller la filla del rey d'Ongria» (f. 186v [159v]).
[1262]	«Pere, fill del rey en Jacme d'Aragó, regnà .VIII. anys, e començà a regnar en l'any .M.CC.LXXVI. Aquest pres per muller la filla del rey Manfré de Cicília [...]» (f. 189r [162r]).
[1322]	«E pres [<i>Jaume II el Just</i>] per muller la filla d'en Guillem Ramon de Muncada, que havia nom Elichsen [<i>Elisenda de Montcada</i>], la qual, après la mort del rey, féu lo monestir de Pedralbes e féu-se aquí monja menoreta» (f. 191r [164r]).
1318 [1319]	«En temps d'aquest [<i>Jaume II el Just</i>], ço és, en l'any .M.CCC.XVIII., l'infant en Jacme [<i>el Dissortat</i>], son fill primogènit, pres per muller dona Elionor, filla del rey de Castella. E, devent hoyr missa ab aquella, fugí-sse'n, que no'l trobaren al món, ni jamés no fou conegut [...]» (f. 191r [164r]).
[c. 1314]	«Alfons [<i>III el Benigne</i>], fill del rey en Jacme [<i>II el Just</i>], regnà .VIII. anys. Aquest, en vida de son pare, pres per muller dona Theresa, filla d'en Gombau d'Entença, comte d'Urgel [...]» (f. 191r [164r]).
[1329]	«Aquest [<i>Alfons III el Benigne</i>], encara vivint lo pare, morta dona Theresa, sa muller, pres per muller la dessús dita dona Elionor, germana del rey don Alfonso de Castella en l'any .M.CCC.XXIII.» (f. 191v [164v]).
[1338]	«Aquest [<i>Pere III el Cerimoniós</i>] pres per muller dona Maria, filla del rey de Navarra [...]» (f. 192r [165r]).
[c. 1347-1348]	«[<i>Episodi de la Unió...</i>] E après vench ab los cathalans e ab alguns cavallers del regne de València e de Aragó. E posà les sues tendes prop de Paterna, dellà lo riu. E alguns cavallers e altres enganyaren lo poble dient que'l rey era mort. E après, sabent que'l rey venia, feren una gran paliçada, esperant quant vendria lo rey. E, com lo rey fou vengut e fou assentat, passaren alguns del popular a les tendes del rey e veheren aquell. E retornats als seus dixeren-ho als seus amichs secretament. E, l'endemà per lo matí, lo rey, ab la sua gent, ferí en aquells, e decontinent foren tots desbaratats e fogiren. E haguda victòria, lo rey se'n vench a posar al seu Real [...]» (f. 192v [165v]).
[1349]	«[...] En après, morta la regina, filla del rey de Navarra. e pres [<i>Pere el Cerimoniós</i>] per muller dona Elionor, filla del rey de Cicília [...]» (f. 193r [166r]).
[1369]	«E lo dit rey Enrich [<i>II de Castella</i>] puy fou coronat. Tot lo regne lo rebé alegrament » (f. 194r [167r]).
[1377]	«Tornan al rey en Pere, morta dona Elionor, muller sua, pres per muller dona Sibília de Furtià [...]» (f. 194v [167v]).

Data	Transcripció del fragment (BNE, Madrid, MSS/17711)
[1373]	«Johan [<i>I d'Aragó</i>], fill de Pere, regnà .X. anys. Aquest, en vida del pare, pres [per] muller la filla del comte d'Armenyach [...]» (f. 194v [167v]).
[1380]	«[...] après, morta aquella, pres per muller dona Yolant, filla del duch de Bar [...]» (f. 194v [167v]).
1392	«En temps d'aquest, l'infant don Martí passà ab gran navili e ab molts barons e cavallers en Sicília, ab la reyna, filla del rey de Sicília e muller de son fill. E vench en Cathalunya en l'any .M.CCC.XCII., hon foren rebuts alegrement » (f. 194v-195r [167v-168r]).
1396-1397	«E mort aquell, tots los braços e stament del regne e de la senyoria d'Aragó feren solemniat misageria al dit infant don Martí, que vingués a pendre lo regne com son frare fos ja mort. E aquell lexà lo regne e la reyna en Sicília [e] vench-se'n en Cathalunya, hon fonch rebut ab gran plaer [...] Martí, fill del rey en Pere, regnà .XIII. anys e començà a regnar en l'any .M.CCC.XCVI. E fou coronat en Çaragoça en l'any .XCVII.» (f. 195v [168v]).
1409	«En après, en l'any .M.CCCC.IX. lo rey en Martí de Sicília vench en Cerdanya e lo rey d'Aragó, son pare, tramés-li gran navili de cathalans e grans socors de cavallers e barons e gent d'armes. E aquell, vengut a Sent Luri, isqueren-li a l'encontre lo vescomte de Narbona e los sarts, ab gran cavalleria e molta gent d'armes. E, ferint abrivadament en aquells, vencé e desbaratà aquells e matà'n més de .VI. mília hòmens d'aquells. E al tornar, pres Sent Luri. E tornà-se'n a castell de Càller ab gran goig e plaer » (f. 195v-196r [169r]).
[1409]	«Lo rey en Martí d'Aragó pres per muller dona Margarita, filla de don Pedro de Prades» (f. 196r [169r]).
[1394]	«[<i>Ferran I el d'Antequera</i>] Aquest havia per muller dona Urracha [<i>Elionor de Castella</i>], filla de don Sancho, germà del rey don Enrich» (f. 197r [170r]).
1414	«E après, lo rey vengué en Barchinona, e aquí fonch jurat per tots en comte de Barchinona e príncep de Cathalunya. En après, fou coronat en Çaragoça, diumenge, a .XI. dies de febrer, any .M.CCCC.XIII.» (f. 197r [170r]).
1414-1415 (22 de desem- bre- 9 de gener)	«En aquest any entrà papa Benet en València , a .XXII. dies de dehembre. E lo rey hi entrà a .XXIII. E fou jurat aquí per rey per tots los tres brassos, dimecres, a .VIII. de gener, any .M.CCCC.XV.» (f. 197r [170r]).
1415 (31 de juliol- 25 d'agost- 19 de setembre)	«[<i>Cisma</i>] fo concordat que vinguessen a Perpinyà lo darrer dia de juliol. E lo dit papa Benet entrà en Perpinyà lo dit dia. E lo rey d'Aragó a .XXV. d'agost. E l'emperador e los síndichs de tot lo consili hi entraren a .XIX. de setembre de l'any de .XV.» (f. 197rv [170rv]).
1415 (12 de juny)	«En temps d'aquest, l'infant n'Alfons féu noces ab la filla [<i>Maria</i>] del rey de Castella, a .XII. de juny, any .M.CCCC.XV.» (f. 197v [170v]).
1421	«E vench a la ciutat de Nàpols , hon fou rebut molt altament, ab gran goig e plaer , per la dita reyna e per tots los de la ciutat. E de tota la terra els fonch feta gran festa e honor » (f. 198v [171v]).
1422	«E any meteix, don Pero Maça passà ab molts gentils hòmens ab una nau armada per los affers de la infanta en Nàpols , hon fou rebut molt alegrement per lo rey» (f. 199r [172r]).

Data	Transcripció del fragment (BNE, Madrid, MSS/17711)
1422	«Estant lo rey d'Aragó en la ciutat de Nàpols, en lo Castell Nou, ab molt gran puxança e molt gran honor e en repòs, acordà e hordenà de passar e lexar serts capitans ab certa gent d'armes en lo realme de Nàpols e que ell, vengut l'estol de Cathalunya, se'n tornàs en Aragó. Esdevench-se que madama Johanella e alguns comtes e barons e altres de Nàpols, havent gran desplaer e enveja de la honor e bé del dit rey, per gran malvestat tractaren e deslliberaren que-l dia de <i>Corpus Christi</i> , anant lo rey en la prosessó , que-l matassen e a tots los cathalans» (f. 199v [172v]).
1425-1426 (28 d'octubre- 23 de juliol)	«E rebuda la ferma de aquell, bé acompanyat de molta notable gent, vench a Taraçona , hon era lo dit rey d'Aragó, a .XXVIII. dies de octubre de l'any desús dit, lo qual fonch rebut molt alegrement per lo rey e per la reyna e per la infanta, ça muller, hon [<i>fou</i>] feta gran festa per tot lo seu regne, d'on appar que estech pres lo dit infant .III. anys e .III. mesos. E d'aquí, vingueren-se tots a València , hon foren rehebuts altament e feren gran festa e grans juntes e torneigs e moltes altres alegries . E, a .XXIII. de juliol de l'any .XXVI., lo dit infant e sa muller se'n tornaren en Castella, e cobrà lo maestrat, e vench-se'n ha Ucanya» (f. 201rv [174rv]).
1427 (10 de març)	«En après, a .X. de març de l'any .XXVII., lo rey tramés misatgers en Roma al papa per lo procés que aquell li fahia, ço és, lo noble mossén Gualvany de Villena e mossén Johan de Funes, per posar rahons e appellació davant lo papa, los quals foren rebuts alegrement . E fou admesa la appellació per aquell. E los fou feta gran honor » (f. 202r [175r]).
1427 (març-abril)	«Seguí's en après, a .V. de març de l'any .XXVII., que foren grans terratrèmols dellà Gerona, en lo loch de Mer, e foren vists molts sperits mals, qui anaven a cavall entorn del loch, tots negres . E caygueren los murs e totes les cases del dit loch de Mer e de molts altres lochs entorn. E no y morí neguna persona. E après, a .II. del mes de abril del dit any .XXVII., féu gran terratrèmol en Barçalona, que durà .CX. dies e pus, en tant que les demés gents jahien o staven deffora la dita ciutat e fahien grans proressons , en tant que la ciutat agué a fer misatgers al rey, qui era en València, supplicant-lo que-ls trametés frare Mateu, de l'orde dels frares menors, molt sant preycador, natal de Gergent [<i>Agrigent</i>] de Cicília, lo qual era aquí en València, qui feya molts miracles, lo qual, a pregàries del rey, hi anà ab una galera. E quant fou en Barchinona, lo terratrèmol era molt fort e terrible, que-n feya .X. o .XII. vegades entre dia e nit. E lavors, aquell féu fer grans proffessons e molt devotes e dejunis , anant descalsos e plorant e clamant mercé a Déu. E féu fer e hordenar a la ciutat moltes bones ordinacions e santes de no jurar ni de no jugar a negun joch e dels arreus de les dones » (f. 202r [175r]).

Annex 2.2: Crònica de Pere Maça

Transcripcions dels fragments seleccionats de la *Crònica de Pere Maça* a partir del manuscrit: ACV, ms. 676: 15. L'obra ha estat editada per HINOJOSA MONTALVO (1979), una versió que reproduïm i esmenem puntualment.

Data	Transcripció del fragment (ACV, ms. 676:15; <i>apud</i> HINOJOSA MONTALVO (1979))
1296	«E en après per avant, pres [<i>Jaume II el Just</i>] per muller la filla del rey de Nàpols, que havia nom dona Blanca, e féu les noces en Vilabertran en l'any .M.CC.XCVI.» (35).
1392	«En temps d'aquest [<i>Joan I</i>], l'infant don Martí passà ab gran navili e ab molts barons e cavallers en Sicília ab la reyna, filla del rey de Sicília e muller de son fill, e vench en Cathània l'any .M.CCC.XCII, on foren rebuts alegrement » (43).
1414-1415 (22 de desembre- 8 de gener)	«En aquest any [<i>1414</i>] entrà papa Benet en València, a .XXII. dies de dehembre. E lo rey hi entrà a .XXIII. dies del dit mes e fon jurat aquí en rey per tots los tres braços, dimecres, a .VIII. de jener, any .M.CCCC.XV.» (46).
1415 (12 de juny)	«En temps d'aquest [<i>Ferran I</i>], l'infant n'Alfons féu noces ab la filla del rey de Castella, a .XII. de juny, any .M.CCCC.XV.» (47).
1421 (7 de juliol)	«En après, lo dit rey, a .VII. del mes de juliol del dit any .XXI., passà en lo dit regne de Nàpols ab gran navili de naus e de galeres e ab molta gent d'armes, de cavall e de peu. E vench a la ciutat de Nàpols, hon fon rebut molt altament e ab molt gran goig e plaer per la dita reyna e per tots los de la dita ciutat e de tota la terra e li fon feta gran festa e honor » (49).
1422 (març)	«En aquest temps e any mateix, lo noble don Pero Maça passà ab molts gentilshòmens ab una nau armada per los affers de la infanta en Nàpols, on fon rebut molt alegrement per lo rey. E, parlat ab aquell, lo rey li manà que se'n tornàs per los affers de la dita infanta, muller del dit mestre, e arribà deçà en lo mes de març» (50).
1422 (26 de maig)	«Estant lo rey d'Aragó en la ciutat de Nàpols, en lo Castell Nou, ab molt gran puxança e molt gran honor e en repòs, acordà e ordenà depositar certes capitans ab certa gent d'armes en lo realme de Nàpols e que ell, vengut ab estoll de Catalunya, se'n passàs deçà en Aragó. Esdevench-se que madama Johanella e alguns comtes e barons e altres de Nàpols havien gran desplaer e enveja de la honor e bé del dit rey, per gran malvestat trataren e delliberaren que·l dia de Corpus Christi , anant lo dit rey en la possessó, matassen lo dit rey e tots los catalans. E un hom qui era estat en lo consell d'aquells dix-ho al rey, e ladonchs lo rey se guardà e tramès a dir el gran senescal de madama Johanella que vengués al castell de Capuana, on era dona Johanella, e quant foren aquí entrats quatre de cavall per lo portal, lo porter volch tanquar les portes e aquells ab les lances contrastaren-lo y e sortiren en lo pont; e aquell ladonchs tanquà les portes, e decontinent los qui eren en les torres lançaren canteres e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí llevà's la sua barreta del cap e posà-la al rey, e donaren al rey un colp de lança en la barreta; e tanta era la gent que·l seu cavall no·s podia moure, per bé que·l ferís dels [es]perons, de què lo rey se vehé en molt gran pressa e perill e la gran remor e brogit se mogué en la ciutat, d'on lo rey ab los altres, ab gran esforç e perill e treball, se recolliren en lo Castell Nou, e açò a .XXVI. de maig. E l'endemà, fon vengut Eforco, un gran capità, en ajuda de dona Johanella ab mil .D. rocins e lo rey féu-hi exir, aquí prop la ciutat, mil de cavall, e combateren-se ab aquell; havien-ne lo millor los del rey (50-51)».

Data	Transcripció del fragment (ACV, ms. 676:15; <i>apud</i> HINOJOSA MONTALVO (1979))
1423	«E partint-se de aquí, arribà ab tot lo seu estol. E a .v. del mes de deembre [1423] vench a la ciutat de Barchelona [<i>Alfons el Magnànim</i>], hon fon rebut molt altament e li fon feta gran festa » (52).
1425-1426 (18 d'octubre i següents)	«E fet açò, lo dit rey de Castella [<i>Joan II</i>] manà soltar e traure de la presó lo dit inffant e liurar-lo a Pedro d'Estúnyega e a Johan de Ferrera que·l portassen al rey d'Aragó. E rebuda la ferma de aquell, bé acompanyat de molta notable gent, vench a Taraçona , on era lo dit rey d'Aragó, a .xviii. dies de octubre de l'any dessus dit [1425], lo qual fon reebut molt alegrement per lo rey e per la reyna e per la infanta, sa muller, on fon feta gran festa per tot lo seu regne, d'on appar que estech pres lo dit inffant tres anys e quatre meses. E d'aquí, vengueren-se'n tots a València, hon foren reebuts altament, he·n feren gran festa e grans juntes e torneigs e moltes altres alegries . En après, a .xxiii. de juliol de l'any .xxvi. lo dit inffant e sa muller se'n tornaren en Castella e cobrà lo maestrat, e vench-se'n a Hucanya» (54-55).
1426 (27 de maig)	«[...] e lo rey féu pau ab aquells [<i>genovesos</i>], la qual se cridà en València a .xxvii. dies de maig de l'any dessus dit [1426]» (55).
1427 (5 de març i següents)	«Seguí's en après, a .v. de març de l'any .xxvii., que foren grans terratrèmols dellà Gerona, en lo loch de Amer, e foren vists molts sperits mals, que anaven a cavall entorn del loch, tots negres . E caygueren los murs e totes les cases del dit loch de Amer e de molts altres lochs. E no y morí nenguna persona. E après, a dos del mes de abril del dit any .xxvii., féu gran terratrèmol en Barcelona, que durà .c.x. dies o pus, en tant que les demés gents jahien e estaven fora la dita ciutat e feyen grans processons , en tant que la ciutat hagué fer missatgers al rey, qui era en València, sopllicant-lo que·ls trametés frare Matheu, frare menor molt sant, preycador, natural de Yargent de Cicília, lo qual era aquí en València, qui fehia molts miracles, lo qual, a plegàries del rey, hi anà ab .i. galera. E quant fon en Barcelona, lo terratrèmol era molt fort e terrible, que·n fehia deu e dotze vents entre dia e nit. E lavors, aquell féu fer grans processons e moltes devotes e dejunis , anant descalços e plorants e clamant mercé a Déu. E féu fer e ordenar a la ciutat moltes bones ordenacions e santes de no jurar ni de no jugar a dengun joch e de les arreus de les dones » (55-56).
1429 (15 de maig)	«En l'any .m.cccc.xxviii., a .xv. de maig, vench micer Johan de Funes, lo qual era missatger ensemps ab mossén Galvany de Villena per lo rey en Roma al papa, e portà bona concòrdia entre el papa e lo dit rey, de que·n fon feta festa per lo papa en Roma. En après, vench lo legat del papa, ço és, lo cardenal de Foix, germà del comte de Foix, lo qual declarà e explicà la dita concòrdia del papa. E fon feta festa per tota la terra del rey d'Aragó . E lo dit rey féu crida per tota la seua terra, que de aquí avant tots aquells que volguessen bulles anassen a Roma al papa a empetrar beneficis» (56).

Annex 2.3: *Annals valencians E*

Transcripcions dels fragments seleccionats dels *Annals valencians E* a partir dels manuscrits: RBME, El Escorial, d.III.2; BNE, Madrid, MSS/13208. Cf. IBORRA (2018: 43-75).

Data	Transcripció del fragment (RBME, El Escorial, d.III.2 [BNE, Madrid, MSS/13208])
1428 (18 d'abril)	«En l'any .M.CCCC.XXVIII., a .XVIII. del mes d'abril, mossén Godofré Cornet de Roseló e mossén Aranyó foren en València a nostre senyor lo rey don Alfonso per donar-se camp , e quant vingué a la fi, lo rey los féu amichs e convidà'ls a dinar e sopar, e donà'ls dos robes d'estat reals e moltes joyes » (f. 133r [f. 77r]).
1428 (24 de juliol)	«En l'any .M.CCCC.XXVIII., a .XXIII. de juliol, entrà en la ciutat de València don Pedro, fill del rey de Portugal, al qual féu gran festa don Alfonso, rey d'Aragó» (f. 133r [f. 77r]).
1430	«En l'any mateix [1430], fon ordenada gran festa de sent Luís , qui fo fill del rey de França e nebot del rey en Pere d'Aragó, fill de sa germana, qui morí bisbi de Masela l'any .M.C[C].LXXXI.» (f. 135v [f. 80v-81r]).

Annex 2.4: *Annals valencians P*

Transcripcions dels fragments seleccionats dels *Annals valencians P* a partir de la còpia del manuscrit: ARCPV, ms. 83, f. 169-205.

Data	Transcripció del fragment (ARCPV, ms. 83)
1391 (febrer)	«En l'any 1391, lo duch de Monblanch, apellat don Martí, fill del rey en Pere e germà, llavors, del rey don Johan, rey d'Aragó, començà a ffer l'estol per passar en la illa de Sicília; e, hell estant en València, fon lo robo de la juhiria. Hi foren-hi batejades ben .XI. mil·lia ànimes. E aquell any, après, [fon] ajustat tot l'estol en Portfangós; e en lo mes de ffebrer passà lo dit duch e son fill, lo rey Martí de Sicília, en la illa de Sicília, e foren en castell de Càller les Carnestoltes [...]» (p. 171).
1407 (29 de juny)	«En lo dit any (1407), féu noces en lo Real de València la infanta dona Isabel, germana del dit senyor rey don Martí, ab don Jacme, compte d'Urgell, lo dia de Sent Pere» (175).
1408 (4 de juliol)	«En lo dit any 1408, a 4 de joliol, entrà papa Benet, àlias de Luna, en Copliure, fugint de Avinyó; en la qual vila de Copliure li fon feta gran festa . E aquí's complí la profecia en aquell cars [<i>cas</i>], car l'als s'à aseguít» (176).
1409	«En lo dit any, vespra de Corpus Christi , fon feta crida en València que segurament poguessen castellans en la senyoria del senyor rey e los vasalls del senyor rey segurament en Castella» (176-177).
1409 (29 de setem- bre)	«En dit any, jorn de Sent Miquel, papa Benet entrà en Barcelona» (178).
1412 (30 de juny)	Vegeu DOC. 1412.1 (180).
1413 (29 de novem- bre)	«[...] E, a 29 de nohembre, en València feren professó per dita presó de Balaguer, e sermonà aquell jorn mossén Miracle e tench tant lo sermó que n'ixequeren a hora de vespres; e, lo cendemà, per alegria, feren grans juntes » (181).
1414 (13 de febrer)	«En lo dit any, a 13 de ffebrer, fon coronat en Saragoça lo senyor rey don Fferando. E lo primer de març foren tornats los misatgers de València que eren anats a Çaragoça a la coronació dita» (181).
1414 (3 de març)	«En lo dit any, a 3 de març, portaren a batejar a la Seu de València una filla de mossén Aymerich Centelles, ab trompes et laüts e moltes dones que la acompanyaven» (181-182).
1414 (14 de desem- bre)	Vegeu DOC. 1414.A3 (182).
1414 (23 de desem- bre)	Vegeu DOC. 1414-1415.5 (182).
1415 (11 de febrer)	Vegeu DOC. 1414-1415.9 (182-183).
1415 (8 de juny)	«E any dit, a 8 de juny, entrà en València la infanta dona Maria de Castella per a complir son matrimoni ab lo primogènit dit don Alfonso, fill del rey don Ferando. E feren les nocés, a 12 de dit mes de juny, e la festa » (183).

Data	Transcripció del fragment (ARCPV, ms. 83)
1416 (18 de juny)	«En lo dit any, a 18 del mes de juny, fon la fiesta de Corpus Christ ; e lavors los jurats de València se senyalaren que-s feren gramalles blaves ab fres d'or entorn dels collars de les gramalles. E fon feta ordenació que d'aquí avant anasen ab gramalles de quina color los plagués e ab aquell ffres» (184).
1416 (agost)	Vegeu DOC.1416.1 (184).
1418 (8 de gener)	«En l'any matex, lo digmenge après, ço és, a 8 de jener, feren la fiesta de papa Martí , ço és, professó per la Seu, perquè en la nit avia bé plogut» (184).
1424 29 de gener	Vegeu DOC. 1423-1424.4 (187).
1426	«En après, lo dit senyor rey don Alfonso, en dit any, llevà son camp e se'n tornà ab gran alegria e honor en Aragó a Saragoça, però ans fon a Tاراçona. E, allí, fon lo Mestre de Santyago, son frare, e la infanta dona Catalina, sa muller, e cosina germana e jermana del dit rey de Castella e de la reyna dona Maria de Aragó. E après, foren tots en lo dit any 1426 en València, hon feren molt grans alegries e festes , axí de bous com de grans juntes e jochs de canyes e altres festes , e feren-s'í moltes robes de brocats de or e draps de seda e altres areus» (188).
1427 (3 d'agost)	Vegeu DOC. 1427.2 (189).
1427 (23 d'agost)	«En dit any, a 23 d'agost, vespra de Sent Berthomeu, entrà en València lo dit leguat del papa de Roma e lo senyor rey, ab molt notabla gent, isqué'l a rebre, a Sent Antoni, al camí de Murvedre» (189).
1428 (juliol- setembre)	Vegeu DOC. 1428.2 (191-192).
1428 (agost)	«En dit any 1428, en lo mes d'agost, après alguns dies que-l dit infant don Pedro de Portugal [<i>se n'anà</i>], lo infant don Pedro de Aragó partí de València e anà en Castella per a veure a sa mare e, axí matex, a son cunyat e cosín germà, lo rey de Castella, e a la reyna, sa germana, reyna de Castella. E allí fon rebut per tots alegrament , però no y aturà molt entre ells per enveja que alguns de la cort de ffet li agueren» (193).
1429	«En lo dit any 1429, [<i>nota del copista</i> : refere las discordias que huvo entre el rey de Castilla y el de Navarra, y que fue de Aragón, a ayudar y vengar al de Navarra, pero concordados últimamente, prosigue diciendo:] E feta la dita promesa, en l'any 1429, al dit senyor rey Alfonso per don Álvaro de Lluna e barons de Castella, ab sacrament de ffer complir totes coses e tornar als germans del dit senyor rey tota la llur terra, lo dit senyor e lo rey de Navarra, ab llur gent, se'n tornaren en Aragó. E sabuda en València dita concòrdia, ne feren professó e gràcies a Déu [...]» (194).
1430 (26 d'agost)	«En dit any, a 26 d'agost, entrà lo senyor rey don Alfonso en València, venint de Aragó, ab molta bona gent acompanyat» (198).
1440 (13 d'agost)	Vegeu DOC. 1440.2 (199).
1442 (2 de juny)	«En l'any 1442, a 2 de juny, entrà en Nàpols lo rey Alfonso de Aragó, fen-se en València solempne professó e festa » (199).

Data	Transcripció del fragment (ARCPV, ms. 83)
1450	«En l'any 1450, lo senyor rey don Alfonso d'Aragó, etc., féu matrimoni de sa neboda, filla del rey de Portugal, ab l'emperador d'Alamania; e féu-la anar de Portugal a Sena a desembarcar; e aquí, fon lo dit emperador e lo rey d'Ongria ab ell, la qual reberen ab gran honor e alegria. E de aquí anaren a Roma e lo papa los rebé ab gran honor. E·l·ls féu gran festa e·l·ls dix la missa, e aquí feren les noces . E lo papa coronà al dit emperador e axí matex a la dita emperadriu. E après, de aquí anaren tots en Nàpols, on lo senyor rey los féu moltes e grans e singulars festes e féu de grans donatius. Diu-se que·l·l dit senyor rey que y despés més de hun milió de fflorins. Após agueren stat aquí alguns dies, se'n partiren d'aquí los dits emperador e la emperadriu per Alamania» (201).
1455 (24 de març)	«En dit any 1455, a 24 de març, morí en Roma papa Nicolau. E, a 7 del mes de abril, fon elet papa ab concòrdia de tots los cardenals e encara a plaher del poble romà, micer Alfonso de Borja, que fon fill de hun bon hom laurador de Xàtiva, de regne de València, lo qual laora [<i>llavors</i>] era cardenal e bisbe de València. E vench la nova a València en 18 jorns, per correu, que lo dit papa hi tramés ab letra de sa mà, lo qual correu fon vestit de carmesí e ach grans strenes ab què pogué maridar 2 o 3 filles que tenia, que n'altra manera era empachat. Per la qual rahó, en València feren profesons e alegria gran , e axí mateix a Xàtiva. Fon son nom de dit papa apellat Caliste terç, que axí li vench lo nom en lo <i>Libre</i> . E lo senyor rey, après poch dies, ab molt gran e solempna embaxada que li féu de Nàpols, li donà obediència» (201-202).
1455 (juny)	«[<i>Nota del copista</i> : Faltan los folios 33 y 34. En este último comenzaría sin duda la noticia del alboroto que hubo en Valencia el día del Corpus del año 1455 (refiérela también el diario del capellán del rey don Alonso V) quando se hacía la procesión, pues el fol. 35a empieza diciendo:] ab la remença per les coses dalt dites cregueren que dels moros ajustats per los lochs de fora, vingués alguna gran suma e qu'entrasen en ciutat per svayr los christians, que ab gran repòs feyen sa profesó. [...] E aquest dia de la festa del Corpus Christ era lo perdó a pena e a culpa a Daroca, on crech que y avia pus de 60 persones de València. En après, divendres a 6 de dit mes de juny, veent ja los moros fuÿts de València, christians anaren a la meçquita que los moros tenien en la moreria hi feren·hi moltes creus e portaren·hi retaules de la Trinitat e de altres retaules de Déu e de Nostra Dona e de sants e santes, e feren·hi gran luminària, e molts hòmens e infants cantaren·hi la Salve Regina, a lahor de Déu e de la gloriosa mare sua, perquè d'aquí avant no si lohe Mafomat ni sa secta» (202-203).

Annex 2.5: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim

Transcripcions dels fragments seleccionats de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, editada per Mateu Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011), a partir, principalment, del manuscrit: ARCSCCV, sign. ant. V/21. Seguim aquesta edició.

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim</i> , edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011))
PART III RECORDÀNCIA E MEMÒRIA DE LES COSES E ACTES PASATS E DELS PRESENTS QUE EN NOSTRE TEMPS SÓN FET[S] E DE PRESENT SE FAN	
1399 (13 d'abril i seg.)	«DE LA CORONACIÓ DEL REY EN MARTÍ. En l'any de la nativitat del nostre Senyo[r] .M.CCC.LXXXVIII.º, a .XIII. del mes de abril, se coronà lo rey en Martí en la ciutat de Saragosça; e en lo dit any, a .XXIII. del dit mes de abril, se coronà la reyna dona Maria, muler del dit rey en Martí e mare del rey en Martí de Secília. Hon fon fet molt grandíss[i]mes festes e honós per los grans magnats, barons e senyós que y foren a les coronacions» (154, núm. 36).
1402 (26 de març)	«DELS BANDOS DELS CENTELES E SOLE[R]S. [...] En l'any de .M.CCCC.II., a .XXVI. de march, fonch la molt gran festa com entrà novelament lo rey en Martí e la reyna dona Maria, sa muler, e dona Blanca, hinfanta, filla del bon rey de Navara, muler del rey en Martí de Cecília, de què foren fetes en la ciutat molt grans festes . E partiren de la dita ciutat de València a [<i>blanc</i>]» (155, núm. 37).
1407 (29 de juny)	«DE LES NOCES DE DON JAUME DE URGEL. En l'any de .M.CCCC.VII., a .XXVIII.º de juny, féu noces don Jaume de Urgel ab la infanta dona Yssabel, donzella, filla del rey en Pere e germana del rey en Martí; e hoy missa en la Seu de València e féu nosces en lo Real, ab molt gran honor e solemnitat e festes » (157, núm. 39).
1409 (17 de setembre)	«DE LES NOCES DEL SENYOR REY EN MARTÍ AB LA REYNA MARGARITA. En lo dit any de .M.CCCC.VIII.º, a .XVII. de setembre, féu noces lo rey en Martí, en Barcelona, ab la insi[g]ne, dotada de tanta perfecció de belea, dona Margarita, donzella, filla de don Pedro de Prades e néta del compte de Prades [...]» (158, núm. 41).
1410, 1413 i 1455	«DEL MESTRE VICENT FERRER, COM ENTRÀ EN VALÈNCIA. En lo dit any de .M.CCCC.X., a .XXIII. de juny, vespra de sent Johan, entrà en València lo reverent mestre Vicent Ferrer, frare del monestir de Sent Domingo [...] E lo dit mestre Vicent hera natural de la ciutat de València, e aturà en València fins a .XXVI. de agost del dit any. [...] En lo dit any de .M.CCCC.XIII., tornà en València lo dit mestre Vicent Ferrer, lo disapte ans de Carnestoltes, e anà-se'n lo dimecres après Pasqua, ab molta notable gent e de gran siència que'l seguien [...]. En l'any de .M.CCCC.LV., a .XXVIII.º de juny, dia de sent Pere e de sent Pau, fonch canonizat lo gloriós sant sent Vicent Ferrer [...]» (159-160, núm. 43).
1412	«REY ENTRÀ EN ARAGÓ. En lo dit any de .M.CCCC.XII., entrà lo dit rey e senyor don Ferando en Aragó, per Calatayú, ab molt gran trihunfre de grandíssima puxança e instimable honor , ab molt noblíssima companya. Entrà ab dona Huraca, reyna, muler sua, e ab .v. fills e dues filles [...]» (163, núm. 55).
1414	«CORONACIÓ DEL REY EN FERRANDO. En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XI. de febrer, en la ciutat de Saragosa, se coronà lo rey don Ferando, e la senyora reyna dona Hurraqua, sa muler, se coronà en la dita ciutat a .XIII. del dit mes de febrer; hon foren fetes grans festes e solemnitats en les dites coronacions » (164, núm. 57).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1414	«REY EN FERRANDO E REYNA. En l'any de .M.CCCC.XIII., lo senyor rey don Ferando e senyora reyna dona Hurraqua, fills e filles, e ab molt noble cavaleria, cavalcaren per ses terres e regnes, e foren en la ciutat de Leyda e ciutat de Barcelona, e en cascuna de ses terres fent molt insignes festes al dit senyor rey e a sa noble companya» (164, núm. 59).
1414 (13 de desem- bre)	«PAPA BENET ENTRÀ EN VALÈNCIA. En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XIII. de desembre, dia de sancta Lúcia, entrà papa Benet de Luna en la ciuta[t] de València, lo qual hera natural de Aragó, de la ciutat de Çaragosa; e posà en lo palau de[l] bisbe» (165, núm. 60).
1414 (23 de desembre i seg.)	Vegeu DOC. 1414-1415.15 . «REY EN FERRANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA» (165, núm. 61).
1415 (12 de juny)	Vegeu DOC. 1414-1415.15 . «NOCES DEL REY N'ALFONSO» (165, núm. 62).
1416 (2 de maig)	«COM FONCH JURAT REY ALFONSO. En lo dit any de .M.CCCC.XVI., a .II. de maig, fonch jurat per rey e senyor lo molt victuriós don Alfonso, fill e primogènit del dit rey en Ferando, lo qual don Alfonso, rey d'Aragó, ha fet actes de molt gran virtut e de luable memòria. Dels que yo he vists, escriuré de alguns en suma; dels altres, remetré als qui u saben» (167, núm. 70).
1425-1426 (11 d'octubre- 21 de maig)	«DE LA GERRA DE CASTELLA. [...] En lo dit any de .M.CCCC.XXV., a .XI. de octubre, a .XI. hores de nit, vench la nova en València com lo senyor rey, a .VIII. del dit mes de octubre, avia tret son germà don Anrich de presó, ab molt gran honor; toquaren morlannes [e feren] profesó . En lo dit any, a .XXII. de deembre, entrà lo senyo[r] rey en València, quant hac tret son germà de presó. En l'any de .M.CCCC.XXVI., a .V. de jener, vespra de Aparici, portaren hun toro de Cotes [...] E, après dinar, portaren-lo al Real, e aquí·l jugaren [...] En lo dit any, a .XXI. de mag, tench lo senyor rey hun rench en l'ort del Real; e, com vench a la fi, per bel delit anà ha encontrar a la paret del Real, e rompé l'asta» (177, núm. 86).
1428 (28 d'abril)	«LES PUNTES DEL MERCAT. En l'any de .M.CCCC.XXVIII., a .XXVIII. de abril, coregueren les puntes en lo Mercat de València mossén Bernat Aranyó e mossén Orthofà; e, com foren al terch toch de la trompeta per donar d'esperons, ab molt gran horde e bella seremònia , lo senyor rey don Alfonso prè-se lo camp e donà'ls per bons amichs» (179, núm. 92).
1428 (juliol)	«INFANT DON PEDRO DE PORTOGAL. En l'any de .M.CCCC.XXVIII., en lo mes de joliol, vench en València l'infant don Pedro de Portogal, e lo senyor rey féu-li moltes maneres de festes [...] taula de juntes en lo Mercat de València [...] tengueren lo rench , ab molt gran honor e festa triüfosa de rics paraments e de les altres coses [...] E, axí la ciutat belament ennoblida de tantes maneres de coses, lo digous, lo senyor rey e l'infant de Portogal e infant don Pedro, ab molt gran companya de nobles e cavalés e gentillshòmens, cavalcaren per la ciutat [...]» (179-180, núm. 93).
1443 (26 de febrer...)	Vegeu DOC. 1443.1 . «COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN NÀPOLS» (202-212, núm. 130-131).

PART IV
ACTES DE VALÈNCIA

- 1440 (13 d'agost) Vegeu **DOC. 1440.1**. «[FESTA DELS FRANCISCANS PEL DECRET DEL CONCILI DE BASILEA A FAVOR DE LA DOCTRINA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ DE LA MARE DE DÉU]» (220, núm. 13).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1455 (28 d'abril)	«COM FONC ELET PAPA MICER BORGA. En l'any de .M.CCCC.LV., a .XXVIII. de abril, vespra de sent Pere Màrtir, vench lo coreu lo qual portà la nova com, per mort de papa Nicolau, avien fet papa lo cardenal e bisbe de València, micer Alfonso de Borga, natural de Xàtiva. Avia pres nom Caristus. En la Seu de València feren professó per .X. dies contínuus, e gran toquar de campanes en la Seu e per totes les paròquies, e feren una profesó a la Verge Maria de Gràcia, ab gran festa . E lo dit sant pare papa Caristi, decontinent que fon elet papa, prometé e votà de ajudar a la ciutat de Gostantinoble» (231-232, núm. 57).
1455 (6 de juny)	«DEL GRAN AVALOT DEL <i>CORPUS CHRISTI</i> . En lo dit any e lo digous après, a .VI. del dit mes de juny, qui fon dia del <i>Co[r]pus Christ[i]</i> , quant lo <i>Corpus</i> fonc endret casa del batle, a les dues ores après migjorn, se moch tan gran e tan espantable avalot —“Moros vénen!”—, que en hun punt foren més de .XII. mília presones en punt, en tant avalot e comoviment que fon cosa de molt gran espant. E lo <i>Corpus Domini</i> fonch mes en casa de mossén Berengue[r] Mercader, batle general, e pasat l'avalot feren la professó» (233, núm. 60).
1456 (1 de febrer)	«PROFEÇÓ PER MESTRE VICENT FERRER. En lo dit any, primer dia de febrer, feren profesó per sent Vicent Ferrer de la Seu al monestir de Preycadós, e portaren-hy la sua capa. Lo qual fon canonizat lo dia de sent Pere e de sent Pau en Roma, per papa Carysti. E aquel dia caygué hun fadrí qui dien Vicent del campanar de Preycadós, e no-s féu nengun mal» (234, núm. 63).
1457 (15 d'agost)	«[DISPUTA PER L'ITINERARI DE LA PROCESSÓ DE LA MARE DE DÉU D'AGOST]. En lo dit any, dia de la Verge Maria de agost, per la professó que s'acostuma de fer de la Seu a la casa de la confraria, lo governador e jurats de València hac gran qüestió ab los comfres de la Verge Maria, que volgueren mudar la profesó que pasàs davant les monges de Senta Clara» (238, núm. 79).
1457 (15 d'octubre)	«COM ENTRÀ LA SENYORA REYNA EN VALÈNCIA. En lo dit any de .M.CCCC.LVII., disapte a .XV. de octubre, a .III. hores après migjorn, la dita senyora reyna entrà en València, e per sa indisposició la portaven ab hunes handes cubertes de drap encerat, e damunt hun drap vermell; e dintre en les andes venia la senyora na Toda Sentelles, qui tenia a la senyora reyna, en manera que la senyora reyna venia molt reposada. E, com fonch al monestir de la Trinitat, entrà a les monges, e d'aquí al Real tots los hòmens de bé hysqueren a rebre a la dita senyora, e tots l'acompany[a]ven a peu» (240, núm. 86).
1458 (22-25 de juliol)	«COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN ÇARAGOÇA. En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., a .XXII. de juliol, entrà en la ciutat de Çaragoça lo molt valent e justicier lo senyor rey don Johan, rey d'Aragó e de Navarra, germà del senyor rey don Alfonso e fill del rey don Ferrando e de la reyna dona Huraqua, e a .XXV. de juliol, dia del gloriós apòstol sent Jaume, lo dit senyor jurà fus e previletges. E [en] la dita ciutat foren fetes moltes maneres de festes al dit senyor rey e senyora reyna sa muler, dona Johana, reyna» (256, núm. 117).
1458 (3 de desembre)	Vegeu DOC. 1458.1 . «COM ENTRÀ LO REY EN BARCELONA» (256, núm. 118).
1459 (1 de febrer)	«COM ENTRÀ EN VALÈNCIA LO COMPTE DE OLIVA. En l'any de .M.CCCC.LVIII.º, digous primer dia de febrer, entrà en València mossén Francesch Gilabert de Centeles, compte de Oliva, lo qual venia del realme de Nàpols, que avia estat molt temps. Hysqué molta gent de bé de València a rebre-lo e fer-li honor ha sa entrada, e el dia de sancta Maria cavalquà per València ab gran honor» (257, núm. 119).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1459 (4 de febrer)	«COM EN[TRÀ] DON PEDRO D'UREA, GOVERNADOR. En lo dit any, diumenge a .iiii. de febrer, qui fonch diumenge de Carnestoltes , a les quatre ores après dinar, entrà don Pedro d'Urea, governador de València. Entrà ab molta gran honor e molt acompanyat de molts nobles e cavalés e molt altra gent de bé; portava moltes trompetes e molts tamborinos, e molta gran honor ; entrà en molt grandíssima honor e magnificència. Posava a Sent Jordi, en l'alberch de mossén Johan Roís de Moros» (257, núm. 120).
1459 (9 de febrer)	Vegeu DOC. 1459.1 . «SENYOR REY DON JOHAN. COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN VALÈNCIA» (257-262, núm. 121).
1459 (18 de febrer)	«PRESENT DE VALÈNCIA DE GUNTES. Diumen[ge] a .xviii. del dit mes de febrer, la noble ciutat de València, féu molt grans e belles junes , e foren .v. taulatgés [<i>descripció dels arreus dels cavalleres...</i>] E tengueren diumenge e diluns lo rench e juntes [...]» (263, núm. 123).
1459 (25 de febrer i seg.)	«[126] [TORNEIG AL MERCAT]. Diumenge a .xxv. del dit mes de febrer, en lo Mercat de València tengueren rench .v. valencians contra .v. catalans, hon fonch lo senyor rey e senyora reyna e molta notable gent. E foren fetes molt belles junctes e de grans e terribles encontres. [127] LO SENYOR REY JURÀ FUS E PREVILETGES. Diluns a .xxvi. de febrer, en lo dit any .l. nou, lo senyor rey, en la Seu de València, jurà fus e priveletges [<i>sic</i>]. [128] COM ANAREN A LA CONQUA. Dimecres a .xxviii. del dit mes de febrer, lo senyor rey e senyora reyna e molta notable gent, axí senyors com senyores, foren a la Conqua , e aquí, ab archs, ab moltes barques, feren caça de les fotges. E de aquí foren a Solana, e lo digous e divenres feren caça de porch. [129] CÓRER BOUS. Diumenge a .iiii. de march, qui fonch lo quart diumenge de Quaresma, ço és, diumenge de la Rosa, en lo Mercat de València, a la part dels lancés, jugaren bous , hon fonch lo senyor rey e senyora reyna e molt gran multitut de gens; e fon fet gran aparell de gàbies e miradós de cadafals, e finestres e altres cosses. [130] DEL TORO QUE METEREN ALS LEONS. Lo diluns après meteren hun toro al[s] leons , e estech tot lo dia, que ls leons no l mataren. E lo dimarts après fonch mes hun juheu, lo qual seguia cort del senyor rey e hera molt ardit, e fon mes lo dit juheu en huna bóta tota foradada, ab hun pu[n]xó dintre de la bóta, e ab huna corda fonch acalat als leons; e ab lo punxó, per los forats de la bóta, la qual estava ben closa, punxà al leó, e lo leó aferà la bóta ab molt gran bravea e donà gran colp, e d'aquí mès-se en la caseta lo leó, que may no volch exir. Enaxí que fonch tirat lo dit juheu, e lo bou fonch soltat, lo qual escapà a mort ab molt gran ardiment» (264-265, núm. 126-130).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1459 (21 de maig i seg.)	«[138] COM ENTRÀ LO COMPTE DE FOYS EN VALÈNCIA. En lo dit any de mil .CCCC.LVIII., diluns a .XXI. de mag, a .v. ores après migjorn, entrà en la ciutat de València lo compte de Foys, lo qual hera marit de la filla del senyor don Johan, rey de Aragó, e entrà lo misatger de França e lo segretari del rey de França, e entrà misatger de Proença, e entrà lo misatger de Gènova, als quals fon feta molt grandíssima honor [...]. E axí en est orde entraren per la ciutat e foren al Real, hon lo senyor rey los rebé molt altament e ab grandíssima amor, per la gran amor que avia al dit compte, son genre, e après la senyora reyna los féu gran festa , e donaren per posada al dit compte les cases ho ort de mossén Anthonet. Enaprés foren fetes de molts grans festes en la dita noble ciutat de València. [139] [COM FONCH FETES JUNTES E JOCH DE CANYES EN VALÈNCIA]. En lo dit any, dimecres a .XXX. del dit mes de mag, e lo digous après foren fetes juntas en lo Mercat [...]. [140] LO PRESENT DE BARCELONA. Divenres a .VIII. de juny, vench lo conseler en cap de Barcelona, lo qual portava la vexella de argent al senyor rey [...]. [141] JUNTES DE[L] MERCAT. Diumenge a .X. del dit mes de juny, fonch fet molt gran aparelament e molt belles juntas en lo Mercat de València [...]. [142] DEL CONVIT DEL SENYOR REY AL COMPTE E MISATGÉS. Diumenge a .XVII. del dit mes de juny, lo senyor rey convidà a dinar a son genre, compte de Foys, e los misatgés qui heren en València [...]» (267-269, núm. 138-142).
1459 (20 de setembre)	«LO SENYOR REY E SENYORA REYNA SE VOLGUEREN CORONAR EN ÇARAGOÇA. En lo dit any de .M.CCCC.LVIII. ^o , a .XX. de setembre, lo senyor rey e senyora reyna e tota la cort foren en la ciutat de Çaragoça, e aquí lo dit senyor e senyora volent-se coronar , e açò la terra no u concentí, per sguart con lo primogènit don Carles no hera en lo regne [...]» (272, núm. 151).

[PART IV]

[FETS DE NAVARRA, CATALUNYA, EL REGNE DE VALÈNCIA I ALTRES LLOCS]

(Seleccionem únicament les referents a València)

-
1402
(27 de març i seg.)	«[178] COM FONCH DONA BLANQUA EN VALÈNCIA. En lo dit any de .M.CCCC.II., a .XXVII. ^o de march, lo rey don Martí e la reyna sa muler dona Maria e la il·lustríssima dona Blanca, tots foren en la noble trionfosa ciutat de València. O, qui seria aquel qui poria dir, parlar, narrar ni scriure los actes fets de tantes festes e honors de tan grans magnificències en la dita ciutat!
[179] DE LES FESTES DE VALÈNCIA. En la dita ciutat foren fets molts entramesos e molts sobtills e bels . Fonch feta la hyla de Cecília , ab cobles de lengua ceciliana, fonch fet entramés per Navarra , ab rims de Navarra, al portal del[s] Sarans devalaren dos àngels de dalt de les torres, cantant molt altament e bela, ab huna riqua corona, la qual fonch posada al cap de la dita dona Blanca, e en la rambla davant lo Real feren quatre renchs, tots en huna, e de moltes altres grans festes durant tot lo mes de abril e de mag» (280, núm. 178-179).
1422	Vegeu DOC. 1422.1 . «DE DON CARLES [PRÍncep DE VIANA]» (284, núm. 193).
1458-1459	«DEL SENYOR REY DON JOHAN. E per mort del virtuos valent rey e senyor don Alfonso, don Johan, rey de Navarra, fonc rey de Aragó, segons que ya he dit de les festes e honós que li foren fetes en la ciutat de Çaragoça, de Barcelona e de València» (291, núm. 221).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1461 (5 i 6 de març)	«[270] COM TOQUAREN CAMPANES E <i>TE DEUM</i> . E lo digous, a .v. del dit mes de març, venc lo coreu ab les letres del senyor rey com don Carles [<i>príncep de Viana</i>] era deliure e fora de presó. Lo correu entrà a .XI. ores de dia, e decontinent toquaren les morlanes e totes les campanes de la Seu e de totes les paròquies, e cantaren lo <i>Te Deum</i> ; e al vespre feren alimares e lançaren coets [e] bonbardes , e gran alegria . [271] DE LA PROFESÓ E FESTA COLENT. E lo divenres après, a .vi. de març, en la dita ciutat de València feren fiesta colent , e profesó general ab tots los frares e capelans e ab capes, molt solemnement, fent la volta de la professó del <i>Corpus Christi</i> , e fonc a la Verge Maria de Gràcia. E al vespre tornaren a fer fiesta de alimares, coets e altres coses , per la molta alegria que les gents avien del senyor príncep» (305, núm. 270-271).
1461 (24-29 de juny)	«[283] COM FONCH JURAT PER PRIMOGÈNIT DON CARLES. En lo dit any .M.CCCC.LXI., dimarts a .XXIII. de juny, dia del gloriós sant Johan Bapista, don Carles fonch jurat per primogènit en la ciutat de Barcelona, ab molta honor e grandíssimes festes , que duraren quatre dies les grans festes e solemnitats. O ciutat de Barcelona, e senyors e regidós del principat de Catalunya, bé podeu dir que teniu lo ceptre triüfant de pròspera honor! [284] FEREN PROFESÓ PER GRÀCIES. En la ciutat de València, diumenge de matí a .XXVIII.º del dit mes de juny, feren profesó general solemnement a la Verge Maria de Gràcia, fent gràcies a Jesuchrist e a la beneyta mare sua Verge Maria de la pau e concòrdia, de tant benefici dels regnes. Estant lo senyor príncep en la ciutat de Barcelona, ab tant pròspera honor e amor e bona voluntat de tots los grans senyors e de totes les gens, lo prè malaltia, e molt mal dispost» (309, núm. 283-284).
1461 (2 de desembre)	«DEL BISBE DE COHYNGRA. Dimecres a .ii. de deembre, lo bisbe de Cohyngra entrà en la ciutat de València, legat per lo papa e senyor bisbe de València per visitar lo clero del dit bisbat de València. E lo disapte, a .v. del dit mes, splicà sa embaxada e amostrà son poder» (313, núm. 299).
1466 (5 de juny)	«CARDENAL DE LEYDA ENTRÀ EN VALÈNCIA. Diumenge a .v. de juny, any .LXVI., lo cardenal de Leyda, Milà, de Xàtiva, nebot de papa Calisti, entrà en València ab gran honor , e portava .xxxv. ginets que l'acompanyaven. Lo qual ha comprat la val de Albayda, hahon està lo dit cardenal contínuament ab tota sa casa» (322, núm. 330).
1468 (26 de novembre)	«DEL MESTRE VICENT CLIMENT. Diluns a .xxvi. de noembre, entrà en València micer Vicent Climent, canonge e papordre de la Seu de València, portava estat de bisbe. Fon-li feta molta honor » (329, núm. 359).
1469 (12 de febrer)	«COM MESTRE JAUME PERES FONC CONSEGRAT BISBE EN LA SEU DE VALÈNCIA. Diumenge a .xii. de febrer, any .LXVIII.º, que fonch dia de Carnestoltes , en la Seu de València, fonc consecrat en bisbe lo reverent mestre Jaume Peres, fr[ar]e de Sant Agostí, per mort del reverent senyor mestre Miquel Cascant, bisbe, e fon consecrat per lo reverendíssim senyor bisbe de Çaragoça e per los dos bisbes de Sogorb. Fonch-li feta gran honor [...]» (330-331, núm. 366).
1470 (7 de maig)	«LO NEBOT DEL PAPA ENTRÀ EN VALÈNCIA. Diluns a .vii. de maig, festa de Cinquagesma, entrà en València lo nebot del papa, que aportava la Rosa al rey de Portugal» (341, núm. 404).

[PART IV]

ACTES DE BARCELONA

(Seleccionem únicament les notícies festives referents a València)

1462 (9-10 de novembre)	«VALÈNCIA FEREN ALIMARES PER LA BONA NOVA. Dimarts a .viii.º de noembre, any .LXII., e[n] la ciutat de València toquaren campanes, e alimares, e feren gran alegria per la concòrdia del senyor rey ab Taragona. E lo dimecres, a .x., feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia» (354, núm. 456).
----------------------------	--

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1464 (8 de març)	«PAU DEL SENYOR REY E [LO] REY DE CASTELA. Digous a .VIII. de març, en la Seu de València toquaren les morlanes e cantaren lo <i>Te Deum</i> , e per totes les paròquies, per la pau del senyor rey e del rey de Castela» (364, núm. 499).
1464 (21-24 d'agost)	«[517] TOCAREN CAMPANES PER LA PRESA. Dimarts a .XXI. del dit mes, en València feren alegria, tocar morlanes e campanes e cantar <i>Te Deu[m]</i> per la presó del dit don Jaume, e profesó per la Seu. [518] HONOR A LA BANDERA. Divenres a .XXIII. del dit mes de agost, dia de Sant Berthomeu, de matí, fonch feta crida real que, a .II. ores après migjorn, que tothom fos a fer honor a la entrada de la bandera, e que farien la volta de la profesó del <i>Corpus Christi</i> . [519] COM ENTRÀ DON JAUME, MULER E FILLS PRESOS. La qual bandera entrà ab molt gran honor, hon venien moltes maneres de sons, de trompetes, ministrés, tabals e tamborinos . Enaprès, la gent de peu, ab gran orde, segons los officis, e, a la fi de tota la gent de peu, venia lo magnífich en Jaume de Fachs, capità. E après, venien lo centenar de la Ploma, e a la fi del centenar venia don Jaume d'Aragó, a caval ab una mula, sens espasa e esperons, ab un baret de feltre, saludan a tothom; a la part squera, venia la senyora sa muler, la cara tanqua[da] ab un vell prim, e après venien dos fills e tres filles. E aquí venia la bandera, e, a la dreta, mossén Loís de Muntagut, capità, e, a la part squera, lo compte de Oliva, e après micer Jaume Aguilar; e aquí venien tota la gent d'armes, ab molt gran orde; e après venien jurats, batle e molta notabla gent. En esta manera, foren aportats a la Sala e mesos en la torra. [520] LO DON JAUME AL CASTEL DE XÀTIVA. Enaprès, lo dit don Jaume fonch aportat al castel de Exàtiva, hon complí sos dies; e la senyora sa muler, fills e filles foren aportats e messos en lo castel de Torrent [...] Lo dit don Jaume morí en lo dit castel divenres primer dia de febrer, any .LXV.» (368, núm. 517-520).
1465 (23 de febrer-21 de març)	«[525] DON FERANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA. Disapte a .XXIII. de febrer, e any .LXV., entrà en València don Ferrando, fill del senyor rey, e l'endemà, qui fonch diumenge, jugaren a les canyes, e en lo Mercat, davant les monges, tragueren l'uy al comanador Penaroga de colp de canya. [...] [527] FESTA COLENT E PROFESÓ. Divenres, a .VIII. de març, thocaren morlanes e cantaren <i>Te Deu[m]</i> . E lo disapte feren fiesta colent e profesó general a la Verge Maria de Gràcia, per la gran victòria del senyor rey. [528] FON EN VALÈNCIA LA SENYORA REYNA. Dimarts a .XVIII.º de març, la senyora reyna entrà en València, e vench per mar, e lo digous a .XXI. fonch en la Seu de matí, e tench aquí parlament ab los regidós de la ciut[at] fins a .III. ores après migjorn; l[a] qual jurà fus e previletges, e volia tenir corts» (370-371, núm. 525-528).
1465 (6-20 de juny)	«FONCH EN VALÈNCIA LO SENYOR REY. Digous a .VI. de juny, lo senyor rey fonch al Guerau, e decontinent justícies, jurats e regidós de València foren al Guerau al senyor rey. E lo senyor rey cavalcà per València, ab pluga e mal temps, e açò per sguart com hera venguda fama en València que·l dit senyor rey era mort. E lo diumenge, après dinar, cavalcà per València; e lo digous a .XX. de juny, dia de <i>Corpus Christi</i> , lo dit senyor rey portà lo bordó del palis » (372-373, núm. 538).
1465 (15 d'agost)	«ENTRÀ EN VALÈNCIA LO SENYOR REY. Lo dia de la Verge Maria de agost, entrà lo senyor rey en València; e lo dia de sant Loís vench correu com Cervera s'era donada al senyor rey, e decontinent tocaren campanes [e] cantaren lo <i>Te Deum</i> . E lo dimecres feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia e fiesta colent fins a migdia» (374, núm. 544).
1466 (27 de febrer)	«COM FONCH JURAT LO PRIMOGÈNIT. Dimecres a .XXVII. de febrer, any .M.CCCC.LXVI., en la Seu de València se aparelà la gran festa per jurar lo dit don Ferrando per primogènit [...] En aquesta manera e gran festa fonch jurat lo dit don Ferrando per primogènit e senyor» (377-378, núm. 558).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1466 (26 de maig)	«DON ALFONSO VENC EN VALÈNCIA. Diluns a .XXVI. de maig, entrà en València don Alfonso, fill del senyor rey, ab gran barba, que avia fet vot de no fer-se la barba fins que lo senyor rey son pare sia entrat en Barcelona, lo qual demanà ajuda a València e a tot lo regne» (380, núm. 570).
1466 (15-16 de juny)	«LA PRESA DEL CAS[T]EL DE AMPOSTA. Diumenge, a .XV. de juny, a una ora de migjorn, vench lo correu com lo senyor rey avia pres lo castel de Amposta a força d'armes, e havia pres .LX. hòmens de Tortosa. E lo diluns feren fiesta fins a migjorn, e profesó a la Verge Maria de Gràcia. E lo senyor rey ha dit als presonés que facen que Tortosa se done a ell, car si no u fan, ell los pengarà a tots .LX. dav[a]nt Tortosa» (381, núm. 573).
1466 (17-18 de juliol)	«COM SE DONÀ TORTOSA AL SENYOR REY. [...] Digous a .XVII. de juliol, a .VIII.º ores de nit, vench lo correu com Tortosa s'era donada al senyor rey, e lo divenres en la nit, alimares, coets e gran alegria ; lo disapte, fiesta colent fins a migdia [e] profesó general a la Verge Maria de Gràcia» (382, núm. 578).
1467 (13 de juny)	«LO SENYOR REY FONC EN VALÈNCIA; AMPRÀ. Digous a .XVIII. de juny, lo senyor rey fonch junt al Guerau. Entrà en València a .V. ores; cavalcava ab una mula, e lo don Pero Maça cav[a]lcant en les anques de la mula ab lo senyor rey [...]» (384, núm. 584).
1468 (12 d'abril)	«MAESTRE DE MUNTESA ENTRÀ EN VALÈNCIA. Disapte Sant, a .XII. de abril, entrà lo senyor mestre de Muntessa en València, com fonch fora de mans e poder de catalans de la ciutat de Barcelona; hon li fonch feta molta grandíssima honor, per lo molt gran goyg que les gents agueren de sa venguda. E fonch a tenir festes de Pasqua a Muntesa [...]» (391, núm. 609).
1468 (2 de juny)	«DE LA GRAN PRESA E VICTÒRIA DEL SENYOR [REY]. Digous a .II. de juny [...] toquaren les morlanes e lo <i>Te Deum</i> . E lo duch Johan fa molt gran dol de la mort de son nebot. Lo divenres feren fiesta, profesó e alimares » (392, núm. 613).
1468 (15-16 de setembre)	«LO SENYOR REY COBRÀ LA VISTA. Digous a .XV. de setembre, a .VIII.º ores de nit, thocaren les campanes en la Seu e paròquies, com lo senyor rey avia cobrat la vista. E lo divenres en la nit, alimares [e] coets ; e lo disapte, fiesta colent fins a migjorn, [e] professó general a la Verge Maria de Gràcia» (393, núm. 618).
1469 (22 de juny)	«ENTRADA DEL COMPTE CORELA, GOVER[NADOR]. Digous a .XXII. de juny, entrà en la ciutat de València don Johan de Corela, compte de Cocentayna, governador de regne de València, hon li fonch feta gran honor a sa entrada» (395, núm. 628).
1469 (16-23 de juliol)	«[629] LO SENYOR PRÍncep ENTRÀ EN VALÈNCIA. Diumenge a .XVI. de juliol, entrà en València lo senyor príncep, e novament rey de Cecília, lo qual entrà en gran honor, ab palis [...]. [631] JOCHS DE CANYES. Diumenge a .XXIII. del dit m[e]s, lo senyor príncep, ab los cavalés de València, feren joigs de canyes » (396, núm. 629-631).
1469 (29 d'octubre)	«MATRIMONI DEL SENYOR PRÍncep AB LA PRINCESA DE CASTELA. Diumenge a .XXVIII.º de octubre, any .M.CCCC.LXVIII.º, entrà lo correu en València com lo senyor príncep, rey de Cecília, avia fet matrimoni ab la senyora jermana del rey de Castella [...] En València, tocaren campanes, e en la Seu cantaren lo <i>Te Deum</i> , e feren gran alegria , car si Castella e Aragó és pau e concòrdia, és gran augmentació dels regnes e terres del senyor rey de Aragó» (397, núm. 633).
1471 (10 de setembre)	«COM TRENQUÀ MICALET, E MO[R]T LO PAPA. A .XXVI. de juliol, lo Micalet qui toquava les ores fonch trenquat. E, en aquel dia, en Roma morí papa Paulus, e lo dimarts a .X. de setembre, vench nova con avien fet papa lo menor [<i>Sixt IV</i>]; los frares de Sant Francesch feren gran festa » (403, núm. 656).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1471 (13 i 21 d'octubre)	«[668] PROFESÓ PER VICTÒRIA AL SENYOR REY. Disapte a .XIII. de octubre, feren profesó a la Verge Maria de Gràcia, que Déu do victòria al senyor rey, que és ab molta gent prop de Barcelona. [670] LO SENYOR REY, PROP DE BARCELONA. Diluns a .XXI. de octubre [...] feren alimares, e lo dimarts feren fiesta colent e profesó general a la Verge Maria de Gràcia, ab gran solemnitat» (406, núm. 668, 670).
1472 (juny-juliol)	«[680] COM ENTRÀ MICER RODRIGO DE BORJA, CARDENAL BISBE E LEGAT, EN VALÈNCIA. [...] Lo diumenge a .XXI. de juny, a .III. ores après igjorn, entrà en València ab molta grandíssima honor . tot lo clero de València, creus, capes, lo pus solemne; tots los regidós e senyors de València; [en] palis fon pres al portal dels Sarans, fent la volta del <i>Corpus</i> , car[er] és enpalisats, moltitut de gent [...]. [681] CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL E BISBE. Dimecres a .XXIII. de juny [...] Lo dinar e aparell de viandes e de festa no vol dir ni scriure, per no donar vergonya a sant Pere. [686] COM APARELAREN LOS CARRÉS PER HON AVIA PASAR LO SENYOR CARDENAL E BISBE. Disapte a .XI. de juliol [...] La fiesta fonch tan gran e tant ornada de diverses coses riques e de gran vàlua que totes les gens n'estaven admirades, que may fonch vist ni dit ni hoït tal festa. València, Déu te conserve en la sua amor e gràcia e benedició, que ab probrea e gerres as fet tal festa que serà nomenada per tot lo món!» (408-411, núm. 680-686).
1472 (7 de setembre i següents)	«[694] LO SENYOR PRÍncep E REY ENTRÀ EN VALÈNCIA. [...] E diluns a .VII. de setembre entrà en València; feren fiesta colent: entrà en palis , carrés empaliats, multitut de gent, de senyors e senyores, ab grandíssima honor. [696] DEL CADAVAL QUE TANS MORIREN DEL CÓRER LOS BOUS [...]. [697] JOCHS DE CANYES DEL SENYOR PRÍncep [...]. [698] VENCH DEL SENYOR REY LO CARDENAL LEGUAT [...]» (413-414, núm. 694-698).
1472 (20 d'octubre)	«ENT[er]À LO BISBE DE SIGONÇA EN VALÈNCIA. Dimarts a .XX. del dit mes de octubre [...] venien dos jermans del dit bisbe, venien .XXX. cavalés ab cadenes d'or en los colls, doentes cavalcaures, adzenbles, hòmens de peu, falquons, monteria e altres coses de gran maravella; e venien primés dos negres ab los grans tabals sobre les bèsties, que paria que lo món degués perir, e tronpetes, tamborinos, ministrés [...]» (415, núm. 702).
1472 (24 d'octubre)	Vegeu DOC. 1472.3 . «[FESTES A VALÈNCIA PER L'ENTRADA DE JOAN II A BARCELONA]» (415-416, núm. 704).
1472 (25 d'octubre)	Vegeu DOC. 1472.4 . «LA GRAN FESTA DEL[S] HOFICIS» (416, núm. 705).
1472 (25-26 d'octubre)	Vegeu DOC. 1472.5 . «LO GRAN CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL AL BISBE» (416-417, núm. 706).
1472 (27 d'octubre)	«GRANS FESTES. Lo dimarts après, tota la ciutat fonch empalia[da] de richs draps; botigues altament parades, la major part dels carrés cuberts, draps de brocats e de sedes abundant[s] parats per los carrés. Lo bisbe de Cigonça, ab los .VIII. bisbes; lo governador, batle, justícies, jurats e molts senyós cavalcant per ciutat, los senyors a caval ab les senyores en les anques de les mules; lo senyor príncep, rey de Cecília, ab los galants, ab aquella honor e trihumfre; e los senyós de regidós, ab los .VIII. bisbes, foren a la Sala de la ciutat, e aquí fonch la gran col·lació de moltes maneres de confits, fets en diverses maneres, preciosos vins abundantment, de què la gent strana estaven admirats de tals actes e festes de la ciutat de València , dient que més és València que no és tot lo restant del món» (417, núm. 707).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1472 (28 d'octubre)	«GRANS FESTES. Lo dimecres après, fonch fiesta dels apòstols de sant Simó e sant Judes . Feren molt major festa que·ls altres dies , e més vestins los hoficis en diverses coses de vistidures e entramés . Fonch fet lo senyor príncep rey de Cecíl[i]a; tots los barons e senyors de Castella, ab gran monteria; fonch fet lo cardenal e bisbes; los peixcadós , ab barqua, pexcaven pexs viu; los lauradós , ab diverses coses; los moros , ab riques algubes. Tots los dits entrameses e festes anaven al Real , e al senyor cardenal e al bisbe de Sigonça. La festa durà tot lo dia e la major part de la nit. Lo senyor príncep e rey de Cecília, en la vesprada, ab molts galants e gran honor, feren jochs de canyes , e en lo Mercat tanta hera la gent que los ginets no podien córe[r], car per les moltes gerres del principat de Catalunya, e encara de Aragó, e per la molta e gran abundància dels viures de València, heren venguts en València e volien veure's tot lo que's fia. E ací fo[n]ch acabat e fenit totes les triüfant[s] festes de la pau del senyor rey don Johan ab Barcelona , que serà memòria de les dites festes tant quant lo món durarà» (417-418, núm. 708).
1473 (2 de gener)	«LO MAESTRE DE MUNTESA, VISREY. Disapte a .ii. de jener, lo senyor mestre de Muntesa entrà en València, e lo dimarts, a .v. del dit mes, fonch jurat per visrey de regne de València» (420, núm. 716).
1473 (8 de juliol)	«DE LA VICTÒRIA DEL SENYOR REY. Dimecres a .viii. de juliol, entrà lo correu de la victòria del senyor rey. Decontinent, tocaren morlanes, e totes les paròquies; e lo digous en la nit feren alimares e festa , e, lo divenres, profesó general a la Verge Maria de Gràcia» (423, núm. 731).
1473 (19 de juliol-12 d'agost)	«COM TORNÀ LO SENYOR CARDENAL EN VALÈNCIA. Diluns a .xviii.º de juliol, entrà en València lo senyor cardenal, ab tots sos bisbes e sa gent, que venia de Castella. Feren honor a sa entrada, e lo dia de Sant Jaume fonch a la Seu a missa. E dimarts a .iii. de agost, anà ha Xàtiva; entrà en palis e molta honor. E tornà en València digous a .xii. del dit mes, e lo dia de la Verge Maria de agost dixs la missa en la Seu» (424, núm. 733).
1473 (29 de setembre)	«LO SENYOR REY CONCORDAT AB LO REY DE FRANÇA. Diumenge a .xxviii.º de setembre, dia de sant Miquel, vench correu com lo senyor rey hera concordat ab lo rey de França. E decontinent tocaren les morlanes, e per totes les paròquies, e en la nit feren halimares e festa ; e l'endemà feren profesó a la Verge Maria de Gràcia» (426, núm. 738).
1473 (20 de desembre)	«COM VENCH DE NÀPOLS LO FILL DE MOSSÉN PRÒXITA. Dimecres a .xx. de deembre, entrà en València mossén Francesch Johan, fill de mossén Nicolau de Pròxita, que venia de Nàpols, al qual fonch feta molta gran honor a sa entrada» (426, núm. 740).
1475 (25 de desembre-14 de gener)	«[755] COM JURAREN PER REYNA LA MULER DEL PRÍncep. Lo dia de Nadal de l'any de nostre Senyor .m.cccc.lxxv., entrà coreu de Castella com avien jurat per reyna la muler del senyor rey de Cecília. [756] COM JURAREN PER REY LO SENYOR PRÍncep. Digous a .xii. de jener, entrà lo correu com lo dia de Aparici avien jurat per rey de Castella al senyor rey de Cecília. E tocaren les morlanes e per thotes les paròquies, e lo disapte feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia. [757] COM FEREN FESTA PER LA BONA NOVA. Disapte a .xiii. de jener, feren crida com lo diumenge, diluns e dimarts, dia de sant Anthoni, tothom facen festes e alegria e solemnitat , per la bona nova. E lo disapte en la nit e lo diumenge feren alimares, bonbar[d]es e festes » (430, núm. 755-757).
1475 (15 i 16 de gener)	Vegeu DOC. 1475.1 . «DELS TRES DIES DE FESTES» (431, núm. 758).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1475 (2 de febrer)	«DELS FRANCESOS QUE VENIEN A EUNA. Lo dia de sancta Maria de febrer [...] En Barcelona n'an fet gran festa, e ací en València» (431, núm. 760).
1475 (31 de juliol-1 d'agost)	«DELS QUATRE ÀNGELS DELS PORTALS. En lo dit any .LXXV., per los senyors regidós de València feren fer quatre àngels, pintats sobre fusta solempnament . E diluns darer dia de juliol, en la Seu, per lo bisbe Peres, foren consegrats los dos ab solemne offici, e ab molt devota profesó foren aportats, la hu mes en lo portal de Quart, e l'altre al portal dels Sarans. E lo dimarts primer dia de agost, foren consegrats los altres dos àngels per lo dit bisbe en aquella matexa cirimònia, profeçó e devoció; per lo clero e regidós de la ciutat foren aportats, la hu al portal de Sant Vicent e mes aquí, e l'altre mes al portal de la Mar» (434, núm. 768).
1476 (12 de maig)	«COM FONCH DESBOST LO REY DE PORTOGAL. Dimarts a .XII. de maig, any .LXXVI. [...] E decontinent toquaren les morlanes en la Seu e per totes les paròquies, e al vespre feren alimares e lançaren coets ; e lo dimecres feren profeçó a la Verge Maria de Gràcia» (436, núm. 773).

[PART IV]

[FETS DE VALÈNCIA]

[1474 i seg.]	«DE LES FESTES QUE SÓN FETES, E DEL MAL PASAT. En lo present libre he dit de la molta e gran prosperitat de València, de la multitud de poble e de gens, de la gran abundància dels viures e de les triümfoses festes , triümfant en honor; e he dit com, en l'any .LXXIII., de la gran fam general e carestia dels viures; e he dit com, en l'any .LXXV., de la mortalitat. Ara diré de les grandíssimes aygües e del mal e dan que han fet; e après diré de mestre Agostí Ferrandis, frare de sant Domingo de la observança, natural de la ciutat de Sogo[r]b e vicari del monestir de la casa o monestir [<i>sic</i>] del <i>Corpus Christi</i> de Lutxent [...]» (438 i seg., núm. 780 i seg.).
1476 (4 de juny)	«COM FONCH FET RACIONAL EN GUILLEM ÇAHERA, E DE LUR MORT. [...] E lo dimecres a .III. de juny, vespra del <i>Corpus Christi</i> , on ell havia tots anys tanta de honor que, ans que no hanasen en la professó, a la sua casa venien e fien festa tots los que avien anar en los entramesos , e lo dit divenres [<i>sic</i>] après dinar diu: "Per esguart de tanta festa de demà, feu-vos les barbes, que yo estich molt bé" [...] reganyà los hulls e paguà lo deute de natura, que no confessà ni combreguà ni pernojà [...] Tengueren-lo mort fins al divenres, per sguar[r]t de la profesó, fonch-li feta bela honor per los regidós de la ciutat. Fonch soterrat en Sant Francesch, en lo vas de son pare, e fonch complit e acabat tota sa prosperitat» (457-475, núm. 830).
1478 (26 de febrer)	«COM ENTRÀ LO SENYOR INFANT PER REGIR DE VISREY. Digous a .XXVI. de febrer, any .LXXVIII., entrà l'infant don Anrich per regir de visrey en València [...]» (471, núm. 864).
1478 (29 de març i 5 d'abril)	«JOCH DE CANYES. Diumenge a .XXVIII.º de març, e lo diumen[ge] a .v. de abril, los cavalels juguaren a les canyes en València» (471, núm. 866).
1478 (12 d'abril)	«LO SENYOR INFANT ACOMPANYÀ LO <i>CORPUS</i> . Diumenge a .XII. de abril, après vespres, lo senyor infant cavalcava ab molts cavalels per València e fonch en lo Mercat, e encontrà lo <i>Corpus Domini</i> , que venia de combregar, e decontinent descavalcà ell e tots los cavalels e acompanyà lo <i>Corpus Domini</i> fins a Sent Johan» (471, núm. 867).
1478 (11 de maig)	«DE LES JUNTES. Diluns a .XI. de maig, festa de Cinquagesma , feren juntes en lo Mercat. Foren multitud de gens; caygueren tres cadafal[s]. En la vesprada plogué, que tota la gent se desb[arat]à» (476, núm. 877).

Data	Transcripció del fragment (<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, edició de Rodrigo Lizondo (MIRALLES 2011)</i>)
1478 (21 de maig)	«DE LA PROFESÓ DEL <i>CORPUS CHRISTI</i> . Digous a .XXI. de maig, dia del <i>Corpus Christi</i> , fent la profesó plogué; lo <i>Corpus Domini</i> meteren en la sglésia de Sancta Clara. Tota la profesó fonch desbaratada» (476, núm. 878).

Annex 2.6: *Annals valencians C*

Transcripcions dels fragments seleccionats dels *Annals valencians C* a partir del manuscrit: ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694. L'obra ha estat editada per CABANES CATALÁ (1983). Hi donem, però, una transcripció directa de l'original.

Data	Transcripció del fragment (ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694)
1373 (7 d'agost)	«En l'any .M.CCC.LXXXIII., a .VII. del mes de agost, lo duch don Juan ab la duquesa, filla del comte de Armanyach, muller sua, entraren en València» (f. 4v).
1382 (12 de gener)	«A .XII. de jener, any .M.CCC.LXXXII., entrà lo rey en Pere e la reyna Forciana en València» (f. 4v).
1382 (30 d'abril)	«A .XXX. de abril, any .M.CCC.LXXXII., entrà lo duch don Juan, fill del rey en Pere, ab na Violant, filla del duch de Bar, l'altra muller que prengué» (f. 4v).
1390 (13 d'agost)	«A .XIII. de agost, any .M.CCC.LXXXX., entrà lo cardenal de Lluna en València; e après fon papa» (f. 4v).
1392 (14 de novembre)	«A .XIII. de nohembre, any .M.CCC.LXXXXII., entrà lo rey en Juan y la reyna na Violant, filla del duch de Bar, en València» (f. 5r).
1396 (22 de juliol)	«Lo dia de Sencta Magdalena, dit any, fon feta la primera alegria en València per lo rey en Martí» (f. 5r).
1396	«En lo dit any, entrà lo comte de Fox en lo regne, que·s volia fer rey de Aragó» (f. 5v).
1397 (21 de maig)	«A .XXI. de mag, dit any, entrà la filla del rey de Navarra en València, que fon muller del fill del marquès de Dénia» (f. 5v).
1399	«En l'any .M.CCC.LXXXXVIII., parí la muller del rey de Cecília un fill de què·s [<i>féu</i>] gran festa per lo regne» (f. 5v).
1399 (13 d'abril)	«A .XIII. de abril, dit any, se coronà lo rey en Martí en Çaragoça» (f. 6r).
1399 (23 d'abril)	«A .XXIII. del mes de abril, dit any, se coronà la reyna na Maria, muller del rey en Martí, mare del rey de Cecília» (f. 6r).
1402 (26 de març)	«A .XXVI. de març, any .M.CCCC.II., entrà novellament lo rey en Martí e la reyna na Maria en la infanta de Navarra, sa nora, muller del rey de Cecília. Fon-los feta gran festa en València» (f. 6r).
1407 (30 de maig)	«A .XXX. del dit mes y any, feren camp [<i>'justes'</i>] davant lo dit rey en Martí; foren quatre francesos de una part y mossén Pere de Muncada y .III. gascons de part altra; y lo rey se prengué lo camp y donà'ls per bons y per leals» (f. 7r).
1407 (25 de juny)	«A .XXV. de juny, dit any, féu bodes don Jaume, comte de Urgell, ab la infanta dona Isabel, filla del rey en Pere, jermana del rey en Martí; e ohí missa en la Seu de València e foren les bodes en lo Real » (f. 7r).
1409 (7 de juliol)	«A .VII. de joliol, dit any, vingué correu a València que·l rey de Cecília avia pres Sencet Luri, de què·s féu gran alegria e profesó » (f. 7v).
1409 (17 de setembre)	«A .XVII. del dit mes y any, féu bodes lo rey en Martí en Barcelona ab dona Margalida, donzella filla de don Pedro de Prades e neta del comte de Prades» (f. 7v).
1409	«En dit any, entrà en Guillem de Bellera en València p[er] a ésser visrey» (f. 8r).

Data	Transcripció del fragment (ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694)
1410 (28 de juny)	«A .XXIII. de juny, dit any, vespra de Senc̄t Juan, entrà mestre Vicent Ferrer en València, y vingué a dormir a l'abadia de Senc̄t Juan aquella nit, e lo dia de Senc̄t Juan sermonà en lo Mercat, a la part de la Bocería» (f. 8r).
1414 (11-14 de febrer)	«A .XI. de febrer, any .M.CCCC.XIII., se coronà lo rey en Ferrando, e la reyna, sa muller, don[a] Urraca se coronà après, a .XIII. del dit mes, en Çaragoça» (f. 9r).
1415	«En lo dit any .M.CCCC.XV., entraren lo rey don Ferrando y la reyna e sos fills e papa Benet de Luna en València» (f. 9r).
1415 (26 de maig)	«A .XXVI. de mag, dit any, féu bodes dona Juana de Prades ab lo fill del comte de Cardona» (f. 9r).
1415 (12 de juny)	«A .XII. de juny, dit any, féu bodes don Alfonso, primogènit del rey en Ferrando, ab la filla del rey de Castella. E, al vespre, lo portaren del Real a la casa qui era de mossén Pere de Vilaragut, a la placeta de Senc̄t Jordi, e aquí entrà nóvio» (f. 9rv).
1433 [1423!] (31 de desembre)	«A .XXXI. del mes de dehembre, any .M.CCCC.XXXIII. [.M.CCCC.XXXIII.!] entrà en València la infanta filla del rey de Castella, muller del mestre de Sanctiago, lo qual tenia pres lo rey de Castella» (f. 10r).
1433	«Morí lo comte de Urgell en lo castell de Xàtiva la fiesta darrera de Cinquagèsima , any .M.CCCC.XXXIII.» (f. 10v).
1438 (13 de juny)	«Divendres, a XIII de juny, any .M.CCCC.XXXVIII., lo sendemà del Corpus vengueren quatre naus de genovesos en la playa de València de què cremaren una calavela [<i>sic</i>]; e combateren la nau d'en Juan Ferrer de València, de què no y pogueren res fer; estigueren-hi fins al dumenge en la nit, que se n'anaren» (f. 12v).
1440 (14 de juliol)	«Dijous, a .XIII. de joliol, dit any, entrà la reyna en València y anà a la Seu a jurar furs y privilegis» (f. 13r).
1440 (13 d'agost)	Vegeu DOC. 1440.3 (f. 13r).
1442 (29-30 de juny)	«Divendres, a .XXVIII. de juny, any .M.CCCC.XXXXII., dia de Senc̄t Pere, vingué correu a València que lo rey de Aragó don Alfonso avia pres Nàpols diçapte a .II. del dit mes de juny; e València féu solepne professó , disapte a .XXX. del dit mes, e gran festa y alimares » (f. 13v).
1455 (24 de març)	«A .XXIII. de març, any .M.CCCC.LV., delluns, se féu la crida en lo Mercat de València de la pau de Castella ab Aragó» (f. 15v).
1455 (27 de març)	«Digous, a .XXVII. de març, dit any, se féu la crida en la ciutat de València de la pau del rey de Aragó ab florentins e venecians e ab lo duch de Milà, ab bona concòrdia per anar contra lo Turch , de què feren gran alegria » (f. 15v).
1455 (28 d'abril)	«En lo dia matex [28 d'abril], feren gran alegria y tocar campanes per la nova que avien fet papa lo cardenal e bisbe de València mossén Alfonso de Borja, de Exàtiva, a .XXVIII. de abril, dit any; e feren profeçons en la Seu .X. dies e tocar de campanes totes les parròquies, de què feren una profeçó que anà a la Verge Maria de Gràcia ab gran festa , al qual papa an posat nom Calixtus» (f. 15v).

Data	Transcripció del fragment (ARCSCCV, fons BAHM, ms. 694)
1455 (1-5 de juny)	«Diumenge, a vespre dia de la Sancta Trenitat, que fon lo primer dia de juny, dit any, fon lo robo de la moreria de València, de què y moriren un cristià e quatre moros, per ço que fogiren tots los moros. Lo dijous après, que fon lo <i>Corpo Christ</i> , a les dues ores après migjorn fon gran avalot en la ciutat com passava lo <i>Corpo Crist</i> , que fon en lo carrer dels Cavallés, dient que los moros entraven en València, de què en un instant y ach de les presones .XV. ^a [quinze milia] passades, tots armats, que fon una bella mostra y de gran terror» (f. 15v-16r).
1455 (28 de juny)	«SENCT VICENT FERRER [<i>al marge dret</i>]. Ffon canonizat mestre Vicent Ferrer lo dia de Senct Pere a .XXVIII. de juny .M.CCCC.LV. en Roma» (f. 16r).
1459 (8-9 de febrer)	Vegeu DOC. 1459.2 (f. 17rv).
1461 (1 de març)	«Diumenge, lo primer dia de març, dit any, ixqué lo príncep don Carles de què·n féu feſta e profeçó la ciutat de València» (f. 17v).
1472 (23 d'octubre)	Vegeu DOC. 1472.6 (f. 18r).
1478 (30 de juny)	Vegeu DOC. 1478.2 (f. 18r).

Annex 2.7: *Annals valencians S*

Transcripcions dels fragments seleccionats dels *Annals valencians S* a partir d'un manuscrit editat per GALINDO ROMEO (1935) que no hem pogut localitzar. Com ja hem explicat al capítol 3, l'edició, exhaurida, és difícil de trobar. Hem optat, doncs, per oferir-ne una versió revisada, acompanyada de les indicacions de la foliació original i de la paginació de l'obra de Galindo Romeo.

Data	Versió del fragment a partir de la transcripció de GALINDO ROMEO (1935) d'un còdex medieval no localitzat
1391	«IX.- En l'any .M.CCC.LXXXXI. lo duch de Monblanch, ço és, l'infant don Martí, jermà del rey en Joan e fill del rey en Pere, començà a fer lo estol per pasar en la ylla de Sicília. E, estant en València, fon lo robo de la jueria, on foren batejades .XI. m[ília] ànimes. E, aquell any, après fon ajustat tot lo estol en Port Fangós, en lo mes de febrer pasà lo dit duch e lo rey en Martí, son fill, en la ylla de Sicília, e foren en lo castell de Càller les Carnestoltes. E la segona setmana de Quaresma partiren de Càller e font tot lo estol en Tràpena, junt on se atrobaren .XX. cosos de galeres e .XVIII. naus armades de la jent d'armes e tres galeotes de .XXIII. banchs cascuna» (f. 222r; 13).
1397	«XIX.- Ítem, lo dit any mateix, a [<i>blanc</i>] del mes [<i>blanc</i>], aribà lo senyor duch de Monblanch a Badalona, prop Barcelona, per regnar en lo principat de Catalunya e regne de Aragó, per la qual venguda li fon feta gran festa e solemnitat en Barcelona» (f. 223r; 14).
1398 (abril)	«XXI.- En l'any .M.CCC.LXXXXVIII., en lo mes de abril, se coronaren en Çaragoça d'Aragó lo senyor rey don Martí, duch de Monblanch e pare del rey de Sicília, e la reyna dona Maria, sa muller» (f. 223r; 14).
1401 (3 de juliol)	«XXV.- En l'any .M.CCCC.I. fon solemnizada la festa del Corpore Christi , a .III. dies del mes de juliol, per ço com lo rey vench en València ab sa nora dona Blanca, filla del rey de Navarra, que anava en Sicília per fer bodes ab lo rey en Martí de Sicília, la qual se recollí dimars, a .XXVII. de setembre, en lo Grau de la mar de València» (f. 223rv; 15).
1407 (29 de juny)	«XLVI.- Ítem, en l'any mateix [<i>1407</i>], féu bodes la infanta dona Ysabel, germana del senyor rey don Martí, ab don Jaume d'Urgell, en València, dia de Sent Pere» (f. 225r; 17).
1408 (4 de juliol)	«LIII.- Ítem, en lo dit any .M.CCCC.VIII., a quatre del mes de juliol, entrà papa Benet , àlias Pere de Luna, fogit de Avinyó, en Copliure , en la qual vila ly fon feta gran festa . E és complida la profecia en aquest cars, car l'als se ha de seguir» (f. 226v; 18).
1409 (29 de setembre)	«LXVII.- Ítem, en lo dit dia de Sent Miquel, entrà Papa Benet en Barcelona » (f. 227r; 20).
1409 (24 de novembre)	«LXVIII.- Ítem, en lo dit any, a .XXIII. del mes de noembre, entrà en València lo noble n'Arnau Guillem de Bellera per visrey e governador» (f. 227r; 20).
1410 (23 de juny)	«LXVIII.- En l'any mateix, la vesspra de Sent Juan, entrà mestre Vicent Ferrer en València e lo dia de Sent Juan dix missa e preycà en lo Mercat de València, en les espatles de la església de sent Juan del Mercat» (f. 227v; 21).
1412 (30 de juny)	Vegeu DOC. 1412.2 (f. 229r; 23-24).

Data	Versió del fragment a partir de la transcripció de GALINDO ROMEO (1935) d'un còdex medieval no localitzat
1413 (29 de novembre)	«C.- Ítem, disapte a .XXVIII. de noembre, la ciutat de València féu prosesó e festa per tal com lo senyor rey don Ferrando hac pres Balaguer e ca[i]gut a sa mà lo comte; e aquell jorn preycà en Miracle, e tench tant lo sermó que era ora de vespres com ne ixqueren e lo sentdemà, per gran alegria, se tingué rench en lo Mercat» (f. 230r; 25).
1414 (14 de febrer)	«CI.- En l'any .M.CCCC.XIII., a .XIII. del mes de febrer, lo senyor rey en Ferrando se coronà en Çaragoça» (f. 230r; 25).
1414 (1 de març)	«CII.- Ítem, lo primer dia de març del dit any, foren tornats los missatgés de València que eren anats a la coronació» (f. 230r; 25).
1414 (14 de desembre)	Vegeu DOC. 1414.A4 (f. 230rv; 25).
1414 (24 de desembre)	Vegeu DOC. 1414-1415.6 (f. 230v; 26).
1415 (11 de febrer)	Vegeu DOC. 1414-1415.10 (f. 230v; 26).
1415 (8-12 de juny)	«CXXV.- Ítem, entrà la infanta de Castilla dona Maria en València, a .VIII. del mes de juny, e fon solemnizat matremoni a .XII. del dit mes de juny, any .M.CCCC.XV.» (f. 231r; 26).
1418 (gener)	«CXXV.- Ítem, en lo dit any matex, en lo mes de giner, feren la festa de papa Martí e feren prosesó en la Seu per com havia plogut la nit pasada» (f. 232r; 28).
1421	«CXLII.- E, estant en Nàpols lo dit senyor ab lo seu estol, per la dita madama Johana e per tots los de Nàpols fon lo dit senyor rebut axí com a primogènit, ab grans honors e festes tro a tant que tració e enveja fonch entre lo gran menachant Mesa e lo dit senyor rey d'Aragó, segons se seguí lexat alguns conflictes fets entre la jent del dit senyor rey e italians capitans, fen lo tracte de la gran traïció» (f. 233r; 30).
1424 (29 de gener-4 de febrer)	Vegeu DOC. 1423-1424.3 (f. 234v; 32).
1427 (23 d'agost)	«CLIX.- Ítem, a .XXIII. d'agost, any .M.CCCC.XXVII., entrà lo dit legat del papa dins la ciutat de València, que era la vigília de Sent Bertomeu, e font-ly feta gran festa e ixque'l a recibir lo senyor rey pasat lo canal de Morvedre, ço és, a Sent Antoni» (f. 235r; 34).
1428 (29 de juliol)	«CLXVIII.- Ítem, retornat lo senyor rey d'Aragó dins la ciutat de València per sos [sis?] dies, lexant alguns intermedis de actes del dit rey que-s letrejava ab lo rey de Castella. Disapte, que era comtat a .XXVIII. de joliol del dit any .M.CCCC.XXVIII., entrà en la ciutat de València l'ynfant don Pedro de Portugal, que venia de l'en[perad]or, [en l'] entrada del qual ly fon feta gran festa per lo senyor rey don Alfonso; e fon-li donat per posada lo palau episcopal de València, lo qual lo dit senyor féu altament bé arear totes les cambres e sales de draps de raç e los lits ben encortinats. E, no res menys, ly féu la provisió de menjar e beure, a ell e a tota la sua companyia e cavalcadures, tant com hi estigué, e de què eren en nombre .CCC. de cavall en sus. E, axí, fon rebut altament. E feta lur mesió e pagades posades, ultra lo palau episcopal, de tot los féu franchs» (f. 236v-237r; 36).

Data	Versió del fragment a partir de la transcripció de GALINDO ROMEO (1935) d'un còdex medieval no localitzat
1428 (25 de juliol)	«CLXIX.- Diumenge, que era comptat a .XXV. de juliol, la ciutat de València, per honor del senyor rey e fer fiesta a l'infant de Portugal, coregueren bous en lo Mercat de València, al cap on estan los fusters, e tancaren lo Mercat a la porta Nova, on foren fets diverses cadafals» (f. 237r; 36).
1428 (28 de juliol)	«CLXX.- Ítem, dimecres, a .XXVIII. de juliol, lo senyor rey convidà al dit infant de Portugal e a tots sos cavallers al Real, lo qual convit fon molt solemne , hon agué diverses maneres de viandes» (f. 237r; 36).
1428 (31 de juliol)	«CLXXI.- Ítem, disapte, a .XXXI. de juliol del dit any, los jurats de València convidaren a l'infant de Portugal lo deprés dinar a la Sala, la qual fon ben ornada de grans draps de raç; e allà, on lo dit infant sigué, era enpaliat de drap d'or; e féu colació ab gran abundància de confits» (f. 237r; 36).
1501 (18 de juny)	«CLXXXV.- Disapte, a .XVIII. de juny, any .DI., entrà la senyora reyna de Nàpols en València, anà a descavalcar a la Seu e jurà per loctinent general del regne de València. Ixqué-ly lo bisbe ab la proffesó e lo Lignum Crucis a la plaça de les Corts, davant la casa on se cull lo dret del vi, e vingué ab sa majestat lo cardenal de Aragó, net del rey don Ferrando» (f. 2r actual; 38).

Annex documental 3:
Tres relacions de successos
festius del segle XVII

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LA DANSA METAFÒRICA EN LA FESTA VALENCIANA
Raül Sanchis Francés

Annex 3.1: Quart centenari de la conquesta de València (1638)

Resum dels elements festius de la processó del 9 d'octubre de 1638 descrits per Marc Antoni ORTÍ (1640) en la relació *Siglo quarto de la conquista de Valencia*. Numerem els oficis del catàleg de participants. Tots els oficis portaven una divisa o lletres al·lusives a les seues invencions i acompanyament musical davant de les banderes.

	Oficis i elements festius	Bandera	Definició o timbre	Pàg.
Pre-ludi	Cerimònia d'acompanyament de la bandera del rat penat des de la Casa de la ciutat a la Seu amb la participació de la Companyia del Centenar . Seguici d'autoritats i recepció del virrei.	[Oriflama]	[Rat penat]	109v-110v
1	Negres : confraria dels negres lliberts amb gracioses gales i representant ridícules accions.	<i>Damasco azul y fajas de oro</i>	Esperit Sant en forma de blanca coloma	110v-111r
2	Traginers	<i>Damasco carmesí y fajas de oro</i>	Mare de Déu amb el Jesuset i Sant Josep (fugida d'Egipte)	111r
3	Calderers	<i>Tafetán carmesí</i>	Sant Joan de Porta Llatina	111rv
4	Matalafers : portaven dues banderes, una els oficials i l'altra els mestres.	<i>Damasco, una barra carmesí y otra pagiza, con fajas de oro</i>	N. S. de les Neus	111v
5	Carders	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y unas cardas bordadas de oro y plata</i>	<i>Corona de plata</i>	“
6	Corredors de coll	<i>Tafetán carmesí</i>	Santa Creu	112r
7	Pellers	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Santa Caterina d'Alexandria (mestres) Sant Jaume (oficials)	“
8	Cordoners i barreters : formaven part d'una sola confraria però amb dues definicions o timbres diferents.	<i>Damasco azul con fajas de oro</i>	Verge del Rosari i Sant Jaume	112rv
9	Guaners	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y unos guantes bordados de oro</i>	Sant Bertomeu Apòstol	112v
10	Tintorers de seda	<i>Damasco pagizo y fajas de plata</i>	Sant Miquel Arcàngel (mestres) Sant Dionís (oficials)	112v-113r
11	Velers	<i>Damasco blanco con fajas de oro</i>	Verge de la Misericòrdia	113r
12	Carnissers : tragueren dos bous mansos, en un dels quals anava un home vestit de cavaller.	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y una trofa bordada a la una parte, donde estava una figura de la Sacrosanta Eucaristía, y a la otra un cordero</i>	Anyell (mestres) Creu (oficials)	113rv
13	Moliners : quatre mules arrosegaven un carro amb un molí de vent en funcionament.	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y una trofa bordada de lo mismo, con una imagen en ella de la Virgen y una rueda de molino</i>	Verge del Carme (mestres i oficials)	113v-114r
14	Obrers de vila : portaven l'acostumada tartuga (<i>tarasca</i>), però més gran que en altres ocasions.	<i>Damasco carmesí y fajas de oro</i>	Sant Sepulcre (mestres) Resurrecció de Jesucrist (oficials)	114rv
15	Pedrapiquers	<i>Damasco carmesí</i>	Roda de molí i una Mare de Déu	114v
16	Pescadors	<i>Damasco carmesí con fajas y puntas de oro bordadas de oro y plata</i>	Barca amb sant Pere i sant Andreu	114v-115r
17	Espardenyers	<i>Damasco carmesí y fajas de oro y en medio de ella una figura de san Onofre bordada de oro</i>	Sant Onofre	115r
18	Boters	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Bota daurada, santa Elena i l'emperador Constantí	“
19	Assaonadors	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Sant Agustí (mestres) Sant Joan Baptista (oficials)	115rv
20	Tapiners	<i>Damasco carmesí con fajas de oro [...] y en el medio de la vander y del estandarte avía un çapato y un chapín bordados de oro</i>	Sant Pere	115v

	Oficis i elements festius	Bandera	Definició o timbre	Pàg.
21	Corredors d'orella	<i>Damasco verde con fajas de oro</i>	Mare de Déu de la Salut	116r
22	Corders	<i>Damasco verde con fajas de oro</i>	Sant Joan Baptista	116rv
23	Cinters (corretgers)	<i>Damasco carmesí con fajas de oro dobles</i>	Sant Sebastià	116v
24	Calceters	<i>Damasco verde con fajas de oro</i>	Santa Caterina	116v- 117r
25	Teixidors de lli: tragueren un carro triomfal amb una dona a la popa que figurava ser santa Anna teixint, amb el Jesuset i sa mare, i una figura de sant Jordi sobre un cavall blanc que feia corbetes a la proa. Per la plaça del Mercat es desvià una mica i disparà uns focs mentre es descobria la relíquia del sant.	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Santa Anna	117r
26	Teixidors de llana	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Lletra M i corona (mestres) Tau de sant Antoni i dues àguiles abraçant una corona (oficials)	117v
27	Ferrers i manyans: portava davant de la bandera una dansa .	<i>Damasco carmesí con fajas de oro. Avía en su campo una águila, una yunque, martillo y tenazas, todo curiosamente bordado de oro (mestres) El estandarte era de lo mismo y tenía en su campo la figura del mismo santo y la de santa Lucía bordadas (oficials)</i>	Sant Eloi (mestres) Santa Llúcia (oficials)	117v- 118r
28	Armners	<i>Damasco azul y en su campo una figura de san Martín en su caballo, dándole media capa al pobre, todo ricamente bordado de oro</i>	Rat penat de les armes del rei en Jaume	118r
29	Fusters	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y tenía en medio las figuras de san Joseph y de la Virgen bordadas de oro</i>	Sant Josep	118rv
30	Sabaters	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y en su campo dos çapatos bordados de oro</i>	Sant Crispí	118v
31	Abaixadors	<i>Damasco carmesí con fajas de oro, bordados en ella de oro y plata los instrumentos con que exercen su oficio y en lo más alto unas tixereras con una corona de oro</i>	Sant Cristòfol	“
32	Velluters	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Sant Jeroni	118v- 119r
33	Sastres	<i>Damasco morado con cruces carmesíes y fajas de oro</i>	Sant Vicent Màrtir (insígnia) i les armes que els donà el rei (definició)	119r
34	Blanquers: portaren un lleó coronat amb les urpes sobre un pal i flanquejat per dos salvatges.	<i>Damasco carmesí con fajas de oro y tenía en medio una trofa bordada con la custodia de la Sacrosanta Eucharistía y en lo más alto una cruz con un león, toda por el rededor con franjones de oro. El estandarte era de lo mismo y tenían unas letras bordadas de oro que dezían así: —Si la llevamos, porque la ganamos.</i>	Creu amb un lleó	119rv
35	Argenters	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Sant Eloi	119v
36	Peraires: davant de la bandera portaven el ball de la baieta , protagonitzat per dèhuit hòmens embotits en dues peces de color blau, els quals, ballant mudances, embolicaven i desembolicaven la tela.	<i>Damasco carmesí con fajas de oro</i>	Orbe i el nom de Jesús a sobre	119v
*	Companyia del Centenar marxant i disparant.	[?]		120r
*	Gegant i nanos ballant.	-	-	120r

Annex 3.2: Festes a la Puríssima Concepció pel decret d'Alexandre VII (1662)

Resum dels elements festius (carros i danses) de les processons de l'1 de febrer (Universitat), 16 d'abril (publicació) i 15 de maig (general) de 1662, descrits per Joan Baptista de VALDA (1663) en la relació *Solenes fiestas que celebró Valencia a la Immaculada Concepción de la Virgen María: por el supremo decreto de N.S.S. Pontífice Alejandro VII*, i completats amb informacions del *Dietari* d'AIERDI (1999). Numerem els carros del catàleg de participants.

	Carros o roques i danses	Principal caràcter	Música, text i dansa	Pàg.
<i>Festes de la Universitat (dimecres, 1 de febrer de 1662)</i>				
Pre-ludi	Esquadró de màscares: estudiants vistososament vestits, sense uniformitat de colors ni invencions (ridícules i gracioses, segons Aierdi, núm. 155).	Carnestoltesc (màscara)		46
Interludis	Segons Aierdi (núm. 155), entre els carros hi havia moltes màscares interpolades, sobretot a cavall, que no apareixen descrites en el text de Valda.	Carnestoltesc (màscara)		
1/2	Dos carros d'orats: ornamentats amb flors, murtra i rama. Estudiants vestits de folls fingits. Jeroglífics explicatius.	Carnestoltesc (follia)	<i>Mucha música</i>	46
3	Carro dels gossos i els gats: els animals estaven lligats amb cordes a cadascun dels extrems del barandat. Amb la música com a teló de fons, els gats i els gossos maulaven i lladraven sense parar.	Carnestoltesc (animals)	<i>Desapazible música</i>	46-47
4	Carro de les dones fortes: protagonitzat per fadrins, vestits de dona, que cantaven dècimes. Caracteritzaven diverses matrones bíbliques: Eva, Sara, Raquel, la profetessa Maria (germana de Moisés), Jael, Abigail, Judit, Ester i la Verge Maria. Invenció del mestre de Gramàtica del capítol catedralici (fills dels criats i patges dels canonges).	Al·legòric (virtuts de Maria)	<i>Dézimas</i>	47-51
5	Carro dels àngels i la Immaculada Concepció: roca dels àngels del Corpus, cedida per la Ciutat. Els alumnes de Gramàtica, vestits d'àngels, simbolitzaven amb cants els nou <i>cors</i> o jerarquies d'àngels: àngel, arcàngel, tron, principat, potestat, virtut, dominació, querubí i serafí.	Al·legòric (jerarquies angèliques)	<i>Nueve coros ... nueve dézimas</i>	52-57
6	Carro de les nou muses i Apol·lo: obra del mestre de Retòrica Vicent Ferrer. Els estudiants, caracteritzats de muses, simbolitzen el cor aoni al voltant del déu Apol·lo. Completava l'escena l'Aurora (paral·lelisme amb la Poesia i Maria) i un grup de músics.	Mitològic (implicacions teològiques)	<i>aonio coro ... algunos músicos ... devotos cánticos a su pureza</i>	57
7	Nau dels turcs: a càrrec de Josep Montanyà, catedràtic de Filosofia. Mascarada de turcs sobre una nau arborada, precedida d'una companyia de turcs a cavall, comandada per un capità, i uns altres que repartien cobles, vestits amb turbants, marlotes, etc.	Bèl·lic i al·legòric (virginitat de Maria)	<i>Repartían esta diversidad de coplas</i>	57-59
8	Primer carro de Medicina: disposat per Josep Roldan, catedràtic d'Hipocràtica. Forma de veler. Pintura de la Puríssima Concepció i jeroglífics.	Al·legòric i polític		60-64
9	Segon carro de Medicina: en representació de tota la Facultat. Figures de la Fama, la Verge i l'au Fènix, custodiada per dos àngels. Sobre la plataforma anava una dansa de gitanes.	Al·legòric i carnestoltesc	<i>Acordes clamores ... danza de gitanas ... repartiendo de estas coplas castellanias y valencianas</i>	64-68
10	Carro de la Jurisprudència: preparat pels estudiants de la Facultat de Dret i precedit per més de setanta jóvens a cavall i a peu, engalanats amb sotanes negres i capells emplomallats. El Paradís, segons Aierdi.	Al·legòric (problemes teològics)	<i>Dézima</i>	68-71
11	Segon carro de les muses i Apol·lo: de tota la Universitat. Apol·lo, entronitzat i amb un manoll de sagetes a la mà esquerra, presidia el carro de les nou muses.	Al·legòric (ciència)	[muses amb actitud corèutica i dialogant, segons el gravat]	72-74
*	Màscares a cavall i el pregoner (Aierdi, núm. 155). Resta del seguici processional (llicenciats, mestres, doctors, etc.).	Carnestoltesc (màscara) i Música	<i>Atabales, trompetas, clarines, chirimías y demás instrumentos músicos</i>	74

	Carros o roques i danses	Principal caràcter	Música, text i dansa	Pàg.
Manifestació o publicació de les festes (diumenge, 16 d'abril de 1662)				
*	Companyia del Centenar, tres danses d'espases i broquers i la de les vaietes dels peraires (Aierdi, núm. 209). Passeig per la ciutat durant el matí de la publicació.	Bèl·lic i corèutic		
*	Companyia del Centenar de la Ploma de Sant Jordi (capità, disparant, amb un patge de gineta, segons Aierdi, núm. 209, qui difereix també en l'ordre establert de Valda).	Bèl·lic (festiu)	<i>Al son de templadas caxas y sonoros pifaros</i>	274-275
*	1a Dansa (de la baieta) : dels peraires, enfilats en un panyo blau i abillats amb bonets rojos i turbants de cintes i bandes d'or i plata.	Corèutic (lúdic)	Dança de veynte moços perayles	276
12	1r carro de la Ciutat i 2a dansa (de bastons) : roca del Corpus (<i>Diablera</i>) coronada per la figura d'un drac degollat, amb cares demoníques que vorejaven la base del cadafal. Simbolitzava el triomf marià sobre la culpa original. A la plataforma, voltada per una barana, ballaven huit dansaires. Els acompanyaven un dolçainer i un tabaler.	Al·legòric (ballimàquia i infern)	Dança de paloteado , <i>baylando como en escarnio de las infernales furias</i>	276-277
*	3a dansa (de bastons, espases i broquers) : de fadrins, vestits amb casaques de color grana i abillats amb plomalls als capells.	Corèutic (ballimàquia)	Dança de ocho mancebos ... castañetas, paloteado, espadas y broqueles <i>Coplas</i>	277
13	2n carro de la Ciutat : dels àngels i la Puríssima Concepció. La descripció coincideix amb la roca del Corpus que ja havia participat en la festa de la Universitat (núm. 5). El color dels vestits dels àngels estaven relacionats amb les jerarquies. En el cadafal hi havia una premsa en la qual dos oficials imprimien papers amb cobles sobre la publicació.	Al·legòric (propagandístic de la pròpia festa)		277-283
*	4a dansa (de gitanes i gitanos fingits) : vestits a ús i costum de les gitanes i els gitanos reals.	Corèutic (alteritat)	Dança de mentidos gitanos y gitanas ...	284
14	3r carro de la Ciutat : coronat per dos àngels que sustentaven un manoll d'espigues i uns penjolls de raïm. En la plataforma s'estampava en paper —tafetà per a algunes <i>personas de cuenta</i> — la imatge de Marçó i Caudí, aprofitada com a frontispici per al llibre de Valda.	Al·legòric (anunciador)	<i>acorde música, que en dulcíssimas consonancias cantava a la Virgen ayrosos tonos</i>	284-289
*	Músics de la Ciutat . Segons Aierdi (núm. 209-210), tancava la comitiva el Centenar de la ploma i abans anaven els quatre nanos de la ciutat, ballant amb so de dolçaina i tabal.	Música	<i>Atabales, trompetas, clarines y chirimías de la Ciudad</i>	289

Processó general (diumenge i dilluns, 14 i 15 de maig de 1662)

*	Companyia del Centenar de la Ploma de Sant Jordi : marxant i disparant (amb arcabussos i mosquets).	Bèl·lic (festiu)		454
15	Primer carro dels orats : orats reals de l'Hospital General.	Follia		454
16	Segon carro dels orats : orades de l'Hospital General.	Follia		454
	Estendards i dues banderoles : senyeres d'oriflama.	Heràldic		454-455
17	Carro dels matalafers : protagonitzat per un drac i la Verge de les Neus, una torre i un pou (virtuts).	Al·legòric	<i>Diversidad de coplas</i>	457-459
18	Carro dels corredors de coll : protagonitzat pel misteri de la Santíssima Trinitat i la Verge, sobre un mar fingit. Al davant, un drac simbolitzant la culpa original.	Al·legòric	<i>Redondillas</i>	460-462
*	Dansa dels pellers : de gitanes.	Corèutic	Dança de verdaderas gitanas y gitanos	462-463
19	Carro dels pellers : Apocalipsi.	Al·legòric		462-463
20	Carro dels guanters : a la popa hi havia una imatge de la Puríssima. Sant Bartomeu lligava el dimoni, en forma de drac (que tirava foc per la boca). Dos fadrins del gremi llançaven guants, cintes i dolços.	Al·legòric		464-465
21	Carro dels velers o toquers : escenificava un jardí. Amb una tramoia s'elevava una magrana que quan s'obria mostrava un sol i deixava anar una coloma (Esperit Sant), la qual descendia sobre la Verge. L'àguila coronada de la proa es girava a contemplar l'escena. El carro portava unes Sibil·les pintades que no s'aprecien en el gravat.	Al·legòric	<i>Quintillas</i>	465-469
22	Carro dels carnisers (fadrins o oficials) : representació de la visió de Moisés, de pastor, al mont Sinaí.	Al·legòric	<i>Quintillas</i>	469-472

	Carros o roques i danses	Principal caràcter	Música, text i dansa	Pàg.
23	Carro dels carnisseres (mestres): la Puríssima, sobre el drac, coronava una escala d'àngels amb emblemes marians. Quadre del papa Alexandre VII.	Al·legòric		473-474
24	Carro dels moliners: Verge sobre mitja taronja i molí en funcionament.	Al·legòric (ofici)		474-475
25	Tortuga (tarasca) dels obrers de vila (fadrins).	Bestiari		475-476
26	Carro dels obrers de vila (mestres): renovació del temple de Salomó.	Al·legòric (ofici)	<i>Inscripciones y coplas</i>	476-480
27	Carro dels pescadors: en forma de galera, sobre un mar ondulant. Protagonitzen el carro un tritó amb ales i clarí sobre un drac, els apòstols sant Pere i sant Andreu i la Puríssima.	Al·legòric (ofici)	<i>Versos</i>	480-485
28	Carro dels espartenyers: roca amb una palmera, un corb volant mitjançant un artifici mecànic, la Verge, sant Onofre i animals vius.	Al·legòric		485-487
29	Carro dels corredors d'orella: Anunciació, amb una àngel que es movia mitjançant una tramoia.	Al·legòric		487-489
*	Dansa dels fadrins corders: de gitanes.	Corèutic	<i>Dança de gitanas fingidas ... redondillas valencianas</i>	489-490
30	Carro dels mestres corders: escena de la vida de sant Joan Baptista i al·legories als evangelistes i la Puríssima. Segons Aierdi, aquest carro no va eixir a la processó per ser molt roïn i no haver-lo acabat l'encarregat de fabricar-lo, qui acabà en la presó (DOC. 1662.1, núm. 301).	Al·legòric	<i>Angeles ... representavan de uno en uno estas coplas ... redondillas impresas</i>	490-499
*	Calceters: no tragueren cap carro, només la bandera i la imatge de santa Caterina de Sena, en andes.			499-500
*	Teixidors de llana: portaven una imatge de la Concepció custodiada per catorze xiquetes, amb atxes, i dues d'elles, tirant flors.			500
31	Carro dels ferrers: miracle de sant Eloi, una àguila que vomitava foc i escenes de l'ofici (farga, aferrament d'un cavall, etc.).	Al·legòric (ofici)	<i>Ivan dando estas coplas ... redondillas valencianas</i>	501-506
32	Drac dels armers: fet d'escames. Anava vomitant fum i foc per la gola. A l'esquena portava una imatge de la Puríssima i una altra del bisbe sant Martí, a cavall, i un pobre. Les ales, la boca i els ulls es movien mitjançant artificis. Segons Aierdi, no pogué eixir el dilluns perquè el dia anterior s'havia fet malbé per la pluja (núm. 314).	Bestiari		506-507
33	Drac dels fusters: movia els ulls i les ales i tirava fum i foc per la gola. El conduïa un sàtir. Hi havia un cor de serafins que voltava, com si dansés, una figura de la Puríssima. Jesús i Josep, entre d'altres figures, completaven l'escena.	Bestiari	<i>Coplas castellanas y valencianas</i> <i>Ocho niños de bulto ... como dançando ... copla de menestriles</i>	508-517
34	Carro dels sabaters: tron de la Concepció, sants Crispí i Crispinià, drac que vomitava aigua a una font.	Al·legòric	<i>Coplas</i>	518-520
35	Carro dels velluters o teixidors de sedes: Concepció, serafins, sant Jeroni i un lleó coronat.	Al·legòric		521-522
36	Carro dels sastres: Concepció, quatre serafins, drac, sirena de cua bífida (mascaró), sant Vicent Ferrer, sant Tomàs de Vilanova, sant Bonaventura, sant Tomàs d'Aquino, etc. Segons Aierdi, les ales del drac s'obrien i es tancaven (núm. 298).	Al·legòric	<i>Lema ... letra</i>	522-534
*	Bandera i dansa dels negres: Valda no esmenta la participació de la confraria dels negres, mentre que Aierdi, sí (núm. 298).	Corèutic	<i>Dansa dels negres</i>	
37	Galera mora dels blanquers: nau completament armada sobre un mar fingit. La tripulaven <i>agarenos piratas</i> i la comandava una figura amb turbant. Les banderes portaven mitges llunes.	Bèl·lic	<i>Representavan su batalla [Torreblanca]</i>	535-546
38	Galera cristiana dels blanquers: nau completament armada sobre un mar fingit. La tripulaven <i>crístians</i> (blanquers) i la comandava un lleó coronat amb una custòdia. Les banderes portaven creus.	Bèl·lic	<i>Romance ... coplas</i>	535-546
39	Carro dels peraires: sant Miquel i el drac, Puríssima, un drac que vomitava aigua a una font i movia un molí batà.	Al·legòric (ofici)	<i>Diversidad de coplas ... quintillas acrósticas ... redondillas valencianas ... romance ... redondillas valencianas</i>	546-552
*	Dansa de nanos i gegants: quatre nanos i quatre parelles de gegants (espanyols, gitanos, turcs i negres).	Corèutic	<i>Dança de quatro enanos ... ocho gigantes</i>	552-553

Carros o roques i danses	Principal caràcter	Música, text i dansa	Pàg.
* Danses diverses. Segons Aierdi (núm. 302), els oficis que no tragueren carro feren danses: una de gitanes al viu, altres d'imitades, de <i>toqueados</i> i de diferents modes.	Corèutic	<i>Dances ... chitanes ... toqueados ... diferents modos</i>	
* Seguici...	Cívic i religiós		553 i seg.
* Entrada de la processó a la Seu: la descriu Aierdi (núm. 335). Orgues i rogles de músics, tocant; gegants, nanos i danses, ballant, al voltant de l'església.	Corèutic	<i>Òrguens y rogles tocant, los chagants y nanos ballant alrededor de la iglésia, y les danses per lo mateix</i>	

Annex 3.3: Festes per la canonització de sant Pasqual Bailon (1691)

Resum dels elements festius de la processó del 17 de maig de 1691 descrits per fra Josep de JESÚS (1692) en la relació *Cielos de fiesta, musas de Pascua, en fiestas reales que a San Pascual coronan sus más finos y cordialísimos devotos los muy esclarecidos hijos de la muy ilustre, muy noble, muy leal y coronada ciudad de Valencia*. Numerem els oficis del catàleg de participants.

	Oficis i elements festius	Advocacions	Música, text i dansa	Pàg.
Ober-tura	Companyia del Centenar: soldadesca de 200 dels antics ballesters <i>de la Ploma</i> , menant piques i disparant arcabussos. Durant la processó, fou capitanejada pel ciutadà Antoni Martines, ricament vestit, acompanyat per sis lacais i un patge (portador de la geneta i l'escut).	Sant Jordi	<i>Función tan ruydosa</i>	143-144
*	<i>Singularizaron más esta procesión festiva llevando los officios no solo cada uno una cumplida y diestra danza sino algunos, dos.</i>			144
1	Traginers: banderes, el patró en andes adornades, trenta atxes i quatre ciris grans de l'ofici.	Sant Josep	<i>Una danza de muy hermosos muchachos con su música.</i>	145
2	Calderers: banderes, andes adornades, dotze atxes i quatre ciris grans de l'ofici.	Sant Joan Apòstol	<i>Música.</i>	145
3	Matalafers: banderes, patrona en andes, vint brandons i quatre atxes.	N. S. de les Neus	<i>Música.</i>	145
4	Corredors de coll: banderes, andes, vint atxes.	Santa Creu	<i>Música.</i>	145
5	Pellers: banderes, andes, quatre ciris grans de l'ofici (mestres); andes rodejades de turcs, huit portadors i quatre xiquets, vestits de turcs, portant les closes, cent atxes.	Santa Caterina Verge i Màrtir (mestres) Sant Jaume (oficials)	<i>Música ... caxa i pifano de guerra que llevavan, con una danza [de turcs].</i>	145
6	Barreters: banderes, andes portades per quatre turcs, seixanta atxes.	Sant Jaume	<i>Música ... danza castellana de espada y daga.</i>	145-146
7	Cordoners: banderes, andes, imatges del Santíssim Sagrament i sant Pasqual Bailon, setanta atxes.	Verge del Rosari	<i>Música.</i>	146
8	Guanterers, bossers i adobadors: bandera, estendard, andes, quatre ciris de l'ofici, vint atxes.	Sant Bertomeu Apòstol	<i>Música.</i>	146
9	Tintorers: banderes, andes, huitanta atxes.	Sant Miquel Arcàngel	<i>Mucha música</i>	146
10	Velers: banderes, andes, vint-i-quatre atxes.	Verge de la Misericòrdia	<i>Música ... una bien concertada danza de mugeres.</i>	146
11	Carnissers: banderes, andes, cent atxes.	Sant Pasqual Bailon	<i>Música.</i>	146
12	Moliners: banderes, andes, quaranta atxes.	N. S. del Carme (mestres) M. D. dels Desemparrats (oficials)	<i>Música.</i>	146
13	Obrers de vila: banderes, tortuga amb muntanya d'animals sobre la closca, coronada per l'Hòstia Consagrada i sant Pasqual Bailon (oficials), un fadrí llançant fulls volants, huitanta atxes.	Resurrecció de Jesucrist (mestres)	<i>Música ... muchacho ... que espar[ç]ía por todas partes los siguientes versos.</i>	146-147
14	Espardenyers: banderes, andes, noranta atxes.	Sant Cosme i sant Damià (sants metges)	<i>Música ... Dança muy diestra.</i>	147
15	Assaonadors: banderes, andes, trenta atxes.	Sant Joan Baptista	<i>Música.</i>	147-148
16	Corders: banderes, andes, cent atxes.	Sant Joan Baptista	<i>Música ... escogida danza.</i>	148
17	Corretgers i cinters: banderes, andes, seixanta atxes.	Sant Sebastià	<i>Música.</i>	148
18	Teixidors de lli i cànem: banderes, carro triomfal blanc i blau, amb quatre òrfenes, andes, quatre ciris de l'ofici, cent huitanta atxes.	Santa Anna	<i>Música.</i>	148
19	Teixidors de llana: banderes, andes, trenta atxes.	Puríssima Concepció	<i>Música.</i>	148
20	Ferrers i manyans: banderes, carro triomfal amb una imatge del patró i una àguila fingida que movia les ales i portava les claus de sant Pere al bec, quaranta atxes.	Sant Eloi	<i>Música ... poesías impressas en lengua valenciana y castellana.</i>	148-152

	Oficis i elements festius	Advocacions	Música, text i dansa	Pàg.
21	Armners: banderes, carro triomfal amb una imatge del patró i una escena de sant Pasqual com a pastor, quaranta atxes.	Sant Martí Bisbe	<i>Música, clarines, caxas y pifano ... siguientes coplas en valenciano y en castellano.</i>	152-153
22	Fusters: banderes, carrossa amb quatre daurades sirenes i quatre òrfenes, vestides de blau, amb vint-i-cinc lliures de dot, andes, quatre brandons de l'ofici, cent setanta atxes.	Sant Josep	<i>Música.</i>	153
23	Sabaters: banderes, andes, cent setanta atxes.	Sant Crispí i Sant Crispinià (mestres) Sant Francesc (oficials)	<i>Música.</i>	153
24	Abaixadors: bandera, dotze atxes.	[Sant Cristòfol]	<i>Música.</i>	153
25	Sastres: banderes, cent huitanta atxes.	Sant Vicent Màrtir (oficials) Sant Vicent Màrtir, de diaca (mestres)	<i>Música ... Dança de gitanas ... varios instrumentos musicales de muy cuerdas armonías.</i>	154
26	Blanquers: banderes, dues andes amb l'Àngel Custodi i una custòdia de l'Hòstia Consagrada, amb dos lleons, noranta atxes.	Hòstia Consagrada	<i>Música.</i>	154
27	Peraires: banderes, andes, setanta atxes.	Santíssima Trinitat Sant Miquel Arcàngel	<i>Música.</i>	154
*	Huit gegants i huit nanos.		<i>Al son de dulçayna</i>	154 i seg.
*	Seguici cívic i religiós...			

Fonts documentals

Fonts manuscrites⁵²

Arxiu Històric Municipal de València (AHMV)

- *Manual de Consells*: Sign. A-1; 3; 4; 9; 12; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 25; 26; 28; 31; 36; 39; 40; 41; 42; 45; 47; 61; 62; 65; 70; 72; 81; 88; 91; 96; 110; 111; 125; 135; 197.
- *Claveria Comuna* («Manual d'albarans»): Sign. J-3; 9 (contingut en I-3); 14 (contingut en I-8); 18 (contingut en I-12); 23; 27 (contingut en I-21); 28; 29; 37; 38; 48; 69.⁵³
- *Claveria Comuna* («Llibres de comptes»): Sign. O-6 (Text dels comptes de certes compres per fer los entrameses per rahó de la entrada en la ciutat de València del rey don Ferrando).
- *Sotsobreria de Murs i Valls*: Sign. d³-13; 29; 71; 146; 147; 158.
- *Llotja Nova*: Sign. e³-92.
- *Lletres Missives*: Sign. g³-5; 6; 11; 19; 20.

Arxiu del Reial Convent de Predicadors de València (ARCPV)

- Sign. ms. 5; ms. 49; ms. 53; ms. 61; ms. 78; ms. 82; ms. 83.

Arxiu del Reial Col·legi-Seminari del Corpus Christi de València (ARCSCCV)

- Fons BAHM, ms. 694; Protocols notarials de Bartomeu Matoses, núm. 25.340; ms. dels dietaris de Jeroni Sòria i Miquel Jeroni Llopis Sòria, actualment sense signatura i separats de les memòries de Gaspar Antist dietari i del dietari del capellà d'Alfons el Magnànim (òlim V/21).

Biblioteca de Catalunya, Barcelona (BC)

- Sign. ms. 715.

⁵² Les fonts d'arxiu consultades al llarg d'aquest treball són bastant més nombroses. No obstant això, ací només referim les que hem seleccionat per a elaborar els annexos documentals, centrats en els aspectes corèutics i festius més rellevants. Per a més informació, vegeu les taules sintètiques proporcionades en els capítols 2, 3 i 4.

⁵³ Alguns dels manuals d'albarans de la *Claveria Comuna* (J) estan enquadernats juntament amb els manuals d'albarans de la *Claveria Censal* (I). En aquests casos, ho indiquem amb l'anotació *contingut en*.

Biblioteca de Montserrat, Monestir de Santa Maria de Montserrat (BM)

- Sign. ms. 1172.

Biblioteca Nacional de España, Madrid (BNE)

- Sign. MSS/17.711; MSS/13.208.

Bibliothèque Nationale de France, París (BNF)

- Sign. ms. esp. 147; ms. esp. 272.

Biblioteca del Palau de Peralada, Peralada (BPP)

- Sign. ms. 98-IVS, 091 Notícies.

Biblioteca Serrano Morales, València (BSM)

- Sign. núm. 6570; núm. 7042.

Biblioteca de la Universitat de València - Biblioteca Històrica (BUV, BH)

- Sign. ms. 13; ms. 19; ms. 197; ms. 255.

Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial, San Lorenzo de El Escorial (RBME)

- Sign. d.III.2.

Altres referències (citades però no consultades directament):

Arxiu del Regne de València (ARV)

- Varia, llibres, núm. 484.

Arxiu de la Catedral de València (ACV)

- Sign. ms. 68; ms. 405; ms. 676; *Pahoner*, vol. X, sign. 386.

Arxiu del Reial Monestir de Santa Maria de Poblet, Vimbodí i Poblet (AMP)

- Sign. ms. 190.3.

Fonts editades

- AIERDI, Joaquim. (1999). *Dietari: Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679* (Vicent Josep Escartí, ed.). Barcelona: Barcino.
- ALENDIA I MIRA, Jenaro. (1903). *Relaciones de solemnidades y fiestas públicas de España* (Vol. 1). Madrid: Establecimiento Tipográfico "Sucesores de Rivadeneyra".
- ALIAGA, JOAN, Lluïsa Tolosa & Ximo COMPANYY (eds.). (2007). *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna .II. Llibre de l'entrada del rei Martí I*. València: Universitat de València.
- ANYÓ GARCÍA, Vicent (ed.). (2001). *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*. València: Ajuntament de València.
- BENAVENT, Ignasi & Josep AGRAMUNT. (2004). *Memoria escrita, historia viva: dos dietarios valencianos del seiscientos* (Emilio Callado Estela & Alfonso Esponera Cerdán, eds.). València: Ajuntament de València.
- BEUTER, Pere Antoni. (1551). *Segunda parte de la Corónica general de España y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia. Donde se tratan las cobranças destas tierras de poder de moros: por los ínclytos reyes de Aragón y condes de Barcelona. Y pónese en particular la conquista de la ciudad y reyno de Valencia y Murcia, con las ysas Mallorca, Menorca, Eviça y las otras: con muchas cosas de notar, como por las tablas se podrá ver*. València: En casa de Joan de Mey Flandro.
- BLEDA, Jaume. (1618). *Corónica de los moros de España. Dividida en ocho libros*. València: En la Impresión de Felipe Mey.
- CABANES CATALÁ, María Luisa (ed.). (1983). *Anales valencianos*. Saragossa: Anubar.
- CARBONELL, Pere Miquel. (1546). *Chròniques de Espanya fins ací no divulgades: que tracta dels nobles e invictíssims reys dels gots y gestes de aquells y dels comtes de Barcelona e reys de Aragó: ab moltes coses dignes de perpètua memòria*. Barcelona: Carles Amorós.
- CARBONERES, Manuel. (1873). *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia, con los nombres que hoy tienen y los que han tenido desde el siglo XIV hasta el día. Noticia de algunas lápidas antiguas que aún hoy existen y varios datos históricos referentes a dicha ciudad*. València: Imprenta del Avisador Valenciano, a cargo de José Peidró.
- CÁRCEL ORTÍ, María Milagros & Juan Vicente GARCÍA MARSILLA (eds.). (2013). *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna .IV. Llibre de l'entrada de Ferran d'Antequera*. València: Universitat de València.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador. (1925a). *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino precedido de una introducción* (Vol. 1). València: Imprenta Hijo de F. Vives Mora.
- (ed.). (1925b). *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino precedido de una introducción. Documentos* (Vol. 2). València: Imprenta Hijo de F. Vives Mora.
- (ed.). (1930). *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- CASTILLO SÁINZ, Jaime & Luis Pablo MARTÍNEZ SANMARTÍN. (2000). «Economies d'escala i corporacions preindustrials: conflictes gremials per la captació d'oficis». En: Lluís Virós Pujolà (ed.), *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis* (pp. 63-80). Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COCK, Enrique. (1876). *Relación del viaje hecho por Felipe II, en 1585, a Zaragoza, Barcelona y Valencia* (Alfredo Morel-Fatio & Antonio Rodríguez Villa, eds.). Madrid: Imprenta, Estereotipia y Galv.^a de Aribau y C.^a (sucesores de Rivadeneyra), impresores de cámara de S. M.
- COMPANY, Ximo, Joan ALIAGA, Lluïsa TOLOSA & Maite FRAMIS (eds.). (2005). *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna .I. (1238-1400)*. València: Universitat de València.
- DIAGO, Francesc. (1946). *Apuntamientos recogidos por el P. M. Fr. Francisco Diago, O. P. para continuar los Anales del Reyno de Valencia desde el rey Pedro III hasta Felipe II. Con un prólogo del Rvdo. P. Lect. Fr. José M.ª Garganta, O. P.* (Salvador Carreres Zacarés, ed. Vol. 2). València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- DÍAZ TANCO, Vasco. (1945 [1535?]). *Los veinte triumphos hechos por Vasco Díaz de Frexenal*. Madrid: Junta Técnica de Archivos, Bibliotecas y Museos [facsimil].
- ESCAITÍ, Vicent Josep. (1993). «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I». *Caplletra: revista internacional de filologia*, 15 (tardor), 31-48.

- . (1998). *Memòria privada: Literatura memorialística valenciana del segle XV al XVIII*. València: Edicions 3 i 4.
- . (2018). «Beuter i el record de Jaume I a la València del Cinccents». *Revista Internacional d'Humanitats*, 42 (jan-abr), 37-52.
- ESCOLANO, GASPÀR. (1610). *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia. Primera parte*. València: por Pedro Patricio Mey, junto a Sant Martín, a costa de la Diputación.
- . (1611). *Segunda parte de la década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia*. València: por Pedro Patricio Mey, junto a Sant Martín, a costa de la Diputación.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni. (1995). «Les memòries curioses (1609-1651) de mossén Vicent Torralba». *L'Aiguadolç*, 21, 37-64.
- FERRER VALLS, Teresa. (1994). «La fiesta cívica en la ciudad de Valencia en el siglo XV». En: Evangelina Rodríguez (ed.), *Cultura y representación en la edad media: Actes del seminari del II Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx, octubre-novembre de 1992* (pp. 145-169). Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- . (2002 [1984]). «Producción municipal, fiestas y comedia de santos: la canonización de San Luis Bertrán en Valencia (1608)». En: Joan Oleza Simó (ed.), *Teatro y prácticas escénicas. II: La comedia* (pp. 156-186). Alacant: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.
- FURIÓ, Antoni & Ferran GARCIA-OLIVER (eds.). (2007). *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València .I. (1296-1345)*. València: Universitat de València.
- GALINDO ROMEO, Pascual (ed.). (1935). *Anales valencianos*. Saragossa: Tipografía La Académica [Separata de "Homenaje a Finke" de la Revista Zurita].
- GAVALDÀ, Francesc. (1651). *Memoria de los sucessos particulares de Valencia y su Reino en los años mil seiscientos quarenta y siete, y quarenta y ocho, tiempo de peste*. València: por Silvestre Esparsa.
- GIMENO BLAY, Francisco María & María Teresa PALASÍ FAS. (1986). «Del negocio y del amor. El diario del mercader Pere Seriol (1371)». *Saitabi*, XXXVI, 37-55.
- GRAULLERA SANZ, Vicente. (2009). *Derecho y juristas valencianos en el siglo XV*. València: Biblioteca Valenciana.
- HINOJOSA MONTALVO, José (ed.). (1979). *Crònica de Pere Maça*. València: Universitat de València.
- IBORRA, Joan (ed.). (2018). *Textos històrics de Martí de Viciana el Vell*. València: Universitat de València.
- JESÚS, Josep de. (1692). *Cielos de fiesta, musas de Pascua, en fiestas reales que a S. Pascual coronan sus más finos y cordialísimos devotos los muy esclarecidos hijos de la muy ilustre, muy noble, muy leal y coronada ciudad de Valencia, que con la magestad de la más luzida pompa echó su gran devoción el resto en las fiestas de la canonización de San Pascual Baylón*. València: Por Francisco Mestre, impresor del santo tribunal de la Inquisición, junto al Molino de Rovella.
- LA PROCESIÓN DEL CORPUS... (1864). *La procesión del Corpus de Valencia en 1677 y en la actualidad*. València: Imprenta de José Rius.
- LAURENCÍN, Marqués de (Francisco Rafael de Uhagón y Guardamino, ed.). (1916). *Relación de los festines que se celebraron en el Vaticano con motivo de las bodas de Lucrecia Borgia con don Alonso de Aragón, príncipe de Salerno, duque de Biseglia, hijo natural de D. Alonso, rey de Nápoles, año 1498*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (ed.). (1994). *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València* (Vol. 1). València / Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- . (1995). «El dietari del ciutadà valencià Miquel Jeroni Llopis (s. XVI). Edició i estudi». *L'Aiguadolç*, 21 (Primavera), 19-36.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim & Xavier SERRA ESTELLÉS (eds.). (2009). *La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII. Estudi i edició del MS. 405 de l'ACV*. València: Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer.
- MASSIP, Francesc. (2003). *La monarquía en escena. Teatro, fiesta y espectáculo del poder en los reinos ibéricos: de Jaume El Conquistador al Príncipe Carlos*. Madrid: Consejería de las Artes de la Comunidad de Madrid.
- MIRALLES, Melcior. (2011). *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (Mateu Rodrigo Lizondo, ed.). València: Universitat de València.
- MOLINA, Juan de. (1527). *Libro de los dichos y hechos del rey don Alonso, aora nuevamente traduzido*. València: En casa de Juan Joffré, impresor [trad. de l'original llatí d'Antonio Beccadelli (il Panormita), [c. 1455], "Alfonsi regis Triumphus ab Antonio Panormita", en: *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum*].

- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael. (2012). «Las leyes de pobres en la metrópolis. Mendigos, miserables, trabajadores en Valencia, 1306-1462». *Clío & Crimen*, 9, 165-284.
- ORTÍ, Marc Antoni. (1640). *Siglo quarto de la conquista de Valencia. A sus muy illustres señores jurados, racional, síndicos y escrivano*. València: Por Juan Bautista Marçal, impressor de la ciudad.
- PÉREZ DE HEREDIA Y VALLE, Ignacio (ed.). (1994). *Sínodos medievales de Valencia. Edición bilingüe*. Roma: Instituto Español de Historia Eclesiástica.
- PÉREZ PASTOR, Cristóbal (ed.). (1914). *Noticias y documentos relativos a la historia y literatura españolas* (Vol. II). Madrid: Imprenta de los sucesores de Hernando.
- PORCAR, Pere Joan. (2012). *Coses evengudes en la ciutat y regne de València: Dietari (1585-1629)* (Josep Lozano, ed.). València: Universitat de València.
- RELACIÓN Y EXPLICACIÓN... (1815). *Relación y explicación históricas de la solemne procesión del Corpus que anualmente celebra la muy noble, leal y coronada ciudad de Valencia. Dispuesta por el Muy Ilustre Ayuntamiento*. València: En la oficina de D. Benito Monfort, impresor de la misma.
- ROCA, Josep Maria. (1929). *Johan I d'Aragó*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona [edició del treball premiat en el sisé Concurs Rafel Patxot i Ferrer corresponent a l'any 1926. Revista "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", vol. 11].
- RODRIGO PERTEGÁS, Josep. (1930). «Efemérides notariales». *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 7, 191-201.
- RUBIO VELA, Agustín (ed.). (1998). *Epistolari de la València medieval (II)* (1a ed.). València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.). (2003 [1985]). *Epistolari de la València medieval (I)* (2a ed.). València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUMEU DE ARMAS, Antonio. (1974). *Itinerario de los Reyes Católicos 1474-1516*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- SAFONT, Jaume. (1992). *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont* (Josep Maria Sans Travé, ed.). Barcelona: Fundació Noguera.
- SOLDEVILA, Ferran (ed.). (1971). *Les quatre grans cròniques: Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*. Barcelona: Selecta.
- (ed.). (2007). *Les quatre grans Cròniques. I, Crònica de Jaume I* (Jordi Bruguera (revisió filològica), María Teresa Ferrer Mallol (revisió històrica) & Josep Massot Muntaner, eds.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (ed.). (2011). *Les quatre grans Cròniques. III, Crònica de Ramon Muntaner* (Jordi Bruguera (revisió filològica), María Teresa Ferrer Mallol (revisió històrica) & Josep Massot Muntaner, eds.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (ed.). (2014). *Les quatre grans Cròniques. IV, Crònica de Pere III el Cerimoniós* (Jordi Bruguera (revisió filològica), María Teresa Ferrer Mallol (revisió històrica) & Josep Massot Muntaner, eds.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SÒRIA, Jeroni. (1960). *Dietari de Jeroni Sòria* (Francisco de Paula Momblanch Gonzálbez, ed.). València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- TANSO DE CALAHORRA, Romualdo, Pere LLOP PERIS, Onofre SANÇ DE LA LLOSA, Josep GIL DE TORRES, Ignasi GABRIEL, Agustí BARRERA, Pere Antoni TORRES & Victorino FORÉS. (1677). *Informe que la insigne ciudad de Valencia a puesto en manos del Rey nuestro señor, que Dios guarde, en orden a la Real Letra del primero de junio passado, en que fue servido mandar se variase la procesión del Corpus de la tarde a la mañana*. València: Por Vicente Cabrera, impressor de la ciudad, en la calle de las Barcas.
- TIMONEDA, Joan. (1569). «Memoria valentina. Agora nuevamente copilada y añadida por Joan Timoneda. En la qual se hallarán cosas memorables y dignas de saber, desde su fundación, hasta el año de mil y quinientos y sessenta y nueve». *El Sobremesa y Alivio de caminantes*. València: En casa de Joan Navarro.
- TOMIC, Pere. (1495). *Històries e conquestas de Cathalunya*. Barcelona: Mestre Johan Rosembach Alamany.
- VALDA, Joan Baptista de. (1663). *Solenes fiestas que celebró Valencia a la Immaculada Concepción de la Virgen María: por el supremo decreto de N.S.S. Pontífice Alejandro VII*. València: Por Gerónimo Vilagrassa, impressor de la ciudad, en la calle de las Barcas.
- VICH, Àlvar & Dídac VICH. (1921). *Dietario valenciano (1619 a 1632) por D. Álvaro y D. Diego de Vich* (Francisc Almarche, ed.). València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- VILLA-URRUTIA, Marqués de (Wenceslao Ramírez de Villa-Urrutia). (1922). *Lucrecia Borja. Estudio histórico*. Madrid: Francisco Beltrán, Librería española y extranjera.

La dansa metafòrica en la festa valenciana és una tesi doctoral que té l'objectiu d'estudiar la dansa festiva a la ciutat i el regne de València des del segle XIII al segle XVII en relació amb el context històric, social i cultural i les pervivències actuals.

En l'àmbit festiu, la dansa és un mitjà d'expressió socialment transversal que manifesta conceptes, idees i metàfores subjacents a través dels components rituals, corèutics, musicals, dramàtics, etimològics i estètics que la configuren. La dansa festiva cristal·litza a través de la màscara i d'un relat simbòlic, sovint polièdric i polisèmic, les tensions i distensions pròpies d'una societat multicultural assentada en un paradoxal canvi permanent, que fa descansar sobre la tradició el principal mecanisme d'ancoratge a les identitats col·lectives. Rica en formes i matisos, la dansa festiva valenciana comparteix les principals imatges que caracteritzen bona part del fons metafòric de la cultura mediterrània i europea.

A partir d'una metodologia d'investigació qualitativa, realitzem un estudi coreològic sistemàtic, diacrònic i interdisciplinari d'algunes d'aquestes imatges que abraça anàlisis de caire històric i historiogràfic, musicològic, etnològic i iconogràfic. En primer lloc, provem que la festa és un element destacable de la literatura memorialística valenciana, la nostra principal font d'informació. En segon terme, demostrem que durant la llarga edat mitjana tots els grups socials practiquen la dansa. Finalment, abordem l'anàlisi d'algunes imatges metafòriques que emanen de la dansa i la teatralitat medievals, des de les figures antropomòrfiques de base mítica i històrica a les al·legories i el bestiari festiu.

En definitiva, es mostren les hibridacions i les interconnexions múltiples existents entre diferents components de la dansa festiva valenciana que graviten al voltant de conceptes relacionats amb la història de les mentalitats com ara la identitat i l'alteritat.

